Ketabton.com

پښتانه

د افغانستان په شمال کې

PROPERTY OF
ARIC
Established
1989

(د مقالو ټولګه)

د ډاکټر م. جاوېد په زيار

۱۳۸۴ل

لړلیک

۱- سریزه	الف
۲- د پښتنو لرغوني استوګنځي	۱
۳- ښېښېدلي امریکا	۱۴
۴- د اکثریت او اقلیت تیوري	۱۹
۵- کوچیان او د هغوی د تلو راتلو لرغوني لارې	۴۷
۶- نه مې هېرېږي چې...	۶۰
۷- شمال د پښتنو آر مېشتون او ټاټوبی	۷۷
۸- پښتانه، د بشري تاریخ لویه برخه	۸۷
۹- راتلونکې، د تېر په څېر	۹۸
۱۰- پښتانه د افغانستان په شمال کې	۱۰۸
۱۱- د افغانستان قومي ژبني جوړښت	۱۲۲
۱۲- راتلونکې لویه جرګه او انتخابات، تشویشونه، اټکلونه	۱۳۷
۱۳- د افغانستان اوسنی ژبتوکمیز رغښت	۱۴۷
۱۴- د افغانستان په شمال کې د پښتنو وژنې او ځورونې	۱۴۸
۱۵- د قعلهٔ جنګي قصابه	۱۵۴
۱۶ - د شبرغا ن په دښتو کې د مرګ قافلې چېرته لاړې	۱۷۲
۱۷- د جنرال د قتلونو دښته	۱۸۲
۱۸- د افغانستان په شمالي سیمو کې د بشري حقوقو حالت	۱۸۹
۱۹- د مزار ټولوژنه، په امریکا کې یوه ناویل شوې کیسه	۱۹۳
۲۰- په شمال کې د شمالي ټلوالې جارحیت او د پښتنو مظلومیت	۱۹۷
۲۱- تصویر خبرې کوي (البم)	۲۰۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

کتاب پیژندنه:

د کتاب نوم : پښتانه د افغانستان په شمال کې
(د مقالو ټولګه)

مهتمم : ډاکتر م. جاوید

خپرندویه ټولنه : د ساپي د پښتو څیړنو او پراختیا مرکز

چاپ ځای : د ساپي د پښتو څیړنو او پراختیا مرکز

د چاپ نېټه : ۱۳۸۲ هـ. ش - ۲۰۰۳ م

تلیفون او فکس: ۵۷۰۴۵۰۶ - ۰۹۱

مننه

د ساپي د پښتو څېړنو او پراختیا مرکز موسس، په پښتو او پښتونولۍ مین ښاغلي امام الدین ساپی څخه ډېره مننه چې دغه کتاب یې په خپلې شخصي پانګې د مرکز لخوا، وړیا چاپ کړو.

ډاکتر م. جاوید

مننه او کور ودانی

په ګران هېواد افغانستان کې نن ګنې لوړې دولتي څوکۍ او پوستونه د داسې کسانو په واک کې دي، چې له اره پر ملي وحدت باور نه لري، خو له دې ټولو سره سره افغان ولس د خپلو بادرده شخصیتونو سربښندنې چې د هېڅ ډول کرسیو لېونې نه دي، نه شي هېرولی. په دې لړ کې د ګران ورور ښاغلي [redacted] [redacted]لورېینې او خدمتونه د ملي ادب او ثقافت په ټینګولو کې خپل ځای لري. چې د ګڼو ملي آثارو په خپرولو سره یې د دې مظلوم ولس د محکومې ملي ژبې لاسنیوی کړی دی او زه هم په ځانګړې توګه ترې مننه کوم چې د دې ټولګې مالي لګښت یې پر غاړه واخېست.

د دې کتاب ټولو لیکوالو ته هم کورودانی وایم چې زما بلنه یې منلې، خپلې مقالې او لیکنې یې ماته له خپلو بوختیاوو سره سره پر وخت رسولې دي.

له ښاغلي ډاکټر ف. نرنګي او ملګرو څخه یې هم ډېره مننه، چې د دې ټولګې د ځینو لیکنو په ټایپ کې یې له ما سره مرسته کړې.

له منلي ورور ښاغلي اشفاق څخه په ځانګړې توګه مننه کوم او کور ودانی ورته وایم چې د ډېر لیکنو په ټایپ، سمون، ډیزاین او د یو شمېر مقاله په تصحیح کې یې له ما سره ډېرې بې خوبۍ وګاللې او پرته د دوی له هڅو د دې کتاب خپرول ما ته ګران و.

همدا ډول له ښاغلي محمد آصف ننګ څخه مننه کوم چې د کتاب په اړه یې د ځینو عسکونو په چمتو کولو کې په ورین تندي ستړیا وګالله.

د یادونې وړ بولم چې دا ټولګه بویه یوه نیمه میاشت پخوا خپره شوې وای، خو د پښتو ژبې یو ډېر نازولي شاعر او لیکوال او همداراز یو بل پیاوړي لیکوال چې دواړو ته یې د دې ټولګې ډېرې مهمې برخې سپارل شوې وې، "نه" و نه ویل، خو زما له پرله پسې ټلیفونو سره سره یې د "هو" ویلو ژمنه هم ترسره نه شوه او کتاب ځکه وځنډول شو. له دوی نه هم ډېره مننه.

په پای کې یو ځل بیا دې د ټولو کور ودان.

په مینه او درناوي

ډاکټر جاوید

ددې کتاب د خپرولو ضرورت

ګران لوستونکي په دې خبر دي چې " د ساپي د پښتو څېړنو او پراختیا مرکز" د تاسیس یوازنی موخه د مورنی ژبې پښتوتعمیم او پراختیا ده (ځکه) د فرهنګ دښمنو عناصرو له خوا د پښتو ژبې د هر غنیمت ـ پښتو علمي کتابونه وسوزول شول او په تیره د پوهنځیو پښتو ژبي محصلین په دغه برخه کې له زباتو ستونزوسره مخامخ شول؛ نو د ساپي د پښتو څېړنو او پراختیا مرکز د خپلې علمي شورى د پریکړې له مخې د هغو کتابونو چاپولو ته د لومړیتوب حق ورکړ، چې ژبې ته علمي شتمنی وربخښي او یوه ژبه په هغه وخت کې د زیاتې پاملرنې او مراجعې ژبه ګرزي چې علمي کتابونه ولري او لوستونکي ترې څه واخستلی شي. لکه څنګه چې د ژبې ژوند د قوم ژوند دی دغه راز هغه ژبه ژوندی پاتې کیدای شي چې داسې علمي کتابونه ولري چې لوستونکي ترې د ماخذ او مراجعې په توګه کار واخستلی شي. "د ساپي د پښتو څېړنو او پراختیا مرکز"د پورتنیو دلایلو سره سره هغه وروستی ناخوالې چې په وروستیو پیښو کې په شمال کې زمونږ پښتانه ورونه ورسره مخامخ شوي دي په داسې حال کې "پښتانه د افغانستان په شمال کې" کتاب په خپله مالي پانګه چاپوي چې د ستر پښتون، نر پښتون او لوی پښتون محترم محمد ګل مومند بابا یوه میاشت وروسته ۳۹ کاله له وفات نه تیر یږي؛ نو ځکه یې ددغه ستر پښتون د اروا د خوشالیدلو په خاطر دده روح ته ډالی کوو او زمونږ مرکز دا حق لري چې ددې کتاب ټول حقوق ځانته محفوظ وساتي.

په پښتني درنښت

په جهان د ننګیالي وي دا دوه کاره
یا به وخوري ککری یا به کامران شي

د ساپي پښتو څېړنو او پراختیا مرکز
موسس امام الدین ساپي

سريزه

د امريکا تر نامشروع او وحشيانه بمباريو وروسته، د تش په نامه لويې جرګې او د پخواني پاچا اعليحضرت محمد ظاهرشاه تر راستنېدو دمخه يو شمېر هېوادوالو تمه لرله، که چېرې په ټول هېواد کې سم له لاسه سوله ټينګه نه شي، نو هرو مرو به درېيمه سقاوي هم نه ورپېښېږي او بې وزله هېوادوال، په تېره بيا پښتانه به له شويو او روانو بشري بخولو بيا قرباني ځکه نه کېږي چې په دې ځل د نړۍ د بشري حقوقو تش په نامه ستر مدعيان چې د شمالي ټلوالې د جنايتکارانو قيضه او پړۍ په لاس کې لري، د تېر په څېر به د افغانستان په شمال کې د طالب په نامه پښتون وژنې، ډلوژنې او پر ضد يې د نورو بشري جنايتونو مخه نيول کېږي يا په بله وينا تاريخ به بيا نه تکرارېږي.

خو لکه څنګه چې څرګنده شوه، د امريکا په مرسته راوستل شوې شمالي ټلوالې د هېواد، سيمې او نړۍ په کچه د پښتون ولس او ملي ژبې ورکولو ته په ډېره علني او بربنډه توګه متې بډ وهلې او د يوې لويې پلان شوې دسيسې پر اساس پل پر پل منظم پر مخ روان دي، چې په ترڅ کې يې هر ډول افغاني، اسلامي او بالاخره بشري معيارونه تر پښو لاندې کړي.

په لومړي پړاو کې چې د بون غونډه په لړ کې نيسي، د نظار شورا عبدالله او يونس قانوني په ډېره سپين سترګي د افغانستان غوڅ اکثريت "پښتانه" له ۶۳٪ د خپلو ستمي مشرانو په حواله ۳۸٪ ته راښکته کړل. د ايران او روسيې په ملګرتيا يې په سورو نارو د نړۍ په ټولو رسنيو کې دغه غلط او جعلي سلنې (فيصدۍ) ومنلې او خورې يې کړې او په همدې بهرنۍ غونډه کې په ګلتوري لحاظ پښتانه په نشت يا صفر کې راوستل شول.

دامریکا له بمباریو وروسته او دلنډ مهالي حکومت په بهیر کې د هېواد په ګوټ ګوټ کې دپښتنو وژنې، له کورنو، کلیو او بانډو یې شړل، پر عزت او ناموس یې تېري کول، په جنوبي برخوکې امریکایانو ته د طالب او القاعده په نامه دغلطو راپورونو په ورکولو سره شمالي ټلوالې وکولی شوای پښتانه لانور وځپي او خپلې منګولې دهیواد دشمالي ټولوالې. خو په تیره بیا دنظار شورا (دیوې ولسوالۍ) شورا په انحصار کې ولویږي. تر څو دویمه مرحله، بشپړتیایي پړاوته ورنژدې کاندې.

دلنډ مهالي اداري په اوږدوکې مخالفینو دومره وکولی شوای چې " ملي ژبه" له رسمیاتو لرې کړي، دلوړو زده کړو وزیر یې پر وړاندې کرکه وښیي، دټولو ملي ارګانونو لکه پوهنځیو، وزارتونو او ادارو پښتو نومونه پر ایراني ډوله پارسي واړوي.لکه داطلاعاتو او کلتور وزارت پر وزارت اطلاعات وفرهنګ، دښوونې او روزنې وزارت پر وزارت معارف ونومول شو.لنډه دا چې پښتو دهېواد په تاریخ کې تر دې بریده په شعوري او ښکاره توګه محکومیت ته را نېیته شوې نه وه، چې پر غرېدلو یې د هیواد په شمالي ولایتونو کې په زرګونو پښتانه په شهادت ورسېدل او لسګونو زره بې کوره او در په دره شول.

پر همدې مهال په افغانستان کې دځینو شمالي ولایتونو چې لږ شمېر اوسېدونکي لري، ګڼ شمېر ولسوالۍ جوړې شي اویو شمېر یې پر دې هڅه کې دي چې ان یوه ولسوالۍ پر ولایت بدله کاندي.

دویم پړاو دتش په نامه لویې جرګې په بهیر کې پر محمد ظاهر شاه د کودتا او دمنځمهالۍ اداري پر لا ډېر انحصار پای ته رسېږي.

او پر بله خوا په داسې حال کې چې پښتانه تر دې بريده محکومېږي او رټل کېږي چې د افغانستان په شمال کې خپل هويت او اصليت نه شي ښکاره کولی، د نظار شورا لا د سرشمېرنې چيغې هم وهي.

که چېرې پښتانه د دې ناوړه دسيسې درېيم پړاو مخه پر خپل يووالي او سياسي شعور و نه نيسي چې د نوي اساسي قانوني تصويبېدل په لړ کې نيسي او د افغانستان په شمال کې د پښتنو پر ضد قومي تصفيه په شدد سره روانه ده، نو د پښتنو نژدې راتلونکې هم توره تياره برېښي او دا منځمهال اپارتايد به پښتانه لکه په هندوستان او ايران کې له هر ډول سياسي او کلتوري ډګر څخه د تل لپاره له هر څه نه بې برخې شي او بې هويته کاندي.

ځکه ما د يو شمېر پوهانو او د نظر له خاوندانو په ملتيا وپتېيله چې د افغانستان د شمالي سيمو پر پښتنو او ځينو نورو حياتي مسايلو د ګرانو هېوادوالو د ذهنيت روښانولو او په ګران هېواد کې د سولې او ملي امنيت د پياوړتيا لپاره د مقالو دغه ټولګه راوباسم.

ومن الله التوفيق

د.ج

PROPERTY OF ACKU 11551

استاد حبیب الله رفیع

د پښتنو لرغوني استوګنځي

بلخ

د پښتنو د مېشتېدني او لېږدېدني لومړني مرکز

و پاچا د بلخ
بلخې درې ـ درې
شینکي رودونه
و پاچا د بلخ

د پښتو دا سروکی د هغه وخت یادونه کوي، چې بلخ وداڼ و، سمسور و، د پښتنو پاچایي په کې وه او د پښتنو د مېشتېدني او تولېدنې مرکز و.

له بلخ سره د پښتو او پښتون اړیکي د هغه له نامه څخه را نښلي، ځکه د بلخ زوړ اوستایي نوم بخدي دی، چې له پکهت، پخت، یا پښت څخه جوړ شوی دی. په پښتونخوا کې اوس هم ډېر داسې نومونه شته، چې هم د سیمې لپاره وي او هم د قوم لپاره، لکه: اپرېدی، مومند، ځاځۍ، منګل، ځدراڼ، وردګ او نور چې هم د سیمې نومونه دي او هم په هغه سیمه کې د مېشت قوم، له همدې امله بلخ یاد هغه زوړ شکل پکت او پښت د داسې سیمې نوم و، چې اوسېدونکي یې (پښتانه) وو.

پښتنو همدلته لومړنی ځل د حکومت په نامه سیاسي موسسه جوړه کړه او همدلته یې د خپل تمدن بنسټ کېښېښود. سپین تمان یانې سپین تومن(پاک نژاد) "زردشت" همدلته وزېږېد او همدلته یې داسې دین ټینګ کړ، چې د یوه خدای "اهوره مزدا" په ستاینه او د شیطان "اهریمن" په غندنه ولاړ و، انسانانو ته د ده د تګلارې او لارښوونې اساسي ټکي، ښه ګڼنه، ښه کړنه او ښه وېینه وه. ده خپلې لاهوتي او الهامي سندرې د ګاثونو په نامه راپرېښودلې، چې دده اندونه، لارښوونې او تعلیمات په کې نغښتي دي.

د زردشت د ګاثونو ژبه اوستا ده او د ګاثونو او زردشت د پیدایښت وخت څېړونکو له درې نیمو تر څلورو زرو کلونو وړاندې بللی دی. ژبپوهان عقیده لري چې پښتو له اوستا سره د خپلوۍ ژور اړیکي لري او زیات پوهان چې پر پښتو او اوستا یې ژوره څېړنه کړې، نظر ورکوي چې اوستا د پښتو مور او یا په بله ژبه د پښتو زوړ شکل دی. پر دې اساس هغه چا چې په اوستا خبرې کولې، پښتانه وو، چې په دې کې په خپله سپین تمان، زردشت او د ده اسلاف بلخي پېشدادیان چې یما یې مشر او د واکمنۍ موسس و، شمېرلای شو.

تاریخ په پخو سندونو د اوستا او پښتو تړون او د بلخ او پښتنو تړون یادوي، زردشت به خلکو ته بلنه ورکوله او لارښوونه به یې ورته کوله چې د رمه دارۍ او مالدارۍ له ژوند څخه د کښت او کرخوا ته مخه کړي، هماغه وو چې دوی دغې خوا ته مخه کړه او د یوه پاخه فرهنګ بنسټ یې کېښېښود.

د اوستا ډېره لرغونې او پخوانۍ برخه ګاثونه دي او ګاثونه د زردشت هغو الهامي سندرو ته ویل کېږي، چې دده لارښوونې په کې خوندي دي. د پښتنو په لرغوني ادب او روان ولسي ادب کې د ګاثونو معنوي او شکلي ریښې په څرګند ډول شته او په واز کومې ګواهي کوي چې پښتو او اوستا مور او لور او یا د یوې ژبې دوه تاریخي ډولونه دي.

پخوانیو آریایانو د کورنۍ ډېرښت او پښېدنې ته زیات ارزښت ورکاوه، نو ځکه به یې خدای ته لاسونه په دعا پورته کول او د سړیو د ډېرېدو غوښتنه به یې ترې کوله.

يو ويدي سرود په دې باب داسې مناجات لري:
لوی خدای د ژوندون واکمن دی،
د ټولو څښتن دی
ښاغلې کورنۍ سړو ته ورکوي
خدايه موږ ستا مريي يو
بې اولاده، بې ښېګڼې مو مه وژنې!
په ګاڅونو کې له داسې يوه سرود سره مخامخېږو.
"خدای دې له خپلې ځواکمنۍ څخه موږ ته کښت او کار راکړي،
ځومره په خپلو ځلوربولو او سړو کې زياتوالی راولو!"
پښتانه هم د سړو ډېرښت ډېر مهم ګڼي او په دې برخه کې د ښېټ نيکه مناجات د همدغو سرودونو پايځوړ بللای شو:
(دا وګړي ډېر کړې خدايه!
لويه خدايه، لويه خدايه!...)
دوی د سړو له ډېرښت نه دوه هدفونه درلودل، يو دا چې د خپل هېواد د پراخو ځمکو د آبادولو لپاره کار ترې و اخلي او بل دا چې د پرديو د تېري په وخت کې د خپلې سيمې او هېواد دفاع وکړي، دا ځکه چې هغه وخت هم دوی د ايرانيانو، تورانيانو، يونانيانو او نورو له بريدونو سره مخامخ وو او اوس هم پښتانه له مغلو، انګريزانو، روسانو او نورو سره مقابلې ته وخت پر وخت اړ شوي دي.
د اوستا او پښتو د سندرو د مطالبو له نژدېوالي پرته د اوستايي سندرو د جوړښت اصول د پښتو په ولسي ادب کې په زور ډول پاتې دي او خصوصاً کاکړۍ غاړې خو يې داسې جوړښت لري، چې تقطيع يې د ګاڅونو له ځينو ټوټو سره کټ مټ يوه ده او همداسې درواخلئ د ميندو او ماشومانو سندرې. د ګڼو تاريخي، ادبي او فرهنګي سندونو په رڼا کې ګورو چې بلخ د پښتنو د پېژندنې او مېشتېدنې لومړنی مرکز دی. همدلته يې د کرنې او سياسي تشکل بنسټ ايښی، همدلته يې له تېريو سره مقابله کړې او تېرونيو ته يې ماتې ورکړې. همدلته يې خپل ادبي بنسټونه ايښي او پاخه کړي او همدلته يې خپلې فرهنګي شتمنۍ زېږولې دي. او يو خوا بل خوا

خواره شوي دي. د بلخ په باب مشهوره ده چې بلخ د علم مرکز و. خو شاو خوا ته یې دومره علم وښانده چې ده ته پاتې نه شو. نو همداسې بلخ د پښتنو مرکز هم و، چې دومره ترې ولېږدېدل، چې ده ته هېڅ پاتې نه شول او اوس چې کوم پښتانه په کې شته. هغه له نوروځایونو څخه ورلېږدېدلي دي او داسې ښکاري چې لېږدېدنې د پښتنو ازلي برخه ګرځېدلې وي.

مور کې مه راته قهرېږه

د ارمانجنو کډې تلې . ورو وتمه

غــــور

د پښتنو د مېشتېدنې او لېږدېدنې یو بل مرکز

تر مېلاد درې نیم زره کاله وړاندې د آریایانو یوې برخې په پخوانی پکتې، پښتې، بخدي یا اوسني بلخ کې د پاچایۍ په نامه سیاسي دولتي موسسه جوړه کړه او دخپل سیاسي تشکل، تجمع او تمرکز لپاره یې دا ځای وټاکه.

د لرغونپوهنې، ژبپوهنې، ادبپوهنې، تاریخپوهنې او وګړوپوهنې په رڼا کې د دې خلکو زیاته برخه پښتانه وو. خصوصاً اوستا چې د زردشت یا سپین تومان په وسیله مهمه دیني او ادبي ژبه شوه، د اوسنیو ژبخېړونکو د څېړنې له مخې د پښتو زوړ شکل و. چې د زمانې په تېرېدو سره یې ننني بڼه غوره کړې ده. په دې برخه کې ګاڅونه چې د زردشت د خپلې خولې سرودونه دي، په اوسنۍ پښتو ژبه او ادب کې هم ژورې لغوي ریښې لري او هم یې ادبي ډولونه او اندونه زموږ په موجوده لرغوني او اوسني ادب کې موجود دي.

د پښتو دا سیاسي تشکل او تمرکز دا مانا نه لري. چې دوی پر همدې ځای را غونډ وو. بلکې د دوی زیات خېلونه او قبیلې د اوسني افغانستان په نیمه غربي برخه کې چې مرکزي شمال لوېدیځې جنوب لوېدیځې او

لوېديځې سيمې په کې شاملي دي. د اوسني بلوچستان تر پښين، پورې او د سليمان غره تر لمنو پورې د مېشتېدنې او لېږدېدنې په ناپايه بهير کې روان وو. په بلخ کې ددوی لړخپلونه بزګر او کښتګر شوي وو او نور زيات خپلونه يې پوونده او کوچيان وو چې د ښو ورشوګانو په لټه به له يوه ځايه بل ته بلل. د بلخ. غور. زابل. هلمند، کندهار. مرغو. پښين او بوري لارې به يې سره نغښتلې او د پسرلې، اوړي، مني او ژمي د مېشتېدنې سيمې به ېسره ښيلې وې.

د مېشتېدنې او لېږدېدنې دا کاروانو نه د زمان په اوږده او پلنه غېږ کې لا تر ننه هم راروان دي او اوس يې هم شمېره دوه نيم مليونو تنو ته رسېږي، خو په افغانستان کې د کمونستانو خونړۍ واکمنۍ او د روسانو وحشيانه تېري د کوچيانو د مېشتېدنو او لېږدېدنو دا بهير ددوی د عامو وژنو له امله غړند کړ. که څه هم د کوچيتوب عنعنه يې غلې نه کړای شوه. خوددوی د مېشتېدنې او لېږدېدنې لارې او مسيرونه يې بدل کړل.

په بلخ کې د يما پاچا د واکمنۍ په وروستيو وختونو کې د هاک يا سهاک چې عربو ضحاک ثبت کړی، له ده سره د يوه رقيب قدرت په توګه رامنځته شو: د اوستا په مذهبي متونو کې دا سړی زيات کړل شوی او د اهريمن ا ستازی بلل شوی دی. دده له لاسه د بلخي پشيد اديانو پاچايي نړيدلې او يما د زابل پاچا ته پناه ترې وړې ده.

اوستايي متونو د دهاک اصلي ځای بوری ښودلی. چې په اوسني بلوچستان کې د سليمان يا کسې غره په لمنو کې يوه پرته سيمه ده، دده کورنۍ په غور کې واکمني جوړه کړه او په سلګونو کلونو يې خپلواک حکومتونه په کې درلودل.

په دې توګه موږ تر بلخ را وروسته غور د پښتنو د سياسي، مدني او بلدي ژوند دويم مرکز ګڼلای شو.

روايات وايي چې سور او سام د ياد شوي دهاک ورونه وو. سور يې مشر و، او د غور امارت ورته رسېدلی و او سام يې کشر وررو و چې د لښکرو سپه سالاري ورسپارل شوې وه. ددوی وزارت تر اسلام د مخه د غور په منديش کې په پېړيو، پېړيو امارت درلود.

د غور سیمه دغرونو په لړیو پوښلی سیمه ده او په غور نوم هم د پښتنو د غره په ارتباط پرې اېښودل شوی. چې پاچایانو ته یې غور شاهان وایي او عرب دا سیمه "جبال" او پاچا یې د ملک الجبال په نامه یادوي او همدا راز دغو خلکو ته سوري او یا سوریان د ملک سور له امله وایي چې نسبتي نوم دی او د سور مانا بیا لمر ده. ځکه چې ددې ځای خلکو د لمر لمانځنې دین درلود.

ددې سوریانو یو بل حکمران بستام د بهښاد زوی و. چې د شغنان، بامیان او تخارستان پر غرونو یې حکم چلاوه او د فردوسي په قول د کابل مهراب کولا چې د لمر کورنۍ په مانا دی هم د همدې ضحاک له نسله و.

د اسلامي دورې په اوایلو کې د سوري کورنۍ حکمران شنسپ د خدنګ زوی و. ددغه نامه ترکیب له شین او اسپ څخه دی، چې دهغه وخت پښتنو د اسونو د ځواکمنۍ له امله دا ډول نومونه اېښودل او د چا په نامه کې به چې داسې ترکیب و هغه به ځواکمن او پیاوړی و. چینې سیاح هیوان څنګ، شین اسپ د افغانستان د شمالي او ختیزو برخو د اسونو عالي جنس بولي.

د غوریانو ددورې نامتو مورخ قاضي منهاج سراج جوزجاني لیکي: ملک شنسپ د حضرت علی (کرم الله وجهه) د خلافت په دوره کې ایمان راوړ او له اسلامي خلافت سره ژمن شو. دې د غور لومړنۍ حکمران دی چې په اسلامي دوره کې پېژندل شوی دی. تر ده لس کاله راوروسته ددې کورنۍ مشر امیر پولاد و. ده له خراساني ابومسلم سره د بني امیه و په ماتولو او د عباسیانو په واکمنولو کې لویه مرسته وکړه او د غور لښکرې یې د ابو مسلم ملاتړ ته ور ولېږلې. تر امیر پولاد وروسته دده زوی امیر کروړ د جهان پهلوان په ۱۳۹ هـ ق کال د غور په مندېش کې امیر شو. خپله پښتو ویاړنه یې را پرېښوده.

زه یم زمری پر دې نړۍ له ما اتل نه شته
په هندو سند او په تخار او په کابل نه شته
بل په زابل نه شته
له ما اتل نه شته

غشی مې ځي لکه برېښنا په میرځمنو باندې
په ژوبله یو نیم یرغالم پر تښتېدونو باندې
په ماتېدونو باندې
له ما اتل نه شته

***

زما د برېو پر خول تاوېږي هسک په نمنځ و په و یاړ
داس له سوومې ځمکه رېږدي غرونه کاندم لتاړ
کړم ایوادونه او جاړ
له ما اتل نه شته

***

زما دت ورې تر شپول لاندې دي هرات او جروم
غرج و بامیان و تخار بولي نوم زما په اودوم
زه پېژندویم په روم
له ما اتل نه شته

***

پر مرو زما غشی لوني ډارې دښن راځخه
د هریرود پر څنډ و ځم تښتي پلن را څخه
رپي زړن را څخه
له ما اتل نه شته

***

د زرنج سوبه مې د توري په مخسور وکړه
په باداری مې لوړ وای د کول د سور وکړه
ستر مې تربور وکړه
له ما اتل نه شته

***

خپلو وګړو لره لور پېرزوینه کوم
دوی په ډاډینه ښه بامم ښه یې روزنه کوم
تل یې ودنه کوم
له ما اتل نه شته

په لویو غرو مې وینه دروميي نه په خنډو په تال
نـــرۍ زما ده نوم مې بولي پر دريځ ستايوال
په و رځو شپو مياشتو کال
له مـــا اتـــل نـــه شته

***

دا مېړنی او ادیب پاچا په ۱۵۴ هـ ق کال د پوشنګ په جنګونو کې مړ شو او تر ده وروسته يې زوی امیر ناصر ایوادونه ضبط کړل او د غور، سور بست او زمینداور پر سیمو واکمن شو.

د غوریانو پر پښتونوالي ډېر سندونه شته. نمونه يې پښتو دي. د پښتو ادب لومړنی انګازې لـه همدغو غرونو څخه راپورته شوې او ټول کورني او باندیني محققین او سوریانو ژبه پښتو او دوی پښتانه وو.

د څېړونکو لـه روایاتو څخه دا هم زباتېږي چې د غور د لرغونو واکمنانو اصلي ژبه زند یا هماغه اوستا وه، چې د بلخ د واکمنو ژبه وه او بیا د زردشت په وخت کې ادبي او دیني ژبه شوه او اوس هغه د پښتو زوړ شکل ګڼل کېږي، خو غوریانو زردشتي دین نه و منلی او مخکې له دې چې دا دین را منځته شي. دوی له بلخي پېشد اديانو سره دښمن شوي وو، دا دښمني لکه څینې کسان چې غوریان بېخي بل نسل ګڼي، د پردیتوب له امله نه وه بلکې دا دښمني لـه هغو تربګنیو څخه راولاړه شوې وه چې په پښتنو کې اوس هم شته او خصوصاً د قدرت او واک په سر سره وران شوي وو. د پښتنو یوازې دوې پاچایي نه وې بلکې په زابل او نورو سیمو کې يې هم واکمنۍ جوړې کړې وې او د تجمع او سره ټولېدنې مرکزونه يې درلودل، چې زابل ته د یما پاچا ورتلل په خپله دا ټکي روښانه او د پښتنو د خورو، ورو واکمنیو نقشه انځوروي.

د غور دنګ غرونه د سوري پښتنو د اوکوب، پرتم او برم لرغونی شاهدان دي. دوی د غور په هره برخه کې لـه یوې خوا دغور د ساتنې لـه پاره پاخه سنګرونه جوړ کړي وو اولـه بلې خوا يې د خلکو د ژوند او هوسايي لـه خاطر دغور په ګوټ، ګوټ کې ښارونه ودان کړي وو او په دې ښارونو کې يې د هنر په ګوتو ښکلې ماڼۍ او اسمانڅکې ودانۍ جوړې

کړې وي، مندېش، آهنګران، فیروزکوه، استیه، زرنی، زمینداور، بامیان او بیا وروسته غزني د غوري سوریانو د تاریخ د بېلابېلو وختونو، بېلابېلو موسمونو او بېلابېلو واکمنو پلازمېن او ښهرک، تولک، خیسار، شلنګ، فخرآباد، خوابین، سیفرود، خلج، روزګان، ګزیو، تمران، غازان، والشتان، لجوران او نور د غور تاریخي ښارونه، کلاوې او حصارونه وو.

ددې کورنۍ روڼ تاریخ د امیر پولاد، امیر کروړ او امیر ناصر تر واکمنۍ وروسته یوه لنډه موده پوتیاده کې دی، امیر بنجی، شنسپ د نماران زوی هغه واکمن دی چې د هارون الرشید د خلافت په وخت کې د غور واکمن و.

همدا وخت په غور کې یوې بلې کورنۍ هم د واکمنۍ دعوه درلوده. چې د یشنپانیانو په مقابل کې په شیشانیانو یادېده ددې کورنۍ مشر شیش د بهرام زوی و د غور خلکو دوی ته مشوره ورکړه چې بغداد ته د عباسي خلافت دربار ته ولاړ شي خلیفه که هر یوه ته د غور واکمنی حواله کړه هغه به ددوی واکمن وي. همداسې یې وکړل. خلیفه بنجي ته وا کمني او شیش ته د پوځونو مشري ور وسپارله، دوی بېرته راستانه او په خپلو، خپلو چارو بوخت شول.

سوری د محمد زوی د بنجی د کورنۍ یو بل واکمن و چې د صفاریانو معاصر و، دده زوی محمد بن سوری داسې وخت واکمنۍ ته ورسېد چې د غور په ګاونډ غزني کې د سامانیانو د نامتو سالار الپتګین له خوا د غزنویانو د واکمنۍ بنسټ اېښودل شوی و او سلطان محمود د غزنوي ستراکۍ یعنې امپراتورۍ په جوړولو بوخت و، ده غوښتل چې په ټول افغانستان او ټوله سیمه کې یوه لویه ستراکي جوړه او ورې ورې واکمنۍ را نسکورې کړي. ده په دې لړۍ کې پر غور هم پوځونه ور وخېژول.

سلطان محمود غزنوي په ۴۰۱ هـ ق کال دخپلو دوو پیاوړو جنرالانو ادتونتادش حاجب او ارسلان جاذب په مشرۍ غورته درنې او په وسله پورې لښکرې ولېږلې. په یوه تنګه دره کې د پر لړ شمېر غوري سپاهیانو ددوی له مخه یې مورچې جوړې کړې وې او زیاتې شپې یې د سلطان لښکرې دلته ایسارې کړې، دغور خلکو قومي لښکرې را ټولې کړې او نژدې وه چې

غزنوي لښکرې ماتـه وخوړې دا وخت سلطان محمود په خپله لـه نورو لښکرو سره مرستې تـه راورسېد اوتـر اوږدو جګړو وروستـه يې غوري لښکرې په شا وتمبولې، محمد سوري د آهنګران لويه نظامي کلا تخليه کړه او لـه خپلو لس زره ژوبلورو سره په ميدان يې دغور لـه لوړو غرونو کې سنګرونيو، سلطان محمود تـه د دوی ماتول سخت شول. لـه جنګي ضدعي نه يې لـه کار راخيستو سره په شا تګ وکړ، غوري لښکر لـه سنګرونو نه را پاڅېدل په دوی پسې را روان شول خو چې لـه خپلو سنګرونو نه لېرې شول محمودي لښکرو بېرته مخ پرې را وګرځاوه دوی يې مات کړل او محمد سوري بندي ونيول شو.

غوري واکمن تـه اسارت تر مرګه دروند و. د غزني په محبس کې يې زهر چې دخپلې ګوتمې تر غمې لاندې يې ځای په ځای کړې وو وخوړل او لـه نړۍ څخه يې سترګې پټې کړې، غوري شاعر شيخ اسعد سوري په يوه بوللـه کې دده سوبې ويرنه وويله او دغور دا لويه غمېزه يې داسې انځور کړه:

د فلـک لـه چارو څه وکړم کوکار
زمولوی هر ګل چـې خاندي په بهار
هر غاټول چې په بېـديا غوړېده وي
ريژوي يې، پاڼې کانـدې تار په تار
ډېر مخونه د فلک څـپېړه شنه کا
ډېر سـرونه کاتر خاورو لانـدې زار
د واکمن لـه سره خول پريباسي مړ شي
د بې وزلو وينې توی کاندي خونخوار

چې تر يوه اوږده تشبيب وروسته مطلب تـه را رسېږي او وايي:

زمونږ پر زړونو دی نن بيا يو غشی وويشت
ودې ژوبلـلـه پـه دې غشـي هزار
پــر سوريو باندې وېر پريووت لـه پاسه
محـمد واکمن چې ولاړی. په بل دار
يو دار شو امير په لا س د ميرخـمنو
انتقال يې وکـړ قـبر لـه بـد وار

پر سماو یې ودان آهنګران و
په تیکنه و پر درست جهان اوځار
د محمود د ژوبلورو له لاس کنبیووت
چې غزنه ته یې باتلي په تلوار
ننګیالیو لره قید مړینه ده ځکه
سه یې والوتله هسک ته په دې لار
تر نړۍ یې غوره خاورې، هدیره کا
د زمریو په بیړو کله وي څوار
په دې وېر د غور وګړي تورغري سول
په دې وېر رڼا تیاره شوله د ښار

د غور د ماتم حالت انځوروي او بیا فلک ته خطاب کوي:

لاس دې مات شه ای فلکه چې دې وکا
محمد غوندې زمري د مړینې ښکار
شین زړګی فلکه ولې لا ولاړ یې؟
اې د غور غرونه په څه نه شوی غبار
مځکې ولې په ریږدلو نه پریوزې
لاندې باندې شه چې ورک شي دا اشعار
چې زمری غوندې واکمن ځي له جهانه
چې څوک نه کړي په نړۍ باندې قرار
سخ پر تا دی محموده د غور لمر وې
په نړۍ به نه دي ستا دعدل سار
ته پر ننګه وې ولاړ په ننګ یې مړ شوې
هم پر ننګه دې پر ننګه کا ځان جار
که سوري دې په تګ وېر کاندي ویرمن شول
هم په ویاړي ستا په نوم ستا په تبار
له جنت دپر وه تون زمور واکمنه
هم په تادي وي دبر لور دغفار

ځيني مورخين ليکي چې سلطان محمود غزنوي پر غور باندې دا لښکر کشي ددې لـه پاره کولې چې د غور خلک مسلمانان کړې او غور ته اسلام ورسوي خوحقيقت دادی چې غور ته د اسلام سپېڅلې دين ډېر پخوا راغلی و او د غـور واکمنو د حضرت علې کرم اللـه وجهه د خلافت لـه دورې نه د خلافت لـه مرکز سره ښه او تاوده اړيکي درلودل. نو ځکه د سلطان محمود غـزنوي دا بـريدونه د غـور د خلکـو د مـسلمانولو لـه پـاره نـه وو بلکـې ده غوښـتل چې پـه سيمه کـې د يـوې لويـې سـترواکۍ بنسـټ کښـيږدي چـې همداسې هم وشول.

د محمد سوري لـه ماتې سره د غوريانو مستقله واکمني ختمه شوه او د غـور اوبسـت سـيمې چـې د غوريـانو پـه لاس کـې وې د غـزنويانو لاس تـه ولوېدې. لـه دې سره هم غـزنوي سلطان غورتـه کوم نـوی والـی ونـه لېږه، بلکې هماغه د محمد سوري زوی امير ابو علی يې چې ده ته تابع شوی و پـه غـور کـې خپـل تـر لاس لانـدې امـير وټاکـه خـو بيـا هـم د غـور د واکمنـې کورنۍ نور غړي په څو کې وو او د وخت انتظار يې يوست.

امـير عبـاس د غـور يـو غيرتـي شـهزاده و چـې يـو ځـل بـيا يـې د غـور خپلواکـي را ژوندۍ کړه، د غـزنويانو اطاعـت تـه يـې غـاړه کښېښنبوده او د خپـل تـره امـير علـي تـر بنـدي کولـو وروسته يې په غور کې خپلواک حکومت پيـل کـړ او لـه همـدې املـه امـير الكـامل يا بشپړ واكمن وبلل شو. ده د غور پـه منديش کـې د غـوريانو د لوی مشر ضحاک يا سهاک لرغونې کلا لـه سره جـوړه کـړه او همهلتـه يـې يـوه شـاهي ماڼۍ هم ودانه کړه او په دې توګه يې د خپـل قـومي غرور او دغور د وياړ ځلي دنګ کړ.

سـلطان محمـود لـه خـپلو نـورو سـتونځو سـره سـره بـيا هـم د غـور لـه بيانيولو نـه تېـر نـه و. ده پـه ۴۱۱ شهزاده مسعود تـه وظـيفه ورکـړه چې لـه هرات نـه پـه غـور لښـکر ور روان کـړي، نومـوړي تـر بـريد وړانـدې د جروسـي واکمـن تـه يـو هـيات ور ولېږه او دوه تـنه غوريـان يـې هـم ورسره ملـه کـړل چـې هلتـه د هـيات ترجمانـي وکـړي، دا پېښه ابوالفضل بيهقي همهغه وخت ثبت کـړې او مورخينو د نـورو ښـدونو تـرمونـدل کېـدو وړانـدې دا ددې دلـيل ګڼـه چـې دغوريـانو ژبـه لـه غـزنويانو نـه بېلـه او پښـتو وه نـو ځکـه د تـرجمان پـه

وسیله خبرې کېدې خو د پټې خزانې موندل کېدو نه یوازې دا روښانه کړه چې د غوریانو ژبه پښتو وه بلکې دا یې هم وښوده چې د غور دربار د پښتو ادب لرغونی مرکز و او همدلته و چې دامیر کروړ ویاړنې او د شیخ اسعد او ښکارندوی فصیحو او بلیغو بوللو. د ادب نړۍ ته سترګې وغړولې او د پښتو ادب بنسټونه کېښودل شول.

هو! مسعود استازو غوریانو ته د ویرولو ډک پیغامونه ورکړل چې باید د امیر اطاعت ومنې خو غوریانو ورته وویل: امیر ډېر غلط فکر کړی چې ګوا کې دا سیمه او دا خلک داسې دي چې څوک دې پرې ورشي او نړۍ تېردې شي. را دې شي و دې ګوري چې دلته تورې دي، وسلې دي او ډېرې دي. بیا هم د غور د یوې برخې اوسېدونکو د مسعود له لښکرو سره درنې جګړې وکړې او په پای کې مات شول او ددوی مشر هغه سیمې چې د غرجستان له شارانو نه یې نیولی وې غزنویانو ته ور پرېښودې. خو امیر عباس تر ډېره وخت د غور د مرکزي برخو واکمن و، تر پایه یې د غزنویانو سلطه ونه منله او مقابله یې ورسره وکړه څو چې ابراهیم غزنوي یو ځل بیا یو، درنه حمله پرې وکړه، د جنګ په ډګر کې ژوندي ونیول شو او دامیر محمد سوري غوندې یې ژوندې غزنې ته بوته او د غور واکمني یې بیا هم دده ایل شوي زوی امیر محمد ته وسپارله.

که څه هم ځینې مورخین لیکي چې امیر عباس پر خلکو ظلم کاوه او د غور خلکو له غزنوي پاچا نه دلیکونو په وسیله وغوښتل چې ورشي او دوی ته له دې ظالم پاچا نه نجات ورکړي خو حقیقت دادی چې دا لښکر هم د همهغو لښکرکشیو سلسله وه چې د سلطان محمود له وخت نه یر غور پیل شوې وې او غزنویانو غوښتل چې د خپلې ستر واکۍ د ټینګتابه له پاره غور د تل له پاره د خپلې ستر واکۍ جز وګرځوي او د غور خپلواک حکمرانان ختم کړي.

پوهاند اکاډېمسن عبدالشکور رشاد

خښمېدلې امریکا

دې غریب افغانستان ته امریکا ده خښمېدلې
په دې هوډ کې ورسره برېتانیا ده پارېدلې

امریکا یوازې نه ده اروپا ورسره مله ده
تباهي د خوار افغان یې په سلا ده پتېيلې

د خښمونو سیلاوونه، ماتوي د هوښ بندونه
تل په دې مبارزه کې، هوښیارتیا ده تښتېدلې

دولتو ته خښمېدلي مستر بوش وکښله کرښه
ول(۱) پر دوست او پر دښمن موږ دا دنیا ده نن وېشلې

بادران د سپینې خونې د تیارو اهریمنان سول
دې د شر او شور خدایانو زموږ رڼا ده راوژلې

هرڅه چې زموږ دوست دی، زموږ صفو ته به رادرومي
چې را نه شي، د دښمن د لاس امسا ده موږ ګڼلې

دښمنې د افغانانو د انګلو امریک رضا ده
اوس خو ګټه پر محور د دې رضا ده څرخېدلې

څوک له ببرې، څوک له تمې، څوک له عذره په پسې دي
امريکا چې په دنيا کې دا سرنا ده ږغولې

استوي د جنګ ميدان ته. دولتونه خپلې ډلې
څوک يې اوس دي په تکل کې چا پخوا ده رالېږلې

لوټکې چا تحفه کړې، چا پيکش کړله ټانکونه
جاسوسي په دې غورځنګ کې چا و چا ده ورمنلې

ځينو لارې ورته ورکړې، ځينو ژمنې کړې د مرستو
ورکوي څوک ميدانونه چا فضاء ده وربخښلې

څوک باروت او ځينې تېل ورته راوړي ځينې پېلوځې
دا لمبه چې زموږ په ملک کې امريکا ده لګولې

چې ضعيف يم د جهان ټکې پر ما باندې رالوېږي
په نړۍ کې بدبختي په پچه زما ده را ختلې

ګروبه وي يې، سوځوي يې، ژوبلوي يې، قتلوي يې
دا پر ضد د پښتنو، توره بېلا ده پاڅېدلې

که ښارونه دي که کلي لېونو سپو دي داړلي
د بشر وينو ته تږو، دا وبا ده راښکارلې

که جونګړه د ادې ده، که خپره د دادا ده
زموږ د قرن بشر دوسته اتيلا ده راسوځلې

د مظلومو انسانانو په سرو وينو ژرندې ګرځي
د بېوسو په سرو اوښکو ښار، بېديا ده لمبېدلې

دلته بورې، دلته ورارې، دلته کونډې يتيمان دي
دلته چيغې، دلته ويړ، دلته ژړا ده اورېدلې

دلته ځېرې ګرېوانونه، دلته ساندې دي سوګلې دي
جنازه چې د خوبنيو د خندا ده مرګ اېستلې

ژوندونونه يې پايمال کړل امنيت سو لګد کوبه
دلته شر، دلته فتنه، دلته غوغا ده تورېدلې

تباهيو د عراق او فلسطين مظلوم ته ځير سه
اى پښتونه! دغه تکه اوس پر تا ده رالوېدلې

جامعه د افغانانو دغه درويشت کاله کېږي
په ځورو ده ځورېدلې، په جفا ده ژړېدلې

د بشر د حق غوښتني، د زړه سويو ادعاوې
عدل و رحم و خواخوږيو چليپا ده پر راکښلې

واى(۲) دفاع د تمدن کړو ازادي له فنا ژغوروي
مګر دوى افغانستان ته نن فنا ده رابللې

کله وايي: مونږ جنګ کې راولو بشر ته سوله
کله وايي (۳) صليبي جنګ دى کليسا ده مونږ ژغورلې

د نيويارک او واشنګټن و تروريزم، خو دا نه دى
چې په وينو د پښتون يې پښتونخوا ده رنګولې

ترې د اوښکو سين روان دى، ترې د وينو سيل بهېږي
دا صفحه زمونږ د تاريخ چې هر ترسا ده راليکلې

دا جذبــه د خودخواهـــۍ ده، لېوتــوب د انـــتقام دی
د خښمـــنو زلزلـــه یـــې چـــې بقـــا ده لړزولـــې

خودغرضه رهبران یې دخله نه دي په کړکېچ کې
د پـــردو مداخلـــو چـــې زمـــوږ بـــنا ده نړولـــې

وایـي پېـنځه زره تـنه امـریکایان دي تلـف سـوي
طـیاره چـې تـر سـرتېر مصـري عطـاء ده جـنګولې

درو پشـت زره افغـانـان یـې قربانـي کـړل د دې پېښـې
و جـــنون تـــه خښمېدلـــې امـــریکا ده رســـېدلې

عدالـــت، بـــرادري او مســـاوات د حـــق پالـــنه
پـــه عمـــل کـــې دغـــه هـــره ادعـــا ده شـــرمېدلې

ناميندۍ دي، نامرادۍ دي، شپه او ورځ ځوانیمرګۍ دي
خـوشـالي لــه پښتونخوا نـه پـه رښتیا ده لېـږدېدلې

چـــې پـــنجه لـــه زورور ســـره چـــا ده ازمویلـــې
د هغـــه کمـــزوري لېچـــه خامخـــا ده درد پدلـــې(۸)

خود بـه نـه تولېږي مړي، خود یې ملک په وینو رنګ وي
د قــوي لــه جوغــه غـاړه چـې هـر چـا ده غړولـې

خــود بــه سـوځي د غښـتلو د خښمونـو پــه اورو کــې
هغـــه چـــا چـــې غلامـــي د امـــریکا ده نامـنلې

د وطـــن د خـــرڅولو بازارونـــه بـــه تـــاوده دي
پـــه ایمـــان د سیاســـي ګټـــو ســـودا ده اوس پســـندلې

ځانـــي ګټـــې چـــې بـــه تـــل تـــر ملـــي ګټــو جــارېدلې
دا جذبـــه د قدرتونـــو استســـقاء ده راوژلـــې

د انګرېز پلي لښکر يې د بګرام ميدان ته راوست
فرانســه وايــي: مــزار تــه مــوږ ســپاه ده راوســتلې

نــن هغــه ښــه راغلــې وايــي د کفــارو تــور لښکــر تــه
چــې پــرون يــې ســره سپاه د روس پــلا پــلا ده ځغلولــې

لــه پــردو بــه څــه ګله کړو، ځای د وير دی ځای د شرم
چــې زمــوږ خــپلو پــه کفــارو زمــوږ لــوا ده پــرځولې

کســات خېژي، نــه پاتېږي، دا دنــيا دغــه يــې دود دی
دا نکتــه پــه پښتــنو کــې لـــه پخــوا ده ازمويلـــې

د انګرېــز او امــريکا د دولــتونو مــريې تــوب دی
زه ګمــان کــړم خپلواکــي مــو نــن ســبا ده بــايلودلې(۳)

۱- ول= ويل.
۲- وای= وايي.
۳- بايلودلې= بايللې
× د د سعدي شيرازي د دې بيت ژباړه ده:
هر که با فولاد بازو پنجه کرد
ساعد سيمين خود را رنجه کرد

ډاکټر عبدالحی نیازي

د اکثریت او اقلیت تیوري

لږ ترلږه له څلوېښتو کالونو را په دېخوا د اقلیت او اکثریت مسئله په پرله پسې توګه د افغانانو تر منځ د یوې سیاسي لانجې په ډول راپورته کېږي او دا مسئله کله ناکله د دولت په سطحه هم مطرح کېږي، خو د تېرو حکومتونو له خوا دا مسئله افغان ولس ته نه ده جوته شوې، نو ځکه دا د اکثریت او اقلیت مسئله د عام ولس تر منځ په اجمالي توګه او سیاسي ډلو تر منځ او خصوصاً د غیرپښتني سیاسي ډلو له خوا د ګوندونو په سطحه په ځانګړې توګه مطرح کېږي. نو ځکه په کار ده چې د اقلیت او اکثریت مسئله داسې رابرسېره شي چې له یوې خوا د افغان ملت د جوړېدو په بهیر کې کوم خنډ پېښ نه شي او له بلې خوا د افغانستان وګړي هر یو په اګاهانه توګه د خپلې اتنیکي ریښې او په اوسني افغانستان کې له خپل ټولنیز او سیاسي موقف سره اشنا وي. دلته په اجمالي توګه د افغانستان د قومونو جوړښت او سیاسي کړو وړو ته یوه لنډه کتنه کوو.

اکثریت یعنې څوک؟ پښتون، افغان، پټان، روهي او سلیماني کلمات په مترادفه توګه د پښتنو لپاره د مختلفو اقوامو له خوا استعمال شوي دي، خو پښتانه خپل قومي هویت پښتون او خپله سیمه پښتونخوا بولي او په اوسني افغانستان کې پښتانه په سیاسي لحاظ خپل ملي هویت افغان بولي او پخپل افغانیت ویاړي. د معتبرو شمېرنو (احصائیو) پر اساس د افغانستان د نورو اقوامو په پرتله پښتانه د افغانستان د ولس اکثریت برخه جوړوي. پښتانه

هغه اريايي قبايل دي چې په دويم ميلادي کال کې د خپلې ټولنيزې او سياسي ودې په لحاظ دې مرحلې ته رسېدلي وو چې پخپله سيمه کې يې سياسي نظام رامنځ ته کړ. هغه د کنشکا پاچاهي نظام و چې په ژمي کې يې پلازمېنه (پايتخت) په پېښور کې او په دوبي کې د کابل په باګرام کې وه. همدغه پښتني قبايل وو چې په شپږم ميلادي کال کې د نوې کالو لپاره له فراه څخه تر کابله پورې د اعرابو په مقابل کې وجنګېدل. بالاخره د اسلام مقدس دين يې ومانه، خو د اعرابو سياسي واک يې ونه مانه، چې په نتيجه کې د اسلام مقدس دين د تدريس لپاره د اموي امپراتورۍ له خوا په زرګونو تنه اعراب د پښتنو سيمو ته ولېږدول شول چې نر نن ورځ پورې په افغانستان کې اوسېږي. له زرو کالو را په دېخوا د پښتنو تاريخ ټولو ته جوت دی، پښتانه په حکومت جوړولو کې دننه په افغانستان کې او د باندې تر امپراتورۍ جوړولو پورې تجربې لري. د سلطان محمود په لښکر کې د پښتنو برخه يو څرګند واقعيت دی چې د سومنات په جنګ کې د پښتنو برخه په دې شعر کې ښه تمثيلېږي.

ترک و نامرد واړه ودانګل له نام و ننګه
يو زه پښتون ولاړ وم د سلطان تر څنګه

سلطان محمود د ترک نژادو عسکرو په زور له پښتون سره سخت ظلمونه او ناروا وې وکړې، په ملتان کې نصر لودي ته يې ماتې ورکړه او د پښتنو رينښې يې له ملتان څخه وويستې او په غور کې يې د شيخ اسعد سوري په شمول ټول پښتانه خانان بنديان کړل. په کلتوري لحاظ ترک نژاده سلطان محمود د فارسي ژبې په تحکيمولو کې ستر رول ولوباوه. دا چې پښتنو ولې د سلطان محمود واک ومانه علت يې دا و چې محمود د اسلام او جهاد شعار پورته کړی و خو په پای کې پښتنو له ترک نژاده کورنۍ څخه خپل کسات واخېست او د غور پښتنو د ترکانو رينښې له غزني څخه د تل لپاره وايستلې.

پښتانه د خپل تاريخ په اوږدو کې د جګړې ستر تاريخ لري له سکندر، عرب، چنګېز، تيمور سره جنګيدلي دي. د هرات تيموريان د شارخ په مشرۍ په کابل کې د يوسفزو اوه سوه خانان د مېلمستيا پر وخت ووژل او

ټول یوسفزي او ګڼ شمېر نور پښتانه له کابل څخه وشړل شول او ټول سوات او مردان ته ولاړل. تر نن پورې کابل ښار بیا یو پښتني ښار نه دی شوی. د شارخ وراره بابر چې د هند د مغلي کورنۍ د واک بنسټ ایښودونکی و، خپل ټول عمر له پښتنو سره په جنګونو کې تېر کړ. خو یوسفزو د بابر واکمنۍ ته سر ټیټ نه کړ. د هند له مغلي دولت سره د پښتنو جنګونه د پښتنو سیاسي فرهنګ جوړوي.

د ایران له فارسیانو سره د پښتنو جنګونه د پښتونخوا د تاریخ یوه بله برخه جوړوي. پښتنو د فارسیانو په مقابل کې خپله خاوره ساتلې ده، خو له بده مرغه په فرهنګي ډګر کې په هرات، فراه، زرنج. غور او بادغیس کې ګڼو پښتنو خپله مورنۍ ژبه له لاسه ورکړه، همداراز د افغانستان پرله پسې دولتونه په دغو سیمو کې د پښتو ژبې او پښتني کلتور د بیا ژوندي کولو لپاره هېڅ ډول هڅه نه ده کړې.

پښتانه د افغانستان د نورو اقوامو په پرتله د اسلام د مقدس دین د خپرولو لپاره تر نن ورځې توره وهلې چې په افغانستان. هند او پاکستان کې ډېر روښان تاریخ لري.

هند ته د انګرېزانو له راتګ سره سم د پښتنو د بخت ستوری له ځلا ولوېد. پښتنو د خپل تاریخ او سیاسي ژوند په بهیر کې د انګریزانو له خوا تر ټولو لوی تاوان ولید او هغه دا و چې پښتانه او د افغانستان خاوره د (۱۸۴۲ - ۱۹۱۹) کلونو په ترځ کې په دوو برخو ووېشل شوه چې نن د ډیورنډ کرښې په نامه یادېږي او افغانستان د خپلې خاورې پنځه دېرش فیصده خاوره او شلوېښت فیصده نفوس له لاسه ورکړ. خو په لروبر پښتونخوا کې د یووالي احساس لا تر اوسه پخپل قوت پاتې دی.

له روسانو سره په جګړه کې پښتنو د افغانستان د نورو قومونو په پرتله لویه ځاني، مالي او سیاسي صدمه ولیده. نو ځکه پښتانه د افغانستان د کډوالو او مجاهدینو اکثریت برخه جوړوله. پښتانه افغانستان او افغاني ملي هویت ته سخت وفادار. د ملي یووالي او رښتني ورورولۍ غوښتونکي دي. د پښتنو سیاسي ډلې په افغانستان کې د مرکزي نظام نارې وهي. د افغانستان په تاریخ کې د تاجکانو ټولنیزه او سیاسي برخه

(تاجکان در مسیر تاریخ) یوازینی کتاب دی چې د افغانستان تاجکانو د سیاسي او ټولنیز ژوند په هکله زما لاس ته راورسېد. دا کتاب د یو شمېر ایراني، تاجکستاني، روسي او افغاني لیکوالو د مقالو مجموعه ده. له بده مرغه د دې مقالو مرتب کوونکی میرزا شکور زاده او بلال عمار د (تاجکان در مسیر تاریخ) نوم ورته غوره کړی، چې په واقعیت کې دا کتاب یو علمي اثر نه، بلکې د مخالفت او عکس العمل په توګه د (افغاستان در مسیر تاریخ) او (پښتانه د تاریخ په رڼا کې) کتابونو د نومونو او محتواياتو پر ضد ترتیب شوی دی. د دې کتاب په مقدمه کې د دې پر ځای چې د افغانستان د تاجکانو اتنیکي ریښې او قومي جوړښت څرګند کړي، په صراحت سره یې پر پښتنو باندې تېری کړی او په لمسوونکې توګه یې د پښتنو پر ضد لیکلي او په افغانستان کې قومي تاوتریخوالی زیاتوي. د مثال په توګه په مقدمه کې داسې راغلي: "از قرن شانزده تا هم اکنون، تاریخ افغانستان مملو از اغتشاشات، هرج و مرج، کشتار و مرګ، استقرار حکومت قبیله سالاری و زوال عنصر شهرنشینی و تفوق کوه و صحرا بر شهر است. وقتی حکومت از دست شهر نشین ها خارج شد و بدست قبایل کوه ګرد و بیابان ګرد افتاد، جنګهای خونین و کشتار عظیم د سته جمعی و قتل و غارت و ناامنی ګریبان ګیر این کشور شد... در کنار حملات و هجوم های اقوم نیمه وحشي و حاکمیت نظام تک قبیلوی...

د دې بې خبره لیکوال په ځواب کې باید ووایو چې په اوه لسمه او اتلسمه میلادي پېړۍ کې په افغانستان کې د ښارنشینانو کوم حکومت په کابل، کندهار، هرات، بلخ، بدخشان، بامیان، تخار او چاریکار کې موجود نه و چې د پښتنو د وحشت او بربریت په وجه وران شوی وي او نه خو پښتنو په ثمرقند، بخارا، دوشنبې باندې حملې کړې دي، بلکې په اوولسمه او اتلسمه میلادي پېړۍ کې د افغانستان خاوره د ختیز له لوري د هند د مغلو له خوا او د لوېدیځ له لوري د ایران د صفویانو تر پرله پسې بریدونو لاندې نیول شوې وه، چې پښتنو د دواړو یرغلګرو پر وړاندې په لره او بره پښتونخوا کې په ولسي مقاومت لاس پورې کړ، چې غلجي پښتنو شاه حسین صفوي ته په اصفهان، او درانیو د احمد شاه بابا په مشر

هندي مغولو ته په ډیلي کې ماتې ورکړې. د افغانستان په خاوره کې نه غلجي پښتنو (هوتکیانو) او نه خو درانیو پښتنو د افغانستان د کوم قوم پر وړاندې جنګېدلي دي.

(تاجکان در مسیر تاریخ) د افغانستان د تاجکانو د قومي او اتنیکي ريښې په هکله علمي او ګټور معلومات نه ورکوي او يوازې د فردوسي شهنامې په اشعارو بسنه کوي او يا د سمرقند، بخارا او تاجکستان د تاجکانو په اړه خبري کوي. خو په مجموعي توګه دا کتاب د تاجکانو په هکله چې پښتانه ورته دهګان وايي. ليکي:(کلمه - تاجيک - که در متون قديمي په صورت تاژيګ و تازک نيز به کار رفته است اعراب و مسلمان غير عرب راتازي و ترکان انهارا تاجيک کې ناميدند. ايرانيان تاجک ها را قومي ايراني مې دانند. زه د (تاجک در مسير تاريخ) د روسي او ايراني مقالو په اساس داسې مستفيد شوم چې تاجک يا تازک يا تاژک يو اتنيک نه بلکې هغه غير عرب او غېر ترک مسلمانان دي چې عرب ورته عجم او ترک ورته تازک ويلي دي، چې واحده اتنيکي ريښه نه لري، بلکې واحده ژبه لري يعنې (فارسي - دري) په دې کې کېداى شي چې ګڼ شمېر اقوام شامل وي چې لـه فارس نژاده اقوامو څخه شروع تر ترک نژاده فارسي ژبي - سمرقند، بخارا او د افغانستان فارسي ژبي، چې د دوی اتنيکي ريښې او قومي جوړښت پوره نه دي څرګندې شوې، دوی يوازې ژبنی هويت لري، خو د تاجکانو تر نامه لاندې ديګان، يو شمېر هزاه ګان، يو شمېر فارسي ژبي پښتانه، فارسي ايماق، ازبکان، هندي او کشميري مسلمانان، عرب او سادات عرب شامليږي چې په دري ژبه خبرې کوي. په معاصر افغانستان کې په ملي او سياسي لحاظ تاجک يو افغاني قوم دی چې په افغانستان کې د هستوګنې په لحاظ ژور تاريخ او غني کلتور لري، ژبه يې دري، قومي هويت يې تاجک او ملي هويت يې افغان دی.

د افغانستان د تاجکانو د نفوس دقيق شمېر متاءسفانه معلوم نه دی. کله چې روسان پر مرکزي اسيا باندې مسلط شول لږ تر لږه د يو مليون وګړو په تعداد تاجک، ازبک، ترکمن، تاتار او قزاق افغانستان ته کډوال شول او اکثريت يې د افغانستان په شمالي ولايتونو کې او ځينې يې په

کابل کې مېشت شول. د افغانستان حکومت د اسلامي وروروليو له مخې نوموړو کډوالو ته افغاني تابعيت او هويت ورکړ، خو نن همدغه د مرکزي اسيا مهاجرين داسې شمال وايي چې د دوی خاوره وي او همدغو خلکو نن د افغانستان د تجزيې لپاره د فدرالي نظام نارې سورې پورته کړې دي چې دا ډېره ناسپاسي ده، دا خلک په شمال کې د افغانستان پښتنو ته ناقلين وايي، خو خپل ځانونه د مرکزي اسيا مهاجرين نه بولي او د فدراليزم نارې وهي.

دلته په اتنيکي او کلتوري لحاظ دوې مسئلې سره ګډې شوې دي: په اتنيکي لحاظ تاجکان د افغانستان اصيل اريايي قوم دی چې د تاجک قوم اتنيکي ريښې، قومي جوړښت او ځانګې په هکله ما کوم علمي معلومات تر لاسه نه کړل، خو د اجمالي معلوماتو پر اساس د افغانستان تاجک قوم حد اقل درې ځانګې لري: رګاه، فورمولې او کشميري. په کلتوري لحاظ د افغانستان تاجکان، هزاره ګان، يو شمېر ازبکان او ترکمنان، سادات، چارايماق، قزلباشان او يو شمېر پښتانه چې په دري ژبه خبرې کوي، په ځينو احصايو کې ټول په قومي لحاظ تاجک درج شوي دي.

په کلتوري لحاظ د احمد شاه بابا او تيمور شاه له دولتونو راپه دېخوا فارسي ژبه حاکمه رسمي او دولتي باندې بدله شوې ده. د هوتکيانو د حکومت له مخه د افغانستان خاوره د هند د مغلي دولتونو او د ايران د صفوي دولتونو له خوا تر ټېرې لاندې وه او کوم منظم دولتي نظام موجود نه و.

د افغانستان په سياسي ډګر کې د افغانستان د تاجکانو لومړنۍ برخه

د افغانستان په ټولو دولتي او اداري چارو کې د افغانستان تاجکانو بې له کوم تبعيض او امتياز څخه په لويه کچه برخه لرلې ده. د مثال په توګه د امان الله خان د دولت نايب السلطنه عبدالولي دروازي و. ډاکتر يوسف د افغانستان د ديموکراسۍ دورې لومړنی صدراعظم و. د حبيب الله کلکاني د حکومت پر مهال کې داسې اسناد نه شته چې حبيب الله کلکاني ادعا کړې وي چې ده د تاجکانو حکومت دې جوړ کړې وي. له بلې

خوا که چېرې په غزني کې غلجي پښتانه (اندړ او سليمان خېلو) د حبيب الله کلکاني په پلوی نه وي درېدلي نو ډېر احتمال يې درلود چې د کندهار دراني او د هزاره قوم سرتېري د امان الله خان په پلوی د حبيب الله کلکاني عسکرو ته په غزني کې ماته ورکړي، خو امان الله خان شخصاً له دې جګړې څخه مخنيوی وکړ. حبيب الله کلکاني د کابل د ښاريانو تر منځ ډېر منفور و او هېڅ ډول محبوبيت يې نه درلود. په کابل کې عام خلک جبيب الله کلکاني (د بچه سقو) په نامه يادولو او دا شعر چې له سقوي دوران څخه پاتې دی د کابل د خلکو احساسات څرګندوي:

تاملک محسن شغال ماده والي گشته است... بهر ما مور و ملخ قوم شمالي گشته است.

د معاصر افغانستان په تاريخ کې د کورنۍ جګړې تر پيل پورې داسې کوم اسناد نه شته چې د افغانستان تاجکان، د تاجک قوم په نامه د سياسي واک د تر لاسه کولو لپاره په مشخصه توګه په کوم اقدام لاس پورې کړی وي او يا مشخصاً د تاجک تر عنوان لاندې په افغانستان کې کوم حکومت موجود وي.

د اقليت او اکثريت د تيوري بنسټ ایښودونکي

د ګوندونو په سطحه د لومړي خل لپاره (د خلق، ديموکراتيک ګوند) څخه په کال ۱۳۴۷ هجري شمسي کې د قوميت په بنا دوه انشعابونه رامنځ ته شول، لومړی د ببرک کارمل په مشرۍ د پرچم ډلګۍ او دويم د طاهر بدخشي په مشرۍ چې وروسته يې د (سازمان انقلابي زحمت کشان افغانستان... سازا) بنسټ کېښود. د خلق له ګوند څخه جلا شوي فرکسيونونه په ټولنه کې د ستميانو په نامه شهرت وموند. همدغه مهال دی چې د دولت له چوکاټ څخه بهر د قوميت له عنصر څخه د يوې سياسي الې په توګه کار اخېستل کېږي. د پرچم ډلګۍ په سياسي ادبياتو کې پښتنو ته بې فرهنګه اکثريت او تاجک ته بافرهنګه اقليت وويل. خو طاهر بدخشي له دې نه هم وړاندې ولاړ او احتمالاً د روسانو په تحريک او مرسته په منظمه او سيستماتيکه توګه د قوميت پر بنا د يو سياسي

سازمان (سازمان انقلابي زحمت کشان افغانستان... سازا) بنسټ کېښود، چې تر اوسه پورې د افغانستان د کورنۍ جګړې ایدلوژیک محور جوړوي.

د طاهر بدخشي ماسکو پلوه مارکسیسټ لېننستي ډلې په ټولنه کې د ستمي، ستم ملي ډلې په نامه شهرت وموند. ستمیان د ملت او ملي یووالي په مفکوره باندې معتقد نه و او داسې یې استدلال کاوه چې افغانستان د قومونو او ملیتونو مجموعه ده او هر قوم باید چې په جلا جلا توګه خپل سیاسي، اقتصادي او ټولنیز برخلیک وټاکي او د قوم پر بنسټ فدرالي نظام رامنځ ته شي. طاهر بدخشي او بهرالدین باعث د خپل تحلیل په دوام کې زیاته کړه چې پښتانه په افغانستان کې یو ظالم، غاصب او ستم ګر قوم دی او د افغانستان نور قومونه تر ستم لاندې اقوام دي، نو ځکه د افغانستان خلکو دوی ته 'د ستمیانو لقب ورکړ. د افغانستان په سیاسي ادبیاتو کې د اکثریت او اقلیت تیوري د ستمیانو له خوا مطرحه شوه، چې وروسته روسانو د خپل تېري پر مهال دې تیورۍ ته ماتریالستیکي بڼه ورکړه او روسان په دې لټه کې شول، چې غیر پښتانه قومونه په نظامي، سیاسي او ټولنیز لحاظ وروزي.

د ناڅرګندو دلایلو له امله په ۱۳۵۶ کال کې د ملي ستم ډلګۍ رسماً په دوو برخو وویشل شوه: د سازا ډلګۍ د طاهر بدخشي تر مشرۍ لاندې او بله برخه یې د (سفزا) ډلې په نامه د مولانا بهرالدین باعث او محمد اسمعیل اکبر تر مشرۍ لاندې راغلې. د سازا د سازمان غړي په تاکتیکي ډول په کابل کې پر دولتي چارو بوخت شول او د سازا سازمان تصمیم ونیو چې د داود خان د حکومت پر وړاندې پر وسله واله مبارزه لاس پورې کړي.

په نامعلومو دلایلو مسکو پلوه ستمیانو د تره کي د حکومت پر وړاندې په مخالفت لاس پورې کړ، بهرالدین باعث او طاهر بدخشي د خلقیانو له خوا ووژل شول او په همدې اړه د بهرالدین باعث د خلاسون لپاره په ۱۳۵۸ کال کې د اسمعیل اکبر په هدایت د امریکا سفیر (دبز) یرغمل ونیول شو چې په کابل هوټل کې یرغمل نیونکي او د امریکا سفیر دواړه د خلقیانو له خوا ووژل شول.

د افغان جهاد په بهیر کې او په ځانګړې توګه د کورنۍ جګړې پر مهال د سازا او سفزا ستمي ډلو سیاسي دریځ

د سازا سازمان لومړنۍ سیاسي ډله وه، چې په سیاسي ادبیاتو کې یې له کوم ژور سوچ څخه د افغانستان د ټولو بدبختیو عامل پښتانه وبلل، د سازا د سازمان د رهبرۍ په هئیت کې یو شمېر پېژندل شوي کسان په دې ترتیب دي: محمد طاهر بدخشي، محبوب الله کوشاني، ظهورالله، محمد بخش فلک، خلیل رستاقي او محمد اسمعیل اکبر.

د روسانو له یرغل سره سم محبوب الله کوشاني، ظهور الله، محمد بخش، فلک او خلیل رستاقي پرته له دې چې د ببرک کارمل له حکومت سره یو ځای شي په مستقیمه توګه له روسانو سره د تخار، بدخشان او بغلان په ولایاتو کې همکارۍ پیل کړلې، د څرخي پلـه له جیل څخه ازاد شول، د سازا ډله په دې بریالۍ شوه چې په تخار کې د مجاهدینو قوماندان امر صمد او یو شمېر نور جهادي قوماندنان د روسانو په پیسو په خپل سازمان کې جذب کړي.

د ببرک کارمل او سازا اختلافات:

د سازا سازمان سیاسي غوښتنه له ببرک کارمل څخه دا وه چې ببرک د افغانستان د شمالي ولایتونو واک د سازا ډلې ته وسپاري، چې د روسانو په مرسته په مستقله توګه د مجاهدینو پر ضد وجنګېږي. په هر دلیل چې و ببرک د خپل حکومت په مهال کې له خپلو ټولو خیانتونو سره سره دې ته حاضر نه شو چې د (سازا) په غوښتنه رسماً په افغانستان کې فدرالي سیستم رامنځ ته کړي. ببرک کارمل او سلطان علي کشتمند د افغانستان د اردو له تشکیل نه د باندې قومي کنډوکونه رامنځ ته کړل او د قوماندان سالارۍ او قومي تعصباتو او تشنجاتو اساسات یې کېښودل.

نجیب د خپل حکومت په مهال کې د ملي پخلاینې د پالیسۍ تر عنوان لاندې د سازا، سفزا له ډلو سره یو ځای شو. بشیر بغلاني د سازا مشر د ډاکټر نجیب د مرستیال په حیث اعلان شو. بشیر بغلاني د نجیب په لویه

جرګه کې د فدرالي نظام ناري پورته کړې. د ولايتي نظام تر څنګ د (زونونو-حوزو) سيستم هم مطرح شو، لکه د شمال زون - لوېديځ زون او داسې نور. د سازا سازمان له يوې خوا له روسانو څخه وسلې او پيسې ترلاسه کړې او له بلې خوا ډاکټر نجيب د شمالي ولايتونو د يو شمېر ولسواليو واک چې د مجاهدينو تر ولکې لاندې نه و، رسماً د سازا سازمان ته وسپارل. د سازا ډله افغان ولس د يو واحد ملت په حيث نه پېژني، بلکې افغانستان د داسې قومونو او مليتونو مجموعه بولي چې د هر قوم لپاره په جلا توګه سياسي او ټولنيز برخليک غواړي، او هر قوم بايد پخپله سيمه کې خودمختارۍ ته تر دې بريده وده ورکړي چې په مستقلو جمهوريتونو بدل شي. د افغانستان په سياسي ادبياتو کې د لومړي ځل لپاره د څلورو جمهوريتونو غږ د سازا سازمان له خوا پورته شو، يعني د پښتنو جمهوريت، د تاجکانو جمهوريت، د هزاره ګانو او د ازبکانو جمهوريت. نو په دې توګه د سازا ډله د افغان ولس د ملي يووالي او ځمکنۍ بشپړتيا ته، چې ستر ملي ارزښتونه ګڼل کېږي، باور نه لري. موږ کاملاً په دې باور يو چې د افغانستان پښتانه، تاجکان، ازبکان، هزاره ګان او نور واړه قومونه د افغانستان د ولس ملي يووالي او د خاوري بشپړتيا ستر ملي ارزښت بولي او د افغان ملت پر جوړېدو او بشپړتيا ژور باور لري.

د نجيب د حکومت په وخت کې د سازا سازمان د پښتنو او د پښتنو د کلتور د توهينولو لپاره په خپله خپرونه کې (ميهن - چې اوس هم دا جريده په تاجکستان کې خپرېږي) په ښکاره ډول دغه شعر خپور کړ چې د دې سازمان په ماهيت او د هغه د عواقبو ښه څرګندونه کولی شي.

قبيله نشينان شهر حبش
که بد دين شان ترکش و تير کش
به ابشخور رخش اشتر زدند
تـه اشتر که خود را به اخور زدند
قبيله چه باشد که شاهي کند
به هر جا رسد و تباهي کند
چو رفتند جا ماند دهل دوسر

که قاطر به جا ماند از اسب و خر
هوایی خراسان مادر سرش
بگو چیست امروز اندر خورش
خراسان تو انی که از نام تو
جهانی به حیرت شده در فرود

د سازا د ستمي ډلې په خواب کې پښتانه وايي

د. افغانستان دی، دا وطن به خراسان نه شي ـ لوز مې د پښتو دی، پښېمان نه شي: له بده مرغه د دې پر ځای چې ستمیان له خپل کردار نه پښېمان وي، په امریکا کې د قومي تعصب او ملي تشنج او تاو تریخوالي د راپارولو لپاره د امید اخبار چلوونکي په ښکاره ډول پښتنو ته ښکنځلې کوي. ستمیان او د امید د اخبار چلوونکي ادعا کوي، چې پښتانه په افغانستان کې ځانونه لوړ ګڼي، هغه پښتانه چې له خپلې ژبې او کلتور څخه دفاع کوي، هغوی فاشیست بولي. دا ټولې ادعاګانې ناسمې دي. په ټولنیز او سیاسي لحاظ پښتانه په افغانستان کې د نورو اقوامو په پرتله نه لوړ دي او نه ځانونه لوړ ګڼي. خو ځینې سیاسي او ټولنیز واقعیتونه شته، چې ستمیان او ځینې لنډ اندي کسان ځوروي او په دوی کې د حقارت عقدې پیدا شوې دي. دا ټولنیز او سیاسي واقعیتونه په لاندې ډول دي: پښتانه په افغانستان کې د خپلواک دولت بنسټ ایښودونکي دي. پښتنو په هندوستان کې مستقل دولتونه درلودل.

پښتانه د تاریخ په اوږدو کې له سکندر، عرب، چنګېز، مغل، فارس او انګرېز سره په یوازیتوب جنګېدلي دي. د سومنات په جنګ کې د سلطان محمود د لښکر ډېره برخه پښتانه وو.

لاندې شعر د پښتنو برخه د سومنات په جګړه کې څرګندوي:

ترک و نامرد واړه و دانګل له نامو و ننګه
زه یو پښتون ولاړ وم د سلطان تر څنګه

غلجي پښتانه له لته بند څخه تر ننګرهاره پورې په ۱۸۴۲ کال کې شپاړس زره انګرېزي پوځ تباه او برباد کړ، او يوازې ډاکټر برايډن ځنې ژوندی پاته شو چې دا په مجموع کې د افغان ملت پوځي حماسه ده.

له روسانو سره په جنګ کې تر ټولو قومونو پښتنو ډېره قرباني ورکړې ده. د افغانستان نوم او افغاني ملي هويت د پښتون د قوم، قومي هويت دی، خو په سياسي لحاظ پښتنو د افغانستان ټولو قومونو ته دا وياړ بخښلی دی چې په وياړ سره ځان افغان وبولي. دا د افغانستان د ۱۹۶۴ په اساسي قانون کې درج شوي دي. له نېکه مرغه پرته له ستميانو د افغانستان ټول اوسېدونکي قومونه ځانونه افغان بولي او پر خپل افغانيت وياړي او نه ځانونه له پښتنو کم احساسوي او نه د حقارت کومې عقدې لري او خپل سياسي او ټولنيز برخليک د افغان تر نامه لاندې خونديويني.

دا يوازې د سازا ستمي ډله نه ده چې د سياسي حقارت عقده لري، د ساما (سازمان ازادي بخش افغانستان) د مرامنامې په لومړي مخ کې هم په مشخصه توګه د پښتنو فيوډال پاړکی محکوم شوی دی، نه فيوډالي نظام، په داسې حال کې چې په نورو اقوامو کې هم فيوډالان موجود دي. د ساما سازمان په خپله کړنلاره کې د ملي مسئلې د حل غوښتونکي دي، خو ملي مسئله يې نه ده جوته کړې او داسې مفهوم ځنې اخېستل کېږي چې غواړي د اقوامو تر منځ انډول ټينګ شي او د پښتنو برخه د افغانستان په ټولنه کې په سياسي، اقتصادي او ټولنيز لحاظ کمه شي. خو موږ په دې باور يو چې د افغانستان د قومونو تر منځ په اجباري ډول کوم عدم تعادل نه شته، بلکې په افغانستان کې د ديکتاتوري نظامونو پايښت د افغانستان د اقتصادي، سياسي او ټولنيز شاته پاته والي ستر لامل ګڼل کېږي، نه د قومونو تر منځ ځينې سيمه ييزي شخړې او اصتحکاکونه. که چېرې د ديموکراسۍ د اصولو پر اساس په افغانستان کې د يو داسې نظام بنسټ کېښودل شي، چې د اسلام د مقدس دين او د افغاني ټولنې له کلتوري ارزښتونو سره سم وي، نو دا به د يوې ملي مدني ټولنې بنسټونه وګڼل شي.

د افغانستان د وروسته پاتې والي دليل د افغانستان مختلف قومونه نه، بلکې د بهرنيو لاسوهنې او د ډيکتاتوري نظامونو پايښت دی.

د سازا ستمي ډلې تر څنګ د نظار شورا او د جمعيت اسلامي ګوند هم د افغانستان د کورنۍ جګړې د اقليت او اکثريت په تيوري معتقد شول او د افغانستان د اقليتونو د حقوقو تر پلمې لاندې ناړې سورې پورته کړې، خپل لومړني اسلامي شعارونه او ملي رسالت يې هېر کړ، له سازا، پرچم، دوستم او له وحدت ګوند سره يې د شمال ائتلاف بنسټ کېښود. د نظار شورا او جمعيت ګوند د اقليتونو د حقوقو د اعاده کولو لپاره د افغانستان د دوه مليونو شهيدانو بلهارۍ تر پښو لاندې کړې او په ښکاره ډول له روسانو سره يو ځای شول. روسان د خلق او پرچم پر ځای د نظار شورا پر ستر ملاتړ کوونکي بدل شول. د شمال ائتلاف د افغانستان په کورنۍ جګړه کې د روسانو په پيسو او وسلو ستره ويجاړوونکي ونډه واخېسته. د بن د غونډې په بهير کې د شمال ائتلاف په استازيتوب ډاکټر عبدالله سخت ټينګار وکړ چې پښتانه په افغانستان کې ۳۸ فيصده دي او په دې توګه لخضدر ابراهيمي ته قناعت ورکړ چې د کابينې په ترکيب کې ۳۸ فيصده پښتانه برخه واخلي.

د ډاکټر عبدالله دا عمل د اتنيک پر اساس يو شوئنيستي حرکت ګڼل کېږي، نو ډاکټر عبدالله به بيا په کوم مخ پښتنو ته ګوري چې د افغانستان د بهرنيو چارو وزير په حيث ورباندې باور وکړي.

له بلې خوا د اکثريت او اقليت د تيورۍ پر اساس د جون د لويې جرګې په بهير کې د نظار شورا له ټولو ناجايزو امکاناتو څخه کار واخېست او د افغانستان په سياسي جغرافيه کې يې بې له کومې رسمي څېړنې او سرشمېرنې، نوی بدلون راوست او د شمال په ځينو ولايتونو کې نوې ولسوالۍ جوړې کړې، قومي تاوتريخوالی او ملي تشنج يې راوپاروه او د ولس په ذهنيت کې يې د لويې جرګې مشروعيت تر پوښتنې لاندې راوست او د هغې پرېکړې يې بې ارزښته کړې.

له روسانو سره په جګړه کې د تاجکانو مخکښې ډلې لکه پرچم، سازا، سفزا، ساما، ساهو د افغانستان د نورو ګوندو په پرتله له روسيې، هند،

ایران، امریکا او متحدې اروپا څخه ډېرې سیاسي او اقتصادي ګټې تر لاسه کړې. د کورنۍ جګړې په بهیر کې د تاجکانو مخکښ ګوند، اسلامي جمعیت او د نظارشورا چې د افغانستان د کورنیو مصیبتونو په کتار کې څکه په لومړي سر کې راځي چې برهان الدین رباني د پاکستان له خوا د د څلور میاشتو لپاره د پېښور د تړون په اساس وټاکل شو او رباني تر یوولس کالونو پورې ځان جمهور رئیس وباله. پاکستان په دې سوچ کې و که په افغانستان کې د یو تاجک په مشرۍ یو حکومت وي نو بیا به د پښتونستان مسئله توده نه شي، وروسته چې پوه شو، چې په لراو بر پښتونخوا کې د یو نوي غورځنګ د پورته کېدو امکان شته، نو څکه یې له رباني څخه لاس واخېست او د طالبانو د مذهبي تحریک چې د کورنۍ جګړې او سراسري بې امنیتۍ ثمره وه، مرسته وکړه.

د کورنۍ جګړې په بهیر کې د اقلیتونو د حقوقو تر پلمې لاندې روسانو چې د نظار شورا، جمعیت، پرچم، سازا او دوستم له خوا نژدې ملګري کړي، ډېرې پوځي، مالي او سیاسي مرستې وکړې، خو د روسیې، ایران، هند او متحدې اروپا له بې دریغو مرستو سره سره نومورې ډلې د طالبانو په مقابل کې جګړې بایلودلې، تر څو پر افغانستان د امریکا له بریدونو او د روسیې له سترو پوځي او مالي مرستو سره یو ځل بیا د افغانستان په سیاست کې مطرح شول او د امریکا، ملګروملتونو د سوله ساتې ځواکونو او د حامد کرزي تر سیوري لاندې په کابل او ځینو شمالي ولایتونو کې واک ترلاسه کړ.

دویمه ډله چې د اقلیت او اکثریت د تیوري پیروان دي د وحدت ګوند دی. د نجیب د حکومت له راغورځېدو سره سم، د وحدت ګوند مشر، عبدالعلي مزاري ویل چې اوس د پښتنو دوه سوه پنځوس کلنه واکمني په افغانستان کې پای ته ورسېده. د ده د بیان معنی دا ده،چې د وحدت ګوند د روسانو پر ضد په جهاد باور نه درلود او د ایران په مرستهٔ د پښتنو د واک د ختمولو لپاره جنګېدلي وو، نه د روسانو د یرغل پر خلاف. د وحدت ګوند د ایران په مرسته د افغانستان د کورنیو جګړو په بهیر کې او په ځانګړي توګه په کابل ښار کې ستر ویجاړوونکی رول لوبولی دی. د وحدت

ګوند د کابل په ښار کې د افشار په سیمه کې پر ۱۹۹۳ کال د نظارشورا له خوا سخت وځپل شو او بیا وروسته د طالبانو له خوا بې وسلې شول.

سره له دې چې هزاره ګانو په افغانستان کې دریم لوی قوم شمېرل کېږي، په تاریخي لحاظ د افغانستان په تاریخ کې په پراخه کچه یوازې د امیر عبدالرحمن خان پر مهال مطرح کېږي، هغه هم له مرکزي نظام څخه سر دغړونې په خاطر چې دا یو ځانګړی تاریخي بحث دی. خو د کورنۍ جګړې په بهیر کې په کابل، بامیان او مزارشریف کې په ټولو جګړو کې یې برخه اخیستې ده.

له بده مرغه د هزاره ګانو د اتنیکي ریښې په هکله ډېر لږ علمي څېړنې شته، سربېره پردې عام نظر دا دی چې هزارګان د چنګېز د عسکرو بقایا دي، خو دا نظریه په علمي توګه نه ده جوته شوې. دا چې هزاره ګان څنګه نژادي او اتنیکي ریښې لري، په افغانستان کې کومه سیاسي یا ټولنیزه ستونزه نه ده. خو د ایران لاس وهنې د افغانستان په کورنیو جګړو کې د اقلیتونو د حقوقو د تر سره کېدو تر پلمې لاندې ستره ستونزه جوړوي او په دې اړه د وحدت ګوند ایران پلوه پالیسي ده چې د سیمه ییزې خود مختارۍ او فدرالي نظام شعار یې پورته کړی دی. په یقین سره ویلای شم، چې د وحدت ګوند دا پالیسي یوازې په افغانستان کې سیاسي او ټولنیز تاو تریخوالي زیاتولی شي، خو هېڅکله به کوم ځای ته ونه رسېږي. د وحدت ګوند غواړي چې د افغانستان په هغو سیمو کې چې هزارګان اوسېږي د تل لپاره د وحدت ګوند تر ولکې لاندې وي او دې سیمه ییزې خودمختارۍ ته تر هغه ځایه پورې وده ورکړي چې افغانستان د تجزیې په لور سوق کړي ترڅو چې خپل هدف ته ورسېږي، په مرکزي دولت کې د یو خودمختار ځواک په څېر رول ولوبوي چې له بده مرغه د وحدت ګوند دا ناوړه پالیسي په افغانستان کې د امریکا تر برید وروسته تر یوې اندازې پورې ترسره شوه.

د اکثریت او اقلیت د تیوري دریمه ملاتړکوونکې ډله د دوستم ډلې ټپلې دي، چې د نجیب د حکومت د راغورځېدو سره سم د ملي اسلامي جنبش په نامه پر ۱۹۹۲کال رامنځ ته شوه، دا د افغانستان په تاریخ کې

لومړی ځل دی چې یوه پوځي، سیاسي ډله چې په اتنیکي لحاظ به ازبک وي، په دومره لویه کچه رول لوبوي.

دلته دوې مسالې دي: لومړی دوستم، ملک، غفارپهلوان، رسول پهلوان او امان الله ګلم جم او داسې نور ملیشیایي ډلې څنګه رامنځ ته کېږي او د مجاهدینو پر وړاندې د یو ستر پوځي ځواک په څېر کارول کېږي؟ دا قضیه د اسدالله ولوالجي په کتاب کې (خروج جنرال دوستم و سقوط دوکتور نجیب الله) په ښه توګه بیان شوې ده. دویم د روسي کمونیست دولت پالن دی، چې د افغان جهاد په دوران کې د مجاهدینو پر وړاندې چې اکثریت یې پښتانه و د افغانستان له قومي جوړښت څخه ډېره ګټه تر لاسه کړي او د افغانستان له ازبکانو او تاجکانو سره د ځانګړو سیاسي او پوځي اړیکو په جوړولو پیل وکړي او د روسانو لپاره دوه کسه ډېر ګټور او په زړه پورې تمام شول: لومړی د نظار شورا مشر، احمدشاه مسعود او دویم عبدالرشید دوستم. د روسانو نژدې اړیکي له مسعود او دوستم سره د افغان جهاد په دوران او د کورنیو جګړو په بهیر کې لکه د لمر په څېر ټولو افغانانو او خصوصاً د افغانستان د شمالي ولایاتو مجاهدینو ته روښانه دي.

د نظار شورا او دوستم ډلې تر اوسه پورې د روسانو په مرسته او لارښوونه په افغانستان کې خپل سیاسي او پوځي ژوند ته ادامه ورکوي. هغوی په افغانستان کې د امریکا له برید نه وروسته ډېرې ګټې تر لاسه کړې او د حکومت په چوکاټ کې یو ځل بیا په یوسیاسي او پوځي لحاظ په واکمنو ډلو بدلې شوې.

په افغانستان کې اسلامي بنسټ پاله ګوندونه لکه د حکمتیار او خالص اسلامي ګوندونه، که څه هم په ایډیولوژیکي توګه د اسلامي اتحاد په اسلامي امت معتقد دي، خو په عمل کې د افغانستان او افغان ملت د جوړېدو په وړاندې نه یوازې کوم شعار نه دی پورته کړی، بلکې دافغانستان د ازادۍ په لاره کې تر ټولو ډېره قرباني ورکړې ده، د افغانستان ملي اسلامي محاذ د نجات ملي جبهه د اکثریت او اقلیت په تیوري معتقد نه دي، بلکې افغانستان یو واحد ملت د یوه افغان په نامه

راټولېدل د افغانستان ولس رابولي. د افغان ملت گوند د يو واحد او لوى افغانستان جوړېدل خپل ملي ارمان گڼي. د مليتونو او اقليتونو اصطلاحات د افغانستان په سياسي ادبياتو کې له ځلوېښت کالونو ډېره سابقه نه لري، خو د مليتونو او اقليتونو اصطلاحاتو تر څنگ د سازا د ستمي ډلې په سياسي ادبياتو کې د لومړي ځل لپاره په شمالي ولاياتو کې د پښتنو ناقلينو اصطلاح په لمسوونکې توگه استعمال کړه او د سازايانو په پيروۍ د نظار شورا، د وحدت گوند او د دوستم ملي اسلامي جنبش او په عامه توگه د شمال ائتلاف له خوا د يو سياسي او ستراتيژيکې پالسيۍ په حيث استعمالېږي.

دا چې پښتانه کله د افغانستان په شمال کې مېشت شوي دي يوې علمي او تاريخي څېړنې ته اړتيا لري، خو په سياسي توگه د ناقلينو اصطلاح د شمال ائتلاف له خوا استعمالېږي او په افغانستان کې د امريکا له بريد سره سم د شمال ائتلاف د پښتنو پر کورونو باندې په ډېره نامردانه توگه حملې پيل کړې او حتى د ښځو پر ناموس باندې يې تېري وکړل، چې په نتيجه کې تر اوسه پورې څه له پاسه يو لک پښتانه کډوال شول. د شمال ائتلاف عناصر په دې پوهېدل چې د طالب او القاعدې تر نامه لاندې لر او بر پښتانه د امريکا او برتانيا تر حملې لاندې دي او د روسيې په وسلو او پيسې د پښتنو پر ضد له هېڅ ډول جنايت څخه ډډه ونه کړه، خو بيا هم پښتنو د شمال د ائتلاف د دې جناياتو په مقابل کې له زغم او تحمل نه کار اخيستى دى.

په دې کې هېڅ شک نه شته چې د افغانستان پخوانيو دولتونو د افغانستان شمال ته پښتانه لېږلي دي. دا چې کوم حکومت په کومه پيمانه په کوم تاريخ او د کومو دلايلو په اساس پښتانه شمال ته لېږلي په رسمي توگه نه ده جوته شوې او د افغانستان پخوانيو حکومتونو خپل دريغ په رسمي توگه په دې اړه نه دى څرگند کړى. نو موږ هم مجبور يوو پر هغه باندې له خپلې ديدگاه څخه قضاوت وکړو نه د دولتي اسنادو په استناد.

حد اقل له يو سلو شل کالو را په دېخوا د افغاني دولتونو په رسمي توگه ناڅرگنده او نابيانه شوې پاليسي دا وه، چې د افغانستان پښتانه

شمال ته ولېږي، زما په اند دې سياسي، ټولنيز او اقتصادي اړخونه درلودل.

د نولسمې پېړۍ په اواخرو کې او د شلمې پېړۍ په اوايلو کې په سياسي لحاظ د تزاري روسيې کمونستې دولتونه په منځنۍ اسيا کې په منظمه توګه ورغ په ورغ واکمنېدل او په دې کې هم هېڅ شک نه شته چې د منځنۍ اسيا ولسونو لکه تاجکانو، ازبکانو او ترکمنانو د افغانستان د شمالي ولاياتو له تاجکانو، ازبکانو او ترکمنانو سره اتنيکي او کلتوري اړيکې لري او له دې اړيکو نه روسانو د خپلې امپرياليستي پاليسۍ په ګټه تل د ګټې اخېستلو په سوچ کې وو او له بلې خوا د افغانستان دولتونه د روسانو په نيت باندې ښه پوه وو، نو ځکه احتمالاً د امير دوست محمد خان له حکومت څخه د ډاکټر محمد يوسف تر حکومت پورې د افغانستان حکومتونو دافغانستان شمالي ولاياتو ته د پښتنو په لېږلو کې څه ناڅه مرسته کړې ده، خو له بده مرغه د افغانستان حکومتونو په دې اړه خپل دريغ د يو ضرورت په توګه ولس ته نه دی څرګند کړی، نو دا سبب شو چې نن د سازا ستمي سازمان او د شمال ائتلاف داسې تبليغ وکړي چې د افغانستان حکومتونو د تاجکانو، ازبکانو او ترکمنانو د کم ځواکه کولو لپاره دا پاليسي غوره کړې، خو هغه وخت د افغانستان تاجکانو، ازبکانو او ترکمنانو لکه نن په پوځي او سياسي لحاظ غښتلي نه وو او نه له روسانو سره کوم ډول سياسي اړيکې درلودل. د نولسمې پېړۍ په اواخرو کې او د شلمې پېړۍ تر پيله تزاري روسيه او کمونستي دولتونه واکمن شول او د غير رسمي احصائيو پر اساس څه له پاسه يو ميليون تاجک، ازبک او ترکمن افغانستان ته کډوال شول او د افغانستان په شمالي ولاياتو کې مېشت شول او د افغانستان حکومتونو او ولس د اسلامي او بشري روحيې په ښه دوی ته افغاني تابعيت او ځمکې ورکړل، د دې معنی دا ده چې د افغانستان حکومتونو له کډوالو تاجکانو، ازبکانو او ترکمنانو سره نه يوازې کومه دښمني نه درلوده، بلکې له ډېرې مينې او صميميت څخه هم کار اخېستی، نو څرنګه کېدلای شي چې د افغانستان د مېشتو تاجکانو، ازبکانو او ترکمنانو سره دښمني درلودلې، خو د افغانسان

حکومتونو احتمال لري چې د منځنۍ اسیا د کډوالو د راستنېدلو او د مېشتو قومونو د مساوي ساتلو لپاره پښتانه شمال ته لېږلي وو، او که چېرې د کوم تاجک، ازبک او یا ترکمن کور یا ځمکه کوم پښتون ته ورکړې وي، نو د هغوی وارثین حق لري چې له یوه قانوني حکومت څخه د خپلې شتمنۍ غوښتنه وکړي او که چېرې دولتي ځمکې یې ورکړې وي، نو دوی بیا دا حق نه لري چې دعوا وکړي.

تاریخ دا ثابته کړې، چې د افغانستان د حکومتونو تشویش د روسانو له کبله له امیر دوست محمد خانه تر ډاکټر یوسفه پورې سم و. د روسانو د حملې پر مهال د اتنیکي احساساتو تراغېزو لاندې د شمال غیر پښتنو مجاهدینو ژر له جهاد څخه لاس واخېست او له روسانو سره یې پټ او ښکاره اړیکي ټینګ کړل. که په احتمالي توګه وګورو د ازبک د قوم ګڼ شمېر ځوانان د دوستم، مالک، رسول پهلوان او چاپ اندازانو په مشرۍ د روسانو تر قوماندې لاندې د افغانستان د اشغال لپاره د مجاهدینو پر وړاندې تر پایه پورې وجنګېدل او د کورنیو جګړو په دوران کې یې د افغانستان د تجزیې لپاره ملاوي وتړلې تر اوسه پورې د روسیې، ازبکستان او ترکیې په مرسته په افغانستان کې خپل سیاسي او پوځي ژوند ته ادامه ورکوي. د دوستم ډله د جنبش ملي په نامه ګوند جوړ کړی او د افغانستان د تجزیې لپاره د فدرالي نظام شعار پورته کړ. د دوستم ملي اسلامي جنبش په افغانستان کې د افغانانو لپاره ډیموکراتیک او مدني قانون نه غواړي بلکې په افغانستان کې د اقلیتونو لپاره حقوق غواړي. د دې شعار معنی دا ده چې دوی خپل برخلیک د افغانستان له ولس څخه بېل بولي.

همدا راز د نظار شورا او وحدت ګوند د اقلیتونو د حقوقو د اعادې شعار پورته کړی دی او د ایران حکومت هم له دې شعار څخه ملاتړ کوي. د نظار شورا د مسعود په مشرۍ د جهاد په دوران کې له روسانو سره ملګرتیا ټینګه کړه او د روسانو په پیسو او وسلو یې کورنۍ جګړې پر مخ بیولې او د ژوند تر پایه پورې له تاجکستان سره د اتنیکي لېوالتیا پر اساس اړیکي ټینګ کړل. مسعود د تاجکستان په کولاب کې هوایي ډګر

درلود، په مسعود کې اتنيکي علايق دومره غښتلي شوي وو چې د افغانستان د دوو ميليونو مجاهدو شهيدانو پر وينو او ارمانو يې پښنه کېښوده او د سازا ستمي سازمان په پيروۍ يې د اقليتونو د حقوقو د اعادې لپاره د روسانو تر قوماندې ميدان ته ودانګل.

د وحدت ګوند په افغانستان کې د ايران د سياسي، مذهبي او کلتوري ګټو د خوندي کولو لپاره جنګېږي، نه د افغانستان د ولس د سياسي او ټولنيزو حقوقو لپاره.دوی افغانستان واحد ملت نه بولي، بلکې ستونزه دا ده چې په افغانستان کې د خپل قوم لپاره ځانګړي حقوق په داسې حال غواړي چې په افغانستان کې نه کوم قانوني حکومت شته، نه منتخب پارلمان. د وحدت ګوند غواړي چې د افغانستان هزاره مېشته سيمه د هزارستان په نامه د وحدت ګوند د تل پاتې ولکې لاندې وي او په مرکزي حکومت کې هم په هر حال کې لوی لاس ولري.

په دې توګه پښتانه په افغانستان کې کوم ډول مدني يا سياسي حقوق لري، چې غير پښتني قومونه له هغه څخه محروم پاتې وي خو د قومي حقوقو د توازن لپاره د شمال ائتلاف اوس ملا تړلې ده.

په يوه وروسته پاتې ټولنه کې لومړنی ټولنيز حقوق په دې ډول دي: ۱ – د ژوند کولو حق. ۲ – د مذهبي عقايدو څرګندول او په ازاده توګه عبادت کول. ۳ – د کار او مالکيت لرلو حق. ۴ – په خپله مورنۍ ژبه د زده کړې حق. ۵ – له صحي امکاناتو څخه بې له کوم تبعيض څخه حق. ۶– د ژبې، قوم او مذهب په نامه توهين يا نه تحقيرېدل يعنې لومړنيو بشري حقوقو ته درناوی.

له دې لومړنيو حقوقو څخه په افغانستان کې ټول اوسېدونکي برخمن وو نو پاتې شو د حکومت د ټاکلو حق، د رايې ورکول حق، د سياسي فعاليتونو حق، د سياسي ګوندنو د جوړولو حق چې له دې ډول حقوقو څخه هم پښتانه محروم وو او هم غير پښتانه.

که چېرې د افغانستان د تجزيې لپاره د اقليتونو د حقوقو اعاده لومړی ګام وي، نو ښکاره خبره ده، چې پښتانه او په ميليونو تنه غير پښتانه به د تجزيه طلبانو پر وړاندې جنګېږي.

د اقلیتونو یا د اکثریت د حقوقو داعادې تر پلمې لاندې په مجزا توګه مبارزه کول څه چې موږ ورته افغانستان او یا افغان ولس ووایو. ملي خیانت ګڼل کېږي.
د افغانستان د پخوانیو حکومتونو تشویش د روسیې فارورډ پالیسۍ مخنیوی و. نه د افغانستان د شمال له تاجکانو، ازبکانو یا ترکمنانو څخه ډار، خو د دې لپاره چې روسانو د افغانستان له قومي جوړښت څخه او د مرکزي اسیا د تاجکانو، ازبکانو یا ترکمنانو له اتنیکي اړیکو، چې د افغانستان له تاجکانو، ازبکانو یا ترکمنانو سره یې لرل، د یو سیاسي فکتور په څېر ګټه وانه خلي، یو شمېر پښتانه د افغانستان شمالي ولایاتو ته ولېږل. خو له بده مرغه د خپلې پالیسۍ ګټه یې د افغانستان ولس ته جوته نه کړه. نو لازمه وه چې د افغانستان پخوانیو حکومتونو د افغانستان د قومي او ټولنیز جوړښت د پیاوړتیا په خاطر دیو ملي ضرورت په حیث، د دې لپاره چې د افغانستان ګاونډي هېوادونه چې له موږ سره اتنیکي او یا مذهبي اړیکې لري د افغانستان بې ثباتولو لپاره ناوړه ګټه وانخلي، قومونه په متوازنه توګه ځای پر ځای کړل. له بده مرغه د افغانستان پخوانیو حکومتونو پښتانه داسې شمال ته ولېږل چې په شمالي ولایتونو کې یو شمېر خلکو د افغانستان د حکومتونو پالیسي د خپل قوم پر ضد تعبیر کړه: او د هغه تعبیر پر اساس طاهر بدخشي او بهرالدین باعث د اکثریت او اقلیت تیوري بناء کړې او په پای کې په افغانستان کې د کورنۍ جګړې د تازه ساتلو لپاره د افغانستان ګاونډیانو ډېرې ګټې تر لاسه کړې.
د افغانستان پخوانیو حکومتونو د ملي ټولنې د جوړولو په عمل او تیورۍ کې پاتې راغلل، نه په کافي کچه پښتانه شمال او غیرپښتانه سوېل او ختیز ته ولېږل، چې په فرهنګي لحاظ د افغانستان قومي او ټولنیز جوړښت مدغم او خوندي شي او نه په دیموکراتیکه توګه د اساسي قانون او ښوونې او روزنې له لارې د ملت ـ جوړونې تیوري او اهمیت وروښودل. که څه هم په اساسي قانون کې د افغان کلمه د ملي هویت په توګه ښه روښانه شوې ده، خو د پښتو لېږل شمال ته او د هغه اهمیت او ګټه په سیاسي، اقتصادي او ټولنیزه توګه نورو قومونو ته تفهیم نه شول، نو په نتیجه کې روسانو له دې

خلا څخه ګټه پورته کړه او د طاهر بدخشي له لارې يې د اقليتونو د حقوقو د تر لاسه کولو لپاره د اقليت او اکثريت تيوري طرحه کړه او د کورنۍ جګړې په دوران کې يې ترې کار واخيست. په افغانستان کې د قومونو ټولنيزې او سياسي ګټې او ملي غوښتنې په ملي کچه په لوی ملي محور کې متمرکز نه شوي، نو ځکه د افغانستان پخوانيو دولتونو د خپلو يو اړخيزه پاليسيو په جوتولو کې ناکام شول. د افغانستان مېشت قومونه هر يو له دولت څخه ګيله من شول او له بده مرغه سياسي ګوندونه د قومونو پر محور بناء شول او د يو سياسي دود په توګه پاتې شول. د افغانستان قومونه سره په کافي اندازه ګډ نه شول، برعکس روسانو د افغانستان د دولتونو د دې ناکامې پاليسۍ د خپلو اهدافو د تر سره کولو په خاطر ډېرې ګټې تر لاسه کړې. يو شمېر ښاري او کليوال پښتانه او تاجکان د روسانو په مشوره د خلق، پرچم او سازا د سازمانونو اېاسات کېښودل. د مارکسيزم د ايډيالوژي په پلمه په افغانستان کې د قومي دښمنۍ او تربګنۍ اساسات کېښودل شول او د ملي يووالي مفکوره او احساسات په سياسي ډول کمزوري شول. خلق، پرچم او سازا پر قومي او سيمه ييز محور بنا شول. روسانو له هر يوه سره جلا جلا اړيکي ټينګ کړل. نه خلقيانو نه پرچميانو او ستمي سازيانو د ملت په جوړښت باور درلود. دوی د افغان ملت پر ځای په اګاهانه توګه د هغو کلماتو ترجمه استعمالوله، چې په، مارکسيستي ادبياتو کې د ملت پر ځای استعماليدلې، د بېلګې په توګه د افغانستان خلک، د افغانستان ولسونه، د افغانستان پرګنې، توده های افغانستان، مردمان افغانستان، مليت های افغانستان، اقوام برادر و برابر، افغانستان کثيرالمليت، حقوق مليت ها، او داسې نور اصطلاحات د افغان ملت د کلمې او د ملي يووالي د ضعيفولو لپاره استعمالول.

د افغان ملت د کليمې او د قومونو يووالي د ضعيفه کولو لپاره چين پلوې مارکسيستي ډلې هم پخپلو سياسي ادبياتو کې د ماسکو پلوه کمونستانو لاره خارله. د ساما سازمان د ملي مسئلې د حل غوښتنکي دي، خو ساما ډله دا نه په ډاګه کوي چې د دوی هدف له ملي مسئلې څخه څه دی؟ خو ساما د خپلې کړنلارې په لومړيو کرښو کې په ډاګه کوي، چې

د افغانستان د ټولو بدبختیو او وروسته پاتې کېدو لامل د پښتون واکمنه فیوډالي طبقه بولي. په واقعیت کې ساما د (حل مسئلې ملي) تر عنوان لاندې د سازا د ستمي لاره څاري او غواړي د پښتانه سیاسي نفوذ د افغانستان په ټولنه کې کم کړي. کنه نو ملي مسئله څه ده چې ساما د هغه نارې وهي او خپل دریغ نه جوتوي؟

د افغانستان د اخوان المسلمین په لیکو کې د جمعیت ګوند او د نظارشورا ــ په کلي توګه د سازا د سازمان لاره ، سیاسي غوښتني او سیاسي ادبیات څاري.

د اکثریت او اقلیت تیوري سبب شوه چې د ملي یووالي او واحد ملت پر ځای نن د شمال ائتلاف، د شمال او جنوب، د تاجک او پښتنو مسئله مطرح کړي او د جهاد او مجاهدینو ارمانونه له خاورې سره سم شي.

روسانو د خپلو ګټو د ساتلو لپاره د افغانستان سیاسي او قومي جوړښت او توازن ته بدلون ورکړ، ایران او هند هم په دې لاره کې له روسانو سره ملګرتیا وکړه چې په نتیجه کې په مشخصه توګه د افغانستان د تاجکانو د ګټې پر بناء ولاړه د پرچم ډله، د سازا ستمي ډله او د جمعیت ډله، د نظار شورا ډله، د کارګرو رامنځ ته کړه او یا پخپله ګټه وځرخاوه، خو په عمل کې د افغانستان تاجکانو پرته له دې چې له تباهۍ سره مخامخ شي، کومه ګټه ونه کړه، ځکه چې د افغانستان هر میشت قوم د افغانستان بشري قواوې او سرمایې دي، نو که یو تاوان وکړي، د افغانستان بشري قواوې کمېږي.

امریکایانو هم له القاعدې سره په جنګ کې د افغانستان د قومي جوړښت له کمزورتیا څخه کار واخیست او د شمال ائتلاف د امریکا په زور یو ځل بیا په افغانستان کې په سیاسي او پوځي لحاظ مطرح شول.

نو په دې توګه د افغانستان د ملي مسئلې یا شخړې د حل سوله ییزه لاره څه ده؟

د افغان ملت د جوړونې تاریخي بهیر بشپړېدل د ټولو قومي، سیمه ییزو او ژبنیو شخړو د حل یوازینۍ لاره ده. خو ګوندي او ټولنیزې سیاسي

شخړې په ټولنه کې تل پاتې دي، د متمدنې ټولنې تاریخ ښيي چې په ټولنه کې د سیاسي واک د تر لاسه کولو لپاره ګوندونه تل په تضاد او تباهۍ کې دي. که چېرې دا ګوندي سیاسي تضادونه په غیر مسلحانه توګه او د قانون په چوکاټ کې وي، ټولنه په سیاسي او ټولنیز لحاظ وده کوي او د ملي ولسواکۍ ټولنې بنسټ غښتلي کېږي.

په تاریخي، سیاسي او ټولنیزلحاظ ملت څه ته وایي او ملتونه په څه ډول جوړېږي؟

په تاریخي لحاظ ملت د یوې ټولنې سیاسي جوړښت دی، چې د ټولنې د فیوډالي مرحلې له ختمېدو سره سم رامنځته کېږي. ملت په تاریخي، ټولنیز او سیاسي لحاظ د لومړي ځل لپاره په اروپا کې د فرانسې د بورژوازي انقلاب چې فیوډالي ضد ماهیت یې درلود له بریالیتوب سره سم رامنځ ته شو، نو ځکه د ملت د جوړېدلو لپاره په ټولنیز لحاظ په ټولنه کې د بورژوازۍ طبقه غښتلې کېدل او په اقتصادي لحاظ د سرمایه دارۍ مناسبات رامنځ ته کېدل د کانې کرښې دي.

نو په دې توګه ملت او ډیموکراسي د پانګوالې ټولنې ثمره ده.له بده مرغه په افغانستان کې له یوې خوا د غښتلي فیوډالي قبایلي جوړښت له کبله او له بلې خوا بهرنیو قواوو د پرله پسې او دوامداره حملو او مداخلو له امله همداراز د حکومتونو د بې کفایتۍ له کبله د بورژوازۍ د طبقې او د پانګوالۍ اړیکي په ښارونو کې ډېر ورو وده وکړي. او د افغانستان قومونه په ښوونځیو، فابریکو، دولتي اورګانو او تجارتي اورګانو کې سره په لویه کچه ګډ نه شي او دوی قومي ګټې، سیاسي غوښتنې او کلتور په کافي اندازه سره ګډ او یو نه شي.

له بلې خوا ګوندونو او ډلو ډېر منفي رول ولوباوه او د قومي ګټو پر بناء خپلو سیاسي فعالیتونه سره سم کړل او بالاخره د روسانو له حملې سره سم د قومیت پر بنا پوځي فرقې او غونډونه رامنځ ته شول او د کورنۍ جګړې پر مهال د روسانو له خوا جوړ شوي قومي غونډونه د قومیت پر بنا سیاسي ګوندونو سره یو شي او د ټولنې قبایلي جوړښت به بېرته منظم شي،

د ملت د جوړېدو پروسه ضعیفه او قومي ګټې او احساس د ملي ګټې او احساس ځای ونیسي او د افغان ملت د جوړېدو بهیر نیمګړی پاتې شي.

په تاریخي لحاظ ملتونه په دوه ډوله جوړېږي:

لومړی - اتنیک کلچر (Ethnic Culture Nations)

دویم - متمدنه ملتونه (Civic - Nations):

Ethnic–Culture Nations هغه ملت ته وایي چې یو نژاد، یوه ژبه او یو کلتور یا ټولندود ولري. یعنې یو قوم چې یوه نژادي ریښه، یوه ژبه او یو کلچر ولري او د تاریخ په اوږدو کې په تدریجي توګه په یوه محدوده جغرافیایي ساحه کې وده وکړي او بیا قومي مناسبات د دوی په منځ کې کمزوري شي او د Nation–hood Statehood احساسات په دوی کې پیدا شي، هغه ته اتنو کلچر نشین وایي. دارنګه ملتونه ډېر لږ دي چې، ټول ملت یو واحد نژادي، قومي او ژبنۍ ریښې ولري، جرمني، کوریا سعودي عرب او ځینې نور.

دویم- *متمدنه ملتونه Civic – Nations*

هغو ملتونو ته وایي چې ولس یې مختلفې نژادي، قومي، مذهبي او ژبنۍ ریښې ولري او بیا ولسونه د سیاسي، اقتصادي او یا پوځي فشار په بنیاد د یو مرکزي دولت چې د یوه یا څو قومونو د امتزاج په بنیاد جوړ شوي وي، سره راټول شي او بیا ټول ولسونه یوه ژبه، کلچر او ملي هویت ومني او بیا د مدني قوانینو پر بنیاد د ټولو ولسونو اقتصادي ګټې، سیاسي هیلې او ارمانونه د یوه ملي ارمان په توګه څرګند شي او په یوه واحده جغرافیایي ساحه کې ژوند وکړي، د وخت په تېرېدو سره یو ملت جوړېږي د نړۍ اکثریت ملتونه د مختلفو قومونو مجموعه ده. د امریکا ملت د یو متمدن ملت ښه نمونه ده. افغان ملت د ملتونو د سیاسي تعریف په لحاظ د یو متمدن ملت د جوړېدو نمونه ده، چې قومونه یې مختلف نژادي او اتنیکي ریښې لري د تاریخ په اوږدو کې په محدوده جغرافیایي سیمه کې سره مدغم شوي دي، خو له بده مرغه د خپل متمدن ملت د جوړېدو سیاسي او ټولنیزه پروسه یې له لا بشپړه شوې نه ده. د افغانستان

د قومونو ملي هويت افغان دی، په عين حال کې افغان د پښتون قومي هويت هم دی او پښتانه په اوسني افغانستان کې د دولت بنسټ ايښودونکي دي. د افغان کلمه چې په افغانستان کې ژوره تاريخي او اتنيکي ريښه لري د افغانستان په اساسي قوانينو کې د افغانستان د ولس د ملي هويت افغان درج شوې ده. ځيني ډلې د افغان له کليمې سره ځان نا ارامه احساسوي او په خپلو سياسي ادبياتو کې د خراسان او اريانا کليمې د افغان او افغانستان پر ضد استعمالوي. دا يوه لويه خطرناکه لوبه ده، دا خبره سمه ده چې افغان او پښتون مترادفې کليمې دي، خو دا يو سياسي مصلحت، د زمان ضرورت او د افغانستان د ټولو قومونو په ګټه ده، چې په اګاهانه توګه د خپل ملي هويت لپاره د افغان کليمه د زړه له کومې ومني او د قومونو يا د اقليتونو د حقوقو پر ځای د افغان ملت د ټولنيزو او سياسي حقوقو لپاره ودرېږي. دا يو سياسي واقعيت دی چې په ايران کې بلوچ، ترک، کرد ايراني نوم منلی دی. په تاجکستان کې ازبکانو خپل ملي هويت تاجک منلی دی او په سلهاوو نور مثالونه شته، په داسې حال کې چې قوم او قبيله د فيوډالي ټولنې د ټولنيز او سياسي جوړښت ستره مشخصه او يو طبيعي جوړښت دی. ملت يو طبيعي جوړښت نه، بلکې يو د بورژوازۍ او پانګوالۍ مرحلې د ودې سياسي او ټولنيزه ثمره ده. په سياسي لحاظ ملت قوم نه دی، ملتونه جوړېږي، د ملتونو (هېوادونو) د جوړېدو لپاره د سياسي او کلتوري ودې تر څنګ د زور عنصر هم ستر رول لوبولی دی. تاجکستان، ازبکستان، ترکمنستان... د ستالين له خوا جوړ شوي دي، پاکستان د انګريزانو له خوا او اسرائيل د انګرېز او امريکا او په لسهاوو نور د ملتونو د جوړېدو مثالونه شته چې همداسې ملتونه په زور تجزيه کېږي لکه د جرمني، کوريا، يمن، ويتنام او داسې نور.

که چېرې د افغانستان ولس د افغان کليمه د خپل ملي هويت په حيث دزړه له کومې ومني، نو د اکثريت او اقليت کليمه بې معنی ده، خو هر قوم حق لري چې ملي ګټې او د افغانيت په چوکاټ کې د خپلې ژبې او کلتور لپاره داسې مبارزه وکړي چې ملي يووالي او ملي هويت ته تاوان ونه رسوي او د اقليتونو او مليتونو اصطلاحات له خپلو سياسي ادبياتو څخه وباسي.

که موږ وغواړو او که نه قومیت چې د فیوډالي ټولنې مشخصه ده، د پانګوالې او د بورژوازۍ د کلتور له ودې سره سم له منځه ځي او قومیت په ملي ټولنه کې یوازې د ټولنې د انتروپولوژي په لحاظ کلتوري غنا ښيي، نه سیاسي اهمیت.

نو په دې توګه نشنلېزم د ملي ارزښتونو ملي ګټو او د ملي کلتور دفاع، ساتنه، پالنه او د ملت د تیورۍ د خپلواکۍ مظهر دی، نه د قوم پالنې تیوري. لومړی ملت یا نیشن د هېواد په چوکاټ کې باید رامنځ ته شي تر څو چې نشنلیزم تحریف شي. نشنلېزم د بورژوازي فرهنګ او د پانګوالي نظام سیاسي ثمره ده، ځکه د هر ملت او هېواد ملي ګټې یو له بل سره توپیر لري، نو د هر هېواد نشنلیزم له بل هېواد سره توپیر لري، په داسې حال کې چې کمونیزم د تیوري په اساس د هېوادونو تر منځ سرحد نه پېژني، برعکس نشنلېزم ته د هر هېواد سرحد او خپلواکۍ ساتنه، لوړتیا او تقدس لري. نو په دې توګه په قبایلي ټولنه کې چې فیوډالي فرهنګ لري قومي جوړښت واکمن دی. نشنلېزم چې د بورژوازي سیاسي فرهنګ او د ملت د جوړېدو ثمره ده، منځ ته نه راځي، بلکې قبیله ګرایي یا قوم پالنه یا اتنیسیزم یا د قومي ګټې ساتنه رامنځ ته کېږي چې له نیشنلیزم سره کلک توپیر لري. د افغانستان کورنۍ جګړه د افغاني ټولنې د قومي او قبیله ګرایي د سیاسي ګوندونو په چوکاټ کې د قومي ګټې پر بنا رامنځ ته شوه او د افغانستان ګاونډیانو هغه ته لمنه ووهله او سخته یې کړه، نو په نتیجه کې قومي او سیمه ییزي ګټې لوړې او ملي ګټې او نشنلېزم تر پښو لاندې شول. د قوم او ملت تاریخي دوره سره توپیر لري، ملت چې د قومونو د سیاسي او ټولنیزو امتزاجونو مجموعه ده، ځکه قومي مبارزه له ملي مبارزې سره کلک توپیر لري. که یو ځل بیا په اساسي قانون کې پر افغان او افغانیت د یوازیني ملت هویت په حیث ټینګار وکړي، ګوندونه د ملي ګټې پر اساس رامنځ ته شي، د اکثریت او اقلیت او فدرالېزم تیوري ته د پای ټکی ږدي او د ملي ګټې پر بناء او د افغاني ناسیونالیزم پر اساس ملي ټولنه او ولسواکي رامنځ ته کېږي. موږ په اقلیت او اکثریت معتقد نه یو، بلکې موږ په ملت او په افغان ملت معتقد یو او د استاد حبیب الله رفیع په

بیان معتقد یوو چې وایي: غواړو ملت! کوم ملت؟ افغان ملت. څنګه ملت؟ سم ملت، مسلمان ملت، ودان ملت، یوملت، واحد ملت، قوي ملت، کلک ملت، په خپلو پښو روان ملت، افغان ملت افغان ملت.

ان شاء الله

الحاج محمد معصوم هوتک

کوچیان او د هغوی د تلو راتلو لرغونې لارې

کوچیان د انسانانو هغه کډوالې ډلې دي، چې د کال په بېلابېلو موسمونو کې له یوې سیمې بلې ته لېږدېږي. داسې ښکاري چې کوچیتوب د نړۍ په هره پراخه ورشو کې وجود درلود. ځینې کوچیان سیمه ییز وي - په دې معنا چې د یوه هېوادیا څو ګاونډیو هېوادونو په قلمرو کې تګ راتګ کوي او د کال بېلابېل موسمونه د خپل لېږد په مختلفو سیمو کې تېروي. خو ځینو یې تقریبا نړیواله بڼه غوره کړې ده. د دغه راز کوچیانو ډېر ښه مثال جیپسي کوچیان (جټان) دي، چې وروسته به پر ورغږېږو. په نړۍ کې د کوچیتوب ژوند لرغونی دی او ویل کېږي چې د ژوند دغه طرز د قبل المیلاد د دویم زرم کال په پای او د لومړي زرم کال په شروع کې پیل شوي دی. په منځنۍ اسیا او نننۍ افغانستان کې هم د کوچیتوب پیدا ایښت لرغونو زمانو ته رسېږي. د زردشتي عصر په متونو کې د کوچي قبایلو او زردشتیانو تر منځ د دښمنیو ډېر بیانونه شته.داسې روایت لا هم شته چې کوچیو ساکونو د پارس ستر امپراتور (کوروش) ته سره له دې چې بې ساری لښکر یې درلود، سخته ماته ورکړه. کوچي ساکان هغه قبایل دي چې په تخارستان، سیستان، اراکوزیا، مرغاب، ننګرهارا او بامیانو کې خپاره وو. کوشاني امپراتورۍ په همدغو ساکانو اړه لرله.

په اسیا کې د کوچیانو بېلابېلې ډلې شته، چې د منګولیا د کوچیانو کوچیتوب په کې ډېر ځانګړی دی. شمالي اسیا د یو زیات شمېر کوچي قبایلو ټاټوبی دی چې د ځینو نومونه په دې وروستیو زمانو کې ثبت شوي

دي. دغه قبایل له سیمه ییزو خلکو سره د ورشو پر سر یو راز مشخص اړیکې لري. چین هم یوه داسې سیمه ده چې بېلابېلې کوچي ډلې په کې تګ راتګ کوي.

کوچیان لکه له نامه څخه چې یې ښکاري، هغه خلک دي چې له خپلو مالونو سره د څړځایو او ښو په نیت مزلونه وهي. نن یې دلته سبا یې هلته مېنې ودانې وي. د پښتو ژبې یوه لنډۍ همدغه حالت بیانوي:

ما د کوچي له عمره جار کړې

د سبایي اور یې بلېږي دې ترې ځینه

دا خلک له سختو حالاتو سره د تطابق خورا زیات استعداد لري. د لوږې په وړاندې فوق العاده مقاومت کولای شي او په سختیو کې ایشېدلي دي.

د عربو کوچیان بدوان (Bedawins) نومېږي، چې د کوچیتوب د پیل زمانه یې په دقیقه توګه څرګنده نه ده. اساسا د عربستان د ټاپو وزمې لرغوني اوسېدونکي پر دوو برخو ویشل شوي وو. کوچي یا بدوي او ښاري یا حضري. بدوانو به ویاړل چې دوی بزګران او کروندګر نه دي. دوی که به کومه کرونده لرله، په مزدورانو به یې کرله چې غالبا به مریان وو. کوچیانو به د وچکالیو پر وخت د محلي ګاونډیو پر کرنه باندې خورا سخت بریدونه کول. په دغه وخت کې کروندې د ټولي قبیلې ملکیت و او حاصلات به یې پر ټوله قبیله وېشل کېدل. د کروندې دفاع هم د ټولنې قبیلې دنده وه. د عربستان لرغوني اقوام او قبایل تر میلاد تقریبا څلور زره کاله وړاندې د پرله پسې وچکالیو له امله له خپلې ابایي مېنې څخه غالبا مخ پر شمال د اوسني عراق، سوریې، لبنان او فلسطین پر لور ولېږدېدل او کوم خلک چې پر خپله پخوانۍ مېنه پاته شول، د عرب په نامه یاد شول. عرب په لغت کې بدوي، صحرايي او کوچ کوونکي ته وايي. جمع یې اعراب ده. اعرابي د صحرايي په معنا مروجه کلمه ده. د اشوریانو په کتیبو کې د عرب کلمه

يوازې بدويانو (بدوانو) ته ورکړه شوې ده. او د ښارونو اوسېدونکي يې د عرب په نامه نه دي بللي.[۱]

د استراليا کوچيان د ځنګلونو په ښکار او د حيواناتو په نيولو کې ډېر مهارت لري. هندي کوچيان (Pampans) پر اسانو باندې له يوې سيمې څخه بلې ته اوږده مزلونه وهي. د قرقيز التايان د مرکزي اسيا مشهور کوچيان دي.د دوی په سندرو کېله کوچيتوب او اسانو سره د مينې خورا ډېر بيانونه موندل کېدای شي. د جنوبي افريقا کوچيانو ته د شلمې پېړۍ په سر کې ډېره پاملرنه واوښتله، ځکه داسې فکر کېدی چې د افريقا اصلي او سېدونکي له همدغو کوچيانو څخه راټوکېدلي دي.[۱]

د باسکانو (Basques) په باب داسې فکر کېږي چې دوی د اسيا له کوم کونج څخه را کوچېدلي دي. په جنوبي امريکا کې ننني څېړنو د دغه نظر ملا ور ترلې ده. دا خلک د اروپا د جنوب لويديځ اوسېدونکي دي چې ځانونه پخپله ژبه (باسکي) بولي. په هسپانيا او فرانسه کې يې د استوګنې مېنې او کلي شته. د شلمې پېړۍ په منځ کې د باسکانو شمېر ۷۵۰۰۰۰ تنه اټکل شوی و چې د دغه شمېر په سلو کې اتيا يې په هسپانيا او نور يې په فرانسه او جنوبي امريکا کې اوسي. دوی خپل عنعنوي کلتور ته پابند خلک دي.[۲]

ويل کېږي چې ايرلېنډي سوداګر د هغه کوچي اتنيکي ګروپ زوزات دي چې د ۱۸۰۰ م په حدودو کې د امريکا متحده ايالتو ته د پټاټو د کاختې په کلونو کې راغلي دي. دوی د ګرنده دندو په تلاښ د دغه هېواد

---

[۱] مشکور دکتر محمدجواد، خلاصه اديان، چاپ دوم، تهران، ۱۳۶۳ د يادونې وړ ده چې د کندهار د پنجوايي ولسوالۍ د مرکز په شمال کې د ارغنداو د رود پرغاړه اشوغې ته نژدې د "شمشبرغار" په نامه د قبل التاريخ يوه مغاره شته. دغې مغارې ته خرمه کلي د ((بدوان)) په نامه يادېږي. د نامه تاريخي ريښه يې ماته معلومه نه ده. څېړنه غواړي.

[۱] انسايکلو پيډيا بريتانيکا، ۱۶ ټوک.

[۲] هماغه اثر په هسپانيا کې د Batasuna بېلتون غوښتونکې ګوند د همدغو باسکانو ګوند دی. دا ګوند په تروريزم تورن دی او څيني غړي يې د سږکال (۲۰۰۲م) په سپتمبر کې پر ګوند باندې د بنديزونو لګولو پر ضد د اعتراض په نامه نر و ښځي لوڅ لغړ کوڅو ته را وتلي وو. (تورنټو سن ورځپانه، ۲۰۰۲ م کال د سپتمبر د پنځلسمې ګڼه، ۳۶ مخ.

پراخې سیمې پر اسانو یا ګاډیو کې تر پښو کاږي. د امریکا د رسمي منابعو د خولې خبره ده چې وايي په دغه هېواد کې د ایرلېنډي سوداګرو بېلابېل خېلونه شته.[۳]

جیپسیان هغه کوچیان دي چې له لویه سره له هنده را ولاړ شوي دي. دوی په هغه هېواد کې د ټیټ پوړ خلک وو او ویل کېږي چې د سازندګانو (سندرغاړو) له هغې قبیلې سره یې اړه درلوده چې (Doms) یې بلله[۴]. د دوی ژبه پراکریتیک وه چې هغه بیا له سانسکریټ سره اړیکه لري. دا خلک نه کومه ټاکلې نیشنالیتي لري او نه هم لیکلی تاریخ، هنر او ادب. دوی د نامعلومو عواملو له امله د هندوستان له شمال لوېدیځ څخه د میلاد په لومړۍ زریزه کې راوکوچېدل او پارس ته واوښتل. هورې د مغولو د لومړي تاړاک تر زمانې وپاېدل. تر دغه تاړاک وروسته یې یو شمېر ارمینیا، څینې یې سوریې، فلسطین او مصر ته او یو شمېر نور یې د اناتولي له لارې یونان ته ورسېدل. له بالقاناتو څخه وروسته تر ډانیوب سیند ورواوښتل. د ترکانو د یرغلونو له امله یې رومانیا ته پناه یووړه. بیا په هنګري او آتریش کې خپاره شول. په ۱۴۱۷ م کې یې ځانونه جرمني ته ورسول او ورپسې فرانسې او سویټزرلېنډ ته ورسېدل.د ۱۵۰۰م په شاوخوا کې یې لومړۍ ډله انګلستان ته ورسېدله او هورې یې دوې پېړۍ ډېر کړاوونه ولیدل. د نونسمې پېړۍ په سر کې د ډوی د استوګن کېدلو او ښوونې او روزنې لپاره هڅې پیل شوې او په هسپانیا، فرانسې او انګلستان کې یې ټولنې جوړې شوې. په پخوانۍ شوروي اتحاد کې د مسکو ښار د جیپسي جټانو تیاتر ښه ډېر کلونه په بریالیتوب سره وچلېد. ویل کېږي چې د سویډن جیپسیان ډېر ماړه او د بالقاناتو او جنوبي هسپانیا دا ډېر بېوزلي دي.[۲]

افغانستان ته د دوی (جټانو) ډلې د کال په ټاکلي موسم کې راتللې او د کابل ښار په شاوخوا کې یې خیمې درولې. زیاتره په اخلاقي انحرافاتو اخته

---

[۳] تورنټو ستار ورځپاڼه، ۲۰۰۲ کال دسپتمبر د درویشتمې نېټې ګڼه.

[۴] ما ته د پښتو ژبې "ډم" له دغې کلمې سره بې ربطه نه ښکاري.

[۲] انسایکلوپیډیا بریتانیکا، ۱۱ ټوک، ۱۹۵۸.

وو. پخوانیو حکومتو څه بندیز پر لګاوه خو د ثور د کودتا په کلونو کې چې په اصطلاح د مظلومو ملیتونو د ازادۍ نغمه چالو وه. ښه په پراخه پیمانه ګرځېدل.

پښتانه، کوچیانو ته پوونده او مالدار هم وایي چې ددې نومونې له مخې نو کوچیان هغه کډوال دي چې څاروي پیایي او له دې لارې خپل ژوند تامینوي. خو دا خبره باید هم وویل شي چې د مالدار اصطلاح په هغو مېشته کلیوالو هم دلالت کوي چې د مالونو (څارویو) د روزنې له لارې ژوند پر مخ بیایي. دغو مېشته خلکو ته کوچیان نه ویل کېږي. کوچیانو ته په انګرېزي Nomads پوري رسېږي. مېنه زیاتره د کورنۍ له غړو څخه جوړه وې خو په هغې کې وایي او د نامه ریښه یې د یونانۍ ژبې له Nemein سره بې ارتباطه نه ښکاري ځکه د یوناني ژبې په Nemein کې د (څرېدلو) مفهوم پروت دی او په پښتو کې هم وینو چې له کوچیتوب سره د مالونو پوول لازمي دنده ده[1]. پوونده د ژمي د استوګنې کمپ ته "مېنه" وایي. د دوی پر مېنه له لسو څخه تر پنځلسو کېږدیو پورې ولاړې وي. په لویو مېنو کې د کېږدیو شمېر ان تر سلو همسایه ګان هم وي. همسایه عموماً له نورو قومونو څخه وي. ددې پر څنګ کوچیان د کال په مختلفو فصلونو کې د مالونو له پوولو سره یو ځای سوداګري او لوګري هم کوي. لګر (لوکوونکي) کوچیان د کوچیانو بېوزلي قشر دی. دوی د غنمو د لو پر وخت له کلیوالو سره د مزد په مقابل مرسته کوي.

د افغانستان په کوچیانو کې پښتانه، بلوڅ، ازبک، ترکمن، قرغیز، هزاره، فیروزکوهیان، جمشیدیان او ایماق شته خو یو غټ اکثریت یې پښتانه دي. پښتانه کوچیان دوې سترې څانګې لري: دراني کوچیان او غلجي کوچیان.

د غلجیو او درانیو پوونده وو تر منځ د ژوند د ډول له مخې کوم توپیر نه شته خو د دوبي او ژمي په مېنو کې یې فرق لیدل کېږي. د دوبي مېنې ته

---

[1] په کندهار کې د کوچیانو لپاره د ((تره کو)) نوم هم مروج دی. حاجي عبدالغني هوتک وایي: د بر تره کي راغلله خپاره شوه پر سپین میدان مېشته زما پر کاربز شوه په زړو یې سره اوښان.

"ایلاق" او د ژمي هغې ته "قشلاق" ویل کېږي. د مونټ ستوارټ لفنستن په نظر دا کلمې "پښتنو او فارسیانو دواړو له تاتارانو څخه اخیستې دي.[۲] د پښتنو کېږدۍ، د دري ژبې "سیاه چادر" او د تورکي ژبې "کرویی" هغه مفاهیم دي چې انګرېزي معادل یې Black Tent دی.

د درانیو په پراخه سیمه کې چې د الفنستن په قول د شمال له خوا د پارو پامیزاد له غرو سره، د جنوب له خوا له ښوراوک سره، د ختیځ له لوري د غلجیو له سیمې سره او اوږدوالی یې نژدې ۴۰۰ میله او پسور یې له ۱۲۰ څخه تر ۱۴۰ میلو پورې رسېږي، د درانیو پوونده خپاره دي[۱] چې په دې ډول د هېلمند او سیستان په منځ او د کندهار د جنوب ختیځ ورشوګانې د درانیو پوونده وو اساسي سیمې ګڼل کېږي. د کندهار د جنوب کوچي قومونه د کال یوه برخه د توبې په غرو کې تېروي او په پسرلي کې سیاه بندو ته خېژي.[۲] توبه د خواجه عمران د غرو جنوب ته د مرغې په مقابل کې پرته ده. د خواجه عمران د غرو عمده اوسېدونکي هم دراني پوونده دي، چې په هغو کې بیا اکثریت د اڅکزو قامونه پراته دي. مرغه بیا د همدغو غرو په شمال ختیځ کې واقع ده.د مرغې اوسېدونکي زیاتره نورزي دي. نورزي پوونده ژمی پر خپله مېنه تېر وي او په پسرلي کې سیاه بند ته اوړي. د مرغې شمال ته ارغان پروت دی چې دا سیمه په عمده توګه په بارکزو او پوپلزو اړه لري. د ارغان زیاتره اوسېدونکي پوونده دي. باید وویل شي چې د هېلمند او ارغان بارکزي د سیمې د سمسورتیا له امله په زیاته اندازه په کرنه بوخت دي، خو د پوونده وو شمېر یې هم د پوره یادونې وړ دی. ساکزي زیاتره په زمیندارو کې اوسي او ددغه قوم نیمایي برخه کروندګر او نیمایي یې شپنیان دي. د فراه رود او خاشرود د شاوخوا سیمو دراني پوونده په دوبي کې خپلې رمې سیابندو ته بیایي. دالفنستن د بیان له مخې د درانیو ستر قوم په مجموعي ډول نیمایي پوونده او نیمایي

(۲) الفنستن، دکابل سلطنت بیان، پښتو ژباړه، دویم ټوک، ۷۸مخ، کابل، ۱۳۶۱ش.

(۱) د کابل سلطنت بیان، دویم ټوک، ۷۹ مخ.

(۲) سیابند د کوچیانو یوه اصطلاح ده او هغې سړې سیمې ته ویل کېږي چې دوی دوبي په کې تېروي.په مقابل کې یې بیا هغه توده سیمه چې دوی د ژمې مېنه په کې وي؛ د "وظن" په نامه یادوي.

کروندګر دي. د دوی يو زيات شمېر کروندګر د شلمې پېړۍ په سر کې لا په کېږديو کې اوسېدل.

په درانيو کې اڅکزيو اونورزيو د شلمې پېړۍ په دويمه نيمايي کې سوداګرۍ ته مخه کړه او مخ پر ښارونو ورمات شول. دوی زيارکښ خلک دي او د کندهار په ښار کې يې په لږ وخت کې لويې لويې تجارتي کوټۍ تاسيس کړې او په کابل، هرات او مزارشريف کې يې د ليلامي مالونو لوی لوی مارکيټونه پرانېستل[5] دوی د سوداګرۍ پر څنګ له محلي مځکه والو څخه جايدادونه هم رانيول زما د معلوماتو له مخې که دا جريان په همداسې توګه روان وي نو يو وخت به د کندهار عمده زميندارا ن همدا خلک وي.

غلجي پوونده دکابل سيند په ټوله ناوه کې تر جلال اباد پورې، د ترنک په ناوه کې ترکندهاره پورې او دغه راز د غزني په شاوخوا پراخو دښتو او مېرو کې خپاره دي. الفنسټن د غلجيو د سيمې د پراخوالي په باب ليکي "دا به ډېره ګرانه وي چې د ټولو هغو ورو ناوو بيان وشي کومي چې تر هندوکش او سپين غره پورې غزېدلي دي او يا د غرو ډډې او له پاسه هغه ساړه او تاوده ميدانونه مشخص شي کوم چې غلزيي يې کري". دی زياتوي "د غلزيو ملک د يوه داسې متوازي الاضلاع په شکل دی چې اوږدوالی يې يو سلو اتيا ميله او سور يې نژدې پنځه اتيا ميلو ته رسېږي[2]"

د غلجيو پوونده وو د بېلابېلو قومونو په باب زه بيا هم د الفنسټن له ليکنو څخه استفاده کوم. د ده څېړنې که څه هم دوې پېړۍ مخکې سر ته رسېدلې دي، خو له بده مرغه اوس هم د تطبيق وړ دی. له بده مرغه مې څکه وويل چې تر دوو پېړيو وروسته بيا هم ددغه قوم په ژوند کې کوم ژور او اساسي بدلون نه دی راغلی. د غلجيو پوونده وو لوی قومونه تره کي، ناصر، سليمان خېل، خروټي او يو شمېر هوتک او توخي دي.

---

[5] د مزارشريف زياتره اڅکزي سوداګر او هټۍ وال د وروستيو کلونو په جريان کې د سيمه ييزو پښتون دښمنو عناصرو په ټونګ د پښتونوالي په جرم او له طالبانو سره د ارتباط په پلمه قتل عام شول. ددغو کتله يي وژونو خبرونه د نړۍ تقريبا ټولو خبري منابعو خپاره کړي دي.

[2] د کابل سلطنت بيان، دويم ټوک، ۱۳۰ مخ.

تره کي په مقر او د هغه په شاوخوا سیمه کې د غلزیو تر وروستي جنوبي بریده پورې غزېدلي دي. د دوی کډې په ژمي کې د درانیو سیمې ته لېږد کوي. د الفنستن له څېړنې سره سم، په هغه وخت کې د تره کو شمېر دوولس زره کورنۍ شمېرل شوي و.

په سلیمانخېلو کې احمدزي پوونده دي. دوی په التمور او د لوګر په ختیځ کې اوسي، خو خپلې رمې ان د جلال اباد تر غرونو پورې پیایي.

خروټي د کټواز ختیځ لورته د سلیمان غرو په منځ کې اوسي. د دوی سیمه خواره ده. زیاتره کروندګر یې خپلې مځکې خپلو ورونو ته پرېږدي او دوی د کوچیتوب شاقه ژوند ته مخه کړي. د خروټو پوونده ژمی په دامان کې او اوړی د غزني په شاوخوا کې تېروي.

هوتک پخوا د شمېر له مخې زښته زیات وو. دوی د افشار نادر ترتاړاک وروسته د زرګونو کورنیو په شمېر له هېواد تبعید او بېځایه شوي دي. دوی په کرنه او سوداګري بوخت دي، خو د الفنستن په روایت تر زیاتې اندازې په کېږدیو کې اوسي.

ناصر په پسرلي کې د توخو او هوتکو په سیمه کې وړې وړې مېښې لري. د کال په پای کې ځانونه د دامان اوارو میدانو ته رسوي. د ناصرو یو زیات شمېر افرادو په وروستیو لسیزو کې سوداګرۍ ته مخه اړولې ده.

د ږوب درې ځینې کاکړان هم پوونده دي. د دوی په سیمه کې د پوونده وو دومره لویې مېښې جوړېږي چې "د کېږدیو ښارونه ورته ویل کېږي". [1]

پښتانه او بلوڅ کوچیان په کېږدیو کې اوسي، خو د افغانستان د شمالي سیمو کوچیان په یو راز دایروي خېمو کې ژوند کوي، چې سرونه یې له لرګیو څخه جوړ شوي وي او (اوتاو) یې بولي. او هغه سیمه چې د کوچیانو دغه راز خېمې په کې وهلې شوي وي، د (یرت) په نامه یادېږي. [1]

د ازبکانو یوه برخه په کېږدیو کې اوسي چې دوی "خرګاه" ورته وایي. خرګاه چې په فارس او چین کې هم رواج لري، تر کېږدۍ د تودوخې په لحاظ ښه

---

[1] د زیات تفصیل لپاره وګورئ: د کابل سلطنت بیان، دویم ټوک، ۱۳۲، ۱۵۵مخونه

[1] غیا ث اللغات د یرت کلمه په ((منزل)) معنا کړې ده.

ده او په انتقالولو کې هم تر رواج کېږدی اسانه انتقالېدلای شي. خرګاه له نريو او ښويو دړو څخه جوړه شوې او سر يې د ګومبټې په شان جګ وي. ځيني ازبکان خرګاه ته "کراو" وايي[۲] ايماق هم د خرګاوو په مېنه کې اوسي او خرګاوې يې د ازبکانو هغې ته ورته وي. د ايماقو يوه څانګه چې تيموري نومېږي، د پښتنو په شان په تورو کېږديو کې اوسي.[۳]

پښتنو کوچيانو له لرغونو زمانو راهيسې د افغانستان او د اباسين د حوزې د پراخو ميدانو تر منځ پراته غرونه او دښتونه هر کال دوه واره په منظم ډول وهله او په دې ډول يې نه يوازې د مالونو د روزلو له لارې، بلکې د سوداګري امتعو د وړلو راوړلو له لارې د سيمې په اقتصاد کې مثبته برخه درلودلې ده. دوی د هند، منځنۍ اسيا او ايران تر منځ د تجارتي مالونو په لېږدولو کې ستره ونډه اخيستې وه. دا چې ولې د سوداګری راکړې ورکړې جريان ته د کوچيانو علاقمندي پارول شوې وه، علت يې يوازې مادي ګټه نه، بلکې نور عوامل هم وو. يو دا چې د هند، منځنۍ اسيا او ايران تر منځ تجارتي لار د دوی له هېواد (لوی افغانستان) څخه تېرېدله. بل دا چې تجارتي کاروانونو هم پر هغه مسير تګ راتګ کاوه چې د کوچيانو کډې او رمې به په کال کې دوه واره وربانديې تېرېدلې راتېرېدلې. کوچيان په شمېر زيات وو، زړور او جګړه مار خلک وو، وسله يې درلودله او د لارې د غلو وغديو په دفع کولو کې يې ښه اغېزه درلودلای شوای. همدغو عواملو د دوی کوچيتوب ژوند ته سوداګري ورننه ايستله. کوچيانو سوداګرو پر دوو سترو لارو تګ راتګ کاوه. لومړی لار د اټک، خيبر، کابل، هندوکش او د امو له لارې بخارا او ماوراالنهر لار وه. دويمه يې له هند څخه خراسان او ايران ته تلله چې د سند، بولان، ګومل، کندهار او هرات لار وه. د لومړی لارې مهم مرکز کابل او د دويمې دا

---

۲. د کابل سلطنت بيان. ۱۷۰ مخ.

۳. ايماق معمولاً د چار ايماق په نامه راوړل کېږي چې تايمني، هزاره، تيموري او زوري په کې شامل دي.

کندهار و.[۱] د شمالي افغانستان د کوچیانو د کوچ مسیر په بېلابېلو ولایتونو کې مختلف دی. د مثال په توګه اوزبک او ترکمن کوچیان په ژمي کې په بلخ، جوزجان، او فاریاب کې اوسي خو دوبی د بابا غره په شمالي برخو کې تېروي.

په کوچنیو سوداګرو کې کې لواني پوونده تر نورو مالدارو کوچیانو وړاندې وو. ان ځینې به یې تر برما، اسام، بنګال او نیپال پورې هم تلل. له دې خوا به یې وړی، وړي، بادام، پسته او طبیعي بوټي په تېره بیا هنجه وړله او له هغې خوا به یې توکران، بوره، چای او نور شیان راوړل. ډپټي محمد حیات خان پخپل اثر (حیات افغاني) کې ددغو سوداګرو کوچیانو د کورونو او څارویو د شمېر په باب نسبتا مفصله احصایه ورکوي. انګریز ختیځ پوه بیلیو هم ددغو کوچیانو په باب څرګندونې لري. ځینې شواهد ښیې چې د مغولي شاهانو په تېره بیا د بابر چې به دولتي خزانه تشه شوه، د دغو پښتنو پوونده وو کاروانونه به یې لوټول.

د کوچیانو د ژوند ډول د یوه خاص اقتصادي او اجتماعي دور محصول دی. هر څومره چې دغه اقتصادي او ټولنیز مناسبات پر مخ ځي، په کوچیانو کې د مېشته کېدو هڅه پیاوړې کېږي. د کندهار ښار په ختیځ کې د ناصرانو یو کلی شته چې د کوچیو ناصرو د یوه مشر زوزات په کې مېشته وو او دغه لوی کلی یې جوړ کړی و.

ددغه کلي ځینې کورنۍ د کندهار ښار ته رانقل شوې دي او په سوداګرۍ او زمینداری بوختې دي. یو شمېر ځوانانو یې تر لوړو تحصیلاتو پورې زده کړې دي.

خو لکه د کوچیو د ژوند عمومي میلان چې د مېشته کېدو پر لور دی. برعکس جریان یې هم کله کله لیدل شوی دی. الفنستن د کټواز د قلندر خېلو یو مثال راوړي چې سل کورنۍ دي او په هغو کې یې پنځو شپږو کورنیو کروندګري خوشي کړې او د کټواز له پوونده وو سره د کال په یوه

---

[۱] د دغو دوو تجارتي مرکزو یادونه د مغولي امپراتور ظهیرالدین محمدبابر په تاریخ، بابرنامه کې د شپاړسمې پېړۍ په سر کې شوې ده چې لوستونکي یې هورې لوستلای شي.

تاکلي وخت کې خپلې مېنې پرېږدي او د ګومل د دواړو غاړو په غرونو کې مالونه څري. الفنسټن ليکي: دوی د ژوند له دغه بدلونه بېخي راضي وو.

له څوارلسمې ميلادي پېړۍ په هاخوا د پښتنو سوداګرو کوچيانو د ژمي څرځايونه د سليمان د غرو شاوخوا سيمې وې. په پسرلي کې به پوونده د ګوملي او غزني له لارې تېرېدل او دوبی به يې د هندوکش د غرو په لمنو کې تېراوه. د دوی دغه تجارتي فعاليت تر نونسمې پېړۍ پورې لا دوام درلود. د ترانسپورتي وسايلو انکشاف د دوی عنعنوي سوداګري متاثره کړله او له دې امله د کوچيانو تجارت کمزورۍ شو او څه موده وروسته په ټپه ودرېدی، خو د دوی د عنعنوي کوچ سير او ټګلورۍ د هماغه پخوا په شان پاته شو او د ژوند د بقا په منظور يوازې د مالونو پوول او روزل پر مخ وهي.

د امير عبدالرحمان خان تر پاچهۍ پورې کوچيان له دولتي ماليې څخه تر ډېرې اندازې خلاص وو. د نوموړي امير د پاچهۍ په وروستيو کلونو کې د کوچيانو مشران کابل ته راوغوښتل شول او هغوی ته د مالونو پر سر د ذکات د اخېستلو فرمان واورول شو. ددغه فرمان د تطبيق لپاره د شاهي پوځ ۱۴ تنه سپاره افسران وګومارل شول چې لومړی بايد د پوونده وو مالونه وشمېري. ددغه کار لپاره يې د (شاخ شمارۍ) په نامه يوه دولتي اداره هم جوړه شوه.[1] دغه راز د همدغه امير په پاچهۍ کې د هغو لانجو د اوارۍ په خاطر ځينې فرمانونه صادر شول چې د افغانستان په مرکزي سيمو کې به د کوچيانو او غرنيو کليوالو تر منځ هرکله پېښېدلې او کله کله به وسله والو نښتو ته رسېدلې. دغه راز نښتې نه يوازې په مرکزي افغانستان بلکې په شمالي افغانستان کې هم د غير پښتنو کوچيانو او سيمه ييزو کليوالو ترمنځ هر کله پېښېدلې او پېښېږي. د افغانستان مرکزي سيمه او د هندوکش لمنې لکه وړاندې چې وويل شول، د لرغونو زمانو راهيسې د کوچيانو د دوبي څرځايونه او اورشوګانې وې. غرنيو

---

[1] بناغلي لوستونکي دې د مرحوم فيض محمد کاتب هزاره هغه څرګندونې وګوري چې د سراج التواريخ د دريم ټوک د لومړی بخش په ۵۹۹ مخ کې بيان کړې دي. چاپ، تهران، ۱۳۷۳.

کليوالو د خپل چاپېر دغو دولتي دښتونو او څړځايونو ته د خپل ملکيت په سترګه کتل او دغه علت و چې بل چاته يې د استفادې حق نه ورکاوه. له بلې خوا به کوچيانو هم کله کله د سيمې د محلي اوسېدونکو کښتونو او کروندو ته تاوانونه رسول او تر هغو پولو به وراوښتل چې له لرغونو زمانو ورته په عنعنوي توګه ټاکل شوي وو. امير عبدالرحمان له هزاره وو سره تر سولې وروسته د دوی او کوچيانو ترمنځ د څړځايونو پر سر دلانجو د اوارولو په مقصد يو منصف هيات وټاکه چې مشري يې د قاضي يعقوبعلي پر غاړه وه. دغه هيات د هزاره وو د قناعت تر لاس ته راوړلو وروسته د پووندو لپاره ټاکلي بريدونه وټاکل او پووندو وو ته وويل شول چې که د هغوی رمې تردغو ټاکل شوو بريدونو واوړي، شل زره افغانۍ جريمه به ورکوي. تر دغې جوړې وروسته د هزاره وو او کوچيانو تر منځ شخړې او لانجې په ګډو تجارتي او ټولنيزو همکاريو بدلې شوې. د مثال په توګه هزاره وو له کوچيانو سره د وړيو په سکوللو کې همکاري کوله او له دې لارې يې د وړيو يوه ټاکلې ونډه ترلاسه کوله. دغه راز هر کوچي چې به په ژمي کې له مرکزي سيمو څخه تودو سيمو ته کوچ کاوه، خپلې غواوې به يې هزاره وو ته پرېښوولې. که به غواوو شيدې کولې، هزاره وو يې له شيدو څخه استفاده کوله او که به وچې وې، د هرې غوا د ساتلو پر سر به يې نغدې اجوره اخيستله. د کوچيانو د دوبي کړدۍ او نور درانه بارونه به هم هزاره وو ورخوندي کول. د هزاره وو او کوچيانو تر منځ د پور ورکول تعامل هم رواج و.

د ثور د بدمرغي کودتاه په ټينګېدو سره روسپالو د روس په قومانده په هېواد کې د مېشته قومونو تر منځ د دښمنيو د بيا تازه کولو په مقصد او له دې لارې د خپل ناروا حاکميت د ټينګولو په نيامت يې لکه په ټولو قومونوکې د بېلتانه کربښې وايستلې. د "ملي مسالې" د حل په نامه يې ملي اختلافونه وزېږول. په هېواد کې يې د زرګونو کلونو مېشته قومونو تر منځ د"ستمکش" او "ستمګر" په نامه د نفاق دومره زهر وپاشل چې زما يقين دی يو وخت به د همدې تيورۍ عاملين پخپله هم له سختو ستونزو سره مخامخ کړي. د "قوم" پر ځای يې د "مليت" نامانوسه او غير واقعي

مقوله باب کړه او په دې لړ کې یې د هزاره وو او کوچیانو تر منځ هم د زړو بدو اور تازه کړ او په نتیجه کې یې د کوچیانو پر مخ د دوی د دوبې د څړځایونه لرغونې مېنه وتړله. دې کار که له یوې خوا کوچیان جګړې ته ور ټېل وهل، له بلې خوا یې هغه ایکالوژیک انډول Ecological Balance له منځه یووړ. چې له سوونو کلونو راهیسې د کوچې او کلیوالې وګړو تر منځ موجود و. له دغې ناانډولۍ څخه په سیاسي ډګر کې د یوې تبلیغاتي وسیلې په توګه د هزاره ولس د حمایت لپاره کارواخیستل شو، خو له راتلونکو اقتصادي او ټولنیزو تاوانونو څخه یې کوچیان او هزاره کلیوال دواړه متاثر شوي دي. البته کوچیان په هېواد کې دننه په مختلفو موسمونو کې تاکلې لارې لري او د هر قوم څړځایونه د هغوی په نومونو باندې مشخص شوي دي. حتی په سیمه کې دننه د یوه قوم د بېلابېلو خېلونو حقوق له پېړیو پېړیو راهیسې ثابت پاته شوي دي. دا نه د نن خبره ده نه د پرون، نه د امیر عبدالرحمان خان بخشش دی نه د کوم بل واکدار هدیه، نه "فاشیزم" دی او نه هم "قبیلې حاکمیت". دا د لرغونو زمانو عنعنه ده او په راتلونکي کې به هم دوام وکړي. سیاسي واکدارانو په هر وخت کې له دغه راز مسایلو څخه د خپلې واکمنۍ په ګټه کار اخیستی او په راتلونکي کې به یې هم واخلي. خو دا چې زموږ ځینې "قلم بدستان" په دې برخه کې اني مصلحتونه په پام کې نیسي او قلمفرسایي کوي، زما په نزد د ملي مصالحو پر خلاف عمل کوي.

استاد عبدالجلیل وجدي

نه مې هېرېږي چې...

د دیموکراسۍ د لسیزې له پیلېدو نه لږه موده دمخه، زه میمنې ته د فاریاب له ولایت د اطلاعاتو او کلتور د ادارې د مسئولیت په غاړه اخېستلو لپاره ورغلی وم. دا زما په شخصي ژوندانه کې لویه پېښه وه چې د لومړي ځل لپاره له کابل څخه وتلم او د هېواد یوې داسې سیمې ته تللم چې هغه وخت یو مسافر تر یوې بشپړې اوونۍ سفر کولو وروسته هلته ور رسېدلی شوای. هغه وخت د سالنګ لویه لاره پرانېستل شوې نه وه.

دا طبیعي ده څوک چې یوې سیمې ته د لومړي ځل لپاره ورځي، هغه ته د فزیکي ماحول او ټولنیز چاپېریال په باره کې ضرور لږې یا ډېرې پوښتنې پیدا کېږي. زما د کار ځرنګوالي زما پوښتنې لا زیاتولې. زما ځینو پوښتنو ته د ځوابونو موندلو په لړ کې د څو بیروکراتو (میرزا تیپه) کابلیانو څو خبرې لا تر اوسه زما د ذهن په صفحه د کلیشې په توګه نخچ شوې دي.

یوه یې دا وه چې "انجا مُلک پکه و پوستین است"، بله یې دا وه چې "مردم انجا ګوسفندې است" او یوه بله یې دا هم وه چې "قهر افغان رحم ازبک است".

د لومړۍ خبرې معنی دا وه چې د هغه ځای هوا به کله په ناڅاپي توګه دومره توده شوه چې پکي ته به یې اړتیا پېښه کړه او کله به په ناڅاپي ډول داسې سړه شوه چې پوستین ته به اړتیا پېښه شوه. دوو نورو ظاهراً متضادو خبرو هلته د حاکمانو او محکومینو تر منځ د ظالمانه مناسباتو نمایندګي

کوله. یعنې دا چې هلته استول شویو بیروکراتانو د سیمې خلکو په تېره ازبکانو ته د پسونو په نظر کتل؛ ګواکې د هغه ځای زیاتو نسبتاً زیاتو شتمنیو د رشوت خورو او زبېښاکګرو د حرص لوږه دومره زیاته کړې وه چې انسانان هم ورته پسونه ښکارېدل.

هغه وخت ولسوالان "حاکمان" بلل کېدل. همدارنګه هغه وخت هلته داوسنې والي پر ځای "اعلی حاکم" ناست و، چې د مرکزي حکومت نمایندګي یې کوله. د حکومت هغو کارکوونکو چې غوښتل به یې په لنډه موده کې ډېرې پیسې پیدا کړي، نو هڅه به یې کوله چې خپل ځانونه هلته ور "تبدیل" کړي. د غرنیو سیمو علاقه دارانو د خپلو ځانونو لپاره لنډې پاچهۍ جوړې کړې وې، ځکه د چارو تش په نامه پلټونکي هلته ورتللای نه شوای.

د خلکو په ځپلو او زبېښلو کې د رسمي حاکمانو او محلي بایانو هڅې شریکې وې.

حقیقت دا دی چې حاکمانو او بایانو (خانانو) د خلکو د ژوندانه ساحه تنګه کړې وه او دوی یې له داسې عقدو څخه ډک کړي وو چې د افغان قهر یې په سختۍ او شدت کې د ازبک له رحم سره برابر کړی و یعنې د ازبک رحم د پښتون د قهر هرمره دردوونکی و.

په مقابل کې پسونو غونډې "ګوسفندي" شوي وو، خو تر لاس لاندې انسانانو او حیواناتو لپاره قهرجن پړانګان هم ګرځېدلي وو. په ښځو باندې یې د فشار درجه زیاته وه. د خرو لپاره یې داسې چوکې جوړې کړې وې چې په سرونو کې به یې د ستنو غونډې تېره میخونه ځای پر ځای شوي وو کله چې به خره په دې چوکو ووهل شول نو هغو به د خپلې وسې نه هم زیات چابک چابک ګامونه اخیستل، تر دې چې د هغو عادې تګ به د منډې او ځغاستې بڼه نیوله. د دغه بې ژبې مخلوق پر شا به ناسوري ټپونه جوړ شوي وو خو دوی به ټپي شوي ځایونه بیا بیا وهل چې خر خپل تګ لا ګړندی کړي.

ښایي د زړه د سختوالي دا خوی یو څه دوی ته په ارث کې هم راپاتې شوی وي، ځکه چې زیاتره ازبکان افغانستان ته د ګوډ تیمور د پوځیانو په

توګه راغلي او دلته مېشته شوي دي. پخپله ګوډ تیمور هم ډېر عقده يي انسان و. وايي چې کله دی تنکی ځوانی ته ورسېد، د يو منحرف سړی له لاسه تر پوزې راغی، نو ده له دغه مزاحم سړي څخه د ځان د دفاع لپاره د تورې وهلو تمرین کاوه. يوه ورځ چې دی له هغه مزاحم سړي سره مخامخ شو، نو د ځان د خلاصون لپاره يې خپل وار ورڅخه دمخه کړ او توره يې په داسې چم ووهله چې په لومړي ګوزار يې د هغه سر قلم کړ. ده دا وخت د سرو وینو له هغو فوارو څخه ډېر خوند واخېست چې د تېري کوونکي سړي له شېريانونو څخه ولاړې شوې وې. تر دې وروسته دا د ګوډ تیمور لپاره يو په زړه پورې کار وګرځېد چې په خپلو لاسونو يا د نورو په لاسونو سره په خاص تېريک سرونه قلم کړي او د سرو وینو د فوارو له ليدو څخه خوند واخلي، ځکه خو زيات ولسونه او خلک د ده له مظالمو څخه ډېرې بدې خاطرې لري. د ګوډ تیمور د امپراتورۍ تر شنل کېدو وروسته د ده پوځيانو په بېلا بېلو ځايونو کې د ملوک الطوايفۍ په بڼه کوچنۍ کوچنۍ حکمرانۍ جوړې کړې چې يو شمېر يې د افغانستان په شمال کې هم جوړې شوې وې.

لکه چې غبار په "افغانستان در مسير تاريخ" کې ليکلي دي، د امو نه ور هغه خوا د ازبکانو حکمرانان ډېر زيات ظالمان وو، ځکه خو د امو د دې غاړې ازبکانو غوښتل چې خپل ځانونه د هغوی د ظلم له ساحې څخه لرې وساتي؛ نو دوی د شمالي افغانستان په ځينو سيمو کې خپلې ورې ورې فيوډالي حکمرانۍ جوړې کړلې. بيا کله چې لوی احمد شاه بابا، په خپلو طبيعي او جغرافيايي پولو کې دننه د لوی تاريخي افغانستان د بيا راغونډولو ملي پروګرام پر مخ بيولو، بې له دې چې په خپله احمد شاه بابا ورشي، ازبکو خانانو د احمد شاه بابا د استازي شاه ولي خان په لاس بيعت وکړ او پخپله خوښه او رغبت يې د معاصر افغانستان د ملي دولت په جوړښت کې ونډه واخېستله. خو په ۱۹ پېړۍ کې چې د دراني تيمورشاه او امير دوست محمد خان په اولادو کې د ځان ځانيو له را پيدا کېدو سره د استعماري ځواکونو د مداخلو له امله په افغانستان کې خونړۍ جګړې راپيدا شوې، نو د شمال خان خانيو بيا خپل سرونه راپورته کړل. دې خان خانيو د خپل پخواني خصلت له مخې بيا د ظلم او زور لړۍ پيل کړه.

ښاغلي نبي مصداق په خپل يو مضمون کې (ازبک سالاري په افغانستان کې) د يو شمېر اروپايي ليکوالانو او څېړونکو ليکنې را اخېستې دي چې ليکي: "په ۱۹ پېړۍ کې د قومونو فيوژن (خپرېدل) پيل شول چې له دې امله په قومي عداوتونو او دوښمنيو بدل شول. داسې دوښمني په تېره بيا د هزاره او ازبکو تر منځ ډېره شوه. غالب قوم به د مغلوب قوم افراد د غلامانو په صفت نيول او هغوی به يې د مريو په ډول خرڅول چې يو، دا ډول بازار په کندوز کې هم جوړ شوی و. له هغه ځايه به مرييان هند ته د تجارت په ډول وړل کېدل او يا به هم د مرکزي اسيا د تاتار د اسونو په مقابل کې مبادله کېدل. دا غلامان به په ځمکو او کورونو کې د مزدورانو په ډول استعمالېدل (هارسن ۱۹۳۹ د ده ليکل شوي کتاب ۸۲ او ۱۲۷ مخونو تر منځ) پر دې سربېره په کندز. سرپل او ميمنې کې د خانانو حکومتونه هم د هزاره ګانو د مريتوب په تجارت بوخت وو. يو څېړونکی ګرګارين چې د هزاره ګانو د مريتوب په تجارت باندې يې زياته څېړنه کړې ده، وايي چې د غلامۍ دا تجارت خورا لوی و، يوازې ازبکانو په کې برخه درلوده، نور افغانان پښتانه وو که تاجک د غلامانو تاجران نه وو. دا تجارت امير عبد الرحمن خان منع کړ. ګرګارين د نورو منبعو له مخه زياتوي چې د ۱۹ پېړۍ په منځ کې ازبکانو د ځينو هزاره قومونو په مقابل کې له تعصب څخه کار اخيست د کندز والي مراد بېګ د دوی يو ځواکمن والي و.

پر هراسن ګرګارين سربېره برنتر، جان ګري، هالډيج، هم د ازبکو خانانو په لاس د هزاره مريانو د تجارت په باره کې څرګندونې کړې دي."

د غبار له ليکنو څخه څرګندېږي چې د هزاره ګانو د مريتوب په موسسه کې پخپله د هزاره اوبايانو رول ډېر زيات و. له همدغه امله هزاره ګانو د احمد شاه بابا په وخت کې د افغانستان لپاره د يو پياوړي مرکزي حکومت له جوړښت سره ډېره لېوالتيا درلوده، ځکه خو دوی له احمد شاه بابا سره د يو ملي دولت د جوړولو په کار کې خپله مرسته ونه سمپوله. غبار ليکي چې د هرات ښار يو هزاره درويش علي خان د احمد شاه بابا په ګټه نيولی و. همدارنګه د کندز ازبک والي مرادبېګ نور خو نور خپل نژدې درباريان

هم خپل بنده ګڼل ګرځولي وو. دوو تنو انګلیسي لیکوالانو مور کرافت او تربک چې د ۱۹ پېړۍ په نیمایي کې یې د کندز دربار لیدلی و، په دې باره کې یې داسې لیکلي دي: "هغه صوفه چې داریاب لپاره جوړه شوي وه درې فوټه جګه و." په دربار کې به میر مرادبېګ کیڼ لاس ته پر تخت ناست و. په منځ کې به یې ۳۰ - ۴۰ پورې درباریان ناست وو چې پښې به یې د شا په لوري غځولې وې او سرونه به یې میر مرادبېګ ته ټیټ نیولي وو، ځمکې ته به یې کتل. ګواکي د نیمګړې سجدې په حالت کې به ورته ناست وو. یو شمېر زیات اردلیان به په داسې حال کې چې ملاوې به یې کږې او سرونه به یې د مراد بېګ په لوري ټیټ نیول شوي وو پر ځمکه ولاړ وو، دوی به د یو ډول روکوع حالت تمثیلاوه.

مرادبېګ د ختیزوالو په تېره د افغانانو د معاشرت د ادابو پر خلاف د وریښمینو په بالښت تکیه کړې وه، پښې به یې غځې او اوږدې موزې به یې اغوستې وې ـ د درباریانو په لور غځولې وې. یو لوېدیځ لیکـــوال وړ (۱۸۴۱) لیکي چې مراد بېګ د عادي خلکو پر وژلو او ټکولو سربېره هغه محلي والیان هم چې په خپل کار کې به وروسته راغلي وو وژلي دي. د مثال په ډول هغه داودخان والي، محمد رحیم بېګ چې یو تاجک و، له دې امله وواژه چې ټاکلې پیسې یې ورته نه وې رسولې. مرادبېګ به د نیول شویو سیمو خلک د غلامانو په ډول نیول او د هغوی کورونه به یې سوځول، میر مرادبېګ به د نورو ازبکانو په شان له نیول شویو ځایونو څخه د پیسو پر ځای غلامان غوښتل. په دې توګه د سیغان او کهمرد تاجک حاکمان مجبور وو، چې د هرو ۳۰ کورنیو پر سر یو غلام هغه ورکړي. ضمناً مرادبېګ د دره صوف او سر پل ازبک حاکمان هم هڅول چې پر هزاره جات باندې د مریو د نیولو لپاره حملې وکړي.

میمنه هم چېرې چې زما له مسئولیت نه ډک ماموریت په کې پیل شوی و په خپل زړه کې د ازبکو د خان خانۍ ځینې خاطرې ساتلې وې.

د دې لویې فیوډالي واکمنۍ لاسونه هم د هزاره ګانو او او جمشیدیانو د غلام کولو او خرڅولو په کارو بار کې ککړ شوي وو. دا فیوډالي واکمنۍ د مرغاب له سیند څخه تر سرپل او بله خنډه یې تر بلخ پورې غځېدلې وه. دا

او د ازبکانو نورې خان خانۍ امیر دوست محمدخان د خپلې پاچاهۍ په دویمه دوره کې پای ته رسولې وې، خو ځینو پاتې شونیو او اغېزو یې په بل ډول ځانونه ښودل. لکه چې د میمنې په یو شمېر سیاسي بندیانو باندې دا تور لګول شوی و چې هغوی له افغانستان څخه د دغه ولایت د جلا کولو هڅه کوله.

هغه وخت چې ما هلته کار کاوه، د دغه ښار سیاسي بندیان یوازې ازبکان نه وو، بلکې د ننګرهار د خانانو یوه کورنۍ هم هلته فرار شوې او تر سختې څارنې لاندې وه. دا د مشهور ملک قیص خوږیاني کورنۍ وه چې په ننګرهار کې د بغاوت کولو په تور دلته راشړل شوې وه. په میمنه کې هغو نورو پښتنو کورنیو هم ژوند کاوه چې د امیر عبدالرحمن خان د پاچاهۍ په موده کې راشړل شوې وې. هلته زما د کار په موده کې د مځکې پر مخ او تر ځمکې لاندې سیاسي تحریکونه اوسېدل او زه یې د مطبوعاتو د مدیر په توګه د اغېزو په مرکز کې راغلی وم. ماته هغه وخت یو پښتون انقلابي لیکوال او شاعر په خپل یو لیک کې خپل هغه میمنه ګي ملګري راپېژندلي وو چې دوی به له ما څخه خپلې قلمي مرستې، نه سپموي. دغه پښتون لیکوال او شاعر چې څه ناڅه د وخت یوه مشهوره خبره هم بلل کېدای شوه، په خپل لیک له ما څخه داسې یوه غوښتنه هم کړې وه چې په میمنه کې "د پښتونولۍ سوتۍ" ډېر په اوړو ونه ګرځوم.

زه نه پوهېږم چې له "پښتونولۍ" څخه به هغه وخت د ده تصور څه و، خو زما له نظره پښتونولي زموږ د ملي خصوصیاتو او اخلاقي نورمونو هغه مجموعه ده چې بل نوم یې "د افغانیت" دی او په دغه مفهوم کې یې نور ټول افغانان هم ځانونه راګډوي. عجیبه یې لا دا وه چې د هغه وخت یو تاجکستاني چې د پټرولو او ګازو د لټونې په پروژه کې یې کار کاوه "پښتونولي" د پښتون انقلابي شاعر او لیکوال په څېر د جنګ سوتۍ نه بالله، بلکې د سرېتوب د مینې او مهربانۍ غېږ یې ګڼله. دی راغلی و چې د پښتونولۍ په باب کوم لیکل شوی کتاب ولولي. دغه تاجکستاني زما د یوې پوښتنې په ځواب کې وویل چې په نورو ژبو کې مېلمنو ته د "خوش امدید" یا (Welcome) غوندې غبارتونه، خو په پښتو کې ورته د "هرکله

راشه!" عبارت په کار لوېږي. له دې څخه څرګندېږي چې پښتانه په رښتیا سره ډېر مېلمه پال خلک دي. همدا سبب دی چې زه د پښتونولۍ له مطالعې سره ډېره مینه لرم.

په حقیقت سترګې نه شم پټولی، هغو کسانو چې پښتون شاعر او لیکوال ماته په خپل لیک کې راپېژندلي وو له ما سره ډېره ښه قلمي مرسته پیل کړه. څه موده وروسته موږ یو له بله د نظریو د بدلون پړاو ته سره ورسېدو. د زیاتو سیاسي موضوعاتو په باره کې زموږ تر منځ د نظر ټکي سره شریک وو. خو په دې کې ځینې داسې کسان هم لیدل کېدل چې پښتانه یې د افغانستان داخلي استعمار ګران(!) بلل. سره له دې هم دوی به په بحثونو کې ټول پښتانه داسې نه ګڼل. یوازې د ځینو کسانو یا ځینو قشرونو نومونه به یې د مثال په توګه یادول. په دې لړ کې هغه کسانو ته ډېره ګوته نیول کېده چې د مرکزي حکومت له خوا د امرینو او حاکمانو په توګه موظف شوي وو. دوی هم یو ډول خلک نه وو. په سخت زړو او زړه سواندو، په پاکنفسو او مردار خورو باندې وېشل کېدای شوای، په خلکو باندې د قدرت د منګولو ټینګولو یا سستولو په کار کې د مرکزي حکومت اشارو ته کتل کېدل. مرکزي حکومتونو د امنیت د ټینګولو په پلمه ډېر ځله یو نژادي ګروپ په بل باندې ټکولي او ځپلي دي. د مثال په توګه امیر عبدالرحمن خان د افغان او انګلیس د دویمې جګړې لوی اتل غازی محمد جان خان مزار شریف ته نژدې په یوه ځای کې د ازبکانو په لاس شهید کړ.

په وروستیو وختونو کې زموږ او ستاسې تر نظر لاندې، ډاکتر نجیب په کندهار او ځینو نورو ځایونو کې ډېر پښتانه د دوستم د ازبکو ملګرو په ذریعه چې جنګونه یې په اجاره اخېستل وځپل او بې عزته یې کړل. په همدې ډول په شمال کې ازبکان د پښتنو او تاجکو په وسیله ځپل شوي وو.

ښایي همدا سبب و چې عوامو ازبکو پښتانه او تاجکان یو قوم بلل او دواړه نژادي ګروپونه یې افغانان ګڼل، خو هغوی یې د "افغان فارسي" او "افغان دغه" په نومونو یو له بل څخه جلا کول. ګواکې پښتانه د دوی له نظره "افغانان دغه" وو.

د دېموکراسۍ له لسیزې څخه څو کاله دمخه، پخوا له هغه چې په میمنه کې زما ماموریت پیل شي د مرکزي حکومت په پالیسۍ کې یو تغیر راغلی و. یو دري ویونکی محمدزی غلام حیدر عدالت د میمنې (فاریاب) د اعلی حاکم (والي) په توګه ټاکل شوی و.

ده د اجتماعي تحولاتو په نامه ډېر زړه ورکارونه کول. مثلاً د میمنې د ښار په منځ کې د یوې غونډۍ له پاسه د (سیف الملوک) په نامه یو زیارت جوړ شوی و. ده د دغه زیارت پر ځای یوه سینما جوړه کړه او د "سیف الملوک سینما" نوم یې ورباندې کېښود. ده د ډېرو خولو نه د وتلیو "ولې؟ ولې؟ ولې؟..." لپاره بس یو ځواب درلود او هغه دا و چې "سیف الملوک یو مین سړی و مه یې کوه چې د ده د زیارت له پاسه ډېرې مینې تمثیل شي او د مینې ډېرې سندرې وویل شي".

د غلام حیدر عدالت بل ډېر زړه ور کار دا و چې ده یو شمېر پیاوړي او مخور پښتانه خانان "مات" کړل او په بله خوا کې یې له ازبکو "بایانو" او سوداګرو سره خپل دوستانه اړیکي او یارانې ټینګې کړلې او له دې لارې یې د ازبکانو د زړونو تر لاسه کولو پالیسي وچلوله.

که له ممتازو قشرونو تېر شوو، نو په عوامو یا خلکو کې د بېلتون او توپیر نښې نښانې دومره زیاتې نه وې، پښتنو، ازبکانو، تاجکانو او... یو له بله ډېر ښه روابط سره درلودل، که څه هم دوی په بېلو بېلو ژبو خبرې کولې خو د دوی عمومي کړو وړو دا ښودله چې دوی ټولو د یو پراخ ویاړلې افغاني کلتور په غېږ کې وده کړې ده.

مثلاً د مېلمه پالنې دود د دوی ټولو لپاره یو ډول و. همدارنګه تقریباً یو ډول جامو هلته د ازبکو، پښتنو او تاجکو د قومي پېژندلو کار مشکل کړی و. دې یو رنګ والي خلک ډېر سره نږدې کړي وو. په خلکو کې د ازبک، پښتون، تاجک او... تر منځ اختلافات تقریباً په یو کلي کې د تربورانو د اختلافاتو سطحې ته راټیټ شوي وو، په ځینو مواردو کې د تربورولیو اختلافات ډېر خله له قومي یا نژادي اختلافاتو څخه سخت او خطرناک وو. تربورولي یوازې په پښتنو کې نه وې، بلکې تاجکو او ازبکانو هم په خپلو کې تربګنی درلودې. کله به دا ډول تربورولی له قومي حدودو څخه

ووتلې او په سيالۍ اخته تربورانو به هڅه کوله چې په نورو قومونو او نژادي ګروپونو کې هم پلويان ولري.

په عمومي توګه ګډ برخليک او ګډو ګټو خلک (ازبکان، تاجکان، پښتانه...) سره نژدې کول او په ګټو ولاړو شخړو او جګړو خلک يو له بل څخه جلا کول. خو سياست مدارانو هڅه کوله چې له اختلافاتو څخه خپلې سياسي ګټې واخلي. سياسي اختلافاتو د دوی تر منځ د بېلتون کرښه هم ايستلې وه، چې په دوو ډلو سره يې ويشلي وو. يوې ډلې يې قومي اختلافات ډېر په نظر کې نيول او بلې يې طبقاتي اضداد ډېر مهم ګڼل.

له صدارت څخه د داود خان تر استعفی وروسته موظف صدراعظم ډاکتر محمد يوسف د خپل حکومت په لومړيو وختونو کې د سياسي بنديانو پر مخ د جېلونو تړل شوي ورونه پرانيستل. په دې لړ کې د ميمنې سياسي بنديان هم خوشې کړل شول. په دوی کې دوه ډوله (له مدرسو او ښوونځيو يا پوهنځيو) څخه وتلي يو څه پوه کسان وو. مولوي علاوالدين، ابوالخير خيري او نظر محمدنظر په کې مشهورې څېرې وې. دوی که ملايان وو يا په اصطلاح نور روښانفکران وو، د ازبکو د قومي حيثيت خوندي ساتلو يا د حقوقو ګټلو په برخه کې يې د نظر ټکي سره شريک وو.

يو ماښام زما مرستيال رضوانقل تمنا چې د سيمې يو اوسېدونکي و، پخپل کور کې د سياسي بنديانو په وياړ يوه مېلمسيتا کړې وه چې دې مېلمسيتا په ضمني توګه ماته د خدای پاماني ويلو اړخ هم درلود (په همدغو ورځو کې زه ننګرهار ته تبديل شوی وم) همدغې مېلمستيا زه له راخوشې شويو سياسي بنديانو سره مخامخ کړم. په مېلمستيا کې د هغه ځای ځو تنو ليکوالانو زما په باره کې هم څه لنډې خبرې وکړې او د نوي نسل د ذهنونو په رڼا کولو او ليکوالۍ ته د هغوی د هڅولو په کار کې يې زما کوښښونه وستايل او پر دې يې يو څه خواشيني ښکاره کړه چې زه له دوی څخه لرې کېږم. ما د دوی له ښه نظر څخه تشکر وکړ ومې ويل: اوس هم له تاسي څخه لرې نه ځم بلکې د خپل لوی کور (هېواد) يوې بلې څنډې ته خوځېږم. زما وياړ به دا وي چې ستاسې او د ننګرهار د خلکو تر منځ د وروروۍ د احساساتو او نظرياتو د بدلون وسيله وګرځم.

خيري زما خبرې پرې کړې ويې ويل: "روابط ما با انها رنگ ديگر دارد چند نفر انها با قديفه هاى خويش امدند ، درينجا زمينهاى مارا گرفتند ، لهذا روابط برادرانه بين ما و انها بعيد از امکان ميباشد..." وروسته څرګنده شوه چې د مجلس نورو ګډون کوونکو ازبکانو حتى د خيري خپل ورور نظرمحمد نواحي د خيري له داسې يو نظر سره بشپړه همنوايي نه درلوده، ځکه هغه وخت ازبکو روښانفکرانو که د خپل قومي او نژادي ګروپ کلتوري حيثيت يا سياسي حقوق غوښتل، د هېواد په شمالي برخو کې يې د نورو نژادي ګروپونو په ورته حقوقو سترګې نه پټولې. پخپله نظرمحمد نواحي د خپلې مورنۍ او قومي ژبې د ودې او پرمختيا لېوالتيا درلوده. د هېواد نورو ژبو ته يې هم په درنه سترګه کتل. ما ته په زړه پورې دا وه چې ده له پښتنو سره په روانه پښتو ژبه خبرې کولې، کله چې دی د اطلاعاتو او کلتور د وزارت د خپرونو د رئيس په توګه وټاکل شو، هلته يې په شمالي ولاياتو کې هم د افغانستان د نورو ولاياتو په څېر قومي رابطې د نوک او اورۍ د اړيکو په څېر نژدې وې. که څه هم "نوک" او "اورۍ" پخپلو جلا جلا نومونو پېژندل کېږي، خو له يو بل څخه يې جلا کول ډېر دردناک کار دی. زموږ خارجي دوښمنانو په وروښو قومونو کې داسې خلک په پيسو واخيستل چې د نوکانو او اوريو د جلاکولو په جنايتونو لاس پورې کړي، ځکه خو د افغانستان هغه غرونه او دښتې د سپېڅلو افغانانو په وينو سرې شوې چې پخوا به يې د غاټولو د ګلانو لرلو له امله سره لمبه کوله.

د خيري له دې خبرو او نورو اجتماعي واقعيتونو سره هم اړخ نه لګاوه. پښتانه د څوکسانو په شمېر له خپلو څادرونو سره شمالي ولاياتو ته، نه وو تللي. بلکې ډېرو پښتنو له پخوا زمانو راهيسې هلته دايمي استوګنه ډرلوده. پخپله په ميمنه کې له پښتنو څخه څو کوڅې يا کلي نه وو جوړ شوي، بلکې څو ولسوالۍ لکه تګاب شيرين، پښتون کوټ او الماره تر زياتې اندازې په دوی ډکې شوې دي. په همدې ډول په جوزجان کې، بلخ، سمنګانو کې ډېرې ولسوالۍ پښتنو ته منسوبې دي. بغلان او کندوز پخپله داسې ولايتونه وو چې پښتنو په کې اکثريت درلود، په نورو شمالي سيمو کې هم پښتنو، قومي موجوديت درلود.

ارواښاد علي احمد کهزاد د افغانستان یو دري ژبې واقعبین تاریخ لیکونکی دی، چې د افغانستان نور موورخین که هغوی پښتو ژبي دي که دري ژبي، په درنه سترګه ورته ګوري او ډېرو کسانو د ده له لیکنو څخه د باوري منابعو په توګه اخېستني کړې دي.

همدغه نامتو مورخ بلخ بخدی بخت، باختر او...) په نومونو د پښتنو د لومړنی ټاټوبی ثابت کړی دی، چې هلته د دوی د نفوسو د زیاتېدو له امله دوی هرې خواته کډې کولوته اړ شوي دي، خو یو شمېر یې په خپل ټاټوبي بلخ کې پاتې شوی دی. په دې حساب پښتانه شمالي ولایتونو ته تللې نه دي، بلکې له هغو ولایتونو څخه خواره شوي دي. د څو کسانو په شمېر له خپلو ځادرو سره د ټولنیزو بدلونونو په بهیر کې له دوی څخه یو شمېر یې په نورو کې جذب شوي او یا دوی نور (قومونه) د ځان په رنګ کړي دي. همدا سبب دی چې د دغه هېواد د پخوانیو تاریخي اقوامو نومونه یې ژوندي ساتلي دي، مثلاً د (ساکو) قبیلې د تاریخي ساکانو (ابدالیانو) دیفتلیانو نومونه ساتلي دي. دا ټول هغه نومونه دي چې په ټول تاریخي افغانستان په تېره بیا په شمالي ولایاتو کې یې تاریخي رول ثابت دی. په خپله ازبکان وروستیو اجتماعي څپو ورسره راوړي دي. خو بېلا بېلو تاریخي عواملو دوی له امو نه ورهغه خوا ازبکانو څخه په عقیدوي او کلتوري توګه جلا ساتلي دي. لکه چې غبار لیکلي دي دوی د جنیدي دربار د ظلمونو او بې عدالتیو په سبب له هغه ځایه له ازبکانو څخه ځانونه را جلا کړل او لکه چې ډاکتر حسن شرق لیکلي دي، د پرچمیانو د قدرت پر وخت هڅه کېدله چې د افغاني ازبکانو بچیانو ته لومړني تعلیمات په ازبکي ژبه پیل شي. که څه هم همدغسې یوه موضوع د افغاني ازبکو روڼ اندو یوه کلکه غوښتنه وه او دا د دوی حق هم و. خو زموږ ازبکو ورونو له دې امله رد کړه چې په ازبکستان کې په ازبکي باندې لیکل شوي کتابونه باید د دوی د بچیانو لاس ته ورنه شي ځکه دوی نه غوښتل چې د دوی د دیني اعتقادات صدمه ووینې.

دوی په څرګندو ټکو کې د حکومت غړونو ته دا خبره رسولې وه چې دوی په اوسنیو شرایطو کې له ژبې څخه تېرېدلای شي، لیکن له دین څخه

مخ نه شي اړولی. د حسن شرق د ليکنې له مخې همدغه موضوع په يو رپوټ کې د وزيرانو مجلس ته وړاندې شوه، چې پرچمي وزيرانو ورباندې تعجب کړی و. له دې څخه ثرگندېږي چې ډېر سخت قومي تغصبات ډېرو وروستيو دسيسو راپيدا کړي دي.

البته د خيري دا خبره په ميمنه کې د ځينو نورو کسانو له خوا هم اورېدل کېده ګواکې چې پښتانه دلته راغلي دي او زموږ ځمکې يې نيولې دي. حقيقت دا دی چې پښتنو د چا ملکونه غصب کړي نه دي، بلکې هغوی د دې سيمې په ابادۍ او سمورتيا کې لويه ونډه اخېسته ده. د شمالي ولاياتو زياته برخه له ملي (دولتي سلطان) ملکيتونو څخه عبارت ده چې د څرځايونه (علف چرد) په شکل يې ډېرې دښتې، غونډۍ او غرونه پوښلي دي، له دې امله چې قره قل پوستکو او غاليو د افغانستان په اقتصاد کې بنستيز رول درلود. نو دولت هڅه کوله چې د قره قل د مېږو او پسونو او د وړيو د توليد لپاره د نورو مېږو او پسونو د ساتنې او زياتوالي لپاره څرځايونه وساتي. مالداران چې زياتره يې پښتانه وو د افغانستان په تېره د شمالي ولاياتو له مهمو موارينو ولاياتو څخه وو چې د ملي اقتصاد په وده کې يې مهمه ونډه درلوده، په دې توګه پښتنو د چا ځمکې نه دي نيولې، خو د دوی د ځيرکتيا ګټه هر چا ته رسېدله.

همدارنګه د طبي بوټو په جمله کې يو ډول بوټي د شمالي ولاياتو په لوړو غرونو کې را زرغونېدل چې د "انجې" په نامه يوه ماده به ورڅخه اخېستل کېده. له دې مادې څخه په هندوستان کې درمل جوړېدل. له دغه بوټي څخه د انجې اخېستل کټ مټ له کوکنارو څخه د ترياکو د ټولونې غوندې جنجالي او ستومانوونکی کار و. انجه (هنګ) په خپله ډېره بوينه (بدبويه) ماده وه او په ډېر زحمت تر لاسه کېدله ځکه خو د زيارکښو پښتنو څخه پرته نورو خلکو زړه نه ورته ښه کاوه. همدغه بوټي تر ډېره وخته پښتانه د شمالي افغانستان په غرونو کې مصروف ساتل، هر کال به مني کې به له انجې څخه يو ستر صادراتي قلم جوړېده. د دغې بدبويه مادې توليد او خرڅلاو بې ځمکې پښتنو ته دومره څه په لاس ورکولی شوی چې د

دوی د هېواد په هره برخه کې مځکې او داسې نور جایدادونه واخېستلی شي.

مالداري او سوداګري، د انجې کارو بار د پښتنو زیاتې پرګنې د افغانستان په شمالي سیمو کې په ګټورو تولیدی او اقتصادي کارونو مصروفې ساتلې او هلته مېشته کړې دي. په همدې ډول تجارتي او نورو ډېرو اقتصادي فعالیتونو د افغانستان شمال ډېر اوسېدونکي د افغانستان په جنوب کې د مځکو، جایدادونو او سترو تجارتي امکاناتو خاوندان وګرځول. د جهاد او مهاجرت په کلونو کې د جنوب په لوري خوځېدنې نورې هم زیاتې شوې. موږ لیدل چې د شمال اوسېدونکو د پښتونخوا په ازادو قبایلي او د افغانستان او پاکستان په سرحدونو کې زیات رستورانتونه جوړ کړي وو. د غالیو د تجارت لمنه یې تر پېښور، کویټه، اسلام اباد او کراچۍ پورې هم وغوړوله. خو دغو پېښو په جنوب کې د اوسېدونکو پښتنو تندي تروه نه کړل.

باید وویل شي چې په شمال کې ځینو ازبکانو او تاجکانو د ناقلینو موضوع ته ګوته نیوله. زما د معلوماتو له مخې دغه کار تر ډېره حده د شاړو ځمکو د ابادۍ له امله شوی دی. داسې هم شوي دي چې حکومت انجه وهونکي پښتانه له غرونو څخه راکوز کړي دي او مځکې یې ورباندې ابادې کړې دي. په درې ژبه کې دا متل دی چې "اگر مرگ میخواهی قندوز برو" د یوې ډېرې بدې تاریخي پېښې یادونه کوي چې زموږ تاجکو ورونو ته ورپېښه شوې وه. د یو شمېر څېړونکو لکه هارسن، ګرګارین، برنتر، جان ګري، لډیچ او وړ د لیکنو له مخې چې د کندوز د ازبک والي مراد بېګ د غلامۍ په کاروبار رڼا اچوي، همدغه والي خپل یو شمېر تاجک غلامان په ناجباري توګه مجبورول چې په کندوز کې مځکې ابادې کړي. دا به ومنو چې په زیار او زحمت د ځمکو ابادولو په وخت کې د افغانستان له شمال څخه د غلامۍ زړه او ورسته کمپله چې د ازبکانو خانانو د ناوړو ګټو د جال په توګه غوړولې وه، ټوله شوې و. نو پښتنو ته د دې وعده ورکول کېده چې که په کندز کې شاړې ځمکې ابادې کړي د ملکیت اسناد به یې همدوی ته ورکول کېږي. خو هغه وخت په کندوز او افغانستان د شمال په

نورو ډېرو تونډو او ملاریا لرونکو سیمو کې داسې له کړاوونو ډکو کارونو ته غاړه اېښودل په بیه د خپل مرګ اخېستلو معنی هم لرله.

د موضوع بل اړخ دا دی چې د نادر افشار د پاچاهۍ له مودې راهیسې تر وروستیو شاهي رژیمونو پورې حکومتونو خپلو متقاعدو پوځي مشرانو او سترو مامورینو ته د تقاعد د معاش پر ځای ځمکې ورکولې، په دې توګه یو زیات ممتاز کسان د هېواد د نورو سیمو په څېر په شمالي ولایاتو کې مېشت کړل شول. او د امتیازاتو خاوندان ګرځول شوي دي. له دې امله چې په بېروکراسۍ کې د پښتنو ونډه دومره زیاته نه وه، نو له دې امکاناتو څخه د نورو قومونو په تېره د تاجکو ممتازو قشرونو ډېره ګټه اخېستې ده.

باید وویل شي چې وخت په وخت د ځمکو د اصلاحاتو او په هېواد کې د تولنیز انډول د ساتنې لپاره اضافي نفوس یوازې له جنوب څخه شمال ته نه دی لېږدول شوی، بلکې له شمال څخه جنوب ته هم استول شوي دي. د مثال په توګه د هلمند په پروژه کې ازبک، تاجک هزاره او نور قومونه هم د ځمکو او شتمنیو خاوندان شوي دي. یو هزاره انجنیر لعلي د هلمند د پروژې له هغو رئیسانو څخه و چې ډېر زیات صلاحیت یې درلود.

ما د جنوبي پښتونخوا د پښین د رانانو په کمپ کې ځینې داسې کورنۍ ولیدلې چې دوه ځله مهاجرت کولو ته اړ شوي دي، یو ځل یې په بخارا کې د کمونستانو د ظلمونو په سبب افغانستان ته او بل ځل یې د افغاني کمونستانو د ظلمونو له لاسه له هلمند څخه پاکستان ته مهاجرتونه کړي دي. دوی له هغو ازبکو کورنیو څخه دي چې له شمال څخه، هلمند ته د ناقلو په توګه استول شوي دي.

په تاریخي لحاظ بلخ د لوړو بیرغونو لرونکی ښار چې عربو د ښارونو مور بلله، د پښتنو او د پښتني فرهنګ د روزنې او پالنې لومړنۍ توده غېږ وه. په دې توګه پښتانه د وطن د مور مشران زامن او لونې دي. البته له دې حقیقت څخه هم سترګې نه شي پټېدلای چې د تاریخ ډېرو ظالمو یرغلګرو ځواکونو چې د ډېرو هېوادونو پولې یې ګډې وډې کړې، زموږ په تاریخي هېواد هم د دوه سوه یا دوه نیم سوو کلونو تجزیه تحمیل کړې ده. د تجزیې په دې بدمرغه دوره کې لومړۍ هڅه دا شوې ده چې د تاریخي بلخ د

مشرانو زامنو او لوڼو (پښتنو) نومونه د هستۍ له صفحې څخه محوه کړي (ویل کېږي چې همدا اوس هم د افغانستان په شمال کې دا ډول کارونه کېږي)، نو که د خونړیو تصفیو په سبب د پښتنو قومونو نومونه د ثبت او سجل له کتابونو څخه لوېدلي وي، دا معنی نه لري چې په افغانستان کې د دوی شته والی له منځه تللی وي. پښتنو کوچیانو د هېواد په هره برخه کې د "خرپ او ترپ" په حالت کې ژوند کړي دی؛ دوی که په کلیو او ښارونو کې ځمکې یا کورونه له لاسه ورکړي دي، خو هېڅ جابر طاقت دوی د خپل لوی تاریخي لور یعنی افغانستان څخه و نه شو شړلی. که د هندوکش غرونه هر څو لوړ وو، دوی یې په سر لارې جوړې کړې. د ډیورنډ استعماري پولې هم په خپل لوی تاریخي هېواد کې د دوی د تګ راتګ مخه ونه شوای نیولی. د ژوندانه سختو شرایطو له کوچیانو څخه ښه مولدین او هم ښه پوځیان جوړ کړي دي، دوی تل د کاروانونو په شکل له یوه ځای نه بل ځای ته په داسې حال کې چې نارینه او هم به یې ښځې په وسلو پټې وي، خوځیدلي دي، په دې توګه یې د پېړیو پېړیو په اوږدو زمانو کې د افغانستان په هره برخه (ختیځ، لویدیځ، شمال او جنوب) کې خپل پیاوړی موجودیت ساتلی دی او خپل تاریخي هېواد تهٔ یې خدمتونه کړي دي. په میمنه کې زما د دووکلونو او نهو میاشتو استوګنې په موده کې د افغانستان په شمال کې د ورونو قومونو د ګډ ژوندانه په اړه زما د لیدنو، کتنو او یو څه نورو مطالعاتو لنډیز په همدغه ځای پای ته رسېږي، خو یو څه نوې خبرې هم د یادونې وړ دي.

کله چې د ننګرهار ولایت ته د تګ په لاره کې یو څه موده په کابل کې تم شوم، نو د دې وخت مې هم ومونډ چې له هغه پښتون انقلابي شاعر او لیکوال سره وګورم چې ماته یې خپل ملګري د قلمي ملګرو په توګه راپېژندلي وو او داسې یوه سپارښتنه یې هم راته کړې وه چې زه باید تل د پښتونولۍ سوتې په اوږه ونه ګرځوم. کله چې ما له ده سره وکتل د هغو سیاسي حالاتو څخه یې خبر کړم چې د دېموکراسۍ لسیزې په درشل کې پټ او ښکاره روان وو. ده ماته وویل چې زه تا پېژنم چې یو نشنلیست یې خو زه هم باید تاته ځان در وپېژنم چې یو مارکسیست یم. بیا یې وویل موږ

د ونې په ډډ کې یو شی کېداې شو. خو په ښاخونو کې به سره ښېل وو. ده چې دا خبره وکړه د هغه ټول ملي احساسات او جذبات چې د ده په شعرونو کې مې لوستي وو راتـه د ژوندیو شیانو په څېر تجسم شول. او یو یو مې د سترګو په مخ کې تېر شو. لـه لږ فکر کولو وروسته مې ورته وویل: زه حیران شوم چې ته ولې مارکسیست شوی یې؟

ده راتـه وویـل: د پښتنـو محرومیـتونو لـه مـا څخـه مارکسیست جوړ کړی دی، پښـتانه په دې خاوره کې اکثریت جوړوي خو د اکثریت (کلتوري) او اقتصـادي حقوقـو څخـه محـروم دي. یـوازې سوسـیالیزم کولـی شي چې د پښتنو محرومیتونه لرې کړي.

مـا چې د ده سوسیالېزم ـ په سیمه کې لـه راپېژندل شوي سوسیالیزم سره پرتله کړ، سم لـه لاسه مې لـه خولې ورتـه ووتـل کومـه نظریه چې تاسې د پښتنـو د محرومیـتونو د لـرې کولـو لـپاره خوښـه کړې ده ښایي د افغانستان پـه شمـال کـې ځینـو نـورو کسـانو یـا ځینـو نـورو خلکـو تـه ګټـوره وي، خـو کورونـه او جوماتونـه بـه پـه جنوبـي افغانسـتـان کـې وربانـدې وسوځول شي. لـه همدغـه وختـه جدایـي راغلـه، زمـا او د ده لارې سره بېلې شوې خو کلـه بـه چې پـه ناڅاپـي تـوګـه سـره مخامـخ شـوو، نو یو او بل تـه بـه مو داسې کتل لکه چې یو او بل د سترګو په تمانچو ولو.

پـه تېرو (۲۳) کلونـو کې زموږ د هېواد پښتنو ما او ده تـه ټولو افغانانو او د نړۍ ټولو خلکو تـه ډېر څه ور وښودل.

پېښـو او واقعیـتونو ثابتـه کـړه چې هغـه وخت زمـا پېشبیني او وړاندوېینـه حقایقو تـه ډېره نژدې وه، خو ده هم د افغانسـتـان لـه پېښـو څخـه ښـه درس اخیسـتـی و، ځکـه خـو یـې یـوې مجلـې تـه پـه خپـل استولي لیک کې ولیکل: "موږ یو ملت غرق کړ او یو انقلاب مو وشرماوه".

زه فکر کـوم چې پـه دې لنډه خبره د ده غـاړه نـه خلاصېږي. دی باید لږ تر لږه د حسن شرق یـا جنرال نبي عظیمي په څېر د خپلو لیدنو او کتنو په باره کې کتـاب یـا کتـابونه ولیکي جنرال عظیمي په خپل کتاب کې خپل خان او ببرک کـارمل سپین کړي دي. هڅه یې کړې ده چې د خیانت داغونه په تره کي امیـن او نجیـب ولګـوي. پـه دې بـاره کـې د خلکـو پـه سینـه کـې ډېرې

توپاني پوښتنې د ځوابونو په انتظار سر په سر پرتې دي. په تېره بيا دا چې دا څنګه نظريه ورسره څنګه يو انقلاب و چې بايد زښته ډېر پښتانه په کې ووژل تر دي چې د خلقيانو او پرچميانو پښتانه مشران لکه نورمحمد تره کي، حفيظ الله امين او ډاکټر نجيب دې په کې ووژل شي نور دې ژوندي پاتې شي، بر بر دې وغرېږي يا دې په شاعرانه ژبه کتابونه وليکي. ايا د پښتون انقلابي ليکوال او شاعر قلم مات شوی دی چې ضروري او حياتي حقايق نه رسوا کوي؟

استاد محمد آصف صمیم

شمال، د پښتنو آر مېشتون او ټاټوبی

کله چې سړی د پښتنو د اصل او ريښې په باب په مختلفو آثارو کې راغلي روايات او نظرونه راسپړي، نو له راوړتې سره دا خبره هرومرو مني، چې :"د پښتو ژبې د اصل او ريښې په باره کې هم د نظر اختلاف تر هغه کم نه دی، لکه پخپله د پښتنو د اصل او نسب په باره کې چې دی".

(تربې، رڼا او دفاع)

خو دا هم يو حقيقت دی، چې په علمي مسايلو کې د اختلاف شتون څوک په حقيقت پلټنه کې لاس اخيستو او نهيلۍ ته نه اړ باسي، پښتانه متل کوي، چې :که غر لوړ دی، پر سر يې لاره ده.

وروستيو څېړنيزو پلټنو جوته کړې ده، چې : پښتون له خپل ژبني نامه "پښتو" سره ګډه آره او ريښه لري او لکه څنګه، چې پښتو يوه ساکي ژبه ده، دغه راز پښتون د ويونکي په توګه هم له سکه (*Saka*) ساکي، ټبر سره اړوند بلل کېږي. د پښتون نور څرمه (فرعي) نومونه (افغان، اوغان، روهي، روهيلی او سليماني) د پټهان غونډې د نورو له خوا پرې اينښوول شوي دي.

(زيار/ پښتو او پښتانه د ژبپوهنې په رڼا کې)

په سنکسرت کې د اريايانو لومړنۍ څمکه يا سيمه د هندوکش په شمال کې د اکسوس (آمو) حوزه يا د باختر برخې ښوول شوي دي، چې استوګنو يې ګاونډيو سيمو (هند او فارس) ته لېږد وکړ.

له اسلام نه ډېر مخکې د افغانستان په شمال کې د آمو پر غاړو او شاوخوا، د پښتنو د مېشتېدنې خبره خو هغه حقیقت دی، چې له دارمستېټر، ګايګر، امېل بنونېست، نه واخله ان تر پوهاند مارکنستېزن او نورو ختيځپوهانو ټولو په يوه خوله منلې ده.

(روهي/افغان ملت)

چې د ملي يووالي غليمانو د هغو اوسنيو تنګ ليديو او تنګ سترګيو تور ته يو غابښ ماتی ځواب دی، چې وايي: "پښتانه شمال ته مېلمانه راغلي دي" يانې دغه تاريخي او علمي واقعيتونه دا جوتوي، چې پښتانه د هېواد په شمال کې نه د مهاجر حيثيت لري او نه د مهاجم؛ بلکې د هېواد د دې سيمې پخواني استوګن دي.

(سمسور افغان/دويمه سقاوي)

له خپلو سيمو او استوګنځيو نه د بېلابېلو اقتصادي، سياسي، مدني او کولتوري لاملونو له مخې د استوګنو لېږد او هجرت هغه بهير او هغه چار ده، چې تبريز او ژبني بدلونونه او علمي پايلې او برياوې يا مدني لوړ و ځوړ رامنځته کوي.

زموږ موخه دلته د خبرې د دومره وړاندې بيول نه دي، بلکې مراد مو له دې سپيناوي نه د تاريخ په ګواهۍ هغو يوښت ماتوونکيو او د ملي يووالي دښمنانو ته يو علمي ځواب ورکول و، چې غواړي ځان د "وېې نيسه ، چې ودې نه نيسي" په کوډو له دغه راز ګوزاره وژغوري او خپله راپوريوتنه او پرديتوب ددغسې يوې دښمنېزې دعوې او تور په پرده کې ونغاړي او هغه هم په داسې ستغه او سپوره ژبه، چې نه يې علم او ادب اجازه ورکوي او نه هم فرهنګ، خو د "فرهنګ" دعوه ګير يې د فرهنګ د مينه والو په توګه کوي.

پښتانه متل کوي، چې :که شپه تياره ده، منې په شمار دي" نني بشري حقوقي آرونه هم قومونه او خپلونه د انسانيت د سترې ونې څانګې بولي او د بشر د حقوقو د اعلاميې د حکم په رڼا کې په بشري ټولنو کې د بېلابېلو خپلونو، اولسونو او قومونو شتون خپلمنځي منليو حقوقو ته په پاملرنه د ټولنيز ژوندانه د پايښت تضمين کوي او د اسلام سپېڅلی دين هم خپلونه،

قومونه او څانګې د "انسانيت" له لمر نه د هغو ذرو په څېر ګڼي، چې شتون او څرګندتيا يې له لمر نه د چورليدو په صورت کې جوتېدای شي او د خپلونو او قومي څانګو شتون يوازې د خپلمنځي پېژند پر بنسټ ارزښتمن ګڼي، نه د ټکر او خپلمنځي تمبوني (دفع) پر بنياد.

وروستنيو علمي او ډيموګرافيکو (سرشمېريزو) ګورنيو او بهرنيو مؤسسو په افغانستان کې د خپلونو او قومونو پر سلنه ډېرې ژورې او دقيقې څېړنې کړې، چې يوه هم، له ۱۹۹۱-۱۹۹۶ ع پورې هغه څېړنه ده، چې د واک فونډېشن له خوا سرته رسېدلې او په دې وروستيو کې "د ساپې د پښتو څېړنو او پراختيا مرکز" له خوا په لويه کچه (۴+۸۶+۹۹+۱۸= ۲۰۷) مخونو کې چاپ شوه او نوم يې دی "د افغانستان قومي جوړښت".

بل دې ته ورته علمي او تحقيقي اثر د پروفيسر داکټر ګلجان وردګ هغه څېړنه ده، چې "د افغانستان په شمالي ولاياتو کې د پښتنو استوګنځي" نومېږي او په لويه کچه په ۳۷۸-۷ مخو کې د پېښور پوهنتون د پښتو اکاډمۍ له خوا پر ۱۹۹۷ کال خپور شو.

خو مخکې له دې، چې ددغو دواړو څېړنيزو آثارو د څېړنې په رڼا کې په بېلابېلو پښتونمېشتو سيمو کې د پښتنو سلنه يوازې په دې نيت راواخلو، چې زموږ د ملي يووالي اډانه او ځاندره يوازې ملي واقعيتونو ته په درناوي پاتېدای شي، د هغو ښاغليو او د فرهنګ دعوه ګيرو "فرهنګيانو" علمي(!) نظرونو ته لږ خير کېږو، چې د خپلې "فرهنګي" دعوې شمله په پښتون دښمنۍ جګول غواړي، دا خپلوژ او پرديپال (خود کش، بېګانه پرست) په دې هم نه پوهېږي، چې که دوی پرحقه وای، نو هېواد دښمنه هېوادونه، ټولنې او عناصر يې ولې مادي او سياسي ملاتړ او هڅونه کوي؟.

که دوی رښتيا هم خپل فرهنګ او خپل پېژند ته رښتيني وای، نو د "اوښ د بار پر ځای د اوښ په ګينګړي (جرس) پورې ولې نښتي دي؟.

که رښتيا يې هم د خپلې فرهنګوالۍ دعوی رښتينې کولای شوه، نو دا به يې نه کول، چې:

"پرې ناست يې، پريکوې هم هغه څانګه".

که ربنتیا هم فرهنگوال او فرهنگیال وای، نو دا حقیقت به یې منلی وای، چې:

"خان یې په یاران یې"

او دا به یې منلی وای، چې په پردیو څوک نه درنیږي.

خو که دغه ښاغلي بیا هم زموږ دغه د مشرولۍ ورغځولی لاس، لاس نه، تش لستوڼی بولي، نو بیا خو پر نورو (موږ) باندې د بلوسگرۍ دعوی د فرهنگ له دعوې سره خیانت دی.

په هېواد کې د پښتو د ودې او پراختیا د هڅو دښمن "فرهنگ" د هغو پښتنو چارواکیو، چې له دعوې سره سره یې تکی پښتو ویل کولتوري جرم بالـه، دا هڅه، چې ښوونه روزنه دې په پښتو شي، له هټلري فاشیستۍ سره سمه گڼي، وایي:

"پس از آنکه در سال ۱۹۳۳ هتلر رهبر حزب ناسیونال سوسیالست المان زمام قدرت را در دست گرفتند.

اینها نظر محمد گل را در باره تعمیم زبان پشتو و طرد سایر(!) زبان ها از خود نموده، پس از انکه انرا با آب و تاب هتلری جلا و صیقل دادند، بعنوان سیاست جدید فرهنگی در محل تطبیق گذاشتند، این وقتی بود که در سطح بین المللی، المان نازی باوج قدرت رسیده و دور نمای پیروزی نهایی و حتمی ان عنصر زورگو و فاشیست مزاج در همه جا بسوی خود جلب میکرد. در افغانستان در قدم اول درین راه توسط فرمانی برداشته شد. که در شماره ۲ حوت سال ۱۳۱۵ مرادف با ۳ مارچ ۱۹۳۷ میلادی راجع به زبان پشتو در جریده اصلاح نشر شد.

(افغانستان در پنج قرن اخیر، ۴۲۶-۴۲۷مخ).

همدا راز ښاغلی فرهنگ خپل تاریخي مبشتغالي او تاتوبي ته د پښتنو په ستنېدو داسې په کرکه گوري، وایي:

"محمد گل مومند، خانواده های پشتون را حتی از خارج سرحدات افغانستان به تعداد زیاد به شمال هندوکش کوچ داده، با دادن زمین و دیگر امتیازات اسکان و در ماموریت هم به پشتو زبانان ترجیح میداد".

(همدا اثر او مخ)

د ښاغلي فرهنګ یو بل نوموړکی لاروی، یا لاروي هم د پښتون دښمنۍ په مبارزه کې دده پر پله تر ده تېز تللي دي:

د لیکونکی په کتابتون کې یوه څلور مخیزه، ټایپ شوې لیکنه ده، چې نه لیکوال لري او نه د خپرېدو ځای او کال، خو سرلیک یې دی:"یکصدو پنجاه سال اپارتاید در افغانستان" چې په یوه برخه کې یې راغلي دي:

"افغانستان کانون تبعیضات نژادی، لسانی، مذهبی، اقتصادی و منطقوی است. این تبعیضات که در مجموع میتوان آنرا اپارتاید پشتونی نامید، توسط شاهان غاصب پشتون از قرن ۱۸ بدنیسو در افغانستان رشد و نمو کرده و به یک سیستم سیاه و ضد انسانی به تبانی در باریان قاجار و امیر دوست محمد محمد زایی بطور بسیار بطی بوجود آمد و در زمان امان الله (۱۹۱۹-۱۹۲۸) پادشاه ناسیونالست و روس طلب پشتون و محمود طرزی پایه های آن طراحی گردید، با گذشت زمان بعدها منافع انگلیس، امریکا، شوروی و چین با منافع پشتون شاهی در یک مسیر قرار گرفت.

افغانستان مانند اسراییل سخت مورد توجه سیاستهای مودرن امریکا و شوروی قرار گرفته است. هر دو ابر قدرت با سرمایه گذاریهاییکه برای حفظ سیاست پشتون شاهی در افغانستان بعمل آورده اند. دیگر این کشور فقیر و نادار را به کشتارگاه وحشتناکی که بدتر از قتلگاههای هتلر در المان نازی است، تبدیل نموده اند.

اپارتاید پشتونی بمثابه طاعون خطرناک و مسری(!) (ساری) بجان و مال اقوام و نـژادهای بومی غیر پشتون مسلط گردیده و به غارت و چپاول بیرحمانه در طول (۱۵۰) سال اخیر ادامه داده است."

د یو موټي هېواد او ملت په دښمنۍ او د ملي یوښت پر سر په ګوزار کې یوازې دوی یوه خوله او یو لاس نه دي، تر دوی نورو درنو ستهو (په لوی سر کې د پښتونولۍ له دعوې سره سره) هم ددې رسۍ سر نیولی دی. منلی مؤرخ او لیکوال غوث خیبري پخپل یوه تازه خپاره شوي اثر "پښتانه د کلتوري ښکېلاک په زنځیرونو کې" په یوه برخه کې لیکي:

"استاد خلیل الله خان خلیلي (د مطبوعاتو مستقل رئیس) خو ان په پښتو ژبه د ولسي جرګې د وکیلانو د وینا راپورتاژ نشرېدلو ته نه پرېښود." (۴۰۴ مخ)

وړاندې لیکي:

"پر ۱۳۳۸ کال زه د کابل راډیو د "پښتون ږغ" د مجلې مسوؤل مدیر وم، زما مرستیال یو حسابي سړی و، چې عبدالمتین اندړ نومېده او د غزني د سیمې اوسېدونکی و، ښه د عقیدې خاوند، کلک پښتون و. یوه میاشت یې د لیکوالو د حق الزحمې لست د پښتو مکتوب (لیک) په ملتیا د محاسبې لوی مدیریت ته ورواستولو. لیکن هغو هغه لست په دې دلیل، چې مکتوب یې په پښتو دی او د کنترول او محاسبې مامورین ورباندې نه پوهېږي، بېرته راولېږلو او زموږ د لایلو ته هم مقاماتو غوږ ونه نیوو.

(همدا اثر ۴۱۱ مخ)

بدلږبې پښتانه

"که وښتلی یم. خو بیا پخپل ټوپک یم"

زموږ په ټولنه کې یو زیات شمېر پښتانه په ژبني لحاظ مسخ شوي دي.

د هېواد ستر او نوماند محقق او لیکوال اکاډیمسین پوهاند عبدالشکور رشاد د خپل یوه یادښت په ترخ کې دا یو دوه بېلګې وړاندې کوي، چې زموږ ددې پورتنۍ ادعا ټینګ ملاتړ کوي، استاد وایي:

متین خان اندړ راته وویل: یو وخت زه د کابل په چهاردهي کې جبارخان کلا ته ولاړم، چې له رئیس تمیز عبدالرب خان اندړ سره ووینم. کلا ته نژدې دده زوی په مخه راغی، د پلار پوښتنه مې ځنې وکړه، ده راته وویل:" او کتی قومایش در مهمانخانه شسته".

د محمد ګل خان مومند اند و ژوند ته یوه لنډه کتنه/۳۶ مخ

استاد وړاندې وایي:

یو وخت زه په لېننګراد کې وم، د ختیځ پېژندني له پوهنځي څخه ټیلیفون راته وشو، چې :"یو ډاکټر د عالي تحصیلاتو په نیامت له افغانستان څخه دغه اوس رارسېدلی او ستا په لټه کې دی" ما چې په ټیلیفون کې له نوي مېلمه سره خبرې وکړلې، ومې نه پېژانده، خو د

وطنداری په خاطر مې ورته وویل: دغه دی دستي دررسېږم. زما لار څاره. زه چې پوهنځي ته ورغلم، له نوي راغلي وطندار مېلمه سره مې روغبړ وکړ، اب شي ژيت (لیلیې) ته مې بوته. ځای مې ورونیوه. ښاغلی ډاکټر... چې خدای پاماني راسره کوله، تر کورودانۍ وروسته یې دا هم راته وویل: "مادر کلان مه نورزایي بود".

همدا اثر. ۳۷ مخ

همدا راز د پښتو وتلی نقاد لیکوال استاد سعدالدین شپون هم خپله یوه خاطره یادوي وايي:

د بېتاب نوم خو به مو اورېدلی وي، عبدالحق بېتاب د فارسي ژبې یو شاعر و، په پوهنځي کې زموږ د بدیع (چې دوی هغه وخت علم بالله) استاد و. دده او خلیلي (چې بیا وروسته پوه شوم، دواړه په قام ساپي او ترېوران دي) په ملک الشعراء کېدو مقابله وه، خو د ځینو سیاسي دلایلو په وجه بېتاب ملک الشعراء شو. یوه ورځ د تفریح په وخت کې ما د مندتو یوې ونې ته تکیه وهلې وه، پام مې شو، چې بېتاب صاحب د کوم کلیوال سره، چې دده سره یې کار و، خبرې کولې. غوږونه مې څک کړل، کلیوال په پښتو د بېتاب صاحب نه لکه چې پیسې غوښتې. که ګورم د بېتاب صاحب اواز راغی، "ځو خلې مې درته ویلي، چې ما سکه پیسې نشته" اریان دریان پاتې شوم، چې دا خو پښتون دی، نور غوږ مې هم ونیو او بېتاب صاحب په کره، سره او نره پښتو او ان چې د کلیوالو په لهجه په پښتو ګډ و. ما د ځانه سره ویل، کور یې ګډ کړې، چا فکر کاوه، چې بېتاب دې پښتون وي؟ بېتاب به په عمر کې یو پښتو توری که دروغژن نه شم، نه وي لیکلی.

د "من لاله ازادم" په نامه ښکلی شعر ویونکی ابراهیم صفا هم همداسې درواخله، ایله دلته په امریکا کې چې مې دده زوی ډاکټر موسی صفا ولید، چې بې چوخه پښتو وايي، پوه شوم چې ابراهیم صفا پښتون و، د هغه ورور انور بسمل هم همداسې.

(رنګا او دفاع. د محمد حسن کاکړ تولونه. ۲۳۹ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هېواد په بېلابېلو ولايتو کې د بدلژبيو پښتنو يادونه د "افغانستان قومي جوړښت" ليکوال داسې کړې ده:

په هرات کې برسېره پر توخو او ترينو ځينو عليزيو، پوپلزيو او بارکزيو پښتنو قومونو هم خپل ژبنى او کلتوري هويت له لاسه ورکړى دى. برسېره پر سدوزيو، محمد زيو، فرمولى پښتنو هم خپل ژبنى هويت له لاسه ورکړى دى.

په بدخشان کې يو شمېر درانيو او وردګو پښتنو خپل هويت پرېښى دى.

په باميانو کې هم په همدې ډول، وردګ پښتانه په فرهنګي لحاظ دل شوي دي.

په فارياب کې هم وردګ پښتانه د ژبې له پلوه له ځانه ورک شوي دي.

په کابل، پروان او کاپيسا کې خو ډېر پښتانه په همدې برخليک اخته دي.

واک فونډېشن د خپلې ساحوي سروې او څېړنې له مخې پر زونونو د پښتنو د وېش په لړ کې په شمالي زون کې افغان قومونه داسې ښوولي دي:

شمالي، لويديز زون (بدخشان، تخار، کندوز، بغلان، سمنګان، بلخ، جوزجان، فارياب، بادغيس هرات) ددې زون په سلو کې ۳۹ اوسېدونکي پښتانه دي، چې د ټول افغانستان د نفوسو په سلو کې ۱۳ کېږي. يانې د افغانستان په ټول نفوس کې په سلو کې (په سلو کې له نژدې ۷۳.۶۳۰ پښتنو) څخه ۱۳٪ په دې (شمالي، لويديز) زون او پاتې ۵۰٪ پښتانه د کوچيانو په ګډون د هېواد په نورو زونونو کې مېشته دي. په بله ژبه ددې زون څه کم نيمايي اوسېدونکي پښتانه دي. (د افغانستان جوړښت ۵۶ مخ

شمال، پښتانه او محمد ګل خان مومند، مومند بابا:

د "افغانستان در پنج قرن اخير" ليکوال د سترګو د اغزي په توګه اروابناد محمد ګل خان مومند بابا په دې تور غندي، چې "پښتنې کورنۍ يې حتى د افغانستان له پولې - سره له دې چې پخپل تاريخ (!) کې پوله نه مني - بهرنۍ کورنۍ زيات شمېر د هندوکش شمال ته راولېږدولې او د

ځمکو په ورکولو او نورو امتیازونو سره یې مېشته کړل او په ماموریت کې یې هم پښتو ژبیو (نه پښتانه) ته لومړیتوب ورکاوه" ۴۲۶ مخ

خو هسې نه، چې په شمال کې د پښتنو پر تاریخي او لرغوني مېشتېدنې بیا راغبرګ نه شو، یوازې دغه د اتلسمې پېړۍ د لومړۍ نیمایي په وروستیو کې یانې د وزیر بابا له مېشتونې په څه کم دوه پېړۍ وړاندې مېشتونې د ښاغلي فرهنګ د اروا غوړونه خلاص کړو. کېدای شي ده به هم لوستي وي، چې:

" د افغانستان په شمالي ولایتونو کې د پښتنو استوګنه د نادر افشار په وخت د نظامي خدمت په مقابل کې پیل شوې وه او زرګونو کورنیو په شمالي او شمال لویدیزو ولایتونو کې استوګنې شوې وې، نو ځکه د دوی دا استوګنځایونه او شمېر د تاریخي اسنادو د قیدولو په بڼه ملي او نړیوال ارزښت لري.

د افغانستان په شمالي ولایتو کې د پښتنو استوګنځي/ ۱۳ مخ

که د "فرهنګ" د اروا سر پرې خلاص شوی وي، نو ددې لیکنې د پایلې په توګه به د ښاغلي مخور مشر غلام زرملوال دا وینا واوري، چې:

راځئ له انصافه به نه تېرېږو، هغه څه چې د مثال په توګه پښتنو، چې زموږ د هېواد اکثریت قام دی، له نورو افغاني قامونو څخه زیات لرل. څه وو؟ په اصل کې که خدای ته مخ کړو، بنده ته شا کړو، په افغانستان کې پښتنو ته خپل حق نه و رسېدلی، د اقتصادي خوا غریب وو، د ماشومانو دپاره یې ښوونځی نه و او د روغتیا دپاره یې روغتون نه درلود، که تاسو په رښتیا په حکومتي دستګاوو کې د دوی برخه وڅېړئ، نو درته څرګنده به شي، چې پښتنو ته خپل حق نه و رسېدلی. په اداره کې، په پوهنه او روزنه کې او کتاب کې د پښتو ژبې برخه په هېڅ شمارېدله او تاسې ته څرګنده ده، چې تعلیم یافته د پښتنو، لکه څنګه چې په پښتو خبرې او لیکنې کولې، په هغه اندازه په دري ژبه خبرې کولې. خپله ژبه یې بلله، بولي یې، مګر هغه څوک چې وایي، په افغانستان کې پر دوی ظلم شوی دی. خپل ګریوان ته دې سر ټیټ کړي، ایا ادعا کولی شي؟

راځئ چې د پکتیا، ننګرهار، پکتیکا، کندهار او هلمند په دښتو کې وګورو، چې آیا د هغو اولسونو ژوند په دښتو کې د اوسېدونکیو ازبکو، یا ترکمنو، هزاره ګانو او تاجکو تر ژوند ښه دی؟

غلام زرملوال/ژوندی خاطرې، ډاکتر عبدالعلي ارغنداوي ۱۹۹۷ - بي بي سي- ۱۸۶-۱۸۷

قدرت الله حداد

پښتانه د بشري تاريخ لويه برخه

لـه نيکـه مرغه نـن تـاريخ پوهـان هغـه حقـايق څرګندوي چې دوی تـه پـه علمي توګه په لاس ورځي. په دې ترڅ کې هغه اړيکي چې د پښتنو د تاريخ تر منځ شته د دغو اړيکو شتون، د ډېرو څېړنو لپاره لاره هواروي.

پـه ۱۳۰۷ ل هـ کـې زمـا ورور چـې پـه جرمنـي کـې و، چـې د برېښنـا د انجنيرۍ درس يې وايـه. پـه کـابل کـې يـوه عکاسي خانـه د توفيـق پـه نامـه جوړه شوې وه، هلته زما پلار او ورونو يـو عکس واخيست او زما ورور ته يې جرمني ته ولېږه.

کـوم يـو جرمنـي چـې عکـس لـيدلی و، ويلـي يـې وو دا د اندواروپايـي اصلي څېرې ښيي، دا خبره زما ورور پلار ته وليکله.

پلار مې چې دا خبره ولوستله نو ويې ليکل چې زويه موږ نه "اندو" نه "اروپالـي"، مـوږ پښتـانه يـوو، دغـه د انـدو اروپايـي اصـطلاح اروپايـانو ايستلې وه چې يو ډول اعتراف دی چې دوی، جرمنيان لـه دې لـوري هلته تللي دي، مګر کـه تاسې د اريايانو خط السير وګورئ په هند پورې هېڅ اړه نـه لري، د افغانسـتان لـه شمال څخه په دريو لارو وتللي، د امو لـه شمال او د امـو سيند لـه جنوب نـه منځنۍ اروپـا او د مديترانې غـاړوته تللي، دريم لـه هندوکش لـه غره تېر شوي، شمالي هند ته تللي دي، نه اريايان او نه د هغـوی ژبـه لـه هند نـه راغلې ده او لـه اروپا او لوېديځ نه دا د اندويورپ خبره

بېخي ډېره شوې ده، د دغه حقيقت روښول يوه علمي مجادله غواړي څو يو فزيکي حقيقت څرګند کړي.

که چېرې موږ پر پښتنو يوازې خبره و نه تړو نو پښتانه ډېر معتبره قومونه لري، چې هغوی پښتانه دي او په شمېر کې ډېر دي. په بشري فعاليتو کې ډېره برخه لري هر ځای ته رسېدلې دي او هرې قارې ته او دغه پياوړی قوم "ساک" دی چې سکا، سکيت. سکيتين او ساکا. ساکاز Sakas بلل کېږي. په ډېرو ليکنو کې د سکاساکاز او سکتين خبرې او کيسې راغلې دي.

د سکاټلند په تاريخ کې ويل شوي چې دوی شپږ زره کاله دمخه له لوېديزې اروپا څخه اوسني سکاټلند ته راغلي. دوی د پکت په نامه يادېدل، س يا S د جمع لپاره په کارېږي چې پکتس Pects شي يا په جرمني کې د ساکسنيا ولايت چې هلته په ۱۹۹۹ م کال کې د ساکو خزانې وموندل شوې، د باکتر. بلخ. پاکتي. بختي. بخدی دا ټولې کلمې يو له بله اړوند دي.

چينايي منابع کوچې ته (يوچي) وايي. په لوېديځ کې کوشی او بيا کوشانيان ويل شوي چې دا د لهجو او تلفظ خبره ده. کله هم د ځينو تورو نه درلودل دي لکه عربي کې د (پ) توری نه شته جابان او باکستان وايي هم يې ليکي.

باکتر يا بلخ او باختر په شمال او په جنوب کې باکتيا، پاکتيا، پکتيکا اوسنۍ لهجه کې پښتونخوا هماغه يوناني پاکتسيا pacticya دی.

يوه نظريه داسې وه چې يو نيم زر کاله پخوا تر مسيح اريايان له شمال ختيځ نه افغانستان ته راغلي بيا دا نظريه سمه نه راخېژي چې د سند، اندوس، اباسين حوزې ته کله راغلي؟ چې د سند مدنيت تر هغه زوړ دی.

له بده مرغه چې باکتر، سند او د هغه مدنيت، کوشانيان. ساک او ساکستان وروسته سيستان هر يوه باندې يې هندوستان. ايران. روس تاجکستان دعوی کوي، چې دا زموږ دی او خورا په ډاډه زړه دا خبره کوي.

موږ هم د دنيا غمونو اخيستي يو او د رحمان بابا دا خبره زړه ته نه غورځوو چې وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

دواړه نه کېږي رحمانه
یا به یار وي یا به دار

دا ډېره لېرې خبره برېښي چې د افغانستان علمي ټولنې دې سرحد ته ورسېږي چې د دغو غلطو مفاهیمو اصل حقیقت د نړۍ علمي ټولنو دایره المعارفو او تاریخي کتابونو ته ورسوي او هغه غلط تکي سم کړي. د اندو اروپایي په مفهوم کې د ژبې او ځمکې حقیقت خپلو ملي ګټو او هم واقعیت ته راګرځول اسانه کار نه دی، په داسې حال کې چې افغانستان به یې اوس نه پېږۍ وروسته له صفره پیل کوي.

فــــال څه ګوري رحمانه
خپل افعال د سړي فال دی

"لکه ړوند د بل پر اوږه لاس کېښږدي، هېڅ لوړه ژوره نه وي ورمعلومه او لکه خدای را پېښه نری لار کړه نالیدلي لکه ورانه ماشوړه سرګرومه."

(تاین بی) تاریخپوه او فیلسوف وایي: "سړی چې تر اویا کلو تېر شي په ډېرو واقعیتونو پوه شي، نو بیا یې ویلي نه شي". د دې لپاره چې ټولنې یو شکل خپل کړی وي واقعیت نه شي پېژندلی، له چاپېریال سره بدلېدل یوه طبیعي خبره ده، کله چې بشپړ بدل شي بیا پخوانی سړی نه دی یا په بل عبارت مړ شي، خو ژوندی وي.

ژبه او هځوب دواړه له ټولنې سره اوچتېږي یا لوېږي. ژبه او هځوب خلک ساتي، خلک ژبه او هځوب. هځوب یوه پښتو کلیمه ده چې له هځې سره تړلې ده، په اروپایي ژبو کلتور یا کلچر، ثقافت عربي، فرهنګ یا پارسي کې، مګر هځوب خپلې معنی له مخې بشپړه کلمه ده.

کلتور: - انتروپولوجي او ارکیالوژي:

کلتور یا هځوب یو اصول دی چې ټولنه یې په ځان کې مني، چاپېریال او بشري ټولنې له زرهاو کلونو یوې ټولنې ته شکل ورکوي او ټولنه کولای شي له چاپېریال، پېښو (حوادثو) او بدلونو سره مقابله وکړي.

Archaeology-3 Anthropology-2 CULTURE-1

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تاریخ پوهنې ضرورت له وګړو سره

پرون، نن او سبا پېژندنه:

تاریخ سړي ته اوږد عمر ورکوي. یو تاریخ پوه سوچمن دی، چې د ده ژوندون خورا ډېر دی، دې له پرون څخه خبر دی نن ویني او د سبا اټکل کولای شي.

د انسان ژوند پر ځمکې باندې د لوېدیزو تاریخ پوهانو له سترګو تر پینځه میلیونو کلونو پورې لرغونی دی، مګر هغه تاریخ چې لیکلي اسناد لري تر پنځو زروکلونو نه اوړي.

علمي یا ساینتیفیک Scientifice او متریالیستیک (مادي) د ځمکې لټونې، ارکیالوجي کار دی او له هغې مخې دا ده چې بنسټیز هځوب کلتور، د هغوی د ژوندانه لاره او اصول او د ټولنې پرمختګ او بدلون څرګند کړي.

کله چې یو زوړ ښار موندل کېږي د همغو خلکو کلتور، د ژوند طریقه او پرمختګ څرګندېږي.

د لیکلو لارې دا وې:

لومړی: دوی به لمده خټه هواره کړه، لیکل به یې پرې وکړل بیا به یې لمر ته کېښوده چې وچه شي، بیا به یې تودوخه ورکړه بیا به یې کښوړه ور واچوله او ستوله به یې.

دویم: د لویو یو ټکی به یې د کاغذ په توګه په کارول او همدا د کاغذ پیلانه ده.

درېیم: د څارویو پر پوټکو، لیکل یوه معنی لري، یوه سپینه پاڼه تر هغو اهمیت او ورتیا نه لرله څو یو څه پرې ولیکل شي بیا سند شي او یوه مسئله پرې ثبت شي.

تاریخ پېژندنه:

ارکیا لوجي ARCHAWOLOGY د ځمکې کندنه د لرغونو وګړو د ژوندانه وسایل موندل.

ANTHROPOLOGY انتروفولوژي:

دا د وګړو ټولنيز ژوند څېړي، چې يو لـه بل سره څه ورتـه والـی او څه توپير لري او څنګه د مهال لـه بدلېدو سره بدلېږي.

انتروپولوجيست دا هم ګوري چې انسان څنګه د يوه ژوي په توګه لـه څه ډول بدلونو سره مخامخ شوی.

مسعودي وايي: سپين اريايان چې هند ته لاړل د هغه ځای لـه تودې هوا او چاپېريال سره تور شول په غرو کې بل ډول اغيزې وې.

خواړه، څمکه وچه هوا او لمده لوړه ژوره ټول هغه عوامل دي چې د بېلو علومو متخصصـن يې څېړي او تاريخ يوازې هغو ته نه دی پاتې چې حالات وليکي د هغه تحليل او تجزيه د نورو پوهانو کار دی.

امکان نه لري چې يو سړی د تاريخ په ټولو اړخونو پوه شي، ځکه تاريخ لـه طب، ستوري پېژندنې، فزيک، کيميا هر هغه څه چې د نړيوالو ژوند بدلـوي لکـه بريښـنا، د انـرژۍ سـرچينې او نـور لـه هوايـې سـفرونو او ترانسپورټ تر کلتور، ټولنه پېژندنه، فلسفه او اديان... ټول يو تاريخ لري، جغرافـيا او چاپېـريال، تـاريخ پـه زړه پـورې او ګـټـور مضـمون دی، تـاريخ پوهانو ډېر داسې شيان پېژني چې اوس شتون نه لري او موجود نه دي.

کلتور او هڅوب:

د کلتور لپاره ثقافت او فرهنګ هم کارول کېږي، خو هڅوب په پښتو کې چې لـه هڅې څخه اخېستل شوی، تر ټولو پخه او ښـه ښه ولي.

هره ټولنه يو کلتور لري چې د هغې لـه مخې پېژندل کېږي. هڅوب يا کلتور ټولنې ته شکل ورکوي، چې لـه مخې يې لـه نورو ټولنو سره توپير څرګندېږي هر هڅوب خپل کړه وړه او عادتونـه لري چې د هغې لـه مخې پېژندل کېږي: اقتصادي، ټولنيز، قضايي اصول او اخلاق چې د ټولنې هر يو غړی د هغه په منلو ځان اړ بولي.

هڅوب لـه يـوه نسـلـه بـل (کـول) تـه رسـېږي، ګروهنـې، (عقـايد) ديـن ورځنې مفاهيم يو بل پوه کول او خبرول خپل معلومات شريکول دا ټول يو لاس د ټولنې کلتور بنيې هڅوب خلک په ټولنه کې سره نژدې کوي.

سوړ ژمي او تود اوړي د دوی کالي د ژمي او دوبي په څېر وي چې په ژمي کې تود وي او په اوړي کې سوړ، د دوی کالي، ژبه دودونه یو شانې وي.

کله چې پښتانه د افغانستان شمال کې اوسېدل، دوی چپنې اغوستلې، وزیر محمد گل خان چې د شمال د تنظیمه رئیس و، پښتنو ته یې وویل چې چپنې مه په ځان کوئ او لنگوټې د پخوا په شان تړئ. دی پوهېده چې دا د چاپېریال اغېزه ده، وروسته خویونه او عقاید بدلېږي. دا خبره موږ د هند او ایران په پښتنو کې وینو. ژبه کالي او دودونه چې بدل شي بیا پښتانه نه بلل کېږي. دوی یو یا دوه نسله ځان پښتون وساتي، خو دا څرگنده چې چاپېریال او نوې ټولنه دوی جذبوي. په دې برخه کې داسې مثالونه شته چې نه یې بدلوي لکه د کشمیر پښتانه.

د افغانستان هندوان او سکهان چې پېړۍ پېړۍ یې کلتور حتی خپل رسم الخط ساتلي دی، دا یې ښه کړي که نه، اوس به یې نښه نښانه نه وای.

پښتانه په دې خبرو پسې نه دي گرځېدلي، یوازې تایلند پښتانه که درېشي ولري، بیا هم پگړۍ تړي.

په کال ۱۳۸۰ - ۱۳۸۱ چې په امریکا د سپتمبر د یوولسمې پېښه وشوه، مگر ډېرو مسلمانانو خپل کالي بدل کړي نه وو، په داسې حال کې د دې لپاره چې د نیویارک تجارتي مرکز وهلو کې ډېر عرب لاس و او امریکایانو مسلمانانو ته په ښه نظر نه کتل او حتی یو سکه په نیویارک کې چې امریکایانو یې له مسلمان سره توپیر نه شو کولای وواژه.

یو انتروپولوجېست اید وارډ تایلر Edward Tylor هڅوب داسې بیانوي:
کلتور د پوهې، عقایدو (گروهنې) هنر، اخلاق، قانون رواجونو، خویونو، یوه مجموعه ده چې د ټولنې خلک ځانته رابولي.

ارکیاجي، خمکه کندنه او د تېر تاریخ د ژوند وسایل را ایستل او د هغوی هڅوب پېژندل دي.

د انتروپولوجي د ټولو خلکو دغه ځانگړي هڅوب یو بل سره څرگند وي. دغه درې ډوله پوهنې له تاریخ سره تړلي دي.

ځکه تاریخ، ارکیالوجي او انتروپولوجي سره اړوند دي او بلېدای نه شي.

بشري ټولنه او تاریخ: تاریخ ښيي چې پخوانو خلکو څه ډول کار کاوه، کومه تکنالوجي یې درلوده. یو بزګر قولبه کوي هماغه یې تکنالوجي ده چې ځمکه تخم ته جوړوي، مفکوره همدا وي بیا یې لاره ماشین (تراکتور) ته جوړه شوه.

همدا ډول دوی کالي اوبدل، هماغه اوبدل لومړني وسایل، و اوس ماشین دی یعنی زرهاو کاله مخکې بشر تکنالوجي درلوده هماغه بشپړ شوي دي بشر له تاریخ سره تړلی دی او له تاریخه خپل سبق اخلي.

د افغانستان تاریخ د بشري مدنیت له مخې:

په نړۍ درې مدنیته ډېر لرغوني دي سند، بین النهرین او نیل، په دې کې تر ټولو لوی، لرغونې، پر مختللي د سند مدنیت دی چې افغانستان په هماغه حوزه کې دی یعنې د اباسین په دواړو خواوو کې د کابل سین له اباسین سره یوځای کېږي.

مور د سند مدنیت ته چې په نړۍ کې د لرغوني په توګه تر ټولو لوې او پرمختللی دی، دوه نور مدنیتونه هم لرو چې باکتر او ساک دي دا دواړه هغومره اهمیت لري لکه چې د سند مدنیت یې لري.

افغان او افغانستان:

د افغانستان مفهوم د میرویس نیکه ۱۷۰۹م ، احمد شاه بابا ۱۷۴۷م له شتو سره شتون لري. میرویس نیکه د عدالت پلویانو ته غږ وکړ چې د ظلم په مقابل کې پاڅي، د نسل او نژاد خبره یې نه ده کړې نو برسېره پر پښتنو نور قومونه هم ور سره ودرېدل. لومړی بلوخ و، بیا نور په ایران کرد، عرب، زردشتیان، سنیان... یعنې افغان هغه دی چې عادل وي او د ظلم مخالف.

احمد شاه بابا د میرویس نیکه په اصولو دارالامان وباله یعنې هر چا ته د امن ځای دی، د عدالت پلویان دلته اوسېږي. شاعر د احمد شاه بابا دوره داسې څرګندوي:

یوه غمجنه څېره نه لیدل کېږي د ده په دور کې
که تولـه نړۍ یو مخ هېنداره شي

د دغو دوو باباګانو سیاسي او اخلاقي اصول په نړۍ او د نړۍ په تاریخ کې ساری نه لري. دا چې تر اوسه دغه اصول نه دي تشریح شوي، خدای دې رحم وکړي.

یو بل ته مسئولیت درلودل دا دي چې خوشال خان شېرشاه سوري ته مسئولیت لري او وایي:

و مغـــلو ته به هغه چار ښکاره کړمه
چې راضي راځخه روح د فرید خان شي

فرید خان د شېرشاه نوم دی، کله چې ده زمری وواژه شېرخان شو، بیا چې پاچا شو شېرشاه دغه ته وایي (ترقي) په پښتونولۍ کې همدا ترقي وبولي چې شیرشاه د زمری له وژلو پیل او بیا امپراتور شو.

احمد شاه بابا وایي:

د حمید او د فرید دور به بیا شي
چې پـــه توره پښتانه کا ګذارونه

حمید لودي سلطان د هند پښتون پادشاه فرید امپراتور شېرشاه سور، یعنې اوسني پښتانه خپل تاریخ او تاریخي باباګانو ته مسئولیت نه لري، خدای دې ورحمېږي خدای دوی ته ورکړه بې مسئولیته ژوند.

بیا دې خدای لـه هغو پښتنو سره ښه وکړي چې پښتو او پښتونولي ساتي، ځکه همدغه هځوب دی چې وګړو ته څېراو ډول ورکوي یعنې شکل او صورت، هر ګوره که چا تـه چې وویل شي بې کلتوره ښه خبره نه ده، د کلتور او هځوب خاوند ښه بللي شي.

فیروز شاه د ډیلي پادشاه و (۱۲۹۰ م ۱۳۲۰ م) خورشید جهان لیکي، د فیروز شاه په دربار کې (پښتو او پښتوبازي) ډېره وه تاریخ دایره المعارف داسې وایي:

Th Khalji dynasty of Delhji was faunded by Firoz of the Khalji tribe of turks, lang residdent among Afghans

د خلجي لړۍ په ډيلي کې د فيروز له خوا کښېنودل شوه. خلجي د ترکو يوه قبيله ده چې د افغانانو تر منځ ډېره موده اوسېدلي ده. دغه دايره المعارف په دوه زرم ميلادي کال کې خپور شوی دی. د افغانستان او افغانانو په برخه کې په سلهاوو داسې مسايل لري چې سمول غواړي دغه کتاب دومره 'وستونکي لري چې دا دی د شپږم وار لپاره چاپ شوی.

موږ داسې وايو چې خلجيان، غلځيان، د پښتنو ډېر لوی پياوړی قوم دی، ترک يو پښتون قوم دی چې اوس تره کي بلل کېږي، غلځ او ترکي پارسيان وايي او انګلسي ته هم د دوی ورغلي.

موږ به څومره داسې غلط معلومات چې پارسيانو، هنديانو او نورو ورکړي دي، اصلاح کوو. په داسې حال کې چې موږ لوستي نه وو يا نه يې لولو، په همدغه منابعو کې د دغو غلطو معلوماتو اصلاح د پېړۍ خبره ده، د هغه اصلاح خو لا پرېږدئ، په ۱۳۸۱ کې له دې وروسته موږ ملي اردو ملي پوليس، ملي معارف او ملي اقتصاد جوړو لا مو پيل کړی نه دی دعا کوئ انډيوالانو!

که زه داسې ټکي راوباسم څو کتابونه به ترې جوړ شي، خير له خدايه غواړئ ملګرو دا نه کېږي، مګر په تاريخ کې افغان يو فعال عنصر دی چې نوم يې تل يادېږي. ځينې وايي چې دولت خدا دا دي کار دی، علم عقل او منطق ته ضرورت نه لري. خو خپل حال ته وګورئ نو لس هېوادونه يا په بله ژبه ټوله نړۍ ورته راغلې ده، امنيت نه شته اوس مو افغاني نوټونه چاپ کړي هر څه په صفر کې دي يا خدايه ته يې له صفره وباسې، خپلواکي مو وساتې د زمري زړه راکړې وروري مو بېرته جوړه کړې بيلتون مو پيوستون کړې توره شپه مو رڼا کړې. *امين يا رب العامين.*

تــوره شپه ده توره خونه   شـين خالې نه ده معلومه
توره شپه به خدای رڼا کړي   شـين خالې به راپيدا کي

کومې معتبرې سرچينې چې په تاريخ کې شته د افغانستان تاريخ له هند، ايران، ماورالنهر، ترکيه، اروپا او چين سره يوځای کتل کېږي، د

افغانانو تاریخ په شپږ سوه کلو کې چې د دوی پادشاهي وه هند کې اوس د ډیلي د سلطنت په نامه یادېږي، تر هغه وروسته چې انګلسیان له هند نه ووتل، هندي ناسیونالیزم د افغانانو نوم سلطنت کېښود حتی د ښوونځیو له درسي کتابو څخه افغان وویستل شو.

دا یوه بله موضوع ده چې یو واقعیت د یو لوی دولت له خوا پټېږي.

د احساس له مخې تاریخ نه لیکل کېږي او واقعیتونه دي ۱۱۵۰ م ۱۱۵۰هـ ل چې د غور شنسباني (سوري) له کورني سلطان علاوالدین غزنی ونیوه په تاریخي کتاب کې چې یو دایره المعارف دی، داسې لیکي: "یو شنباني پارسي شهزاده له غور نه لاړ غزنی یې ونیوه، د غزني پادشاه پنجاب ته لاړو"

وګورئ چې یو شنسباني شهزاده چې پارسي شهزاده شي څه معنی لري؟

داسې مسایل چې سم ونه لیکل شي خبره جړه شي.

نو پښتانه د بشري مدنیت له پیل نه تر اوسه پورې لویه برخه لري، مګر د دې خبرې روښانول په پټو سترګو نه کېږي.

که زموږ زلمیان په تاریخ ځان پوه نه کړي، د پرون، نن او سبا په راز به پوه نه وي.

نو ماشوره ورانه ده سر په لاس نه راځي.

موږ پر پرون باندې ځان خبرو، نن مو په واک دی، سبا تنظیمولای شو او هغه داسې کېدای شي چې د پردیو په غرضونو پوه شو او واک خپل کړو.

سبا به څه پېښېږي؟ په دې ځینې پوهانو لکه "تاین"دا وړاندوېینه کړې ده چې د غرب مدنیت مخ په خوړ روان دی او دې نښې نښانې ډېرې لیدل کېږي، ویسا په ناویسا بدله شوې ده، تاین لي وایي، اروپا خپله لوړتیا په دوو خپل منځي جګړو کې له لاسه ورکړه دغه برلاسي امریکا ته ورسېده، ښایي بر لاسی ختیزې اسیا ته لاړ شي.

د ژوند چاپېریال ویجاړېدل، کمونیزم چې د پانګه والۍ نظام ته خطر له منځه تللی دی او د لارې اسلام سره جګړه روانه ده، امریکا دا خبره نه پټوي چې غواړي د نړۍ لاربښوونه په غاړه واخلي، نړیوال پوهېږي چې امریکا د ځان لوړتیا غواړي او تولې اقتصادي سرچینې په خپل واک کې لري.

پښتانه بویه د حالاتو انتظار وباسي چې توله معلومه شي، په راتلونکي مهال کې پښتانه دې ته اړ دي چې تاریخ، هڅوب او پښتونولي وساتي په بهر کې له سني مذهبه مسلمانانو سره ښه اړیکي ولري، له لوېدیزو هېوادونو سره د قراردادونو له مخې چې هر څه په کې څرګند وي، اړیکي وساتي، طالبانو غوښتل چې امریکې خبره سپینه کړي چې د دواړو هېوادونو کار معلوم وي، خو امریکا دا کار ونه کړ او جګړه یې پیل کړه.

د افغانستان او پاکستان اوسنی حالت نه پاتې کېږي، په دواړو صورتو کې پاتې افغانان او پاتې پاکستانیان سره نژدې اړیکي ولري، هېڅ به دومره زور نه لري چې بل ګیډې ته واچوي، دوی بویه په دې پوه شي یو بل ته دې امکانات برابر کړي، پاکستان به د بحر لاره ورکوي او افغانستان به مرکزي اسیا ته دا دواړو هېوادونو لپاره ضرور دي.

ډاکټر نثار احمد صمد

راتلونکې؛
د تېر په څېر

خشت اول گر نهد معمار کج
تا ثریا میرود دیوار کج

افغانستان نن د بې هوښۍ په دارو سره بې سده کړای شوی دی. لمر ته پروت او ډول ډول حشرې او خزندې ورباندې راټولې دي. ځینې یې پر مخ، سترګو، خوله او پزه لګیا دي، وځې ننوځي او نور یې ګېډې او پښو ته جوړېدلې دي. دا د نااهله طبیب د غلط تشخیص اوور ډوز انستیزي ده، چې ټول ورته حیران، پرېشان او دعا په خوله دي. خو طبیب ته څوک څه ویلی شي ځکه هغه مخکې له مخکې لا د ناروغوال څخه د بشپړ صلاحیت لاسلیک اخیستی دی...

افغانستان د نړۍ یوازینی هغه مظلوم هېواد دی چې د یوې پېړۍ نه په لږه موده کې ــ یعنې په ۸۲ کې درې ځله د وخت د سترو ځواکونو تر پوځي نیونې لاندې راغلی دی. برتانیې تر ۱۹۱۹ مخکې. شوروي اتحاد تر ۱۹۷۹ وروسته، امریکې د ۲۰۰۱ په اکتوبر کې افغانستان نیولی دی. په بل عبارت افغانستان په نولسمه پېړۍ کې تر برتانوي واک لاندې، په شلمه

پېړۍ کې تر روسي واک لاندې او په یوویشتمه پېړۍ کې تر امریکایي واک لاندې کنټرولي دي چې هر یو د خپل وخت ستر ځواک دی.

دغې هرې نیونې د افغانستان ریښې لړزولي او افغانان یې مقاومت ته اړایستلي دي.

افغانان حق په جانب دي چې ووایي که مخکې عربان، پاکستانیان او چیچنیایان راغلي وو خو نن د هغوی پر ځای امریکایان، برتانویان او روسان راغلي دي. که هغوی پردي وو نو دوی هم پردي دي. که هغوی بهرنیان وو نو دوی هم بهرنیان دي. که هغوی په خپل سر راغلي وو، نو دوی هم په خپل سر راغلي دي، که هغوی جنګ کاوه، نو دوی هم جنګ کوي. که افغانانو هغوی نه غوښتل، نو دوی هم نه غواړي. که افغان ولس پرون د هغوی یرغمل و، نو نن د دوی یرغمل دی. او که پرون هغوی وژل نو نن یې دوی وژني.

همدا علت دی چې یوه فاجعه (یعنې د سپتمبر یوولسمه) ښایي په بلې فاجعې (یعنې د اکتوبر پر اوومه) سره دفع شي. ویلیام شکسپیر څه ښه ویلي: "قتل قتل زېږوي ... د تاریخ تر اخره او تل د انصاف یا عدالت په نوم".

ځینې کسان به په اغماض او نور به په بې خبرۍ سره ادعا کوي چې ګویا امریکا افغانستان ته ضرورت نه لري چې اشغال یې کړي، بلکې هغوی ګواکي له تروریزم څخه د خلاصون او د افغانستان د نجات په خاطر دلته راغلي دي. دا ادعا حقیقت نه لري. هر هېواد چې کوم بل هېواد ته په خپل حکم سره په زرګونو پوځیان ورلېږي او د ملت په غیاب کې له خارجه تړلې حکومت ورباندې تحمیل کوي او د ولسمشر باډي ګارډان یې د خپل بېزاره ولس په وړاندې بهرني کوماندوګان وي او هره ورځ هلته پوځي عملیات مخې ته بیایي نو دا د محکوم هېواد بې له اشغاله او بلواکۍ نه پرته بل څه نه دي. لکه څرنګه چې انګلستان هم په نولسمه پېړۍ کې افغانستان ته نېغ ضرورت نه درلود، بلکې هغه یې د هند د "طلایي مرغۍ" د ژغورنې په خاطر نیوی. شوروي اتحاد هم عیناً په شلمه پېړۍ کې افغانستان نه غوښت، بلکې هغه یې د "ترمو اوبو" د کنټرول په خاطر نیوه.

کټ مټ امریکا هم نن په یوویشتمه پېړۍ کې خپله افغانستان نه غواړي، بلکې هغه یې د منځنۍ اسیا "نفتي زېرمو" د خپلولو په خاطر نیولی دی. که امریکا په ظاهره د القاعده د ټکولو او ختمولو په خاطر افغانستان ته راغلې وه، نو دوی خو هغه جنګسالار تروریستان مسلط کړل، چې د همدې القاعدې پالونکي او دلته راوستونکي دي. هغوی شپېته زره افغانان د خپلې څلور نیم کلنې واکمنۍ پر مهال یوازې په کابل کې شهیدان کړل. که مسئلې ته ښه ځېر شو نو وبه پوهېږو چې په ۱۹۷۹کې په کابل کې د امریکا سفیر "اُلف ډبز" چا یرغمل او په کابل هوټل کې یې وواژه؟ په ۱۹۹۵ کې په سومالیا کې امریکایي ضد مبارزینو ته له کابل نه چا وسلې ور ولېږلې چې امریکایي سرتېري وربانديې وژل کېدل؟ اسامه بن لادن او ملګري یې ۱۹۹۴ په مۍ کې چا له سوډان څخه کابل ته دعوت کړل؟ هغوی ته چا افغاني تذکرې او او افغاني پاسپورټونه ورکړل؟ د چا د واک پر مهال هغوی دلته "توره بوره" او نور استحکامات جوړ او په کې اوسېدل؟ فلهذا واشنګټن ته لازمه ده چې د تروریزم "عامل" له منځه یوسي، نه دا چې امتحاني جنګسالار تروریستان او د مخدره موادو کاروباریان پر افغانستان مسلط کړي. په دې کار سره ښایي هغوی بالاخره افغانستان سیمه، ان خپلې ګټې هم له ستر ګواښ سره مخامخ کړي ځکه "ازموده را ازمودن خطا است".

سوپرپاور امریکا نن زېرو پاور افغانستان نیولی دی او څه چې یې زړه غواړي هغه کوي. هېڅوک او هېڅ قسمه څه نه شي ورته ویلې. امریکا دا کار یوازې او یوازې پخپله ګټه او د افغان ولس په مطلق زیان سره وکړ. پنتاګون د ویتامین B-52 په زور غله، قاتلین او جنایتکاران له تورو غارونو رابهر او ماڼیو ته ورسول. په بل عبارت اوسني جنګ سالاران د پردیو سیاسي مخلوقات دي، چې پر افغانستان تپل شوي دي. هغوی هر یو له خپلې ډلې ټپلې څخه پرته نور هېڅ ملي پشتوانه او ګرانښت نه لري، بلکې د بهرنیو د ګټو زېږنده عناصر او باندونه دي، چې د بېلا بېلو ځواکونو له خوا لاس په لاس شوي - څو چې نن د امریکې په برخه شول.

امریکا او ملګرو ملتونو د افغان ولس د هیلو برخلاف د ټولو دروازو شاته یو داسې رژیم جوړ، او پر افغانستان یې وتاپه چې د هر وزیر او هر والي او هر قومندان د جنایاتو په دوسیو یې د بشري حقوقو د هر نړیوال جوړښتون الماری ګانې ډکې دي.

دا نن یو نړیوال اصل دی چې وایي امریکا د دیموکراسۍ پلار دی، خو په افغانستان کې د هغې کړنې عملاً دا ښیي چې د دیموکراسۍ سیاست یې یرغمل نیولی دی. واشنګټن په افغانستان کې دیموکراسي پلوه څو محدود اشخاص د دیموکراسۍ له ثابتو دښمنانو سره په یوه قفس کې اچولي دي. په دې کار سره به کله هم د افغان ولس د هیلو څپانده کښتۍ د ساحل مخ ونه ګوري او دا هغه تریخ حقیقت دی چې د تېر یو کال هرې ورځې عملاً ثابت کړی دی.

فعلي تپلي رژیم د یوې داسې په اصطلاح "اضطراري لویې جرګې" محصول دی چې د افغانستان په تاریخ کې هېڅ مثال نه لري، بلکې هغه د بهرنیو (خاصتاً د امریکې) یوه ډرامه وه چې لویه جرګه یې په دې توګه بدنامه او مسخه کړه. که د دې ډرامې د ستېج عقبي پرده پورته کړو، نو وبه ګورو چې فوق الذکر قلابي جرګه (چې ځینې یې لویه جرګه هم بولي) په خپل وار د یوه داسې ساختګي (انتخاباتي کمیسیون) زېږنده ده چې ټول غړي یې د افغان ولس په غیاب کې بهرنیو انتساب کړي وو. نه ملي شخصیتونه، نه ملي مخور او نه هم ملي یا مجرب کسان وو. همدغو کسانو د لوي جرګې لپاره "شخصیتونه" غوره او راوبلل چې نتیجه یې هر چا عملاً ولیده. که تر دغه کمیسیون یو ګام نور هم ورتېر شو نو وبه ګورو چې نوموړی کمیسون پخپله ولې د یوې داسې په اصطلاح "لنډ مهالې اداري" محصول و، چې هغه پخپله هېڅ حقوقي او قانوني صبغه نه لرله، بلکې بنسټ یې د افغان و س په غیاب کې د بهرنیو تر څارنې لاندې یوازې څلورو ډلو ایښی و. د حیرانتیا ځای لا دا چې له څلورو ډلو (روم، قبرس، پېښور او شمالي ائتلاف) څخه بیا هم دوی ډلې (قبرس او پېښور) په عبوري اداره کې له سیاسي ګډون څخه بې برخې کړای شول. دغه کار د عبوري ادارې حقانیت او مشروعیت نور هم له منځه وواهه. په هر صورت

که فوق الذکر عبوري اداره (چې شپږ میاشتې د کاغذ له مخې لاکن دوه کاله عملاً روانه ده) پسې راوسپړو نو وبه ګورو چې هغه د ۲۰۰۱ کال د دسمبر پر پېنځمه په بن کې غیر افغان ځواکونو رابللې او ترپلې وه. د دې غونډې د بېلا بېلو منفي او چپه اجراتو په لړ کې تر ټولو ناوړه او د دیموکراسۍ ضد پرېکړه هله پلې شوه چې د عبوري ادارې د مشر ټاکنې په خاطر د روم د ډلې له منځه عبدالستار سیرت (۱۱) رایې او حامد کرزي یوازې دوه رایې وګټلې، خو د سیرت پر ځای امریکایانو حامد کرزی غوره کړ. پس له دې ټولې ډرامې نه معلومېږي چې څلور واړه نمایشونه (د بن غونډه، د عبوري ادارې استقرار، د لویې جرګې د رابللو کمیسیون، د اضطراري لویې جرګې جوړول او بالاخره د اوسني لنډمهاله حکومت نصبول) ټولو بهرنیو د افغانستان ولس په مطلق غیاب کې په افغانانو تپلی او دا هر څه د امریکا د پوځي نیونې تر سیوري لاندې د هغوی د پوځي عملیاتو پر سپنسي پېیل شوي دي. هو، دا ټول او دا هر څه غیر افغاني پرمختیاوې دي چې کیزه (قیزه) یې په زرګونو کیلو متره لرې د نورو په لاس کې ده.

د بن ترون لیک تر پردې شاته د یو لړ هغو غیر اصولي او نامشروع اقداماتو د اصولي ښودلو او مشروع بللو یو داسې سرپوښ دی، چې د نړیوال سیاست دلالانو د ملګرو ملتونو ترماسک لاندې پر افغانانو وروتاپه.

دا چې فعلي اتلس میاشتنی حکومت له خپله اره دیموکراتیک او پرګنیز نه دی، حقوقي او قانوني پړاوونه یې نه دي طي کړي او ملي صبغه نه لري پر دې ټولو علاوه کړنې او اجرات یې هم جعلي او نامشروع دي.

د کرزي مشرۍ عبوري حکومت صرف شپږ میاشتنی عمر درلود، مګر یو لړ اجرات یې په دونه عجله سره وکړل چې ته به وایې د یوې پېړۍ لپاره ګومارل شوی و. د بېلګې په توګه ستر جنګ سالار احمد شاه مسعود یې "ملي اتل" او لوی جنګ سالار قسیم فهیم یې (مارشال) اعلان کړل، چې دا اصلاً یوه ملي غلا ده. کرزي د ځان د دایمي کولو پر خاطر په مسعود او فهیم باندې پنځوس کلنه دوره صرف په پنځوسو دقیقو کې ووهله. کرزی

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدارنګه د نظار شورا (۳۱۰) جنګسالارانو ته د جنرالۍ ساختګي رتبې هم ورکړې چې دې کار هغه نور نو په نظار شورا پورې سنجاق او له ملت څخه جلا کړ.

کرزی د لویې جرګې د رابللو د کمیسیون د اکثریت غړو په هکله د شمال ائتلاف پلویان او حواریون وو، د ملت په فریاد او غوغا باندې نه خو هېڅ سر خلاص نه کړ او نه یې هم کوم اعتراض یا اقلاً ملاحظات څرګند کړل؛ چې دا پخپله یوه ملي ضربه ګڼل کېږي. د بن پریکړه لیک د دولتي لویو مامورینو او افسرانو د ټاکنې په غرض د یوه "مستقل کمیسون" د جوړولو سپارښته کړې وه. لاکن کرزي هغه جوړ نه کړ او نظار شورا هر ځای خپل کسان او افسران وګومارل. دا یوه بله ملي جفا ده چې کرزي وکړه. د ملکي هوابازۍ د وزیر ډاکټر عبدالرحمن په قتل کې د نظار شورا غټان پخپله کرزي متهم وبلل. خو ژر یې بېرته خاموشي غوره کړه او هېڅ یې هم ونه کړل چې دا یو بل ملي پیغور دی. په همدې ترتیب کرزی د شمال پښتنو د وژنو، تښتونو، شړنو، بې عزتیو او لوټولو په هکله چې ټولې نړۍ منجمله د ملګرو ملتونو د بشري حقوقو کمېسیون په شواهدو وښودل خو هېڅ کوم غبرګون یې ونه ښود ان تر دې چې هغه یې مبالغه وباله.

بل دا چې د بن تړون لیک واضحاً سپارښتنه کړې چې له کابل او د نورو ولایاتو له مرکزنو څخه دې وسلوالې ډلې ووځي او ځای دې نړیوال سوله ساتی پوځ ونیسي، خو کرزي د کابل ښار د نظار شورا په ببر سرو جګړه مارو سره ډک کړي او هغوی یې ډول ډول ظلمونو او جنایتونو ته ازاد پرېښي دي چې دا پخپله ستره ولس ځپنه ده.

دا چې (د عیني شاهدانو له خولې) په ساختګي لویه جرګه کې اوسنۍ کابینه نظار شورا جوړه کړې او په کرزي باندې یې اعلان کړه اصلاً هغسې یوه ځپېړه ده چې د افغانستان په تاریخ یې ورګوزار کړه. نوموړې پخپله جعلي لویه جرګه کې پخواني پاچا ته هم لنګته واچوله او هغه یې په صفر کې ضرب کړ. د پاچا له نفوذ څخه یې ښه بهره برداري وکړه، مګر له هغه نه یې یو سیاسي یرغمل جوړ کړ. بله سپکه یې لا دا چې د هغه د پلار لقب

یې مسعود ته او د هغه د تره لقب یې فهیم ته عطاء کړ؛ حال دا چې د هغه خاني اعتبار او نوم یې خان ته ورنه واخیستل.

له خپل ملت سره د کرزي بله جفا لا دا چې کله د تېر جولای پر لومړۍ نېټه امریکایي الوتکو د ارزګان په دهراوود کې د واده پر یوه محفل د بمباری په نتیجه کې شپېته ملکي کسان شهیدان او تر (۱۲۰) یې زیات ټپیان کړل. نو هغه امریکې ته نوواتې وکړې چې دغو قربانیانو ته (۱۸۵۰۰) ډالر تاوان ورکړي، (داسې چې د هر وژل شوي پاتې کسانو ته به دوسوه ډالر او هر ټپي ته ۷۵ ډالره تادیه کېږي). دا په اوسني تاریخ کې هغه لږ ترین او ارزان ترین قیمت دی چې د یو ستر دښمن مؤکل یې خپل ولس ته ټاکي. امریکې چې کله د ۱۹۹۹ په مې کې د بلګراد کې چینایي سفارت بمبارد او دري کسه یې مړه او ۲۷ نور یې ټپیان کړل. نو واشنګټن د هغوی کورنیو ته څلورنیم ملیونه ډالر غرامت ورکړ چې هر قرباني ته یو نیم لک ډالره ورسېدل.

څه موده وروسته چې کله په امریکایي بمباریو څو ایټالویان ووژل شول. نو د هغوی هر یو قرباني ته یې دوه میلونه ډالر ورکړل. په همدې ترتیب د هند په بوپال کې چې کله امریکایي (یونین کار باید) فابریکې په زرګونو کارګران مسوم او ووژل نو امریکا جمعاً (۴۷۰) میلیونه ډالر یعنې هر یو وژل شوي ته (۳۲۰۰) ډالره او هر ټپي ته (۸۷۰) ډالره ورکړل. پس له دې پرتلیزې شننې څخه ښکاري چې حامد کرزي خپلو افغانانو (په تېره پښتنو) ته څومره غټ!! ارزښت ورکوي. یعنې تر چینایانو اووه سوه څله لږ تر ایټالویانو لس زره څلي لږ او تر هندیانو پنځلس الی پینځه ویشت څله لږ بیه ټاکي ایا دا د خپلو افغانانو د ارزښت او اهمیت کمولو یا سودا بازي نه ده؟

له دې ټولو جعل کاریو صحنه سازیو او تېرایستنو څخه ښکاري چې اوسنی رژیم د خپل ولس په غیاب کې افغانستان مخ پر یوه مبهمه او نامعلومه اینده روان کړی دی چې انجام به یې دردناک او افسوسناک وي.

نن پر افغانستان جنګ سالاران. قاتلان. قاچاقبران او تباه کاران مسلط دي. چې یو ځل په خپل څلورنیم کلن امتحان کې ناکام شوي هم دي. دوی

ټولو په مجموع کې تقریباً هم هغه حالت راغبرګ کړی چې د طالبانو تر ظهور او تسلط مخکې پر هېواد مسلط و ـ فرق يې صرف دا دی چې هغه وخت يې پکول او چارخانه دستمال ګرځاوه. خو نن پتلونونه او نيکټايېګانې استعمالوي. همدغه کسان چې نن نورو پر هېواد ترپلي ـ هم دوی اسامه بن لادن افغانستان ته راوستلی. افغاني تذکره او پاسپورټونه يې ورکړي وو. تر څو په ازاده په نړۍ کې خپل سياسي. مالي او نور پټ فعاليتونه سازمان کړای شي. د ښځو بې پته کول. چور او غلا. جنګ او قتلونه. د مخدره موادو کرل او تجارت. د ملي شتمنيو لوټول او هېواد پر څو خان مختاره سيمو ويشل. ظلم. شر او فساد دا ټول هغه کرغېړن جنايات دي چې ۱۹۹۲ ـ ۹۶ کلونو تر منځ په دومره تفاوت جاري وو. چې هغه مهال ميدان هغوی ته ايله و. خو نن امريکايان د هغوی د ولي نعمتانو په حيث د هغوی تر شا ولاړ دي. له روان مسلط حالت څخه په زغرده ښکاري چې د افغانستان اينده د تېر تکرار ده. پس هر څه بايد له سره يا صفره بېرته راپيل شي. خکه ورځنی پرمختياوې دا ښيي چې امريکايي پوځيان پخپل ټول طاقت سره د پورتنيو جناياتو په مخنيوي کې يا خو بې وسه دي او يا هم هغه نه کنټرولوي. په دواړو حالاتو کې د هېواد اينده د تېرې تکرار ده.

ډېره مهمه خبره دا ده چې افغان ولس په عام ډول او پښتانه په خاص ډول د بن ناکامه غونډه (چې د مابعده نامشروع توالد او تناسل مور ده) خکه مجبوراً منلي او غلي دي چې وګوري امريکا. ملګري ملتونه او لوېديځ په رښتيا هم د هغوی غم خوري او که يه؟! په نظار شورا او نورو باندونو باندې افغانان (خصوصاً پښتانه) نور هم وهي او که يه؟! ۱۹۹۲-۹۶ کلونو ملي فاجعه بيا راغبرګوي که يه. حق به حقدار او کار به اهل کار ته سپاري که يه؟! او بالاخره تر ټولو مهمه دا چې ايا يو ازاد افغانستان. ملي يووالی. ملي شتمني او ملي واکمني يې تامينوي اعاده کوي او که يه؟!

د دې ټولو پوښتنو د "يا" په صورت کې هم د امنيت د مسلسل نشتوالی. د بشري حقوقو د حق تلفيو. د شمال د پښتنو د قومي تصفيې.

له طالبانو او القاعدې سره د تړاو په بهانه د مخالفانو تعقیب او خور. د غربي کولو تر نوم او پلمې لاندې د اسلامي افغاني کلتور د سپکاوي او ګاونډیو ته د ملګرو ملتونو تر سیوري لاندې د ناوړه مداخلو په جواز سره به بالاخره افغانان دې ته مجبورشي چې یوه بله لاره غوره کړي؟ هو. ژر یا وروسته به هغه څکې چې امریکا او ملګري ملتونه یې شاربي داسې تولید ورکړي چې ممکن سیمې بې ثباته او ولړزوي. که (خدای مه کړه) دغسې وشي چې نن شونې هم ښکاري. نو بیا به امریکا او لویدیځ په تېره بیا ملګري ملتونه په خپله تنګ لاره کې مخکې له دې چې ناوخته شي له سره غور وکړي تر څو د یو ستر ناورین مخ راوګرخول شي.

فعلي ناوړو شرایطو ته په ژورې کتنې سره د حل غوره لار د افغانانو په تېره د پښتنو لپاره دا ده چې نن زموږ هېواد خپلواک نه بلکې بلواک دی. هره کړنه او پرېکړه په کابل کې د جارج بوش د خاص نماینده په مرسته دېکته او بیا عملي کېږي. د نورو له خوا د کیښنول شوي ولسمشر باډي ګارډان د خپل ولس په وړاندې یا غیاب کې اشغالګر کوماندوګان دي. هېواد مافیا او جنګ سالاران تپل شوي دي. د نړۍ د شلو پرمختللو هېوادونو د شل زره کسیز پوځ له شتوالي سره سره امنیت. حفاظت او ضمانت نه شته. کله د مخورو کاروان بمباري کېږي. کله د واده محفل او کله هم د جنازې مراسم په بې رحمانه ډول بمباري کېږي دا ټول هغه عیني حقایق او ورځنۍ پېښې دي چې که د چا خوښه وي او که نه په شدت سره جریان لري

افغانان ربښتیني مسلمانان دي او رب العزت د هر ناوړه او هرې ناخوالې په وړاندې د صبر هدایت فرمایي او الله بښکه د صابرانو مل دی. له روانو ظلمونو او تېریو څخه د ژغورنې تر ټولو غوره لاره الهي فرمان ته تسلیمې دد او هغه فعلاً واقعي صبر او په ځانونو کې د مثبت بدلون راوستل دي. الله تعالی فرمایي چې "یو قوم تر هغه نه بدلوم تر څو چې هغوی پخپله د بدلون په لټه کې نه شي" د ظالم واکمن په وړاندې د حق ویل پر هر مسلمان فرض دي چې افغانان عموماً او پښتانه خصوصاً دا امر په سر سترګو مني.

هو . خاموشه افغانان که نن مثبت بدلون ونه کړي ممکن جاري فشار يې ژر يا وروسته بدلون ته مجبور او چمتو کړي، ځکه د هغوی پلرونو له روسانو سره او نيکونو يې له انګرېزانو سره مجبوراً دغسې بدلون راوستو، چې حق ويلو او الهي رضايت ته يې غاړه اېښې وه.

و ما ذالک علی الله به عزيز

د ۲۰۰۲ کال د اکتوبر شلمه.

ډاکټر نبي مصداق
اکتوبر ۲۰۰۲

پښتانه د افغانستان په شمال کې

پښتانه د افغانستان په شمال کې د پېړيو پېړيو سابقه لري. لومړی د اريايانو په دوره کې، د امو له سيند نه په راپورې کېدو کې په بلخ، ننني مزارشريف، خلم (چې احمد شاه بابا يې نوم په تاج قرغان بدل کړو)، ميمنه او نورو ځايو کې ځای پر ځای شول. بيا پېړيو وروسته موږ د پښتنو شاهانو نوم له غور نه اورو چې هلته يې خپل بشپړ حکومتونه درلودل او د پښتو ژبې لومړی شعر په ۷۱۲ م کې چې امير کروړ ويلی، د همدې غور د شعر او ادب نمونه ده، او دا شعر د وزن او قافيې او موزونو تورو د استعمال نه دومره پوخ دی چې ژبپوهان دې نظر ته رسېدلي چې پخوا تر دې شعر بايد تر پېړيو پېړيو وړاندې د پښتو شعر ويل شوي وي، تر څو دې درجې ته رسيدلي وي. له همدې غور نه، سوريانو او غوريانو د بيلا بيلو قبيلو په صفت په هند کې حکومتونه کړي چې شېرشاه سوري او د هغه اولاده چې اصلاً د غور دي نو هم پخپله غوريان، د پښتنو د سلطنت او خوداراديت بهترين مثالونه دي. [د غوريانو، لوديانو او سوريانو د تفصيل لپاره د M, A,Rahim 1961 کتاب ته دې رجوع وشي] د پښتنو دا دورې د هند په تاريخ کې، د "ډهلې د سلطنت" په نوم يادېږي چې د ظهيرالدين محمد بابور، د هند د مغلو د ادارې له شر نه پخوا يې، هلته حکومتونه درلودل.

زما په دې مضمون کې به له دې ځغلنده نظرنه، نور نه غواړم چې د پښتنو په دې پخوانيو دورو باندې زيات څه وليکم، ځکه د مقالې پر ځای

په یو پنډ کتاب ورڅخه جوړ شي. زما هدف د هغو پښتنو په باره کې معلومات وړاندې کول دي، چې د امیر عبدالرحمن خان په وخت کې او بیا د ظاهرشاه په دوره کې، د افغانستان شمال ته ولیږدول شول. ځکه د همدې پښتنو په باب اوس ډېر ناوړه دروغ او مبالغه امیزه مضمونونه او تبصرې لیکل شوي دي چې نتیجه یې د پښتنو بې ستري. د هغو د مالونو چور او غلا کول او پښتانه بالاخره دې ته اړ کول چې له خپلو کلو او بانډو نه. د مهاجرو د یو بل سیلاب په ډول د افغانستان جنوب او پاکستان ته وکوچېږي

نو لومړی پوښتنه چې باید ځواب یې ولیکل شي دا ده چې ولې امیر عبدالرحمن خان پښتانه د افغانستان شمال ته ولېږل؟

افغانستان په ۱۹ پېړۍ کې د ابر قدرتونو تر منځ پروت و چې ختیځ ته انګریزان او شمال ته تزاري روسیه وه. انګریزان چې د تجارت په پلمه په ۱۶ پېړۍ کې په مدارس کې پلي شول. د دوه سوه کالو په موده کې یې ځانونه له افغانستان سره پولې ته را ورسول او په دې لړ کې یې له سکانو سره مرسته وکړه چې د ابدالیانو په مقابل کې راپاڅېږي او وروسته د پنجاب له نیولو نه ځانونه پېښور او سوبه سرحد ته راورسوي او په ۱۸۹۳ کې د ډیورنډ د کرښې په لاسلیک سره، لر او بر پښتانه سره جلا کړي. په همدې ډول د شمال له لوري ترازي روسیې د سیر د دریاب نه په راپورې کېدو سره له جنوب لورې ته په حرکت کې و او د لوی کترینې له هیلې سره سم یې غوښتل چې ځانونه یوه ورځ د هند د سمندر تورو اوبو ته ورسوي. له تورو اوبو نه مطلب دا چې د روسیې په شمال، ختیځ او لوېدیځ کې سمندرونه د ژمي د څو میاشتو لپاره کنګل نیولي وي چې نه د جنګ او نه هم د تجارت لپاره په دې وخت کې ورڅخه استفاده کېدای شي، پس د هند بحر ته لارې پیدا کول به د دوی لپاره ستراتیژیکي لوی مشکل حل کړي.

له یوې خوا د تزاري روسیې دا هېر وي چې جنوب لورې ته په حرکت کې وه او بل دا چې د ترکمنانو درې قبیلې چې دوره یې. سار او سارق نومېدې. تل به په اسونو باندې له امو سیند نه راپورې وتل او د افغانستان په شمال کې به یې په بې رحمه ډول چور او چپاول کولو. دا نارامي دې

مرحلې ته ورسېده. چې د امو د سيند په جنوب کې په تېره بيا په فارياب او باد غيس کې ټولو خلکو خپل کلي پرېښودل او بيا حتی په ميمنه کې به هم د همدې ترکمنانو غلو او چپاولګرو تر حملو لاندې راتلل.

کله چې به امير عبدالرحمن خان ته د روسانو له خوا د خطرنه يادونه کيدله، چې د امو هغه لوري پنجده او د سيند جنوب ته به يې متوجه شي. امير به د ترکمنانو دا قومونه په ګوته کول چې هغوی به روسان پرې نږدې چې دا سيمې ونيسي. خو کله چې روسانو په پنجده لښکرې ويستلې او په ١٨٧٣ کې يو لک او دېرش زره کيلو متر مربع ځمکه په پنجده کې ونيوله او بيا يې په ١٨٩١ کې واخان او ذوالفقار ونيول. نو عبدالرحمن خان برسېره پردې چې ١٢ کاله يې په تبعيد کې د روسيې په مرکزي اسيا کې تېر کړي وو، دې نتيجې ته ورسېد چې له پښتنو پرته نور هېڅوک به هم د روسانو مخه ونه نيسي [نانسي تپر ١٩٨٣، ٢٣٤مخ] يو ځل چې امير د برتانوي هند د لاهور ښار په سفر بوخت و، ورته د روسانو د حملې خبر ورسېد، هغه له انګرېزانو نه غوښتنه وکړه چې ورته وسله ورکړي چې د دې تېري مخه ونيسي، خو ځرنګه چې انګرېزانو له روسانو سره په مشوره لا پخوا د دې سيمو په برخه کې فيصله کړې وه امير ته يې هېڅ هم ورنه کړل. يوازې دومره تلسي يې ورکړه چې روسان له امو سيند نه، راپورې وتل نه غواړي.

امير چې د يوې خوا د روسانو له بهرنې سياست نه. کله چې په تبعيد کې و پوره خبر و چې هغوی تورو اوبو ته تلل غوښتل او له بلې خوا، په داخل کې له ټولو نه زيات له غلزايي پښتنو سره د شپږو کالو لپاره د غزني په شاوخوا کې په جنګ کې و، نو فيصله يې وکړه چې د افغانستان شمال ته د پښتنو په لېږلو سره به د هغه ډېر مشکلات حل شي: اول دا چې د غلزايانو قوت به د هغه په موجوده ځايو کې کم شي، دوهم دا چې پښتانه به د روسانو د تېري مخه ونيسي او درېيم دا چې د هغه لوی هدف چې غوښتل يې يو متحد افغانستان جوړ کړي، د قومونو په مخلوطولو سره به. د بېلا بېلو اتنيکي ډلو تر منځ د بدبينی او مصافه مخه ونيول شي. ځکه

هغوی به په یو ځای اوسېدو سره سم، ودونه سره وکړي، په یو جومات کې به لمونځونه کوي او بالاخره په یوه هدیره کې به خپل مړي ښخوي.

امیر عبدالرحمن خان د داسې افکارو په پس منظر سره ۱۸ زره پښتانه فامیلونه چې اکثره یې غلزیان وو، د افغانستان په شمال کې له روسیې سره په پوله ځای پر ځای کړل. دا پښتانه، د نورو استوګنو خلکو په ځمکو او باغونو بدې ځای پر ځای نه شول، لومړی هغوی د امو د سیند په غاړه کې خواره واره شول، خو د وخت په تېرېدو سره څرنګه چې په شمال کې ځمکې زیاتې او نفوس خورا کم و، هغوی یو څه ځمکې واخیستې او نور یې چې دښتې او وچې وې، تر یوې لاندې راوستلې. په بل عبارت هېڅوک هم نه شي کولای چې د یوه محلي قوم مثال پیدا کړي چې د هغوی کلي او ځمکې په زور پښتنو نیولې وي.

پښتانه د تورې او مېړانې تر څنګ په کرهڼه او د کرهڼې په صنعت کې خاص استعداد لري. کله چې سوریان، لودیان، غوریان او نورې کوچنۍ پښتنې ډلې د هند شمال ته، چې هوا یې د هغو له مزاج سره تطابق کاوه، وکوچېدل، هغو د همالیا د غرونو په لمنو کې بایر ځمکې تر یوې یا قلبې لاندې راوستلې او هم یې د غرونو له منځ نه، تونلونه ووهل. چې د غره د یوې خوا اوبه، د غره بلې خوا ته واړوي. انګرېز لیکوال ګومانځ -- چې د پښتنو د امپراتورۍ په اقتصادي وضعه یې بو کتاب لیکلی د داسې مثالونو ذکر کوي [J.L.Loss Sommans په هند کې د پښتنو امپراتوري ۱۹۹۵] نو کله چې پښتانه د افغانستان په شمال کې د امیر عبدالرحمن خان په وخت کې او بیا په شلمه پېړۍ کې ځای پر ځای شول. هغو د خپلو څو پېړیو د کرهڼې له صنعت نه په استفادې سره ته یوازې کندز ته نژدې ارچي دښته له صفر نه اباده کړه، خو د کندوز د ملاریا غوماشې چې په زرګونو کسان به یې هر کال وژل هم د خپلو متهو په زور ورکې کړې، او کندوز یې عصري استوګنې ته برابر کړ. په همدې ډول د افغانستان په شمال کې پښتنو بایر او لامزرع ځمکې تر اوبو او یوې لاندې راوستلې او د نورو قومونو تر څنګ په ورورۍ او ورورګلوۍ سره استوګنه شول. یوازې په سر پل کې د نظرخیو خانان چې په اسحق خېلو ګډ ېږي، له استوګنو ازبکو

سره سخته رویه نیولې وه. پخپله وزیر محمد ګل خان، په هغه وخت کې نظرخې خانان وغندل او د هغوی پر ځای یې د شورا د وکالت لپاره یو ازبک د خلکو له منځ نه انتخاب کړو [تپر ۱۹۸۳ ،مخ ۲۴۲]. ځکه په شمال کې ډېر قومونه د شلمې پېړۍ تر نیمایي پورې ځای پر ځای شوي وو او د هغو ورورګلوي د حکومت مهم هدف و تپر لیکي چې د سرپل او شبرغان تر منځ د سړک پر غاړه دا قومونه څنګ په څنګ پراته دي. ازبک، دراني، ملکي، ازبک، هزاره، دراني، بلوچ، عرب، سید، دراني، غلزايي، دراني" [تپر ۱۹۸۴ ، مخ ۲۳۷].

د سرپل او شبرغان تر منځ د سړک په دواړو خواو کې پورتنی مثال ښيي چې د افغانستان شمال ته عرب چې په اوومه پېړۍ کې په مرکزي اسیا کې د اسلام له خپرېدو سره راغلي وو او بیا فارسي ژبي شوي وو، هم راغلي وو. بلوڅان، سید او هزاره هم، شمال ته تللي وو. خو یوه پوښتنه دا ده چې ولې د هغوی په مقابل کې دومره بدبیني او بدنظري نه شته، لکه چې د پښتنو په مقابل کې شته ده؟ د دې پوښتنې ځواب اصلاً د نورو قومونو نیمګرتیاوو ته ګوته نیسي، هغوی هېڅکله هم د افغانستان د ازادیو په جنګونو کې په پراخه او دوامداره توګه د پښتنو په شان برخه نه ده اخیستې. ځانونه یې ناقلین او اقلیتونه ګڼل چې د "اوغانانو" تر څنګ هر چېرې پراته وو. ځکه هم نن ټول ملي افتخارونه او ملي قهرمانان پښتانه دي. پښتنو د موجوده افغانستان د جوړېدو لپاره په لوېدیځ کې د صفویانو د ۱۵۰ کاله سلطه په ۱۷۰۹ کې له منځه یوړه او ملي قهرمان میرویس نیکه، نه یوازې صفویانو ته ماته ورکړه او د افغانستان لوېدیزې سیمې یې ازادې کړې، خو د هغه زوی او وراره، ټول ایران ونیوه او تر دریو لسېزو پورې یې هلته حکومت وکړ. په همدې ډول پښتنو مخکې تر دې په ختیځ کې د ۱۵۰ کالو لپاره د مغلو په مقابل کې جنګونه وکړل او بیا درې ځلې یې له انګرېزانو سره جنګونه وکړل، بل هېڅ قوم په افغانستان کې داسې قهرماني او مېړانه نه ده ښودلې. په حقیقت کې په شمال د افغانستان کې دې غیر پښتنو قومونو له یوې خوا پنجده، واخان، ذوالفقار روسانو ته تسلیم کړل او له بلې خوا یې تر هغو دمخه، د بخارا امارت قبول کړی و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

حال دا چې احمد شاه بابا نه. حتی قزاقانو چې په ۱۷۶۲ کې ورځخه خواهش وکړ چې د اسلام د یوه پیاوړي پاچا په صفت ورسره مرسته وکړي تر څو د چین د منچو اداري له ولکې نه. ختیځ قزاقستان ازاد کړي. احمدشاه بابا چې وروسته ۱۷۴۷ نه یې د تاریخي افغانستان د یووالي لپاره لښکري ویستلي او په موفق ډول یې د افغانستان په لوېدیځ کې تر کرمان او په ختیځ کې تر ډهلي پورې یو موټی کړ. نو له قزاقانو سره یې د مسلماني وروزګلوۍ پر اساس، د هغو د ملک د ازادولو ژمنه وکړه. همدا و چې په ۱۷۶۳ کې یې د محلي ځواکونو یو لښکر جوړ کړ. خو هغوی ونه شو کولای چې د منچو قواوې وباسي. احمدشاه دراني پنځه کاله وروسته د پښتنو یو لوی لښکر جوړ کړ چې د منچو چینایان یې له ختیځ قزاقستان نه وشړل. د همدې مېړانې له امله، هغه ته خرقه مبارکه ورکړه شوه چې تر دې وخته په بخارا کې وه، په لاره یې په زرګونو خلکو ته وښودله وروسته په کندهار کې تبرک کړه او تر نن ورځې پورې هلته ده.

د قزاقانو مطلب ما د دې لپاره ذکر کړو چې غیر پښتانه پوه شي چې پښتنو په خپلو وینو حتی د هغو لپاره هم جنګونه کړي دي. بل دا چې د لوی احمد شاه بابا دا کارنامه د "ګردن کلفت" موجوده قزاق مشرانو ته هېره وي او باید ورته په یاد شي چې که نن هغوی په اصطلاح د شمال ائتلاف تر څنګ درېږي باید په یاد ولري چې همدا پښتانه وو چې هغوی د چینایانو له منګولو څخه خلاص کړل.

مخکې له دې چې د موجوده وضعې خبرې ته راشم غواړم د یوه امریکایي له قوله بیا واضح کړم چې پښتنو په شمال کې هیڅ وخت د کوم بل قوم یا اتنیکی ډلی کور او مال په زوره نه دی نیولي. د مثال په ډول کله چې صافیان د ظاهر شاه د حکومت په وخت کې فرار شول، یوه برخه یې له نورو پښتنو سره قطغن ته فرار شول. بار فیلډ وایي چې هغوی نه امام صاحب ته ولېږل شول او نه هم تالقانو او یا خان اباد ته، خو په دشت ارچي کې چې واقعاً یوه لامزرع اوباير دښته وه واچول شول. دا دښته په هغه وخت کې نه ترکمنانو، عربو، ازبکو له خوا نیول شوي وه او نه هم هغوی کومه علاقه درلوده. پښتنو دې دشتې ته . نهر راوست او بیا یې په ډېره حاصل

(c) ketabton.com: The Digital Library

خېزه خمکه بدله کړه. لکه چې د کندز ډنډونه او خندکونه يې وچ کړل او د خای پر ځای اوبو دلدلزارونه يې له منځه يوړل چې ورسره د ملاريا غوماشو د هګۍ اچولو ځايونه هم له منځه ولاړل او بيا يو بل خروټي پښتون د ناشر په نوم عصري صنعت او فابريکې راوړلې چې قندوز د هر چا لپاره د مرګ له ښار نه، د هر چا لپاره د استوګنې او ژوند پر ښار بدل شو. [بار فيلډ ۱۹۷۷ ، مخ ۳۰].

ولې د کمونستانو له شکست نه را په دې خوا په شمال کې له پښتنو سره ناوړه چلن غوره شوی دی؟

په افغانستان کې د ډاکتر نجيب اله د کمونست حکومت د سقوط مهم دليل هغه کودتاه وه چې په فبروري ۱۹۹۲ کې په مزار کې وشوه. دا کودتاه د پښتنو پر ضد، صف نيول و چې د لمړی ځل لپاره قلابي مجاهدين لکه د نظار شورا او جمعيت ډلې له کمونستانو او د روسانو له مليشو سره چې دا ستميان او کيهانيان وو د شيعه حزب وحدت او اصف محسني شيعه ډلې تر څنګ يو ځای شول او يو حکومت يې هم جوړ کړ چې په هغې کې مسعود، مزاري، دوستم او نورو ته لوړ مقامونه ورسپدل. دوی غوښتل چې دا حکومت په مناسب وخت کې اعلان کړي، خو په کابل کې د نجيب تر حکومت وروسته پخپل منځي جنګونو کې بې له دې چې هغه اعلان شي، له منځه ولاړ او په ضمن کې يې هزاره حزب وحدت او د ازبک جنبش له پښتون حکمتيار سره د تاجک مسعود او رباني پر ضد يو ځای شول.

وروسته له پنځه کاله قتل وقتال، بې ناموسيو، غلا، زنا او هر ډول نورو کړاوونه چې هم د اسلام او هم د افغان او پښتون د عنعني او دود پر ضد دي، طالبان راپيدا شول او د هغوی لومړی وعده، د جنګ سالارانو له منځه وړل، د افغانستان د يو موټي پاتې کېدو ضمانت او پر ښځو او بې وزلو خلکو باندې تعرضونه ختمول، او هم دا ژمنه چې قدرت به هر هغه چاته ورکړي چې اسلامي حکومت ټينګ وساتي ورسپاري. په دې کې شک نه شته چې طالبانو امن او ارامي راوستله. ملک يې بيا يو موټی کړو او پر ۹۵ فيصده يې خپل حاکميت ټينګ کړو. بې ناموسي ختمه شوه. وسلې تر يوه حده ټولې شوې او چا به نه شوای ګرځولی. ټوپکي قومندانان په

غارونو او سوړو کې ورننوتل. خو له بده مرغه چې طالبانو نه له قدرت څخه لاس واخیست او نه یې هم حکومت کول زده وو. ډېر بادرده افغانان د هیئتونو او په جلا ډول هغو ته د نړۍ له ډېرو برخو نه ورغلل چې د ملک په ابادۍ کې د اوسني وخت او زمان له شرایطو نه خبر کړي، خو هغو به په ډېر احترام د مېلمنو خبرو ته غوږ نیوه، لیکن په یوه یې هم عمل ونه کړو. همدا دلیل و چې د هغوی په له منځه تللو لکه د پخوانیو ډلو په شان [د داؤد جمهوریت خواهان، خلق، پرچم، د نجیب د ملي پخلا کېدو حکومت، ستمي او افراطي ډلې] چا وریسې اوښکې تویې نه کړې، اوښکې د هغو تنکیو ځوانانو لپاره تویېږي چې د اسلام لپاره یې ملا وتړله خو د طالبانو په بې سنجشه پلانونو کې محوه او نابود شول. دوستمیانو د روسانو د ځواکونو د ملېشو په ډول، په کندهار، کابل او ګردیز کې زیات پښتانه ووژل، د طالبانو په لومړي شکست کې په مزار کې ۱۹۹۷ چې له قاتل مالک سره په یوه سازش کې یو ځای شوي وو، د ۷ او لسو زرو تنو پورې پښتانه او طالبان ووژل شول او د لیلا دښته او ژور کوهیان یې ورڅخه ډک کړل. یو کال وروسته د جون پر ۱۹۹۸ کله چې طالبانو مزار ونیو، د بي بي سي د خبریال له خولې چې اولین بهرنی خبریال و چې مزار ته ورته د تګ اجازه ورکړل شوه، وویل "د ۵۰۰ - ۱۰۰۰ تنو پورې ازبک او هزاره د مزار په جنګ کې وژل شوي دي. خلک خوشاله دي چې دا دی افغانستان سره متحد شو، خو د طالبانو له اسلامي کړو وړو څخه په وېره کې دي" [د بي بي سي خبریال ویلیم رافیز ریوټ له مزار نه سپتمبر ۱۹۹۸].

طالبانو وروسته له دې چې مزار یې ونیو، د هزاره جات، هرات، کندهار او نورو ځایونو په شان د انتقام وژونکي لار یې ونه نیوله. له همدې امله په دې او نورو ځایونو کې د خلکو ملاتړ ورسره شو. حتی په مزار او بامیانو کې خلکو هېڅ باور نه کاوه چې په افغانستان کې هم د تېرو شلو کالو په بربادیو سربېره، "د طالب" په شان یوه طبقه پاتې وي چې نه یې د چا په سر، مال او ناموس باندې تجاوز کاوه او نه یې هم زغملی شول چې افغانستان یو موټې پاتې نه شي. خو د طالبانو مشرانو ځانونه یا پوه نه کړل او یا یې

هم اختیار نه درلود چې د تېرو ډلو تېپلو تجربو نه استفاده وکړي چې ولې هغوی د ملت نه تجرید شول او دوی باید هغه سهوې تکرار کړې نه وای.

خو د امریکې بمبارۍ چې د اکتوبر پر شپږمه ۲۰۰۱ کې پیل شوې. که څه هم د امریکې هدف د القاعدې د مشرانو نیول او د هغو د کمپونو ړنګول و. خو ډېر ژر یې خپلې ستراتیژۍ ته بدلون ورکړ او د طالبانو په لومړۍ کرښه یې په کابل او تخار کې فرشي بمبارۍ پیل کړې. څکه ورته څرګنده شوه چې د القاعده د مشرانو نیول به وخت ونیسي او په امریکې یې د خلکو توقع دومره زیاته کړه چې باید عملاً وښیې چې د هغوی پر ضد یې ګام پورته کړی دی.

نو څرنګه چې طالبانو په لوېدیځ کې څان ته یو دوست هم نه و پرېښودلی او چا د هغو غږ نه پورته کاوه. امریکا هم د ۷۲ ساعتوپه منځ کې د هغوی د تباهۍ لپاره لستوني رابډ وهل.

کابل د بمباریو په ۳۴ ورځ طالبانو پرېښود او ټولې هغه ډلې او ټپلې چې طالبانو د جنګ په میدان کې له منځه وړې وې یو په یو بېرته راپیدا شوې او د امریکې له څمکنیو او هوایي څواکونو سره په یو لاس یې د طالبانو سنګرونه په شمال، مرکزي افغانستان او نورو څایونو کې ونیول.

د ائتلافي ډلو چلن له پښتنو سره:

د امریکا په بمباریو کې د شمال تبعیضي ډلې چې یوازې مشترک ټکي یې د پښتنو پر ضد درېدل و او د نجیب حکومت په پای کې د لومړي څل لپاره دا ائتلاف منځ ته راغی. یو څل بیا سر راپورته کړ. که څه هم دا ائتلاف ژر خلې منحل شو او د ائتلاف مهمې ډلې چې د دوستم جنبش او د مزاري وحدت ډلې وې. څو میاشتې وروسته له لومړني ائتلاف څخه ووتې او د حکمتیار تر څنګ د نظار شورا او جمعیت پر ضد ودرېدې. خو د ائتلاف په انشعاب سره څینې کسان یې یوې خوا څینې یې بلې خوا شول چې تفصیل ته یې دلته ضرورت نه شته. له دې ډلو څخه چې زیات تېري یې پر پښتنو کړي دي هغه په مزار کې د دوستم جنبش. د محقق هزاره ګان او د نظار شورا تاجکان دي.

تورن اسماعیل هم په هرات او فراه کې د پښتنو تجاوز او د ځایي خلکو پر ضد جنګ او تعصب شروع کړي دي، خو د شمال د ډلو په شان بې ناموسي دلته نه ده شوې چې دلیل یې هم دلته پخپله د پښتنو زور او شمېر دی، نه د اسماعیل خان لطف او شفقت.

د افغانستان په شمال کې د پښتنو پر ضد تعصب، بې ناموسي، چور، چپاول او قتلونه بې سابقه دي چې باید د تاریخ پاڼو ته وسپارل شي.

په نیویارک کې د بشر د حقوقو موسسې غړی د ۲۰۰۱ او ۲۰۰۲ کالونو تر منځ د افغانستان شمال ته یو لړ سفرونه وکړل چې په پښتنو باندې ظلمونه پخپلو سترګو ویني، د امریکایي ورځپاڼو او جریدو خبریالانو هم په دې باب په تفصیل سره په تېر یو کال کې رپوټونه لیکلي دي. په بل عبارت پر پښتنو باندې د جهاد په ټوله دوره کې دومره مواد د لویدیځو ملکونو او د هغو د مطبوعاتو له خوا نه وو لیکل شوي لکه چې په دې تېر کال کې لیکل شوي دي. افغان پوهان او لیکوال باید د دې عیني شاهدانو په اسنادو د پښتنو د تېر کال په باب په تفصیل سره مقالې او کتابونه ولیکي، تر څو هغوی تاریخ ته ور وپېژني. دا مقاله د دې پېښو د تفصیل د لیکلو حوصله نه لري. خو غواړم چې له دې تېریو او ظلمونو پرده پورته کړم. د بشر د حقوقو د رپوټونو د تفصیل لپاره د هغو د بریښنا وېب سایټ نه استفاده کولای شئ چې پته یې http:\\www.hrm.org ده:

دا لاندې پېښې په Homun Rights Watch او په واشنګټن پوست کې لیکل شوې دي:

الف: اختر محمد چې وروسته له ۱۵ میاشتو مزدورۍ او مهاجرت نه په ایران کې بېرته، د افغانستان په شمال کې خپل کورته راستون شو، نو د دې پر ځای چې د فامیل غړي یې تود هرکلی وکړي د سرویس نه په کښته کېدو کې یې ازبک ټوپکیانو ونیو او خپلې قرارګاه ته یې یوړ. هلته یې دومره وواهه چې ضعف یې وکړ او څه چې یې په ایران کې په مزدورۍ ګټلي و، هغه یې ورڅخه غلا کړل. کومې تحفې چې یې د فامیل غړو ته اخستې وې، هغه یې هم ورته پرې نښودې.

کله چې وروسته له څه مودې اختر محمد ازبکانو خوشي کړ. هغه خپل کور ته ولاړ او ويې ليدل چې کور يې هم تالا شوى و او د کورنۍ درک يې نه و.

ب: ۱۴ کلنې فاطمې. هزاره عسکرو ته عذر او زارۍ وکړې چې ورباندې تجاوز ونه کړي، ځکه عمر يې کم او باکره ده. خو يوه هزاره ګي ټوپک ورباندې را واړه چې «کالي دې وباسه او که نه نو وژنو دې؟» او عسکرو پرې تجاوز وکړ او بيا نورو چې ټول د حزب وحدت غړي وو د هغې په سپين سرې مور هم جنسي تجاوز وکړ. د فاطمې مور له دې کسانونه پوښتنه وکړه چې تاسو ولې زموږ په حق کې دومره ظلم کوئ، هغوی ورته وويل چې ته طالبه او پښتنه يې».

مخکې له دې چې دا عسکر ولاړ شي هغو د فاطمې پلار چې يو بوډا شل او شوټ سړى و. دومره وواهه چې بې سده شو. بيا يې د دې کورنۍ هر څه په چور او غلا سره يوړل. د فاطمې مور خبريالانو ته وويل چې موږ ته نور هيڅ نه دي راپاتې. موږ عزت واده او ننګ ټول له منځه وړل شوي دي.

د واشنګټن پوست نماينده ليکي: په شمال کې اوس پښتانه، د طالبانو د نيمګړتياوو تاوان ورکوي. د بشر د حقوقو (Human Rights (H.R ټولنه وايي چې موږ په تېرو څو مياشتو کې د شمال په څو ولايتونو کې، لکه بغلان، تخار، بلخ، جوزجان او سرپل کې له يوه کلي نه بل کلي ته تللي يو او و مو ليدل چې ذ پورته دوو مثالو په شان. هر چېرې د جنبش، وحدت او نظار شورا له خوا په پښتنو باندې ظلمونه تحميل شوي دي. د رپوټ په بله برخه کې ليکي چې په يوه کلي کې ۳۷ تنه نارينه په دې ووژل شول چې ورځخه غوښتل شوې پيسې يې نه درلودې چې دې مليشاوو ته يې ورکړې واى. رپوټ وايي چې اوس د پښتنو کلي بې ارواح بانډو ته ورته دي او اوسېدونکي پښتانه يې يا پاکستان او يا هم د افغانستان په جنوب کې، د پښتنو سيمو ته مهاجر شوي دي.

ج: رپوټ وايي چې د فارياب په يوه کلي کې زموږ ناڅاپه رسېدل يو ازبک ټوپچکى وهېراوه چې له يوه سپينږيري پښتون نه يې په زوره پيسې غوښتلې.

د: د سمنګان په ولايت کې په هغه ورځ چې موږ ورسيدو د کلي يو مشر پښتون مجبور کړای شوي و چې خپله ټوله رمه په هماغه سهار ټوپچکی قوماندان ته د خپل ځان او د فاميل د ژوند په مقابل کې ور وسپاري.

واشنګټن پوست ورځپاڼه د خپل رپوټ په پای کې ليکي چې د امريکا په مرسته دا سرغړوونکي په قدرت راغلل خو اوس امريکا او زموږ متحدين بايد په بېړۍ سره قدم پورته کړي تر څو دا جنګ سالاران له هغه څه نه چې د القاعده او طالبانو پر ضد تر لاسه شوي. له لاسه ورنه کړي. ځکه امريکا د روسانو له وتلو نه وروسته افغانستان ته شاه کړه او د سپټمبر د ۱۱ يوولسمې تاوان يې ورکړ. دا ځل که د افغانستان د خلکو لپاره نه وي. نو موږ بايد د خپل ځان لپاره د افغانستان امنيت او استقرار ته په درنه سترګه وګورو.

هـ: پر پښتنو باندې د تېريو له امله د ملګرو ملتونو د بشر د حقوقو رئيسه مېرمن رابين سن د ۲۰۰۲ په مارچ کې د افغانستان شمال ته ولاړه او وې ويل چې په پښتنو باندې د تاجکو ازبکو او هزاره. اتنيکي ډلو د تېريونه هغې "شوک وخوړ". ځکه په مزار او بلخ کې پښتنو په خپله خوله. هغه قتل و قتال، غلا او چور او بې ناموسي چې د هغوی په حق کې شوي. ورته حکايت کړي. د اسلام اباد په يوه مطبوعاتي کنفرانس کې مېرمن رابين سن وويل چې دواړه نارينه او ښځينه وو هغې ته د جنسي تېريو د سر او مال د تجاوز په باب کيسي وکړې. هغې خبريالانو ته وويل چې دا تجاوز ډېر جدي دی چې په هغو کې قتل، وهل او ټکول، پر ښځو باندې جنسي تجاوز، په يوه کلي کې د زرونو پسونو غلا کول او د پښتنو له کورونو نه د هر شي په سرقت او غلا وړل شامل دي.

د کوريا ازادي راډيو چې په پراګ کې د امريکي په پيسو چلېږي ۲۰۰۲ کال د مارچ پر ۱۴مه وويل شول چې په شمال کې تر يو ميليون پښتانه. ټول د ازبک، هزاره او تاجک اتنيکي ډلو. له انتقام اخيستنې سره مخامخ شوي دي.

و: په يوه رپوټ کې چې له تاجکستان څخه د ۲۰۰۲ کال په سپټمبر کې رالېږل شوي وو تاجک او ازبک ټوپچکيانو خبريالانو ته په پښتنو باندې د

خپلو تېريو کيسې وکړې چې څرنګه موږ حتی په ۸ کلنو نجونو چې بدن يې هلکانو ته ورته و اونه پوهېدل چې موږ څه ورسره کوو. جنسي تيري کړي دي. هغوی وايي چې موږ ته ويل شوي و چې له وژلو نه هم په پښتنو باندې جنسي تېري وکړئ چې ټول عمر د بې ننګۍ پور ورباندې وي. له دې څخه ښکاره ده چې دا ټوپکماران نظر يو پلان ته چې د هغو مشرانو طرح کړی دی دا ډول تېري کوي. ممکن يو هدف هم د افغانستان د شمال او لوېديځ تصفيه له پښتنو نه وي. تر څو که ورځ يې راغله چې دا سيمې بې له کوم مقاومت نه په شمال کې له تاجک او ازبکستان او په لوېديځ کې له ايران سره يوځای شي.

ز: څکه د بشر د حقوقو (H.R) په رپوټ کې له بغلان نه ليکل شوي چې د شورای نظار او سيدکيان اسماعليه ډلې د پښتنو پر کليو د تعرض په وخت کې هغوی ته ويلي وو: "تاسې پښتانه يئ ستاسو له دې سيمې سره اړيکي نه شته، تاسې بايد کابل ته ولاړ شئ، نور دغه سيمه موږ ته پرېږدئ" د دې بشري ټولنې څلور تنه چې د ۲۰۰۲ کال د مارچ او فبروري په مياشتو کې بغلان، سمنګان، بلخ، او فارياب ولايتونو ته ولاړل او هم يې له هغو مهاجرينو سره چې له کندوز نه بې ځايه شوي وو خبرې وکړې، ټولو ورته ويلي چې د ښځو له ګاڼو او د کور له غلې داني څخه نيولې تر جنسي تېريو، وهلو او وژلو پورې ورباندې د دې اتنيکي ډلو د لوټمارانو له لوري تحميل شوي دي.

د بشر دحقوقو اداره (H.R) د رپوټ په پای کې وړانديزونه لري چې څرنګه د دې حالت مخه ونيول شي. او هم ملګري ملتونه واړنديزونه کوي چې څه بايد وکړي او دربيم په منځ مهاله حکومت کې دوستم، فهيم، او محقق ته ګوته نيسي چې بايد د خپلو سرغړونکو کنټرول په لاس کې واخلي. هغوی چې دا جرمونه کوي بايد لرې کړل شي او له حکومت سره د دې تېريو په پلټنو کې مرسته وکړي څکه هغوی هر يو د دې عبوري اداري غړي دي. په شمال کې پښتانه بېرته په خپلو کورونو او کليو کې ځای پر ځای کړي او د پخلاينې لاره تر مخه شي.

د بشر د حقوقو او د ملګرو ملتونو د بشر د کميسون د مشرې مېرمن رابين سن له رپوټونونه دا دي اته مياشتې تېرې شوې خو د پښتنو پر ضد، تېري او تعصب دوام لري. عبوري حکومت د دې پر ځای چې مخه يې ونيسي، د هغوی وياند يوسف نورستاني خبريالانو ته د ۲۰۰۲ په مارچ کې وويل چې د "تيريو رپوټونه مبالغه اميزه دي" دا هغه خبرې ته ورته ده چې خلقيانو به د مهاجرو په باب کوله چې هغه کوچيان دي او له کلونو کلونو راپه دې خوا پاکستان ته اوړي او را اوړي. خدای(ج) دې ظالمان په جزا ورسوي.

اخځونه:

۱- م، ع، رحيم: د افغانانو تاريخ په هند کې **۱۵۴۵** - **۱۶۳۱** م پورې، پاکستان پبلشينګ هوس کراچي ۱۹۶۱

۲- ج، ل، لوس ګومانځ: د هند و افغان د امپراتورۍ پيدا کېدل ۱۷۱۰ - ۱۷۸۰

۳- ای، جی، برل لايډن، هالنډ **۱۹۹۵**

۴- ريچارډ ټپر [سر محرر]((مقدمه)) ، د په افغانستان او ايران کې د قوم او دولت تر منځ مخالف، ګروم هلم، لندن **۱۹۸۳**

۵- نانسي ټپر مقاله په همدی کتاب کې.

۶- توماس، جی، بارفيلډ: د ناقلو پښتنو تاثير په کوچي تګ لاره، د مرکزی اسيا اتحاديه، نيويارک **۱۹۷۸**.

انجنیر محمد انعام واک

د افغانستان قومي ـ ژبنۍ جوړښت

او قومي تجانس

یادونه: دا څېړنیزه لیکنه د واک فونډېشن سروې او څېړنې (۱۹۹۱ ـ ۱۹۹۶) هغه لنډیز دی چې د سږ کال د مې د میاشتې پر یوولسمه نېټه د جرمني د کولن په ښار کې د افغانستان د کلتوري ودې ټولنې له خوا په رابلل شوي سیمینار کې ما ولوسته.

لیکوال

د افغانستان قومي جوړښت:

د افغانستان قومي جوړښت په ټول افغان نفوس کې د ختې پر بنسټ د افغانستان د قومي ګروپونو له فیصدۍ څخه عبارت دی.

له شپېتمي لسیزې (۱۹۶۰) نه ورانديې په افغاني ټولنه کې په خته نسب او قوم پورې د ځان د تړلو روحیه پیاوړې وه، خو په هېواد کې د "دولتي حاکمیت" او "ملي احساس" نسبي پیاوړتیا په خلکو کې د قوم او نسب پر ځای په مربوطه اداري سیاسي واحدونو (ولایتونو) پورې د ځان تړلو احساس منځ ته راوست.

د ۱۹ پېړۍ د پای او د شلمې پېړۍ د منځ په کلونو کې یو شمېر ټولنیزو، کلتوري، مواصلاتي او اقتصادي پروژو د افغانیت او افغان کولو (Afghanization) په بڼه کې د قومي ګروپونو په نسبي ویلې کېدنې یو "لوار" ملي پیوستون منځ ته راووست. خو د

دموکراسۍ د لسیزې (۱۹۶۴ ــ ۱۹۷۳) ناورو پایلو شته ملي احساس کمزوری او په دې ډول شته ملي پیوستون نور هم لوا شو:

په اتیایمه لسیزه کې د "طبقاتي مبارزې" په بڼه کې د یوې ایډیالوژۍ او په ۹۰مه لسیزه کې د "مذهب" په بڼه کې د بلې ایډیالوژۍ د ټولنې او دولت جوړونې ناکام پخلي د شته ملي پیوستون او قومي ژبني جوړښت خام کوشیرونه نور هم وخېژول. په پای کې ټولنه په ۱۹۹۲-۱۹۹۶ دوره کې په قومي بنسټونو ټوټه شوه. په اتیایمه لسیزه کې څه پخپله افغانانو او څه بهرنیو محافلو د افغان قومي ګروپونو د نوي تناسب او فیصدیو په وړاندې کولو د قومونو د فیصد دا بالقوه ټولنیزه ستونزه په یوې بالفعل سیاسي ستونزې بدله او هغه یې د ننني افغان سیاست په محراق کې ورننه ایسته.

په دغسې یوه ټولنیز ــ سیاسي چاپېریال کې واک فونډېشن د یوې ټولنیزې پروژې په توګه په ۱۹۹۱ م کال کې په افغانستان کې د قومي ګروپونو د کره فیصدۍ د لاس ته راوړلو کار پیل او په ۱۹۹۶ م کال کې یې په بریالیتوب پای ته ورساوه.

د نفوسو دقیق شمار او د قومونو کره فیصدي به زموږ د وېشلې ټولنې او وران ویجاړ هېواد په فزیکي بیا ودانولو او اقتصادي پرمختیا کې د لنډې مودې او د ملي ټولنې په جوړښت کې به د اوږدې مودې د هدف په توګه لوی لاس ولري.

د واک فونډېشن دا سروې او څېړنه د دې پروژې پای نه، بلکې د پیل ټکی دی. موږ هیله من یو چې راتلونکې او نورې څېړنې به زموږ دا موندنې لا هم غښتلې کړي.

د دې سروې او څېړنې نتایج د ولسوالیو، حوزو او زونونو په تفکیک یو ځل په ۱۹۹۸ کال کې په پښتو او بیا په ۱۹۹۹ کال په انګرېزي ژبه په پېښور کې چاپ شول.

موږ دلته په لنډ ډول یوازې د زونونو او ټول هېواد په کچ د قومي ګروپونو دا فیصدي وړاندې کوو.

۱- شمال+ لوېدیز زون (بدخشان، تخار، کندز، سمنګان، بغلان، بلخ، فاریاب، جوزجان، بادغیس، هرات، فراه):
پښتانه په سلو کې ۳۹ (د ټول هېواد د نفوسو په سلو کې ۱۳).
تاجک په سلو کې ۲۱ (د ټول هېواد د نفوسو په سلو کې۷).
ازبک په سلو کې ۱۸ (د ټول هېواد د نفوسو په سلو کې ۶).
هزاره په سلو کې ۶ (د ټول هېواد د نفوسو په سلو کې ۲).
ایماق په سلو کې ۶ (د ټول هېواد د نفوسو په سلو کې ۲).
یادونه: د هېواد د ټول نفوس په سلو کې ۳۴ په دې زون کې اباد دي.

۲- مرکزي زون (غور، بامیان، ارزګان):
هزاره، په سلو کې ۵۰ (د ټول هېواد د نفوسو په سلو کې ۳).
پښتانه په سلو کې ۳۵ (د ټول هېواد د نفوسو په سلو کې ۲).
ایماق په سلو کې ۱۲ (د ټول هېواد د نفوسو په سلو کې ۲).
نور اقلیتونه په سلو کې ۱ (د ټول هېواد د نفوسو په سلو کې ۱).
یادونه: د هېواد د ټول نفوس په سلو کې ۶ په دې زون کې اباد دي.

۳- جنوب + ختیز زون:
پښتانه په سلو کې ۷۶ (د ټول هېواد د نفوسو په سلو کې ۳۷).
تاجک په سلو کې ۱۱ (د ټول هېواد د نفوسو کې په سلو کې ۵).
هزاره په سلو کې ۸ (د ټول هېواد د نفوسو په سلو کې ۴).
نور اقلیتونه په سلو کې ۴.
یادونه: د هېواد د ټول نفوس په سلو کې نژدې نیمایي، په سلو کې ۴۹، په دې زون کې مېشت دی.

کوچیان:

ټول کوچیان د افغان نفوس په سلو کې ۱۸، ۱۱.
پښتانه کوچیان د هېواد د ټول نفوس په سلو کې ۹,۹۵.
نور کوچیان د هېواد د ټول نفوس په سلو کې ۱,۳۲.

د قومونو وېش د هېواد په کچ:

۱- پښتانه په سلو کې ۶۲,۷۳.

۲- تاجک په سلو کې ۱۲,۳۸.

۳- هزاره په سلو کې ۹,۰.

۴- ازبک په سلو کې ۶,۱.

۵- ترکمن په سلو کې ۲,۶۹.

۶ ایماق په سلو کې ۲,۶۸.

ټول: ۹۵,۵۸

نور اقلیتونه په سلو کې ۴,۴۲.

ټولټال: ۱۰۰

د افغانستان په شمال+ لوېدیز زون یاني له بدخشان نه نیولې تر فراه پورې په یوولسو ولایتونو کې دا چې تاجک په سلو کې ۲۱، ازبک په سلو کې ۱۸، ترکمن په سلو کې ۸، هزاره او ایماق هر یو په سلو کې ۶ دي. نو، پښتانه په سلو کې د ۳۹ اوسېدونکو په توګه د دې زون اکثریت قوم دی.

د یادونې وړ ده چې د هېواد د ټولو تاجکو په اندازه پښتانه یوازې په شمال + لوېدیز زون او د هېواد د ټولو ازبکو په اندازه تاجک په همدې زون کې اباد دي.

پښتانه: په ټول افغان نفوس کې په سلو کې له ۶۲,۷۳ پښتنو څخه ۲ د هېواد په مرکزي زون ۱۳ د هېواد په شمال + لوېدیز زون په سلو کې ۳۷ په جنوب + ختیز زون او په سلو کې پاتې ۱۰ یې د کوچیانو په توګه ژوند کوي.

تاجک په ټول افغان نفوس کې په سلو کې له نومړو دولسو (۱۲) تاجکو څخه (۷) یې له هندوکش نه هاخوا په شمال ختیز کې له بدخشانه نیولې په لوېدیز کې تر فراه پورې په یوولسو ولایتونو کې او پاتې (۵) یې په عمده ډول په ختیځ ــ مرکزي ولایتونو یاني کاپیسا، پروان او کابل کې اباد دي.

د واک فونډېشن د سروې او څېړنې په نتیجه کې د قومونو ویش ښیي چې اصلي تاجک مېشته سیمې د پروان، کاپیسا، تخار او بدخشان ولایتونه دي. په نورو ولایتونو کې لکه کابل، بغلان، کندز، بلخ، جوزجان کې تاجک حاشیوي او څېرمه ییز نفوس لري. نو که د پورتنیو څلورو ولایتونو اوسېدونکي ټول هم تاجک وګڼل شي، بیا هم د دې ولایتونو نفوس ۲۰۷۵۷۴۹ (۱۹۹۰کال) د ټول افغان نفوس په سلو کې ۱۲ جوړوي، خو داسې نه ده:

د کاپیسا ولایت ۵۳ په سلو کې د پروان د ولایت ۶۰ په سلو کې د تخار د ولایت ۴۵ په سلو کې او د بدخشان د ولایت په سلو کې ۱۷ اوسېدونکي غیر تاجک دي. یانې د دې څلورو ولایتونو ټول تاجک په منځني توګه د دې ولایتونو په سلو کې ۵۷ نفوس جوړوي. چې دا د افغانستان د ټول نفوس په سلو کې ۷ کېږي، په سلو کې پاتې ۵ تاجک په نورو ولایتونو کې مېشت دي.

هزاره:

بامیان په مرکزي افغانستان کې هغه هزاره مېشته سیمه ده، چې د افغانستان د ټول نفوس په سلو کې یوازې څه ناڅه ۲ هزاره ګان په کې اباد دي. په عمومي ډول په ټول افغان نفوس کې په سلو کې ۲ هزاره په شمال + لوېدیز زون په سلو کې ۳ په مرکزي زون او په سلو کې پاتې ۴ یې په جنوب + ختیز زون کې مېشت دي.

د واک فونډېشن په عقیده د هزاره ګانو لپاره د فیصدي د ۶ (L.Dupree) او یا د ۱۹ (CIA) اعداد هېڅکله هم د منلو وړ نه دي.

د بامیانو هزاره ګان په سلو کې نژدې دوه ۱,۷.

د ارزګان ولایت د شهرستان او دایکندي د دوه ګڼ مېشته ولسوالیو په ګډون د دې ولایت ټول هزاره ګان د دې ولایت په سلو کې ۴۷ نفوس جوړوي؛ چې دا پخپل وار د هېواد د ټول نفوس په سلو کې ۳,۱ کېږي.

د غزني ولايت هزاره ګان د دې ولايت د نفوسو په سلو کې ۴۵ دي، چې دا د ټول افغان نفوس په سلو کې ۹,۱ کېږي.

د هېواد نژدې نهمه برخه هزاره ګان (۹,۰) په کابل او پروان کې اباد دي.

نو د همدې ولاتونو هزاره ګان د هېواد د ټول نفوس په سلو کې څه ناڅه ۶ هزاره ګان جوړولای شي. په سلو کې پاتې درې هزاره ګان په لوګر، وردګ، بادغیس، بلخ، کندز، جوزجان، او سمنګان کې مېشت دي.

کوچیان: د افغان نفوس په سلو کې ۱۱,۱۸ دايمي يا اصلي کوچيان دي. د کوچيانو په سلو کې ۸۹ پښتانه دي چې د افغان نفوس په سلو کې ۹,۹۵ کېږي، نور کوچيان د هېواد د ټولو کوچيانو په سلو کې ۱۱ دي، چې دا د هېواد د ټول نفوس په سلو کې ۱,۲۳ کېږي.

د افغانستان ژبنی جوړښت:

افغان ژبنی جوړښت هم يو وېشلی جوړښت دی. د ملګرو ملتونو د معلوماتو او يونيډېټا (UNIDATA) د ۱۹۹۱ کال د سروې او څېړنې له مخې په افغانستان کې د بېلو بېلو ژبو د ويونکو منځنی حد په لاندې ډول دی:

دري ژبې په سلو کې ۴۸.

پښتو ژبې په سلو کې ۴۰.

ازبکي ژبې په سلو کې ۵,۸.

ترکمني ژبې په سلو کې ۱,۴.

بلوڅي ژبې په سلو کې ۱,۸.

د ختيځ پر بنسټ د واک فونډېشن او د ژبې پر بنسټ د ملګرو ملتونو د نوموړې سروې د نتايجو له پرتلې نه جوته ده چې افغان قومي او ژبني جوړښتونه يو پر بل کې نونوتي دي. يانې يو شمېر

افغاني قومي ګروپونه په کلتوري - ژبني لحاظ یو په بل کې ورک شوي دي. پښتانه او هزاره زیات ورک شوي قومي جوړښتونه دي.

مور له نوموړي پرتلې څخه په ټول هېواد کې په ژبني بنسټ د ورکو شویو قومي ګروپونو فیصدۍ لاس ته راوړې دي. دلته یوازې څو مثالونه وړاندې کوو.

په فراه کې په سلو کې ۵۵، په هرات کې په سلو کې ۳۳، په غور کې په سلو کې ۴۱، په پروان کې په سلو کې ۲۱، په کابل کې په سلو کې ۴۲ او په پای کې په ټول هېواد کې په سلو کې ۷,۷۳ پښتانه له کلتوري ژبني پلوه ویلي شوي دي.

هزاره ګان، ایماق، ازبک او ترکمن هم په همدې ډول له کلتوري ژبني لحاظ ویلي شوي دي. داسې چې هزاره ګان او ایماق څه ناڅه په سلو ۳۳.

ازبکي ژبې په سلو کې ۵,۸.

ترکمني ژبې په سلو کې ۱,۴.

د یادونې وړ ده چې یو شمېر تاجک (۱) د پکتیکا ولایت په ارګون، د ننګرهار ولایت د چپلیار او روداتو په ولسوالیو او د کونړ ولایت په دم کلي کې په ژبني لحاظ پښتانه شوي دي. د ننګرهار ولایت د خوږیانیو د ولسوالیو د قلیغو په کلي کې نږدې پنځوس کورنۍ اباد قزلباش د ژبې له پلوه پښتانه او د مذهب له مخې په مطلق ډول (سنیان) شوي دي. دا یو نادر مثال دی چې مذهبي چاپېریال د ګوتو په شمار خلک په مذهبي لحاظ اړولي دي.

د واک فونډېشن خپرنې ښيي چې مذهبي برلاسی یا مذهبي اکثریت په افغانستان کې قومیت نه دي اړولي. د مثال په ډول د بدخشان ولایت د کران او منجان روشان، شغنان، واخان او زیباک د ولسوالیو اسمعیلیه تاجک شیعه ګان اوس هم په خته تاجک دي.

قزلباش د ژبې له پلوه پښتانه او د مذهب له مخې په مطلق ډول (سنیان) شوي دیز دا یو نادر مثال دی چې مذهبي چاپېریال د ګوتو

په شمار خلک په مذهبي چاپېريال د ګوتو په شمار خلک په مذهبي لحاظ اړولي دي.

د واک فونډېشن څېړنې ښيي چې مذهبي برلاسيو يا مذهبي اکثريت په افغانستان کې قوميت نه دي اړولي. د مثال په ډول د بدخشان ولايت د کران او منجان روشان، شغنان، واخان او زيباک د ولسواليو اسمعيليه تاجک شيعه ګان اوس هم په ختکه تاجک دي. قزلباش شيعه ګان (پرته له پورتني استثنا نه) د يوه ډېر کوچني اقليت په توګه چې د پښتنو، تاجکو او نورو سني قومونو سره ګډ اوسېږي اوس هم قزلباش دي. د بغلان د ولايت د دهنه غوري، دوشي او پلخمري د ولسواليو اسمعيليه شيعه ګان هم په ختمه هزاره پاتې دي. سره له دې چې سني او شيعه هزاره ګانو د نورو افغان قومي ګروپونو په څېر نړيوالې نه دي مات کړي بيا هم په باميان، بلخ، کندز، ارزګان، جوزجان او غزني کې هماغسې هزاره ګان پاتې دي.

نو ويلای شو چې: برلاسي په افغانستان کې په عمومي ډول کلتوري ـ سياسي وه! نه قومي او مذهبي ياني د اکثريت مذهب نه اقليتي مذاهب او نه يې د اقليتونو قوميت، يو هم نه دي اړولي. همدې کلتوري ژبنۍ برلاسي منځ ته راوستې وه.

په افغانستان کې د قومونو د ويلي کېدلو او ژبني ورکېدنې عدد زموږ د څېړنې له مخې ۲۱ دي. ياني، په ټول افغانستان کې د غيرتاجک قومي ګروپونو ۲۱ تنه له کلتوري ـ ژبني پلوه فارسيوان شوي دي. نو افغان ژبنی جوړښت په لاندې ډول ګڼلای شو.

د پښتو ژبني جوړښت په سلو کې ۵۵، لومړنی مستقل ژبنی ګروپ.

دري ژبنی جوړښت په سلو کې ۳۳، دويم ژبنی خو ائتلافي ګروپ:

په دې ډول چې تاجکو په ژبني لحاظ:

په سلو کې څه ناڅه ټول هزاره ګان،

په سلو کې سل واړه ایماق.

په سلو کې ۱,۲۹ ترکمن،

په سلو کې ۰,۳ ازبک،

او په سلو کې نژدې اته (۷,۷۳) پښتانه په خپل ځان کې ویلي کړي دي. نو د افغانستان ژبنی جوړښت په لاندې ډول دی:

پښتون ژبنی جوړښت په سلو کې ۵۵.

تاجک، ژبنی جوړښت په سلو کې ۳۳.

هزاره ژبنی جوړښت په سلو کې څه ناڅه صفر.

ازبک ژبنی جوړښت په سلو کې ۵,۸.

ترکمن ژبنی جوړښت په سلو کې ۱,۴.

قومي تجانس:

یو په بل کې د قومي ـ ژبني ګروپونو ویلي کېدل او ورکېدل عامه خبره ده.

نه یوازې په افغانستان، بلکې په درسته بشري ټولنه کې دا ویلي کېدل لیدل کېږي. دا ویلي کېدنه په لنډه موده کې کلتوري او په پای کې د ملي ټولنې د جوړېدو په درشل کې قومي تجانس منځ ته راوړي.

طبعي قومي تجانس په افغانستان کې د نولسمې پېړۍ له پای څخه کمزوری شو. د ۱۹مې پېړۍ تر پایه ۱۸۹۳ قومي تجانس په افغانستان کې څه ناڅه ۸۰ و. اوس قومي تجانس ۶۳ او کلتوري ژبنی تجانس د پښتو ژبې په بنسټ ۵۵ او د دري ژبې پر بنسټ ۳۳ دي.

قومي تجانس په پاکستان کې ۴۸، په ایران کې ۴۵,۶، په تاجکستان کې ۶۲، په ازبکستان کې ۷۱ او ترکمنستان کې ۶۵ دي.

په پاکستان کې په سلو کې ۲۳، پښتانه په پنجابي، سرایکي، سندي او بلوڅي کلتور کې ویلي شوي دي، نه یوازې پښتانه، بلکې

د پښتنو په ګډون ټول پاکستان مېشت پورتني قومي ژبني ګروپونه په (پنجابي قومي ـ ژبني) ګروپ کې ويلي شوي دي. ويلای شو چې په پاکستان کې قومي تجانس ۴۸ دی، خو کلتوري ـ ژبني تجانس تر دې ډېر اوچت دی.

په ايران کې غټ قومي ګروپ فارس دی. چې د ايران د ټول نفوس په سلو کې ۴۵,۶ کېږي. د ايران ملي ژبه فارسي ده. د ايران نور غټ او واړه قومي ګروپونه اذري، کرد، عرب، بلوڅ، قشقاري، ترکمن، بختاري، لر ارمنيان او نور ټول او ټول په فارسي کلتور کې دل شوي دي.

ويلای شو چې د پاکستان په څېر په ايران کې هم ژبنی کلتوري تجانس د قومي تجانس نه ډېر اوچت دی او ليدل کېږي چې:

په ايران کې اقليتونه د اکثريت په کلتوري ژبني بټۍ کې ويلي شوي دي.

په پاکستان کې د غټو او کوچنيو قومي ګروپونو د کلتوري ويلي کېدنې په نتيجه کې يو نوی قومي ژبنی جوړښت منځ ته راغلی دی، خو:

په افغانستان کې د غټ قومي ګروپ پښتانه په ګډون يو شمېر کوچني قومي ګروپونه په تېره بيا هزاره او ايماق په يوه کوچني قومي خو پياوړي قومي ژبني ګروپ، تاجک کې ويلي شوي دي.

د کلتوري ويلي کېدنې بهير په پاکستان او ايران کې د پاملرنې وړ ملي احساس منځ ته راوستی دی، خو په افغانستان کې په تاجک کلتوري بټۍ کې په سلو کې د ۲۱ غير تاجک قومي ګروپونو له ويلي کېدنې سره سره بيا هم ملي احساس او د ملي تولنې د جوړېدو يو "افغان" بهير بريالی نه دی.

د تېرو څلوېښتو کلونو سياسي ــ کلتوري تجربو وښوده چې افغان قومي توکي د ملي ټولنې د جوړېدو په افغان بټۍ کې هماغسې لواړ پراته دي، لکه د کمونېزم د ۷۰ کلن پخلي په بټۍ کې د مرکزي اسيا قومي توکي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښکاره ده چې د قومي تجانس او د ملي تولنې د جوړېدو لپاره تاجک کلتوري بتې په سلو کې په خپل ۱۲ قومي ظرفیت په سلو کې د پاتې ۸۸ افغان قومي ظرفیت د ویلې کېدو لپاره ډېره کوچنۍ ده. ویلای شو د قومي تجانس او ملي تولنې د جوړېدو لپاره ۶۳ پښتون قومي ظرفیت او ۵۵ پښتون کلتوري ژبنی ظرفیت مناسب ظرفیتونه دي، خو؛ بیروکراسۍ له دوه نیمو پېړیو او ایډیالوژۍ له نیمې پېړۍ راهیسې د ملي تولنې د جوړېدو لپاره په افغان پتۍ کې د قومي جوړښت د ویلې کولو ناکامې تجربې کړې دي.

د پښتو ژبني جوړښت مخالف مثلث

الف، ایډیالوژي:

۱- یو نیم افغان سیاسي سازمان، لکه د افغان ملت گوند، چې څه یې پرون او څه یې نن د ډموکراتیکو اصولو له مخې له کلتوري پلوه د پښتون ژبني جوړښت په بنسټ د ملي تولنې په جوړېدو باندې تینگار کړی خو په عمل کې یې څه غټ گام نه دی اوچت کړی.

۲- د داسې ایډیالوژیو په تېره ولاړ سیاسي سازمانونه چې د ژبې ستونزه ورته ملي ستونزه نه ښکارېده او نه ښکاري، او نن دې سازمانونو ته یوازې او یوازې پښتانه غړي پاتې دي.

پښتانه خلقیان او پښتانه مذهبي بنسټپالي د مثال په توگه اخوانیان او طالبان.

پښتانه خلقیان: سره له دې چې د خلقیانو د لنډمهالي حاکمیت په دوره کې د ژبې او قومي په بنسټ نه، بلکې د اجتاعمي ـ اقتصادي طبقه بندۍ په بنسټ د اکثریت او اقلیتونو تفکیک له یوې خوا او د اکثریت او اقلیتونو تولو ژبو ته د ملي او یوې ته په دولتي ـ رسمي سترگه په کلتوري له بلې خوا، د ژبې دملي مسئلې

د حل پالیسي د ستالیني مکتب د ایډیالوژیک تاثیر لاندې وه، خو بیا هم په دې لاره کې په یوه نه یوه بڼه څه کار وشو.

پښتانه اخوانیان: دوی لا هم د "پښتو او فارسي په اسلام کې نه شته" او د "اکثریت او اقلیت په اسلام کې نه شته" په نظریاتو باندې کلک ولاړ دي.

یو څوکسان او یوه نیمه سیاسي حلقه شته چې د پښتو پښتو خبره کوي، خو د هغوی د دې خبرو په ورو کې د هغوی د ایډیالوژۍ شګه ګډه ده او له پښتو نه د یوه سپر کار اخلي.

پښتانه بنستپالي لکه څنګه چې په شلمه پیړۍ کې د خپل ایډیالوژیک انجماد په تېره کلک ولاړ و، نن په یوویشتمه پیړۍ کې هم هماغسې ولاړ پاتې دي. دوی ته د ژبې ملي ستونزه او نور ملي منافع له خپلې ایډیالوژیکي ونې نه ډېر تیټ ښکاري.

ایا په ختیځ پښتنه مذهبي بنستپالنه هم شته؟

اسلامیزم په ټوله مرکزي او جنوبي اسیا کې په پښتنو کې ډېره وده وکړه، خو دا چې ایډیالوژي قومي پولې نه پېژني او هغه ماتوي هم. نو؛ پښتون اسلامیزم شونی دی؟

ایا د طالبانو دوره د پښتون اسلامیزم دوره وه؟ که د پښتون نشنلیزم؟

او که د دې دواړو "ایزمونو" د ګډون او امتزاج دوره؟

ځینې افغاني پوهانو د طالبانو دوره د پښتون نشنلیزم دوره ګڼلې ده او ځینې یې پښتون اسلامیزم ګڼي. خو دا یوه درنه تېروتنه او سرسري نظر دی.

واک فونډېشن د ۱۹۹ کال په وروستیو دریو میاشتو کې په پاکستان او افغانستان کې د یوې سروې په ترڅ کې له ۲۰۰۰ دوه زرو تنو باخبرو افغانانو څخه د طالبانو "د سیاسي ایډیالوژیک" هویت پوښتنه وکړه. په سلو کې ۸۶ کسانو نه یوازې د طالبانو

تحریک "پښتون نشنلېزم" او "پښتون اسلامیزم" و نه ګڼه، بلکې هغه یې سوچه بنسټپالې اسلامي وباله.

واقعیت دا دی چې له تیوریکي پلوه هم نه پښتنه مذهبي بنسټپالنه شته او نه په عملي لحاظ مذهبي بنسټپالنه، د ۱۹۹۲ کال نه تر ۲۰۰۰ کال پورې د اخوانیانو او طالبانو په خپلو دوارو بڼوکې نه د پښتو ژبې او نه د نورو پښتني او افغاني ارزښتونو په یوه تیره هم و نه درېده، نو ویلای شو چې:

ایډیالوژي په خپلو دوارو "کمونیسي" او "مذهبي" بڼو کې د پښتو ژبنی جوړښت په وړاندې د مخالف مثلث یو کونج جوړ کړ.

ب، بیروکراسي:

بیروکراسي نه د افغانستان د ۱۳۴۳ ل کال د اساسي قانون دریمه ماده چې پښتو او دري ژبې د هېواد رسمي ژبې ګڼي او نه د همدې اساسي قانون پینځه دېرشمه ۳۵ ماده چې پښتو ژبه د هیواد ملي ژبه "ګڼي" یوه هم په رسمیت نه پېژني، بیروکراسي نه پښتو لیکي او نه په پښتو غږېږي. بېروکراسي په واقعیت کې یوازې او یوازې دري ژبه د هېواد رسمي او ملي ژبه منلې ده.

یانې:

بېروکراسي د پښتو ژبې جوړښت د مخالف مثلث راس.

ج:

یوه ډله دوه اتشه غیر ګوندي پښتانه څېړونکي او لیکوالان شته چې سوچه پښتو لیکي او له هر چا زیات د پښتو ژبې جوړښت ملاتړ کوي، خو دا ښاغلي په خپلو کورنو کې له خپلو ماشومانو سره په پښتو ژبه نه غږېږي.

له یو غیر پښتو ژبي افغان سره څو کسه ناست پښتو ژبي افغانان په دري ژبه غږېږي.

ځینې پښتانه څېړونکي د پښتو ژبې شپږ اوه سوه څېړنیز کتاب په پښتو، خو سریزه یې په دري ژبه لیکي.

دا ډول درانــه څېړونکــي لــيکوالان، پښـتو ژبــي پښـتانه او فارسـيوان پښـتانه او د پښـتو ژبـنى جوړښت انقلابـي غوښتونکـي پـه لوی لاس د پښتو ژبنی جوړښت د مخالفينو تبر ته لاستی اچوي.

ويـلاى شـو چـې پـه بېروکراسـی پـورې نښتـي ښـاري شـوي او محافظـه کـار پښـتو روښانفکـره قشـر لـږ تـر لـږه لـه دغسـې يـوه کلـتوري انحطـاط او لوېدنـې سـره وران نـه دی، يـانې دا ډول کلـتوري ـــ ژبنـي بهير د پښتو ژبني جوړښت د مخالف قشر بل کونج.

ايډيـالوژی، بېروکراسـی او نومـوړي کلـتوري ـــ ژبنـي بهـير د پښـتو ژبني جوړښت پر وړاندې د مخالف مثلث جوړ کړی.

واقعيـت دا دی چـې قومـي جوړښـت بېلـه کلـتوري - ژبنـي جوړښـت څخـه يـو کمـزوری او بـې بنسـټه جوړښـت دی. دا خـو ژبـنی جوړښـت او بنسټ دی چې قومي جوړښت ښکته پورته بيايي.

کلتوري - ژبنی جوړښت په افغانستان کې پښتانه په سلوکې ۱۳؛

او هزاره گان په سلو کې سل را ښکته کړي.

خو،

تاجک يې درې ځلې پورته کړي دي.

پورتنی څېړنې او ارقام ښيي چې:

پښـتون "قومـي اکثريـت" پـه واقعـت کـې پـه سياسـي لحـاظ پـر يـوه کلتوري اقليت بدل شوی دی.

پښـتو ژبـه لـه "يـوه سياسـي واقعيـت" نـه يـوه کمـزوري کلـتوري واقعيت" ته راښکته شوې ده.

پـه حقيقـت کـې قومـي، جوړښـت د يـوې ټولـنې بطـي او "ژبنـي جوړښـت" يـې سياسـي پولـه ده. يـو پـه بـل بـاندې د دې پولـو لـړول مطلوب قومي تجانس منځ ته راوړل شي.

وړاندیز

پښتو ژبنی جوړښت له مخالف سیاسي کلتوري مثلث نه لږ تر لږه د خلاصون درې پخې رسمي، ملي او دموکراتیکې لارې لري:

د نوموړي اساسي قانون د دریمې مادې له مخې د پښتو ژبې رسمي موقف؛ د همدې اساسي قانون د ۳۵ مادې او د اکثریت د ژبې په توګه د پښتو ژبې ملي موقف؛

او په مرکزي او جنوبي اسیا کې د یوې سیمه ییزې ژبې سیمه ییز موقف،

نو؛

د پښتو ژبني جوړښت غوښتونکي، د ټولنې د کلتوري واقعیتونو په توګه د هېواد نورو ژبو ته په احترام، د پښتو ژبې د کلتوري او علمي انکشاف لپاره نوموړي لارې خپلولی شي.

تر څو پښتو ژبه له نننې کمزوري "کلتوري واقعیت" نه "سیاسي واقعیت" ته اچته شي.

پوهنمل محمداسمعیل یون

راتلونکې لویه جرګه او انتخابات

تشویشونه، اټکلونه او وړاندیزونه

تشویشونه: وخت او ژوند د باد او اوبو مثال لري، ډېر ژر ژر تېرېږي او شاته نه ګوري. هوښیار خلک هغه دي چې له وخت څخه پر خپل وخت ډېره ګټه پورته کړي، رحمان بابا خو ان تېر وخت او تېر ساعت د لحد مړی ګڼي چې ان په سختو ژړاګانو هم نه را ژوندی کېږي او نه بېرته لاس ته راځي.
د بن د تړون او د بېړنۍ لویې جرګې د پرېکړو له مخې د همدې بېړنۍ لویې جرګې تر جوړېدو یو نیم کال وروسته د اساسي قانون د تصویب لپاره بله لویه جرګه رابلل کېږي او تر هغه وروسته بیا د شپږو میاشتو په بهیر کې عمومي انتخابات کېږي او په نتیجه کې به یو منتخب حکومت رامنځ ته کېږي. اساسي قانون، لویه جرګه، انتخابات او منتخب حکومت هغه ډېرې سترې سیاسي مسئلې دي چې د افغانانو او افغانستان برخلیک ټاکي. د زمانې څرخ په ډېره بیړه تاوېږي، خو زموږ ولس په تېره بیا ملي سیاسي ډلې، ملي شخصیتونه او نورې سیاسي ډلې لا تر اوسه کوم فعال سیاسي تحرک، خوځښت او فعالیت نه لري او ددې طلایي وخت طلایي شېبې یې له لاسه وځي. راتلونکې لویې جرګې او انتخاباتو ته خورا کم وخت پاتې دی که سیاسي ډلې همداسې ویدې پاتې شي او یا هم نوې متحرکې سیاسي ډلې او ګوندونه رامنځته نه شي، نو داسې اټکل کېږي چې د افغانستان راتلونکې به تردې هم مبهمه او بدتره شي.

که چېرې په هېواد کې د ملي ګوندونو همدا ډ ب حالت همداسې ډ ب پاتې شي او د اوسنۍ واکمنې انحصارګرې ډلې پر وړاندې یو ملي بدیل، جبهه او ائتلاف جوړ نه شي او د هېواد په سیاسي چارو کې د اوسنۍ واکمنې سیاسي ډلې لاس همداسې خلاص پاتې شي نو د سترو سیاسي ناورینونو د پېښېدو اټکل کېدی شي چې ځینې یې دلته په ګوته کوو:

اټکلونه:

الف- د بدیل مخنیوی: اوسنۍ واکمنه سیاسي ډله غواړي تر راتلونکې لویې جرګې پورې په هېواد کې هېڅ یوه لویه سیاسي ډله او جبهه چې ددوی ګټو ته خطر او ضرر پېښولای شي رامنځ ته نه شي، دوی غواړي همدا حالت تر لویې جرګې پورې همداسې وساتي. که چېرې دوی تر بلې لویې جرګې پورې له پوځي پلوه همداسې برلاسي پاتې شي، نو بیا هم لویه جرګه تر خپل اغېزلاندې راوستلای شي، لکه څنګه چې دې جرګه کې امریکایانو او ملګرو ملتونو دوی ته د ویتو حق ورکړ او سولې ته دګواښ په پلمه یې دوی ته امتیازونه ومنل. نو بله لویه جرګه هم همداسې وګڼه. واکمنه انحصارګره ډله غواړي د زور او پیسو په وسیله د قوي اپوزیشن مخه ونیسي، هر مخالف ته د طالب او القاعدې نوم او رنګ ورکړي او د هغو د ځپلو لپاره د بهرنیو ځواکونو په تېره بیا د امریکایي ځواکونو پام راواړوي.

ب- راتلونکی اساسي قانون: د راتلونکي اساسي قانون سوده دیوه ځانګړي کمیسیون له خوا ترتیبېږي او لویې جرګې ته د تصویب لپاره وړاندې کېږي، په اساسي قانون کې به دوه موضوعګانې تر نورو زیاتې جنجالي وي، یوه د فېډرېشن موضوع او بله د ملي ژبې موضوع. د فېډرېشن پلویان اوس دومره ځواکمن نه دي، خو کېدی شي په افغانستان کې د یو مرکزي حکومت موضوع د زیات تائید وړ وګرځي، نو د پښتو ژبې هغه خپل حقوق چې د ۱۳۴۳ل کال اساسي قانون کې ورته ورکړل شوي او هېڅکله عملي نه شول، هغه هم کېدی شي له ګواښ سره مخامخ شي، ځکه چې اوس د پښتو ژبې هغه ډېر شعوري مخالفین په بشپړ واک کې

دي، دوی به اوس هڅه کوي چې پر کميسيون خپل فشار راولي چې د اساسي قانون ددې مادې متن بدل کړي او بيا به په لويه جرګه کې د خپلو پلويانو له لارې هڅه وکړي د پښتو ژبې حق سلب کړي. د فيډرېشن او ژبې له موضوع پرته په اساسي قانون کې نورې موضوعګانې څکه د زيات تشويش وړ نه دي چې هغه پر ټول ولس، پر شمال وجنوب، ختيځ او لوېديځ يو شان تطبيقېږي.

ج ـ **عمومي ټاکنې (انتخابات):** په اساسي قانون کې به د انتخاباتو ماده هم راځي او کېدی شي د يوې بلې ځانګړې ضميمې په توګه د انتخاباتو قانون جوړ شي، د هېواد د راتلونکي سياسي برخليک او حکومت په ټاکلو کې د انتخاباتو قانون تر ټولو مهم رول ادا کوي، دلته مهمه خبره داده چې د انتخاباتو قانون د ټولنيز عدالت او ټولنيزو واقعيتونو پر بنسټ جوړېږي او که نه؟ دا هم تر اوسه معلومه نه ده چې د انتخاباتو د قانون بشپړ متن لويې جرګې ته وړاندې کېږي او که نه؟ که چېرې د راتلونکو انتخاباتو لايحه د بېړنۍ لويې جرګې د ځانګړي کميسيون د انتخاباتو په شان وي، نو بيا خو ښکاره خبره ده چې ټولنيز عدالت تر پښو لاندې کېږي، د بېړنۍ لويې جرګې د انتخاباتو يوه بېلګه به وړاندې کړو: په بېړنۍ لويه جرګه کې د لغمان له ولايت څخه ټول (۲۵) له لوګر څخه ټول (۱۸) خو له پنجشېر ولسوالۍ څخه له بېلابېلو لارو تر (۳۰) تنو هم زيات راغلي وو. د بدخشان اداري واحدونه له (۱۳) څخه (۲۸) ته پورته شوي وو. د انتخاباتو په قانون کې به حتما د اداري واحدونو او نفوسو خبره زياته مطرح کېږي. دې کې بيا د ټولنيز عدالت تر پښو لاندې کولو اټکل زيات دی، يو خو دا چې په تنظيمواکۍ کې استاد رباني په خپل سر د تاجک مېشتو سيمو اداري واحدونه زيات کړي او د نفوسو په اټکل کې هم کېدی شي مبالغه وشي لکه په تېره لويه جرګه کې چې دا کار وشو، په بېړنۍ لويه جرګه کې د خوست يو وکيل محمداکبر نېکزاد استاد رباني ته د پارلمان د اشخاصو د ټاکنې په برخه کې وويل: "استاد در افغانستان شما (تاجيکها) اکثريت هستيد يا ما (پشتونها)؟" استاد رباني ورته وويل: "شما" نو نېکزاد صيب ورته وويل: " دا نو چې زه په لويه جرګه کې له هر لسو تنو څخه يو تن د

پارلمان د غړو په توګه ومنم نو دې کې خو ته اکثریت کېږې او موږ په اقلیت کې راځو، نو دا خو معلومېږي چې تاسو او د لویې جرګې کمیسیون له موږ سره درغلي کړې او زموږ حق مو سلب کړی، اکثریت مو په اقلیت بدل کړی، نو هغه پارلمان چې اکثریت په کې په اقلیت بدلېږي نو موږ یې ولې ومنو؟ ښه به دا وي چې له هر ولایت څخه دوه دوه تنه پارلمان ته راشي". استاد رباني چې د اکبر نېکزاد دا خبرې واورېدې نو غلی شو او ځواب یې نه درلود.

نو ګه د انتخاباتو په قانون کې بیا هم څوکې په همدې ډول ووېشل شي، لکه د بېړنۍ لویې جرګې له خوا چې وېشل شوې وې. نو ښکاره خبره ده چې د انتخاباتو په نتیجه کې به یو ملي حکومت رامنځته نه شي، ځکه چې د هېواد اکثریت به په لومړي ګام کې له واکه محروم شي.

د- راتلونکې لویه جرګه: تر اوسه دا معلومه نه ده چې د راتلونکې لویې جرګې لپاره بیا انتخابات کېږي او که نه؟ یا همدا وکیلان لویې جرګې ته ځي؟ او که نه په دې برخه کې به څه کمی وزیاتی او یا غورچاڼ کېږي؟ او که غوراوی کېږي دا به دچا له خوا کېږي؟ د انتسابي غړو، وزیرانو او والیانو د ګډون مسئله به چې اکثره د واکمنې ډلې پلویان وو څنګه اوارېږي؟ دا ټولې هغه پوښتنې دي چې باید تر لویې جرګې ډېرې دمخه سپینې او اوارې شي. که لویې جرګې ته د همدې انتسابي غړو په ګډون همدا ترکیب بیا راشي او واکمنه ډله هم تر هغه وخته په همداسې قوت کې پاتې وي او بهرنیان یې هم همداسې ملاتړ وکړي، نو داسې دې وګڼل شي چې نه به داسې اساسي قانون تصویب شي چې هغه پر عدالت ولاړ وي او نه به هم د انتخاباتو عادلانه قانون.

هـ- راتلونکي انتخابات: راتلونکي انتخابات د راتلونکې لویې جرګې، اساسي قانون او د انتخاباتو د لایحې له کیفیت څخه ښه څرګندېږي، که چېرې لویې جرګې ښه ورتیا درلوده او د پوره عدالت پر بنسټ یې اساسي قانون تصویب کړ او تر هغه وروسته د انتخاباتو قانون هم د ټولنیز او ملي انډول او عدالت پر بنسټ ولاړ و. نو بیا خو د راتلونکو انتخاباتو نتیجې هم

مثبتې بوله. کله چې د انتخاباتو نتيجې د عام ملت د هيلو ښکارندويې وي، نو د هغو پر اساس به جوړ شوی حکومت هم ملي او د ولس د خوښې وړ وي او که په پورته ټولو مسايلو کې درغلي شوې وه، نو حکومت يې هم همداسې بې کفايته او بې ثباته وګڼه.

و- د ټاکنو د نتيجو تضمين: تر ټولو ستره او سياسي وېره د انتخاباتو د نتيجو تضمين دی، که چېرې په افغانستان کې رښتيني انتخابات هم وشي او د ولس د خوښې استازي په ټاکنو کې غوڅ بری هم ترلاسه کړي، خو دې سره سره بيا هم واکمنه نظامي ډله د واک له اساسي لېږد څخه ډډه وکړي نو ايا داسې کوم تضمين او سرچينه شته چې واکمنه ډله دې ته اړه کړي چې واک نوي منتخب حکومت ته پرېږدي؟

په خواشينۍ سره بايد ووايو چې تر اوسه داسې کوم تضمين او د واک کومه بله سرچينه نه شته چې واکمنه ډله واک پرېښودو ته اړه کړي. په افغانستان کې اوس د واک اساسي سرچينې بهرني پوځي ځواکونه او په کورنۍ کچه د نظار شورا پوځي سياسي ډله ده. بهرني پوځونه نه غواړي چې په افغانستان کې د ټولنيز عدالت د تضمين او تامين لپاره خپله وينه قربان کړي، غوره مثال يې همدا تېره بېړنۍ لويه جرګه ده.

دا واقعيت ټولو ته څرګند دی. چې که پخوانی پاچا اعليحضرت محمدظاهرشاه په لويه جرګه کې ځان کانديد کړی وای نو (۸۰ـ۹۰) سلنې وکيلانو ښځه ته رايه ورکوله. خو د نظار شورا د مخالفت له وجې هغه ځان کانديد نه کړ او امريکايانو نه غوښتل له نظار شورا سره د جګړې او يا د هغوی د خپګان په بيه د شاه ملاتړ وکړي، په دې وخت کې له ملګرو ملتونو او امريکايي پوځونو پرته بل مطرح قوت نه و چې پر نظارشورا باندې يې د زور له لارې د ولس حق منلای وای. کله چې پخوانی پاچا له خپلې کانديدۍ تېرشو، نو په کانديدانو کې تر ښاغلي حامد کرزي بل غوره شخص نه و، نو څکه وکيلانو هغه په ډېر اکثريت يانې (۱۵۰۰) رايو څخه په (۱۲۹۵) رايو د هېواد د مشر په توګه په دې نيت چې د اوسنۍ واکمنې ډلې انحصاري واک پای ته ورسوي.

خو کله چې د حکومت د جوړېدو خبره شوه بیا له جرګې څخه واک واخېستل شو او خبره د پردې شاته ولېږدول شوه. نظار شورا څکه اساسي پوستونه او کابینه انتخاباتو ته وړاندې نه کړه چې دوی پوهېدل د انتخاباتو له لارې یې نه شو ګټلای. د لویې جرګې د رئیسه هیئت د پنځو څوکیو لپاره انتخابات دوی ته غوره بېلګه وه، چې د نظار شورا یا پنجشېر ولسوالۍ دکاندیدانو له جملې څخه یو تن هم بریالی نه شو، نو کله چې د جرګې د رئیسه هیئت څوکۍ نه شي ګټلای، نو وزارتونه به څنګه وګټي؟

همدا علت و چې بیا یې له خپل نظامي زور څخه ګټه پورته کړه، کرزی صیب امریکایان او ملګري ملتونه یې دې ته اړ کړل چې اساسي وزارتونه بیا دوی ته ورکړي او بیا په داسې وخت کې یې جرګې ته اعلان کړي چې د مخالفت لپاره هېڅ وخت پاتې نه وي. د کابینې تر معرفۍ څه موده وروسته په یوه خصوصي غونډه کې ښاغلي کرزي صیب دا اعتراف کړی و چې: " موږ په لویه جرګه کې عدالت تر پښو لاندې کړ او سولې ته مو ترجیح ورکړه". له "سولې ته ترجیح" څخه دښاغلي کرزي مقصد دادی چې نظار شورا اخطار ورکړی چې "که چېرې د کابینې په ټاکنه کې زموږ شرطونه ونه منل شي نو موږ به کابل په وینو ولمبوو". نو کرزي صیب څکه غوره وبلله چې څه که عدالت تامین نه شي نو لږ تر لږه خو به موقتي سوله رامنځ ته شي، نو د راتلونکو انتخاباتو د مثبتې نتیجې د تطبیق او تضمین لپاره هم همدا وېره شته چې بیا به د بېړنۍ لویې جرګې پېښې تکرارېږي.

اوس پوښتنه داده چې راتلونکې لویې جرګې، اساسي قانون، انتخاباتو او منتخب حکومت ته د دومره تشویشونو او اټکلیزو خطرونو د مخنیوي لپاره د حل کومه لاره هم شته او که نه؟ ددې پوښتنې په ځواب کې باید وویل شي چې د حل لارې شته، خو دا د حل لارې زیات کار، زغم، پوره تدبیر او زیاته قرباني غواړي، دلته به ځینو حل لارو او وړاندیزونو ته هم اشاره وکړو:

وړاندیزونه:

۱. **د يوه ملي سياسي بديل جوړول:** د اوسني انحصار د مخنيوي لپاره تر ټولو ضروري خبره د يوه افغانشموله سياسي بديل جوړول دي. په دې سياسي بديل کې باید په افغانستان کې د ټولو قومونو د استازي تمثیل وشي، که چېرې داسې وشي نو د يوې ځانګړې ډلې د انحصار ماتېدل ډېر اسانېږي، اوسنی انحصارګره ډله غواړي تر راتلونکې لويې جرګې او انتخاباتو پورې هم سياسي حالات او هم نظامي وضع همداسې پاتې شي او په دې موده کې کوم قوي مخالف تحريک سر راپورته نه کړي، که چېرې حالات همداسې بې تحرکه روان وي، نو د اوسنی سياسي نظامي ډلې د بري اټکل زياتېدی شي.

۲. **د لويې جرګې د وکيلانو رول:** که چېرې د راتلونکې لويې جرګې لپاره بيا له سره ټاکنې کېږي، نو باید د هغو لپاره سم ترتيبات ونيول شي او هغه نيمګړتياوې چې په تېرنی لويه جرګه کې وې د هغوی د مخنيوي لپاره باید هڅه وشي، کوښښ دې وشي چې غوره ملي او مسلکي شخصيتونه لويې جرګې ته ولېږل شي، ولايتونو او ولسواليو ته د زيات وکم سهم د ورکړې هغه نا انډولي چې په تېرنی لويه جرګه کې وه هغه باید بيا تکرار نه شي او که چېرې همدا وکيلان بيا لويې جرګې ته ځي او يا په کې غورچاڼ کېږي، نو ددې لپاره باید يا يو بېل ناپېيلی کميسيون وټاکل شي چې د هېڅ سياسي ډلې اغېز پرې پروت نه وي او يا دې هم د هر ولايت له خپلو وکيلانو يوه يوه جرګه جوړه شي او هغوی دې له خپل منځه لويې جرګې ته غوره او مسلکي کسان ور وپېژني، په دې لويه جرګه کې د مسلک پر خاوندانو ځکه زيات ټينګار لازم دی، چې دا د اساسي قانون د تصويب لپاره جوړېږي، نو د فن او مسلک خاوندانو ته په کې ډېره اړتيا ليدل کېږي، که لويې جرګې ته په رښتيا هم ډېر غوره غوره وکيلان لاړ شي نو زيات اټکل دی چې دوی به په هېوادنی کچه غوره پرېکړې وکړي او د اساسي قانون هغه مادې چې د ملت د ګټو پر ځای د ځينو خاصو ډلو د نظر او ګټو د تمثيل لپاره وړاندې کېږي د هغو مخه به ونيسي.

۳. د انتخاباتو څانګړی کميسيون: د انتخاباتو څانګړی کميسيون بايد بشپړ ناپيېلي او د ملګرو ملتونو تر مستقيمې څارنې لاندې کار وکړي، د واکمنې ډلې او نورو تنظيمي ډلو تر اغېزې لاندې بايد نه وي. انتخابات هم بايد د ملګرو ملتونو تر نظر لاندې ترسره شي. د انتخاباتو طرزالعمل بايد روښان او د عدالت پر بنسټ ولاړ وي، که چېرې سيمه ييزه، ژبنۍ، قومي او تنظيمي لېوالتيا په کې په پام کې نيول شوې وي او په انتخاباتي حوزو کې د څوکيو او يا استازو شمېر ناعادلانه وي، نو مخکې تر دې چې عملي انتخابات پيل شي ـ بايد سمون په کې راوستل شي، که د انتخاباتو د ناعادلانه طرزالعمل له مخې عادلانه ټاکنې هم ترسره شي نتجيه به يې منفي وي. د ساري په توګه که د انتخاباتو په طرزالعمل کې يوې ولسوالۍ ته (۱۰) څوکۍ او يوه ولايت ته (۱۰ يا ۱۲) څوکۍ ورکړل شي نو دا عدالت نه دی. د بېړنۍ لويې جرګې د طرزالعمل له مخې پنجشېر ولسوالۍ (۹) څوکۍ، لوګر او نورستان ولايت ته (۱۷) (۱۷) څوکۍ ورکړل شوې وې، خو وروسته د ښځينه استازو او نورو غړو په ګډون له پنجشېر ولسوالۍ څخه (۳۰)، له لغمان څخه (۲۵)، له نورستان څخه (۱۹) او د لوګر څخه غالباً (۱۸) کسانو ګډون کړی و، نو که دا او دې ته ورته نورې دا ډول هڅې کېږي، نو دا به طبعاً انتخابات تر پوښتنې لاندې راولي، که فرضاً د انتخاباتو طرزالعمل له دا ډول بېلګو څخه ډک وي. نو بيا انتخابات څکه ضرور نه دي چې طبعاً يې همغه خلک ګټي چې چا پر طرزالغمل خپل دا ډول نظر او غوښتنه تحميل کړي. په تنظيمي پړاو کې د اداري واحدونو خبره بله لانجمنه مسئله ده، که د هغو پر بنسټ نويو زياتو شويو اداري واحدونو ته امتيازات ورکړل شي، نو بيا به اکثره مستحق ولايتونه او د هغو اوسېدونکي زيانمن شي، د تنظيمي پړاو له مخې د پنجشېر يوه ولسوالۍ پر څلورو ولسواليو بدله شوې، لغمان ولايت هم څلور ولسوالۍ لري، مانا دا چې لغمان او پنجشېر ولسوالۍ ته به يو ډول حقوق ورکول کېږي، که چېرې د انتخاباتو کميسيون هم د بېړنۍ لويې جرګې د کميسيون لاره تعقيب کړه نو څرګنده خبره ده چې عدالت تر پښو لاندې کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اداري واحدونو تر څنګ د نفوسو شمېر بله جنجالي مسئله ده چې د انتخاباتو کميسيون به ورسره لاس وګرېوان وي. په افغانستان کې هېڅ قوم هم پر خپل هغه شمېر چې په ځينو احصائيو کې ښودل شوی قانع نه دی، اکثره احصايې هم دقيقې نه دي، نو که د نفوسو د همدې اټکلي شمېر له مخې ولايتونو او ولسواليو ته سهم ورکړل شي، ځينې نور به پرې ځکه قانع نه شي چې هېڅوک تربل ځان کم نه ګڼي او که په انتخاباتو کې نفوس په پام کې ونه نيول شي نو دا هم لويه بې انصافي ده، که چېرې د ملګروملتونو له خوا واقعيت ته کومه نږدې احصائيه وي، نو هماغه دې په پام کې ونيول شي، هم نفوس او هم اداري واحدونه دواړه دې په پام کې ونيول شي او که دقيقه احصائيه نه وي، نو د هرې سيمې او په مجموعي ډول د هېواد د نفوسو تر دقيقې سرشمېرنې پورې دې انتخاباتي سيستم تر تنظيمي ادارې دمخه اداري واحدونو له مخې اعيار شي. هغه ولايتونه چې په ښکاره تر نورو لوی دي او زيات نفوس لري لکه کابل، ننګرهار، کندهار، هرات، مزارشريف او پکتيا دوی ته دې تر نورو ولايتونو نسبتاً زيات سهم ورکړل شي او نورو ولايتونو ته دې مساويانه ونډه ورکړل شي، کله چې تر منتخب حکومت وروسته په هېواد کې عمومي سرشمېرنه وشوه بيا دې په نورو انتخاباتو کې هم اداري واحدونه او هم نفوس دواړه په پام کې ونيول شي، لنډه دا چې د ببړنۍ لويې جرګې د ځانګړې کميسيون له خوا چې داخل کومه بې انصافي شوې وه هغه بايد بيا تکرار نه شي.

۴. د انتخاباتو د نتيجو د برې د عملي کولو تضمين: ډېر زيات احتمال دی چې تر انتخاباتو پورې به په افغانستان کې ملي پوځ او ملي پوليس (ځارندوی) جوړ نه شي، البته تر اوسني حالت به يو څه پرمختګ وشي، خو د داسې ملي پوځ او ملي پوليسو جوړول چې د ولس زړه پرې راټول او ډاډه شي تر هغه وخته ستونزمن برېښي، که چېرې اوسنۍ واکمنه ډله په همدې ډول له خپل نظامي او سياسي زور سره په واک کې پاتې وي، نو طبيعي خبره ده چې نه يوازې پر ټاکنو خپل اغېز غورځولای شي، بلکې د هغو ټګلوری هم بدلولای شي، که چېرې همدا ډله انتخابات وګټي نو بيا يې د نتيجې د عملي کولو لپاره تضمين ته ځکه اړتيا نه پيدا کېږي چې خپله

همدوی دي نو دوی به په خپله دولت هم جوړوي او خپل نظامي دريځ به هم غښتلی کوي. خو که چېرې د دوی مخالفينو انتخابات وګټل لکه په تېره لويه جرګه کې چې تقريباً اکثره وکيلان د دوی له انحصار سره مخالف وو، نو بيا به څه کېږي؟ واکمنه ډله به په خپله خوښه نظامي او سياسي واک پرېږدي او که نه؟ په هېڅ ډول فکر نه کېږي چې هغوی دې په خپله خوښه واک پرېږدي. که فرضاً ډېر زيات نړيوال سياسي فشار پرې راشي نو بيا به هم ووايي چې څه ملکي برخه يې د منتخب حکومت خو د نظامي چارو امتياز بايد موږ سره وي، ځکه چې د"طالب او القاعدې پر ضد مو جګړه کړې ده؟!!" نو که بيا هم همداسې حکومت چې نظامي چارې يې د تنظيمي اشخاصو او ملکي چارې يې د ملت د استازو له خوا ترسره کېږي رامنځ ته شي ګومان نه کېږي چې ډېر دوام به وکړي. تل به ملکي حکومت د پوځي هغو له خوا ترګواښ او خطر لاندې وي. نو تر ټولو ښه لاره يې داده چې يو نړيوال سياسي او پوځي تضمين موجود وي. ګومان نه کېږي چې امريکايي پوځونه او نړيوال سوله ساتي ځواک تر راتلونکو انتخاباتو دمخه له افغانستان نه پښې سپکې کړي، ځکه که دوی ووځي د اوسني حکومت عمر هم شايد را لنډ شي.

نو ښه لاره خو داده چې د ملګرو ملتونو تر نظر لاندې سوله ساتي ځواکونه تر نويو انتخاباتو پورې د اوسني واکمنې ډلې ټولې ملېشې بې وسلې کړي او د ملي پوليسو او ملي اردو د جوړولو کار دې ډېر زيات ګړندی کړي، په ملي اردو او پوليسو کې بايد د جهاد او الحاد په نومونو د تنظيمي اشخاصو او ټوپکوالو داخلول بند شي. د بن کنفرانس پرېکړې هم وايي چې له کابل ښار څخه بايد ټول وسلوال کسان ووځي. تر هغه چې کابل ښار له وسلوالو ملېشو څخه پاک نه شي او د ملګرو ملتونو تر چتر لاندې سوله ساتي ځواکونه او همدارنګه د نړۍ ستر زبرځواکي؟ د امريکا متحده ايالتونه، انګلستان او نور مطرح هېوادونه په افغانستان کې د راتلونکو انتخاباتو د نتيجو تطبيق تضمين نه کړي او افغان ملت ته يې ډاډ ورنه کړي راتلونکي انتخابات به بې باوره او بې نتيجې وي.

پوهاند دکتور مجاور احمد زیار

د افغانستان اوسنی ژبتو کمیز رغښت

(Ethno – Linguistic composition of Afghanistan)

پورتنی لیکنه چې د پوهاند صاحب زیار یوه ژوره څیړنیزه او پوهنیزه لیکنه ده، د "پښتو او پښتانه د ژبپوهنې په رڼا کې" خپره شوې ده او د لیکنو له دغې ټولګې سره سمون خوري، ځکه درانه لوستونکي د نومړې ښوونیزې لیکنې لوستلو ته رابولم چې د اثر په شپږم څپرکي کې (۲۶۸ ـ ۲۹۸مخونو) بشپړه راغلې ده.

په مینه اومننه

ډاکټر جاوید

ډاکټر جاوید

د افغانستان په شمال کې
د طالب او القاعده په نومونو د پښتنو وژنې

د لیلي دښته یوازې دښته نه ده
چې له مڼې نه یې زه پکښې مدفون یم
هره دښته د وطن لیلي - لیلي ده
زه د خپل وطن له سره تېر مجنون یم

یادښت:

د روان زېږدیز کال د اګست په پیل کې د همدغه کتاب چې اوس یې تاسې لولئ د لیکنو د راټولو هوډ وکړ او د همدغې مقالې تر سرلیک لاندې مې موضوع ښاغلي ډاکټر سبحان هاتفي ته وسپارله. هغه په ورین تندي ومنله. خو وروسته بیا ښاغلی هاتفي صاحب زیات بوخت شو. او د نومبر تر اومې نېټې پورې مې په دې اړه د هغه له خوا کوم احوال تر لاسه نه کړ، نو پرېکړه مې وکړه چې د په همدې برخه کې په مطبوعاتو کې خپرې شوې مستندې لیکنې او راپورونه ستاسې په وړاندې کېږدم.

په دې کې خو هېڅ شک نه شته، چې پښتانه له خپلې ژبې سره ګډه ریښه لري او د میشتېدنې اولېږدیدنې لومړني مرکزونه يې د هندوکش شمالي برخې دي.چې ګڼو بهرنيو څېړونکو او ختيځپوهانو لکه. ګايګر. ډاکټر مارګنستېرزن او ډېرو نورو په اثبات رسولې او همداراز يو شمېر افغاني څېړونکواوپوهانو هم په خپلو اثارو کې ورته اشاره کړې ده.

که څېړې موږ د خپل تاټوبي د لېږديدنو لنډ تاريخ ته ځير شو نو د موتنګړي په قول په منځني اسيا کې د کمونستانو تر واکمنېدو وروسته (۱۹۲۶ - ۱۹۱۷) څه له پاسه نيم مليون په تېره بيا تاجک او ازبک کډوال زموږ هېواد ته راوکوچېدل او ګڼ شمېر يې د افغانستان په شمالي سيمو کې مېشته شول او د هغه مهال افغاني واکمنانو په ډېره ورينتدي او اسلامي روحيه ځمکې او افغاني هويت وروبخښل.

(رښا او دفاع. د محمد حسن سهاک ليکنه)

خو د ډېموکراسۍ له لسيزې را په دېخوا کله چې د افغانستان په اساسي قانون کې پښتو د ملي ژبې په توګه ومنل شوه، روسيې د همدغو کډوالو په مرسته د اقليتونو او مليتونو د مارکسېستي اصطلاحاګانو او اطلاعاتو په مرسته زموږ د ملي کور د ورانېدو بنسټ کېښود، چې په يو اړخيزه توګه د پښتنو پر وړاندې، ان تر ننه دوام لري.

"د ټولنپوهنې علم، په بېلا بېلو ټولنو کې ورځني ژوند او سياسي چارو دا ثابته کړې چې اقليتونه يا لږکي په هره ټولنه کې د هغې د اکثريت په اندول بې ثباته وي، له استثنايي حالاتو پرته دوی هغه وخت زيات سر راپورته کوي چې هېواد له عمومي بحران سره مخ وي او همدا حالت دوی د خپل خان او ژوند د خوندي كولو او د خپلو غوښتنو د لاس ته راوړلو وخت بولي. ان که د دوی غوښتنې د ټولنې او د هېواد له ملي ګټو سره په تضاد کې هم وي. هر هغه ټولنه چې لږکي ولري په خپل ځانګړي موقعيت او حالت کې د خپلو اقليتونو له دې ډول غوښتنو سره مخ وي. اقليتونه کېدای شي مذهبي وي او يا کيدای شي قومي وي. هغه هېوادونه او ټولنې چې ګڼ قوميزه وي له دې ستونزو سره مخ وي. په ځانګړی ډول هغه ټولنې چې

اقلیتونه یې له نورو هېوادونو سره قومي او مذهبي اړیکي لري، په خطرناک ډول له دې بحران سرهٔ مخ وي.

افغانستان هم له هغو هېوادونو څخه دی چې د یو لوی (اکثریت) قوم تر څنګ ځینې واړه قومونه او مذهبي لږکي هم په کې ژوند کوي. دا اقلیتونه کېدی شي پر دوو کټګوریو ووېشل شي: یو هغه لږکي چې له بهرنیو هېوادونو سره ژبني، قومي او مذهبي اړیکي لري او په اصطلاح د طمعې، لمسونې، هڅونې او پارونې اصلي سرچینې یې هم هماغه هېوادونه وي.

دویم هغه ډول اقلیتونه دي چې تر هېواد دننه ژوند کوي، ځانګړې ژبه، تقریباً ځانګړی کلتور لري، خو له بهرنیو هېوادونو سره قومي اړیکي او نور ټینګ تماسونه نه لري.

افغاني ټولنې ته د لومړي ډول اقلیتونو د حقوقو مدعیان د زیات خطر او سر دردی سبب کېږي. په دې لږکیو کې تاجکان، چې د پخوانې شوروي له تاجکستان او له ژبني پلوه له ایران، ازبکان چې د پخواني شوروي له ازبکستان او هزاره ګان چې له مذهبي پلوه له ایران سره اړیکي لري، ځینې وختونه په افغانستان کې د خپلو قومي، ژبنیو او مذهبي "حقوقو" د تلف کېدو چیغې پورته کوي.

سره له دې چې افغانستان یو داسې هېواد و چې د اقلیت او اکثریت خبره په کې چندان مطرح نه وه، که ظلم هم شوی، نو پر ټولو شوی او که د سوکالۍ لمر هم لګېدلی نو پر ټولو لګېدلی دی. البته د ځینو واکمنو له خوا به د پردي تېري د مخنیوي او اقتدار ته د خطر د له منځه وړلو په نیت پر کوم ځانګړي اتنیکي ګروپ فشار راوړل شوی وي، خو دا ټولټال په دې مانا نه دي چې ګني چا پر کوم ځانګړي اقلیت ظلم او تعدی کړې دي. د نفوس په اندول په افغاني ټولنه کې تر ټولو خراب ژوند د پښتنو و او دی، یوازې د کوچیانو پښتنو له خواریو ډک ژوند او د هغو د وګړو شمېر. د افغانستان د هر اول، دویم او درېیم اقلیت له وګړو څخه زیات دی، پاتې نور پښتانه لا خو پر ځای پرېږده. له دې سره سره بیا هم په افغانستان کې ځینو اقلیتونو ته منسوب اشخاص په قراره کېنناستل او له لرې او نږدې

سرچینو سره يې اړيکي ټينګ کړل، يا هغوى ورسره اړيکي وساتل او په افغانستان کې يې د "اقليتونو"، محرومو اقليتونو "مليتهاى ستمديده" او په نورو نومونو شعارونه پورته کول.

له پخوا زماني راهيسې روسان په دې ګروهه وو چې د منځنۍ اسيا د قومونو تر اپل کولو وروسته به د افغانستان ځينې سيمې هم د همدغو قومونو د قومي اړيکو په واسطه اپل کړي، خو ځينې پښتانه د دوى پر دې نيتونو پوه وو، نو د روسانو د احتمالي او يا هم ځرګند او جدي خطر پر وړاندې يې پښتانه په شمال کې د يوه پولادي ديوال په توګه ودرول او هم يې د هغه ځاى شاړې ځمکې پرې ابادې کړې. روسان هم ارام کېنناستل او خپلې هڅې يې پيل کړې. کله چې د افغانستان په اساسي قانون (اعليحضرت محمد ظاهرشاه د وخت) کې پښتو ژبه رسمي او ملي اعلان شوه، نو روسانو د يوې تبصرې په ترڅ کې وويل: "د افغانستان د دولت سياست د پښتو پالنې پر لورې روان دى".

دويمه سقاوي، سمسور افغان

بې وزله افغانانو لا د شوروي پوځ او بيا ورځېرمه دويمې سقاوۍ وروسته د سولې اوهوساني دمه نه وه ايستلې چې د سپتمبر يوولسمې د بدمرغۍ غبرګون هم زموږ پر ولس وروتپل شو. تر نوموړې نېټې وروسته زموږ مظلوم ولس چې د امريکا تر سختو اوغير انساني بمباريو لاندې شو، د "الجزيره" تلويزيون د ارقامو له مخې څه له پاسه ۶۳ زره افغانان په شهادت ورسېدل، شمالي ټلوالي ته يو ځل بيا موقع په لاس ورغله چې د کلدارو او روبلو ځاى ډالرو ونيو. په دې ترڅ کې امريکا د خپلو موخو د ترلاسه کولو لپاره پر هغو کسانو تکيه وکړه چې په افغانستان کې د ترهګرۍ (تروريزم) بنسټ اېښودونکي، د مخدره توکيو دقاچاق مافيا او د همدې مظلوم ملت ښکاره او ځرګند جنايتکاران دي.

عام ولس او څېړونکيو دا تمه لرله چې په دې ځل به د امريکا دا نوى سياست څه نا څه د دوى په ګټه وي او د هېواد د بيارغونې کار به په ډېره چټکۍ پر مخ لاړ شي، څه له پاسه درې نيم ميليونه کډوال به په تېره بيا له

ګاونډیو هېوادونو څخه ژر بېرته هېواد ته راستانه شي او همداراز په سوله او امن کې به د کاروبار او عزت څښتنان شي. خو دا د عام ولس یو خوب و، چې نه یوازې هېڅکله رښتیا نه شو. بلکې په ځانګړې توګه د پښتون تبر پر ضد د هېواد په هر ګوټ کې د وژنو. تېلوژنو او نورو جنایتونو لکه د کورونو، شتمنیو غلاوې او بې ناموسۍ د قومي تصفیې تر بریده دود شوې او د دې جنایتونو او بې ناموسیو ریکارډ ــ فاشیزم، سهیونیزم او ستالینیزم ته پېغور شو.

هو، په دې ځل بیا د شمالي تلوالې جنایتونه لکه تېر ځل چې د روسیې، ایران او نورو غلیمو هېوادونو له خوا رهبري شوي وو او د جنرال مالک او د شمالي تلوالې د نورو غړو له خوا په نامرده ـ غیر افغاني، غیراسلامي او غیرانساني عمل چې په زرګونو تشلاسي طالبان او د طالب په پلمه د شمال بې وزله اوسېدونکي پښتانه یې په ډله ییزه توګه په ډېر بربریت سره ووژل، نه یوازې دا چې بې محاکمې پاتې شول. بلکې نن د امریکا په پلوۍ دغه بې فرهنګه قاتلین او ګوډاګي داړه ماران د سولې حامیان او مدعیان هم وبلل شول او دا خو لا څه چې دغه نالوستي غله زموږ د مظلوم ملت پر ضد پر جنرالۍ، ستر جنرالۍ، مارشالۍ او ان وزارتونو هم ونازول شول، چې سلیم عقل یې په هیڅ وجه نه شي منلی. په هېواد کې د تنظیمي سیالیو ځای پردو غلیمانو ته د یو څو ډالرو په بدل کې د جاسوسۍ ناوړه عمل په ټولیزه شمالي ګډۍ (تلوالې) او په ځانګړې توګه د نظار پنجشېرۍ او منفورې مافیا ورځنۍ روزې وګرځیده، چې په وجه یې ډېرې پښتون مېشتې سیمې، کورنۍ او د پښتنو مخور مشران د طالب یا القاعده په نامه شهیدان کړای شول چې تر ننه دوام لري او د همدغه ګوډاګیتوب په مرسته له دې کمکۍ ولسوالۍ څخه د منځمهالې ادارې شپږ نااهله کسانو ځانونه په زور وزیران او په ګڼو نورو وزراتونو کې جګپوړې استازې وټاکل، څکه نن یې رښتینی مظلوم افغان ولس له خوږ ګوتې ټینګ او یرغمل نیولی او هرې لوري څوکۍ ته د رسېدو معیار یې له پوهې او وړتیا څخه پر پنجشېریتوب او دویم پړاو کې د شمالي تلوالې غړیتوب اړولی دی. د

ایران او روسي په مرسته کابل ته د یو بین المللي جاسوس د عکسونو لپاره چاپخونې راوړل شوې او د دوی د عبادت معبود ګرځېدلی، چې پر ټول ولس یې غواړي وروتپي او سلو زر نور ورته جنایتونه چې یادون یې د دې کمکۍ ټولګې له وسه پورته ښکاري، خو د افغان شهیدپال تاریخ یې د حساب او عدالت تر ورځې تکي په تکي په پام کې ساتي او ثبتوي.

د دې ټولو غلاوو، وژنو، ډلوژنو او بې ساري جنایتونو په اړه به ډېرې رسالې او پنډ پنډ مستند کتابونه چاپ شي او د نړۍ په سینماګانو کې به یې په اړه فلمونه خپاره شي، چې بیا به هم لږ وي، خو موږ دلته د مشت نمونې خروار په توګه یوازې د یو څو بهرنیو ژورنالېستانو او دوو هېوادوالو سترګو لیدلی حال په پوره امانتدارۍ سره راخلو او هیله ده چې د دغه ویده ولس د خبرتیا، ویښتیا او یووالي لپاره د اسرافیل شپېلۍ وګرځي، تش په نامه قبیله پرستۍ او سیمه ییزو توپیرونو ته شا کړي او ټول مجرمین او بې رحمه قاتلین په یو غږ د عدالت محاکمې ته وړاندې کړي.

د قعلـه جنګي قصابه

د لومړي ځل لپاره د قلعه جنګي په اړه دقيقترين او بوږنوونکی راپور

•

وروسته لـه يوې اوونۍ خوني جګړو په سلګونو عربان او لـه پرديو وطنو راغلي فدايان او طالبان په دې کـلا کې پـه داسې توګـه ووژل شول چې د انسـانيت پـه تـاريخ کـې بـه د مـثال پـه توګـه يادېږي؛ ځکـه چې دوی د جنګي کـلا بغـاوت پـه نـوم لـه دغـو محاصـره شـويو کسـانو سره هغه څه وکړل چې د شريف وجدان خـاوندان يې هېڅکله هم نه شي تبرئه کولی. خو زه نه پوهېږم پـه هغـو درواغجنو او غلطو راپورونو چې جنرال دوستم او امريکايي سرتېرو خبري رسنيو تـه ورکـړي، تـر څـه حـده د دې قصـابخانې پـه بربريـت پـرده غوړلې؟ خو زه پـه داسې حال کې هلته ورسېدم چې ګڼ شمېر مړي پراته وو، د هر لاش پـه سر دوو دريو ځړ پړو خړرو سپيانو خپلې ژامې او پنجې ښخې کړې وې او داړل يې.

د دغـو مړو پـه منځ کې يو څو اسونه هم مړه پراته وو چې سپيانو يې خېټې څيرلې وې او بـد بـوی تـرې لتېـدو. يـو بـل زخمـي اس هـم تـړل شـوی و چې د زخمونـو او درد لـه وجې لېونی شوی و. پورته پورته غوړځېدو او زګيروی يې خوت او چيغې يې وهلې، يوه پښه يې په لاندې بند کې پرې شوې وه، پورتـه پـه کړکيو کې څوکسـه مليشـې ورتـه ناسـت وو او خنـدل يې، دوی تـه د اس وحشـي شغـار او زخمونـو د يـوې ډرامې حيثيـت درلـود چې دوی پـه ډېر لذت او خونـد ورتـه پـه تماشا بوخت وو. اقـلاً پـه لږ نژدې فاصلـه کې يو دوه سوي

ټانکونه او څو سوي ډاټسنې هم پرتې وې، دغه ټانکونه د شمالي ټلوالې (دوستم د مليشو) وې، خو ډاټسنې د عربانو مربوطې وې.
د کلا په لويه دروازه چې ورد ننه شوم، نو کتل مې چې يو روسي غولپيکر ټانک په پولادي چينونو سره د کتار پرتو مړو او زخميانو پر سر ورخېژوي، د کتلو تاب مې نه درلود. هلته به د زخميانو د لااله الا الله فريادونه اورېدل کېدل. دغه اوازونه به ډېر لوړ شول، ټانک به چې څومره نژدې کېدو د دوی د لا اله الا الله اوازونه به هم لوړېدل. د کلا پر بامونو بې شمېره مليشې ولاړ وو او له صحنې څخه په لذت اخېستو سره يې د مړو او زخميانو سرنوشت ته خندل. د مړو او زخميانو او ژونديو اسيرانو لاسونه او پښې سره ګډ ترل شوي وو او ټول په يوه اوږد کتار د چيندار ټانک مخې ته اچول شوي وو. د ټانک پر سر يو ازبک افسر له پيکا ماشيندار سره ناست و، مردکي اوګردنه يې تر غاړې او ملا تاو کړې وه، غټ کاڼي يې هم څنګ ته ايښي وو، ده به د پرتو کسانو سيل کاوه، اوکه به له دوی نه چا سر پورته کاوه او يا غوښتل به يې چې د ټانک له چين څخه ځان وژغوري، نو په همدې غټو کاڼو به يې پر سروېشتو، په همدې عجيب حالت کې يو مليشه د يوه مړه په خوله لګيا و او د سرو زرو غاښ يې ترې ايستو، په داسې حال کې چې سپي يې هم د همدې مړي په خېټه بوت و.
بله خوا د بامبوتې پر سر د فېروزيي ګمبدې (چې په چونې او ژېړو خاورو رنګ شوې) څنګ ته په مورچل کې د CIA افسر د يوه مړي لاش په داسې حال کې پروت دی چې يو عرب مجاهد له ترل شويو بمونو سره ځان پرې اچولی او د دواړو غوښې يې باد باد کړې دي، خو په مورچل کې د دواړو مړو د وجود زياتې برخې پاتې دي، په يوه بله مورچه کې دوه تکي عرب ځوانان په داسې حال کې مړه پراته دي چې د دواړو تر منځ د لاسي بم کړۍ ترل شوې او په مجرد د دې چې څوک دغه مړي وښوروي او يا يې سره بېل کړي، نو بم به هم ورسره والوځوي، بله خوا ته د يوې بلې خاورينې ګمبدې لاندې د زېرزميني لور ته د زينو لاندې لاره ده، نه پوهېږم په زېرزميني کې به څومره مړي پراته وي؟ ډېر څه په کې نه معلومېږي، ځکه چې ډېره ژوره او تياره وه، لرګينې زينې يې هم سوې وې، د سويو انسانانو بوی ترې

راخوت، چې سړی د لوګو او بوی زغم نه درلود. ووېرېدم او په بیړه بېرته ترې راستون شوم.

کلا ډېره لویه ده، هره خوا په کې سوړې او زېرزمینۍ او لغمونه دي، په ځینو زېرزمینیو کې مرداري او چټلې اوبه هم راغونډې شوې او د دغو مردارو اوبو پر سر تور تور مړي پراته وو.

د کوټو او زېرزمینیو د باندې ګډې وډې ملیشې ګرځېدې راګرځېدې، چا پلنګي دريشۍ، چا ګوپيچې او چا برګ برګ څادرونه تر سر تاو کړي وو، د اکثرو ملیشو عسکري بوټونه او د ځینو سسوړې په پښو وې. په دوی کې ځینې ملیشې لګیا وې او د مړو لباسونه او بوټونه یې ایستل، د یوه مړه عرب پښو ته یو سورمخی جنګیالی ناست و او د هغه کرمچ یې را ایستل، ده په داسې حال کې چې د مړي یو کرمچ په خپله پښه کړی و او بله پښه یې لوڅه وه او غوښتل یې د مړي دویم کرمچ هم راوباسي، په داسې حال کې چې خپلې سسوړې (لېړین بوټونه) یې د مړو خوا ته ورغورځولي وو. د کلا هرې خوا ته چې سترګې اړوې د بربادۍ او دهشت مناظر تر سترګو کېږي. هره صحنه او هره منظره د انسان زړه ګروي، هره خوا مړي او زخمیان پراته دي، هره خوا وېرانۍ او بربادۍ دیو هره خوا پرې کړي سرونه او بند بند شوي اندامونه او د وجود ټوټې پرتې دي، د بوی او وحشت ساری نه دي لیدل شوي.

افغانان دې ته جنګي کلا وايي خو اوس د جنګ تر څنګ څنګ باید ورته د مړو او دهشت کلا هم ووايي.

زه دلته په داسې حال کې راغلی وم چې د نومبر میاشت وه، د سهار د لمر زرینې وړانګې او د ژمي ساړه بادونه او خیلې د سیمې فضا ته ډېر مغموم رنګ ورکړی و، زه که څه هم دغه کلا ته د معرکو تر کرارۍ او سکون وروسته لومړنی شاهد نه یم، خو له څو ورځو وروسته هم انسان د مړو او بربریت په لیدو سره اټکل کولی شي چې دلته به څه قیامت تېر شوی وي! د وسلو پاتې شوې ذخیرې او درجن درجن مړي د مقاومت او نبرد زور پخپله بیانوي. د کلا منځ له مرمیو او پیکچکو (تولیو) داسې ډک دی ته به وايې د مرمیو فابریکه ده. د سپکو او درنو وسلو ګولۍ او باروت هره خوا

نامنظم او کوټه کوټه پراته دي، د لاسي بمونو او د PRG راکټونو چاودلې او ناچاودلې مرمۍ لـه شـماره وتلـې وې، د دې ټولـو بـاروتو او مرمـیو د انبارونوپه منځ کې په همدې خونې کلا کې زه هم ګرځېدم راګرځېدم، نه پوهېدم چې چېرته پښه کېږدم، تر څو د لاسي بمونو او ناچاودونو مرمیو خوراک نه شم. عیناً د هغه پېښنو په څېر لکه چې د اوبو په فوارې کې را ایساره وي او زیار باسي چې اوبه پرې تويي نه شي. موږ هم د مرګ له وېرې په ډېر احتیاط پل د بل پلـه پـر سر کېښود. زما شاوخوا د امریکایـي توغندبو ټوټې پرتې وې، چې هر څه يې تباه کړي وو. دغه راکټونه د کلا په منځ کې د موټر او ټانکونو تر منځ د کلا په دېوالونو او چتونو راپرېوتي وو. د سوځل شویو ډاټسنو په منځ کې هم دغه راکټونه لیګېدلي وو. په ډاټسنو کې د سپرو عربانو غوښې يې هره خوا باد باد کړې وې. د یوې ډاټسنې په منځ کې صرف څو سوي هډوکي پراته وو. په کلا کې د سنوبر ونې له چرو او کوفته شویو غوښو، داغ داغ ولاړې وې، جنګي کلا د مرګ باغچې ته ورته ښکارېدلـه. تا بـه ویل چې دا تورو داغدارو ونو هم خون کړی وي. مهیبه او وحشتناکه ولاړې وې. د باغچې دېوالونه هم تک تور اوښتي وو، یوه اوونۍ د کلا په باغچې کې اورونه بلېدل. د کلا تر مسجدي ګمبدو لاندې په یو لېرې کونج کې یوه پلنه بنده دروازه ده، ښکاري له کلونو کلونو پرې د چا ګوزر او دخول نه دی شوی. شاخوا يې وچ بوټي او کاڼي پراته دي، لکه د پېریانو ځای، څکه د کلا تـر ټولـو خلوت رکن همدا و. دلته بې شمېره پټکي، لونګۍ، څادرونـه، او پـه وینو لړلي واسکټونه یو پر بل برسېره نامنظم پراته وو، لکه د پشمینه بافۍ زباله داني لوی ډېران ترې جوړ شوی و.

مانا دا چې دا کلا جنګي ده، یو وخت د شاهانو او ملکانو قصر و، دا د خانانو کلا وه، ۱۲۰ کالـه پخوانۍ کلا. دا کلا پـه اصل کې ختېنه ده، خو کاڼي او لرګي په کې هم پرېیمانه کارول شوي دي. د کلا دېوالونه او ودانۍ په ژېړې خاورې او ګچ رنګ شوي دي. خو کلونه کلونه کېږي چې چا يې مرمت نه دی کړی. د کلا محوطه لوړ لوړ پخڅه یي دېوالونه لریوچې تر نیم متر زیات سور لري. د دېوالونو لوړوالی يې ۱۰ مترو ته رسېږي. د کلا

دننه ودانۍ په دوو برخو وېشل شوې، جنوبي او شمالي برخه د دوارو ودانيو پر سرد شلو مترو په لوړوالي برجي مورچلونه جوړ شوي دي، چې د کلا شاوخوا صحرا ترې په ښه توګه څارل کېدای شي. له همدې جګړو څخه مخکې په کلا کې د بزکشۍ ۳۰۰ اسان ساتل کېدل. د کلا شاهي اهميت که څه هم ډېر کلونه کېږي چې ختم شوی، خو د اسونو له غوجل خانې سره يې شکل او اهميت بلکل ورک شو، کله چې په عربانو او طالبانو له هرې خوا حملې پيل شوې او له دوی څخه يې د پناه لاره ورکه کړه، نو ځينو يې (چې اکثره عربان وو) دې کلا ته پناه راوړه، په هغه ګړۍ کې لا په کلا کې ډېر زيات اسونه ولاړ وو. د امريکا او محلي متحدينو (ازبکو مليشو، د نظار شورا، د حزب وحدت او حرکت محسني) په ګډو عملياتو کې د وسلو او وسايلو له فوق العاده تفاوت سره سره د دې عربانو مقاومت يو ځل بيا جنګي کلا ته نړيوال شهرت ورکړ، داخل به تاريخ څه چې د زمانې ضمير هم د شوي استبداد او وحشت کيسه هېره نه کړي، د ژوند په صفحه کې مې دغسې کيسه بله نه شته او نه پوهېږم نورو ته به دا روايت څنګه ښکاري او څه ډول به يې تعبيروي؟

خو زه يې د يو بې طرفه انسان په توګه ليکم او بيانوم، يوازې د صحنې د يو شاهد او ګواه په توګه، او کيسه داسې وه:

د کلا جنګي محاصره شويو جنګياليو د تسليمۍ اعلان وکړ، دوی پوهېدل چې په هېڅ صورت کې جنګ نه شي ګټلی. د سيمې قوماندان شمس الحق ناصري وايي: زما کسان په دې بريالي شول چې بې شمېره طالبان او عربان په مزارشريف کې اسيران کړي، موږ دغه نيول شوي، کسان ژوندي او سلامت دجنرال دوستم ځواکونو ته تسليم کړل.

شمس الحق ناصري اوس د بلخ سرپربست دی، لوړه ځواني او توري برندې سترګې لري، خړه پلوي لونګۍ يې تر سر تړلې، له مظاهرو يې بربښې چې د بارسوخه کورنۍ غړی دی. په پياوړي اوګتيالي چاپنداز يې هم شهرت موندلی.

کله چې زما سره غږېده، نو له ډېر ځوراو غضب څخه يې ګوتې پرېدلې. دی ځان ته د جنګي کلا د بغاوت د ختمولو فاتح وايي او په فخر سره وايي

چې په ترکمنستان کې د امریکا قونسلګرۍ سره تعهد لري. د سپتمبر له پېښې وروسته یې له امریکایي ډیپلوماتانو سره اړیکي نور هم پاخه شوي. اوس چې په سیمه کې طالبان او القاعده ختم شوي، د دوی راج چلېږي، امریکایان اوس په مزارشریف کې درې مخابروي مرکزونه لري چې په هوا کې د درېو مصنوعي ستوریو له خوا ورته اطلاعات راغونډېږي.

له مزاره تر کندز پورې:

د مزار له سقوط څخه یوازې دوه اوونۍ مخکې امریکا، جنرال دوستم ته د مزار د عملیاتو لپاره ۳۰۰۰۰۰ډالره ورکړل، په داسې حال کې چې شمس الحق ته یې ۵۰ زره ډالر او ستلایتونه ورکړل. د ورځې په اوږدو کې د قوماندان شمس الحق جنګیالي لومړۍ ډوله وه چې د مزارشریف مقاومت یې ختم کړ. شمس الحق د دوستم په مشوره او د هغه د حکم په اساس د کندز په لور روان شو. دی په دې هم مکلف و چې د طالبانو او القاعدې غړي چې په هر ځای کې پټ او پراګنده شوي باید ژوندي یا مړه تر لاسه کړي. شمس الحق ته امریکایانو د سپوترس Spotters دستګاه هم ورکړې، چې په ډېر دقت سره د معلوماتو په لېږدولو کې ترې کار اخېستل کېږي، د همدې د ستګاه د شفري فعالیت په اساس امریکایان کولی شي خپل اهداف په نښه کړي او د عسکري نقشې په درلودو سره یې په اتوماتیک ډول او له رادار سیستم سره تماس ټینګېږي، دغه دستګاه په اسانۍ سره د توغندیو او الوتکو بمبارد رهبري کوي. شمس الحق د مزار د سقوط په اړه وایي: "کله چې د مزارشریف نظامي مرکزونه او امنیتي کمربندونه د هوایي بریدونو په واسطه فلج شول، زموږ جنګیالیو پلې عملیات پیل کړل. مزار مو لاندې کړ، د عربانو په شمول مو د طالبانو ۴۰ ډاټنسې او ۲۰۰ سرې ژوندي ونیول. د نومبر پر نهمه د شپې لس بجو د کندز په لور را روان شو. دوستم راته وویل چې د مزارشریف او نورو سیمو ټول وسله وال طالبانو او عربانو کندز ته تللي او زموږ کوښښ به دا وي چې په سوله ییزه توګه د کندز مسئله حل کړو، په کندز کې د طالبانو او د القاعدې (له ۸۰۰ څخه تر ۱۰۰ تنه) خارجي جنګیالي (چیچنایي، عرب،

ازبکستاني، پاکستاني او...) راغونډ شوي وو. په کندز کې اصلي مشکل د طالبانو نه و، ټول مشکل د هغو خارجي جنګیالیو چې تر مرګ پورې یې د مقاومت ژمنه کړې وه. د کندز شاوخوا ته له رسېدو سره سم مې خپل پخواني دوست امیر جان چې ډېره موده د طالبانو ملګری پاتې شوی و، ور ولېږو. امیرجان په کندز کې د طالبانو له نظامي قوماندان ملا فاضل سره په تماس کې شو او زموږ سره په مذاکراتو کې قانع کړ. لومړني مذاکرات مو د دوستم په مشرۍ په جنګي کلا کې تر سره کړل، په مذاکراتو کې د هزاره وو مشر محقق، د نظار شورا عطاء محمد او دوه نور محلي قوماندانان او یو لوړ، سور او سپین امریکایي چې ازبکي لباس یې په تن و هم شامل وو.

جنرال دوستم ویل چې که چېرې دوی خپل خیر غواړي، نو بهترینه لاره دا ده چې موږ ته وسلې او سامان وسپاري، موږ به دوی په اطمینان سره کندهار او نورو جنوبي سرحدونو ته ورسوو، خو خارجي طالبانو به امریکایانو ته تسلیموو ملا فاضل ته د دې خبرې منل ګران وو چې عربان او نور خارجي طالبان دې امریکا ته وسپارل شي، خو کله چې جنرال دوستم د وروستي ځل لپاره ګواښ وکړ، که چېرې زموږ پر شروطونو توافق و نه شي نو نه به روغ انسان له دې سیمې ووځي او نه به په کندز کې د چا کور او مال سلامت پاتې شي، ځکه زه به ټول ژوندي وګړي د ټانک تر چینونو لاندې کړم.

له دې مذاکراتو وروسته کله چې د کندز د محاصرې کړۍ نوره هم تنګه شوه، د ملافاضل موقف ډېر بدل شوی و، په دویم ځل مذاکراتو کې یې نه یوازې د دوستم ټول شرطونه ومنل بلکې ملا فاضل دا هم وویل: که چېرې دوستم په خپل کړیو ژمنو صادق پاتې شي، نو دی به اسامه هم لاس تړلی ورته تسلیم کړي او تر کابل او نورو سیمو پورې به شمالي ځواکونو مرسته وکړي. په همدې توګه کله چې مزار د نومبر پر نهمه او ورپسې کابل د نومبر پر ۱۳مه سقوط وکړ، لس ورځې وروسته (د نومبر ۲۴) کې کندز هم سقوط وکړ. د نومبر په څلورویشتمه ملا فاضل امیر جان ته اطلاع ورکړه چې موږ ټول تسلیمېږو، خو زر تنه عربان چې زموږ سره موافق نه وو له

کندز څخه وتلي او د مزار په لور روان دي. که څه هم د دوی له جملې څخه ۴۰۰ تنه موړ دي ته متقاعد کړې چې زموږ لاره ونیسي، خو ۶۰۰ نورو يې زموږ له فیصلو سرغونه کړی، دغه ۶۰۰ کسان چې په خپلو ډاټسنو او جیپانو کې سپاره وو او د مزار په یوه څنډه کې متمرکز شول. ملا فاضل او امیر جان له دې وېرې چې د مزارشریف د سلطان راضیې د ښوونځي پېښه تکرار نه شي. د هغوی په تعقیب شول (د سلطان راضیې په ښوونځي کې ۵۰۰ ایسار شوي عربان او پاکستانیان د شمالي تلوالې او امریکایانو له خوا په ډېرې رسوایۍ سره ووژل شول او څه یې تېښیان هم شول)، که څه هم له کندز څخه د دغو ۶۰۰ تنو د وتلو هدف په مزار د حملې نه و. دوی غوښتل چې یوازې او یوازې ځانونه امیرجان ته چې دا خلک ورسره بلد وو تسلیم کړي، ځکه چې امیرجان یو باغیرته پښتون او مهربان انسان دی، خو په دې شرط به تسلیمېدل چې په صحنه کې به هېڅ امریکایي افسر نه وي، د دوی د شرط په اساس د امیرجان له خوا (د دوستم او نورو متحدینو په حضور) د دې کسانو د خلع سلاح کول کار پیل شو، خو دا څه اسانه کار نه و، ځکه چې ځینو افراطي عربانو له خپل ځان سره لاسي بمونه، پیسې، چاقو او تمانچې پټې ساتلې وې. خو کله چې د دوستم کسانو له دوی تلاشي اخیستنه نو د دوی د پیسو په سر یې په خپلو کې هم ټکر او شخړې راغلې، خو کله چې ماښام نژدې شو او د دې مجاهدینو د روژه ماتي وخت راغی، د اسیرانو د شپې تېرولو لپاره د ځای بندوبست په کار و. دوستم غوښتل دا کسان د مزار هوايي ډګر ته انتقال کړي، خو هلته امریکایانو د خپلو ماموریتونو په پلمه اجازه ور نه کړه. نو د مجبوریت له مخې یې جنګي کلا انتخاب کړه، تر څو شپه هلته تېره کړي. تر جنګي کلا بل داسې مضبوط او ستر ځای په نظر نه راتو.

د جنګي کلا شپه:

کله چې اسیران جنګي کلا ته را ورسول شول، نو د دقیقې تلاشۍ لپاره د جنرال دوستم قوماندان "نادر" او د هزاره وو د ډلې "سیدالله مسرور"

کسانو د اسیرانو په پلټنې پیل وکړ. د تلاشۍ اخیستو په جریان کې یوه عرب ځان په لاسي بم والوزاوه، چې له دې انفجار سره د شمس الحق ناصري دوه تنه هم له منځه لاړل. دا خو هسې مازې د کار پیلامه وه. عربان په دې ناراضه وو چې له دوی سره غلطي وشوه. لومړۍ غلطي دا وه چې دوی ځانونه امیرجان ته تسلیم کړي وو، خو په منځ کې ټول واک او اختیار د دوستم ملیشو ترې واخیست. بل دا چې له دوی سره وعده شوې وه چې تر هرات پورې به دوی سلامت رسول کیږي. خو له وضعې بریښیده چې دوی امریکایانو ته ورتسلیموي. له پېښې وروسته یې اسیران په ډېرې چابکۍ سره د کلا د جنوبي برخې زیرزمینیو ته ښکته کړل او ټول هماغلته ځای پر ځای شول. د شپې ناوخته اسیرانو یو بل پسې خپل ځانونه پر بمونه الوزول، ښایي دوی ته دا کار تر هغه مرګ ښه بریښیده چې سبا ته د امریکایانو له خوا ور رسیږي. په دې زیرزمینیو کې شل کلن "جان فلیپ واکر" هم موجود و چې ملګرو یې د عبدالحمید په نامه پېژانده. هېڅوک نه پوهېدل چې دی دې د امریکا د "مارېلاند" سیمې اوسېدونکی امریکایی وي. واکر د امریکا په سانفرانسیسکو کې د یوې کاتولیکې کورنۍ په غېږ کې رالوی شوی دی.

دا چې د زیرزمینۍ له لومړۍ ځان وژونکې چاودنې وروسته هلته نور څه پېښ شول، جان واکر داسې وایي: د نومبر پر ۲۵مه نېټه د شمال تلوالې ملیشو سهار وختي له زیرزمینیو څخه زموږ را ایستل په داسې حال کې پیل کړل چې زمونږ لاسونه یې تر شا راته کلک تړل او بیا یې یو یو را ایستلو، د لاس تړلو پر مهال دغو ملیشو له سختو وهلو او ټکولو هم کار اخیست، هېڅوک نه پوهېدل چې له څه ډول سرنوشت سره به مخامخیږو، په دې د ټولو یقین و چې تر هرات پورې د دوی رسول هسې یوه دوکه او فریب و، په موږ کې ډېرو اسیرانو په کرس کرس ژړل، ځکه اوس تر ډېره حده دا محسوسېده چې یا خو به همدلته لاس تړلي وژل کیږو، او یا خو به مو په ډېر ذلت سره امریکایانو ته سپاري. موږ یې چې له زیرزمینۍ زاوویستلو، نو سملاسي مې سترګې په دوو امریکایانو ولګېدې، د یوه په لاس کې وړوکې ویډیویي کامره وه.او زموږ عکاسي یې کوله.

جان واکر زیاتوي: دغه دوه امریکایي صاحبمنصبان د CIA غړي وو. د لومړي کس نوم: دایف Dave چې لوړ قامت او غټه سره ږیره یې درلوده او د ازبکانو لباس یې په تن کړی و، هغه په روانه لهجه په ازبکي او روسي ژبه خبرې کولی شوای، خو له دې ټولو سره سره له ورایه ښکارېده چې هغه امریکایی دی. د ده سور او سپین مخ، شنې سترګې او په ورانه پورې تړلې تمانچه او د خبرو سبک په خپله دا ښودله چې امریکایی دی. د دویم سړي نوم مایک (جاني مایکل سپاین (Jonny Micheal Spayn) و. مایک چې ۳۲ کلن و او د جین پلتون یې اغوستی و او تور بریتونه یې لرل، د ده له ویدیویي کامرې پوه شوم چې د CIA غړی دی. دغو دوو امریکایانو زما پلټنه کوله، خو زما په اړه یې هېڅ معلومات نه درلودل، او نه یې هم زه پېژندلم.

واکر وایي: همدا دوه امریکایان او ورسره د افغاني ملیشو سړي په څوکیو ناست وو او له هر بندي څخه یې په ډېر فاتحانه غرور پوښتنې کولې، دوی به هر بندي را غوښت او په ګوند به یې خپلې مخې ته کېناوه (په داسې حال کې چې لاسونه به یې تر شا کلک تړلي وو) او بیا به یې تحقیق ترې کاوه.

جان واکر چې په خیرن او ډنګر صورت د CIA افسرانو مخې ته کښېنول شو، خو دوی تصور نه کاوه چې دا به د دوی په څېر یو امریکایی وي. د CIA مامورین په لوړ غږ غږېدل، او پوښتنې یې کولې، خو جان واکر چوپ او خاموش و، هېڅ ځواب یې نه ورکاوه. نور اسیران هم په کتار کې چوپ او غمګین ناست وو او د خپل تحقیق لپاره یې د نوبت انتظار کاوه.

دوی د مایک او دایف خبرې اورېدې. مایک خپل لاسونه په ډېر خور تر ملا نیولي وو. له خپلې څوکۍ پاڅېده او ویې ویل: زموږ هدف د هغو خبیثانو لاس ته راوړل دي چې په نیویارک کې یې بې ګناه خلک ووژل، په هغو چاودنو کې په سلګونو مسلمانان هم ووژل شول.

مایک په داسې حال کې چې جان واکر یې مخې ته ناست و، په لوړ اواز غږ وکړ:

خبرې کوې که نه؟ زموږ ځواب راکړه؟ خو واکر هېڅ نه ویل.

د ورځې یوولس بجې شوې، د تحقیق له مېز څخه ۳۰۰ متره لرې د سره صلیب غړی سیمون بروکس Simon Brooks هم د دغې صحنې عیني شاهد و (ده له جنرال فوزي څخه چې د ملیشو عمومي قوماندان و، د اسیرانو د سرنوشت په اړه د ملاقات لپاره وخت اخیستی و). بروکس خپل د سترګو لیدلی حال داسې بیانوي:

د کلا له یوې څنډې څخه د کلاشینکوف د ضربې اوازونه راغلل، ما لا له جنرال فوزي سره خبرې نه وې پیل کړې، دواړه د ده په یوه کوټه کې ناست وو، جنرال فوزي پاڅېده او ویې ویل اوس نو ملاقات نه شو کولی. زه یې په همدې کوټه کې پرېښودم، او دی ووت. د ډزو اوازونه وار په وار زیاتېدل، ورسره ورسره د بمونو اوازونه هم راغلل، زه ووېرېدم، غوښتل مې چې کوټه پرېږدم، او جنرال فوزي ته ځان ورسوم. هغه د کلا له بام څخه خپلو ملګرو ته چیغې ور وهلې چې پام کوئ، څوک و نه تښتي، زه پوه شوم چې حتماً اسیرانو د کلا په جنوبي برخه کې بغاوت کړی.

د جرمني تلوېزیون استازی چې هلته موجود و، کیسه داسې بیان کړې ده:

بندیان په ډله ییز ډول تحقیق ته راوستل کېدل، او د CIA افسرانو (مایک او دایف) ترې پوښتنې کولې، مایک له یوه بندي څخه پوښتنه وکړه چې څوک دی؟ او ولې دلته راغلی دی؟ بندي په ځواب کې ورته وویل: ستاسو مرګ ته! او له دې سره سم یې ځان پر مایک ورغورځاوه. مایک خپله تمانچه راوویستله او بندي یې مړ کړ.

دایف یو بل بندي وپوښت او د شمالي تلوالې له یوه کس څخه یې کلاشینکوف واخیست او انداخت یې پیل کړ. بندیانو ځانونه پر مایک ور واچول او په لغتو یې په خوله خوله وواهه. هغه په خپله تمانچه دوه نور عربان هم ووژل، او ده هم تر پښو لاندې ساه ورکړه. نورو بندیانو په عین وخت کې له ملیشو څخه څو میله وسله تر لاسه کړه او ډزې زیاتې شوې، دایف درې نور طالبان هم وویشتل او بیا یې د کلا د شمالي دېوال په لوري تېښته پیل کړه. هلته د سره صلیب استازی هم موجود و، او پر هغوی یې چیغه وکړه چې ځئ، ځانونه وباسئ.

ضابط داود چې د بغاوت له پیل نه تر پایه پورې په صحنې کې و، وايي: لومړی هجوم او بغاوت څه کم یوه دقیقه وخت ونیو، خو وروسته وروسته یې لمن خوره‌دله. بغاوت درې مرحلې درلودلې. په لومړۍ مرحله کې د کلا د جنوبي څنډې له زېرزمینیو څخه بندیانو په لاسي بمونو پر پهره دارانو حمله وکړه او په دم ګړۍ کې یې هغوی ووژل او توپونه یې ترې واخېستل. په همدې کې د CIA ضابط مایک هڅه کوله چې په باغیانو فیرونه وکړي، خو د القاعدې هغه اسیر چې لاسونه یې تړلي وو، د سر په ضربې سره په مایک حمله وکړه او د مایک خوله او پوزه یې ورته مات کړل. مایک چې سرې وینې پرې رابهېدلې، غوښتل یې خپل حریف په تمانچه وولې، خو په همدې شېبه کې یو بل عرب راورسېد او پر مایک یې ډزې وکړې او ختم یې کړ. خو دایف په یوې ضربې سره خپل مخامخ دوه کسه عربان ووژل او په منډه یې ځان له صحنې څخه وویست او د کلا د شمالي برخې په لور یې تېښته واخېسته. معرکه نوره هم ګرمه شوه، په دغو ډزو کې جان واکر هم ټپي شو. بله خوا سیمون بروکس په تېښته تېښته د کلا د شمالي برجونو سر ته ځان ورساوه. هلته د المان د تلوېزیون ټیم هم راغونډ شوی و. په لږ شېبه کې همدې برج ته دایف هم ور ورسېد.

بروکس وايي: دایف په وېرې او وارخطایی سره وویل چې وضعه ډېره خرابه ده. بندیانو شل تنه ملیشې بې وسلې کړې، اوس تر شلو میلو زیاتې وسلې د عربانو لاس ته ورغلې دي. دایف له موږ څخه وغوښتل چې هر څرنګه چې وي باید تاسو له کلا نه ووځئ. موږ ورته وویل چې څنګه ووځو؟ ایا د کلا له سر څخه چې شل متره لوړوالی لري ځانونه وغورځوو؟ د دایف خبرې نورو وسله والو ملیشو رد کړې او ویې ویل چې د کلا شاوخوا سیمې په مینونو فرش شوې پام کوئ چې داسې اقدام و نه کړئ. په هماغه شېبه کې موږ په دې پوه شوو چې په مصیبت کې راګیر شوي یوو او له هرې خوا مرګ را روان دی. بروکس زیاتوي: دایف له ځان سره څه درودونه ویل او شکر یې ایست چې له پېښې ژوندی راووت. ده د الماني تلوېزیون له ټیم څخه د هغوی ستلایت امانت واخېست او ویې ویل چې بله چاره نه لرو،

مجبور یوو له خپلو ملګرو مرسته وغواړو. ژر کوئ چې وضعه زموږ له کنټرول څخه وځي.

د کلا جنوبي برخه د باغیانو په کنټرول کې ولوېده، دوی فوراً په لوړو برجونو کې خپلې مورچې ټینګې کړې. دوی ته د بمونو او د RPG راکټونو دوه ذخیرې هم په لاس ورغلې وې.

د ورځې پر یوه نیمه بجه معرکه پوره ګرمه او خوني شوه. د القاعدې کسانو غوښتل چې د کلا عمومي دروازه او پر سر یې برجونه هم قبضه کړي؛ خو د دوستم ملیشو په پوره زور او خشونت سره د هغوی مخنیونه کوله. په همدې لحظه کې له یوه "لنډاور" موټر څخه د برتانیې د ځانګړې ګارډ (SAS) شپږ تنه په خپلو مجهزو یونیفورمونو کې راورسېدل، دوی پکول خولۍ پر سر کړې وې او مخامخ هماغه برج ته ورغلل چې سیمون بروکس د ټایم د مجلې خبریال، الېکس پیري د الماني تلوېزیون ټیم او د دایف په شمول څېنې نورې داخلي ملیشې په کې وو.

الېکس پیري خپله کیسه داسې بیانوي:

برېتانوي پوځیانو له موږ وپوښتل چې که څوک په انګرېزي پوهېږئ، نو موږ ته دې د کلا وضعه تشریح کړئ. لږ شېبه به نه وه تېره چې په یوه نظامي موټر کې د امریکایي پوځونو یوه ډله راورسېده. دوی هم همدې ځای ته راغلل او په درنګ ګړۍ کې ټولو په ګډه د شمالي ټلوالې له څو قوماندانانو سره پر پلان خبرې پیل کړې.

د امریکایي ځواکونو مشر د عسکري راډیو له لارې له خپلو مقاماتو سره په تماس کې شو او له هغوی څخه یې د الکترونیکي توغندیو د استعمال مرسته وغوښته... "...اورئ، هلو... اورئ..." د همدې راډیویي ارتباط په لړ کې دایف هم خپل راپور وړاندې کړ او ویې ویل چې مایک ضایع شوی او باغیانو په کافي پیمانه وسلې او مهمات تر لاسه کړي دي. په همدې شېبه کې دایف له موږ څخه لرې و او د جنوبي برج په کوم نژدې برج کې پټ و. د ده په غږ سره موږ ته د مقابل طرف ټول معلومات حاصل شول. دایف چې د خپل سټلایټ له لارې د خپل موقعیت معلومات ورکړل، ټول حیرانه شو. د یو بل برج په سر د ازبکو ملیشو یو قوماندان د سټلایټ له

لارې له امریکایي ځواکونو سره په تماس کې و او هغوی ته یې له خپل موقعیت څخه د لېزر په شعاع سره د دښمن ځایونه ښودل. لږ شېبه وروسته جېټ الوتکې راورسېدې او راکټونه ترې راخوشې شول. هماغه د لېزر په شعاع ښه شوي ځایونه یې په ښه کړي وو. راکټونه د جنوبي برخې دېوالونو شا ته ولګېدل او سپېرې دوړې جوړې شوې.

بروکس وایي: موږ خپلو ملګرو ته وویل: موږ ته په کار ده چې دا موقعیت پرېږدو او ځانونه وباسو.

دا لومړنی هوايي برید و چې بیا پر څلورو بجو او پنځو دقیقو زموږ له سر څخه د راکټونو کتار تېر شو او دکلا په جنوبي برجونو ولګېدل، پاس د بام پر ناستو ملیشو چکچکې او شپېلاقونه پیل کړل. د راکټونو په ګردونو او لوخړو کې د دوستم ملیشو هم خپل شاجورونه په پټو سترګو ورتشول.

د ډزو لړۍ د شنبې تر سهاره روانې وې، تر هغې ګړۍ پورې لا هم د باغیانو روحیه او قوت غښتلی و.

د لسو بجو په شاوخوا کې امریکایانو تصمیم ونیو چې د باغیانو خبره ختمه کړي، اوس نو دوی د کلا په شمالي برجونو کې د ترصد او قوماندانۍ لپاره خپل ځای تثبیت کړی و.

د کلا پر جنوبي برخې له بهر نه هم درې څلورو غول پیکره ټاکونو، توپونه وویشتل، همدې انداختونو تر ډېره حده دجنوبي برخې برجونه فلج کړي وو. دجنرال فوزي له امریکایي او برتانوي ځواکونو سره په دې سلا شول چې دمخالفینو تر ولکې لاندې د وسلو ګدام باید له منځه یوسي.

له هوايي ځواکونو سره په راډیويي مخابرې تماس ونیول شو. د ګودام پوره کوروکي هوايي ځواکونو ته ورکړل شوه، د هدف نقطه (طول، عرض، مساحت او هر څه په انچ سر،) ښباني شول.

طیاره راورسېده "...شرقي!! هول، شرقي خلکو!! پام... پام... تاسو ټاکلي هدف ته ډېر نږدې یاست... لطفاً موقعیت مو بدل کړی... زموږ د برید تخریبي ښمونه سل متر مربع ساحه له منځه وړي... لطفاً فاصله ونیسئ... فاصله... فاصله... څکه چې تاسو په همدې سل متره کې شامل یاست..."

د شمالي برج قوماندان په ځواب کې "...چاره نه شته.... مونږ نه شو کولی دغه برج پرېږدو... ځکه چې مونږ له همدې برج څخه د لېزر په شعاع تاسو ته د هدف نقطه په نښه کولی شو... له بل موقعیت ممکنه نه ده چې تاسې هدف معلوم کړئ...."

او تر لږ سکوت وروسته پیلوټ: "... متوجه... متوجه... بم در واستول شو..." ځمکنی قوماندان: "هوکې... هوکې... موافق یو...."

څو ثانیې نه وې تېرې شوې چې هماغه خوشې کړل شوی بم د دې پر ځای چې د وسلو ګودام له منځه یوسي د متحدینو د ترصد د برج پر سر راولوېد.

له کلا څخه دباندې فرانسوي کامره مین دامیان دیغول وکولی شو چې په تلوېزیون کامرې سره د منفجر شوي بم فلمبرداري وکړي. د ازبکو یو قوماندان په خپلې مخابرې سره لګیا دی چیغې وهي:

... دلته نه.... دلته نه.... بلکل غلط هدف... بس کړ... بس کړئ.... نور بمونه و نه غورځوئ.... زمونږ خپل کسان مو تباه کړل...

فوزي وایي:

په هماغه شېبه کې زه په برج کې وم چې بم زمونږ پر سر راورسېد، د برج دېوال زما پر سر راوغورځېد، دا متې مې لا تر اوسه هم خوږېږي، تر همدې ورځې پورې زه سم غږ نه اورم. مخابره مې په لاس کې وه چې د بم چرو راڅخه والوزوله، خو زه الحمدلله ژوندی راووتم. دا یوه حقیقي معجزه وه، زمونږ سره په برج کې هېڅ‌‌ا د دې امید نه کاوه چې څوک به ژوندي پاتې وي، له مونږ سره ۳۰ امریکایان او برتانویان مړه شول، ۲۰ کسه زخمیان شول او ځینې نور چې ژوندي وتلي وو، د دوړو او خاورو له انبار څخه راووتل. په همدې یوه شېبه کې دغه شل متره لوړ برج د خاورو په انبار واوښت. دا بم دومره درونډ و چې د کلا شا ته یو ولاړ ټانګ سرچپه راواوښت او په بل مخ شو. له هغه وروسته بمبارد ودرول شو، خو کله چې شپه شوه، نو د امریکا مدرنترینه څارندویه الوتکه AC دوله الوتکه په کار واچول شوه، دغه الوتکه محشر جوړوي، په ډېره ټیټه فاصله کې پرواز کوي، خپل ښکار د شپې په تیاره کې کوي، الوتکه لیدل کېږي نه، نه یې

غرړ شته، نه رنګ، خو دا هر څه ویني، مرګونه کړي، کله چې راورسېده نو په یوه ګوزار سره یې د باغیانو د وسلو ډیپو والوزوله. د چاودنې لمبې دومره لوړې وې چې د مزارشریف له ښار څخه هم لیدل کېدلې.

د سې شنبې د ورځې په اوږدو کې د نومبر پر ۲۷مه تصفیوي عملیات پیل شول، د ټانکونو او توپونو مشترکه بکتریا د مخالفینو مقاومت خنثی کړي و. وروسته همدغه ټانکونه په مورچلو او زېرزمینو ور وختل.

د چارشنبې تر سهاره پورې همدا تصفیوي عملیات روان وو. تر هغه ځایه چې د کلا په جنوبي برجونو کې پرته له کوفته شویو غوښو بل هېڅ نه وو پاتې. له یوې خوا شدید بمبارد او له بلې خوا د ټانکونو او توپونو فیرونه او بیا د باغیانو پر مړو د چین داره ټانکونو چین مالي هر څه ایره ایره کړي وو. یوازې د دغو مړو راټولول له سره صلیب سره څلور ورځې وخت ونیو. دوی په دې وتوانېدل چې ۲۳۷ لاشونه راټول کړي.

کله چې د متحدینو ځواکونه د مقاومت په ختمېدو مطمئن شول، پینځه کسه ملیشې یې په دې وګومارلې چې زېرزمینیو ته د زینو له لارې ور کوز شي او معلومه کړي چې که څوک ژوندي پاتې وي. پلټونکي له لږ شیبې وروسته راووتل او ویې ویل چې هېڅوک هم ژوندی نه دی پاتې، لږ شېبه نه وه تېره شوې چې دوه کسه زخمي عربان له زېرزمینۍ راووتل. دوی په ډېره بده وضعه کې وو، خپ خپ وو، یوازې ساه په کې چلېده. لږ شیبه وروسته دوه نور چې چندان ژوبل نه وو هم راووتل، دوی د مرستې او مدد نارې وهلې او ویل یې چې په زېرزمینۍ کې نور کسان هم شته.

د ځانګړې ګارډ قوماندان ووېل، چې په کار ده زېرزمینیو ته پېرمانه اوبه ورخوشې کړو تر څو پاتې کسان یا خو راووځي او یا هم همالته د یخ له کبله کنګل شي. همداسې یې وکړل. وروسته له دې چې زېرزمینې ته یې اوبه ورخوشې کړې د اوبو په سر یې تېل هم ورخوشې کړل او اور یې ورته ولګاوه. په زېرزمینۍ کې جهنمي لمبې بلې شوې، تکې تورې لوخړې او سخته بدبویي ترې راووته، د اور د لمبو له منځه تورې بلاوې راووتې، د دوی مخونه او لاسونه سوي وو، په دغو محدودو کسانو کې چې د لمبو له سپرغیو سره راووتل یو هم امریکایي جان واکر و. دی تر اوسه پورې ژوندی

و. له څه شېبو انتظار وروسته متحدينو زېرزمينۍ ته نارې ووهلې چې که څوک ژوند غواړي نو رابهر دې شي، خو د چا ځواب نه اورېدل کېده.

بيا نو د دوی له هرې سوړې څخه زېرزمينۍ ته ګرنېټونه او چاودېدونکي مواد ورغورځول، او وريسې يې يخې واورينې اوبه يو ځل بيا ورخوشې کړې. که څه هم له دې کار سره ډېر ټپيان ووژل شول خو پوره يوه شپه په همدې توګه تېره شوه، دغه نور راوتلي اسيران دجان واکر په شمول د کلا په غولي سختې يخنۍ ته کېنول شوي وو او پاس د بامونو له سرو څخه ملېشو نظارت پرې کاوه.

سهار شو (د شبې پر ورځ سهار وختي) په داسې حال کې چې د متحدينو مشران او همداراز د ملېشو ګڼ قوماندانان او د سره صليب ماموران د کلا په منځ کې راغونډ شوي وو او د ناستو اسيرانو تماشا يې کوله چې له زېرزمينيو څخه داهونو اواز او د اخ اخ فريادونه تر غوږ شول. ملېشو ځانونه برید ته تيار کړل او منتظر وو چې که څوک له زېرزمينۍ څخه د حملې په نيت راووځي نو په ګوليو به يې سوري سوري کړي. خو دا ځل د زېرزمينۍ پاتې شويو کسانو پناه غوښته او ځانونه يې تسليمول.

د جنګي کلا تمرد چې د عربانو له خوا پيل شو، د پېنځو پېړيو بربريت او د يووشتمې پېړۍ تنکالوژۍ پر داسې داستان بدل کړ چې تاريخ هم پرې شرمېږي. عجيبه دا ده چې دا جګړه پر يوه تسليمي پيل شوه او يوه اوونۍ وروسته پر يوه تسليمي پای ته ورسېده؟!

په کلا کې راغونډو شويو کسانو اټکل کاوه چې کېدای شي تر پنځو يا شپږو تنو زيات کسان نه وي، خو له دې محشر څخه (له دومره اورونو، بمونو، يخو اوبو او لوږو تندو سره سره) په شمار ۸۶ کسان راووتل. مخونه يې د ليدو نه وو، تا به ويل چې مړي دي. مخونه يې سوي و. د ډېرو خو د سترګو کونجونه هم له يخ څخه چاودې او خيري وو. د ډېرو غږونه له يخنۍ مات شوي وو. پوزې يې له تورو لوږو ډکې شوې وې، جامې يې سوې وې، داسې بربښېدل لکه چې د دوزخ له سپرغيو جوړ شوي انسانان دي. کله چې دغه ټول اسيران سره راغونډ شول او د هغو نورو اسيرانو چې له بېګاه څخه په همدې غولي ناست وو، يوه امريکايي د ترحم له مخې يوه تنکي

ځوان تـه مالـته وړانـدې کـړه، هغـه سوي زخمـي ځوان پـه انګرېزي ژبـه مننه ورڅخـه وکـړه. پـه هماغـه کـړۍ کې امريکايي ځواکونه په دې پوه شول چې دا هماغه ورک جان واکر دی.

خـو د دې ژونديـو او مړو لـه شمېر څخـه بيـا هـم داسې ښکاري چې ۱۱۷ کسـان ورک شـوي. او همدا نـن چې نـن دی هـم څوک نـه پوهېږي چې لـه دې کلا څخـه هـم ۱۱۷ ورک شـوي عربان څنګه وتلي؟ چېرته وتلي؟ او ايا بيا به پيدا شي که نه؟؟؟

خو موږ جنګي کلا پـه داسې وخت کې پرېښوده چې د مړو او زخميانو په ليدو مـو خپلـه دنـيا هېـره کړې وه، موږ تـه داسې ښکارېده چې ګوندې په تولـه دنـيا کې بـه قيامت وي. کلـه خـو وايم چې دا به خوب و، خو دا هر څه رښتـيا وو، مـوږ ډېـر هغـه رازونـه لا کشف نـه شـوای کـړای چې د دې کـلا د بربريت واقعي انداز تـرې ځرګـند شي. خـو زه وايـم يـوه ورځ نـه يـوه ورځ بـه زمانه داسې هم راځي چې د دې کلا اصلي سناريو موږ ته په رښتينې توګه راوسپړي او ملعومه کړي چې ايا دغه محشر د دې اسيرانو لـه خوا پيل شو، کـه فقط پـه دې خاطر چې د دې خونکـاريو پـرمخ پـرده واچول شي، ورتـه د جنګي کلا د بغاوت نوم ورکړل شوی؟؟

جان پولي ماري:

لـه کلا څخـه لـرې کېـدم، د ډاتسـنې پـه بـاډۍ کې ناست وم او تر اخره مې کلا تـه کـتل. کـلا مـې تـر نظـر وار پـه وار وړوکـې کېـده، د موټر په دوړو کې مې تـر لـرې ځـای د کـلا عکـاسي کولـه، تـر هغـو چې بلکل د موټرو په دوړو کې ناپيده شوه.

جـان پـول مـاري، د فرانسوي مجلې نوفل ايزرفاتور ستر خبرونکی، پښتو تـه ژبـاړه: عبدالرحمن سکوت، وطـن مجلـه، د درېـيم کـال يوولسـمه ګنـه، ۲۰۰۲ کال، اپرېل ـ مې، ۳۳-۴۱مخونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شبرغان په دښتو کې د مرګ قافلې چېرته لاړې؟؟؟

د طالبانو بنديانو د ډلـه ييزو وژنو وروستنی بشپړ او ژوندی راپور

د شمالي ټلوالې د شبرغـان لـه تور زندان څخه د موټر په مزل د پنځلسو دقيقو په فاصلـه کې يو پراخه کنډو کپر دښتـه راځي چې د ليلي په نامه يادېږي.

لـه دغې دښتې څخه هستوګنو سيمو تـه ځينو صحرايي حيواناتو پـه خپلو خولـو کې هډوکي راوړي وو. چې ځينې يې وچ او زاړه او ځينې يې لاهماغسې تازه او پـه غوښو کې نغښتې وو دا څرګندونې ډاکټر "هاګلند" چې د بشر پوهنې پـه څانګه کې استاد دی او د بشري حقوقو په يو ټيم کې يې پـه دغو تازه ورځو کې لـه شمال څخه د ليدنې په ترځ کې دليلي دښتې ته هم سر وربنکاره کړی، خپل راپورتاژ تهيه کړی.

نوموړی پـه دې هکلـه چې طالب بنديان څرنګه د مرګ کومي ته ورسول شول يو اوږد راپـور تـه تيار کړی دی، چې موږ يې ستاسو مخې تـه ږدو. نوموړی ليکي: ما د ليلي په دښته کې نيمې کيندل شوې ځمکې وليدې چې ځـای ځـای د تسـپو مـری او تارونـه، د سـرونو ګلګوټـي وېښـتـان: د جمجمې هډوکي او همداراز بوټان پـه کې پراته وو، پـه ځينو ځايونو کې مې د بلډوزرونو هغه نښې وليدې چې د وينو ليکې او خاپونـه يې تر ډېره لـه ځـان سره کش کړي وو. خو زه وايم چې د ډلـه يزو قبرونو موندل اسان کار نه دی، ولې پلټونکي او د دغـه کـار ماهريـن پـه دې ښـه پوهېږي چې چېرته د بلډوزرو د عـرابو نښې او د کرهنې د ځمکې پـه پرتلـه د دغـو ځمکـو توپير ښکارېږي، نو دا ښيي چې پـه دغه ځای کې ډلـه ييز قبرونه موجود دي.

ما د لاسونو پټې او څه اندازه دستکشې ولیدې چې یوه خوا او بله خوا پرتې وې او دا هغه دستکشې دي چې وژونکي یې د مړو جسدونو د ښخولو پر وخت په لاسو کوي، نو دا هغه ثبوتونه دی چې په ډاګه دا معلومېږي چې د دغو بندیانو وژل یو پلان شوی کار و.

ډاکټر هاګلند وایي: د لیلي دښتې لـه لیدلو وروسته زه لـه خپلو دوو ملګرو سره چې دواړه د "بوستن" دي، د شبرغان جیل ته لاړم، دلته مو چې څه ولیدل ډېر دردوونکي دي، نژدې درې زره طالبان مو ولیدل چې په داسې یوه کوټه کې اچول شوي وو، چې یواځې د اتـه سوه تنو لپاره جوړه شوې ده. دا ټول هغه زخمیان، وږي او ناروغ طالبان وو چې د کندز د سقوط پر مهال د دوستم ځواکونو ته تسلیم شول، موږ د دوی د دغه دردوونکي حالت په اړه د زندان لـه یوه مسوؤل قوماندان سره خبرې وکړې، خو هغه د دغه بد حالت لـه شتون سره تر منلو وروسته موږ ته د پیسو د نشتوالي خبره وکړه او ویې غوښتل چې کـه تاسو دوی تـه د غذا تیارولو او د یو کوهي (څاه) ویستلو مرسته وکړئ چې دوی ته پاکې اوبه ورسېږي، نو ښه او کنه نو موږ یې نه شو کولای.

خو خبره داسې نـه وه، موږ د طالبانو لـه بندیانو څخه نورې دردوونکې کیسې واوریدلې، خو لـه دې پېښو سره چې دوی ورسره مخ شوي وو، اوس هم طالعمند وو چې ژوندي پاتې وو، هغوی ویل چې موږ څخه په سلهاوو ملګرو هغـه وخت مـرګ تـه غـاړه ورکـړه چې لـه کـندز څخـه پـه وسپنیز کانټینرونو کې تخته بند او په زور ځای پر ځای شوو، دروازې راپسې بندې شوې او ساوې مو تنګې شوې، تر دې چې په سلهاوو ملګري مو لـه خپل ژوند نه ستړي او د مرګ کومي ته ولوېدل".

هاګلند مخکې وایي: کلـه چې مې لـه څو تنو ځایي کارګرانو سره د جسدونو لټولو لپاره د لیلي په دښته کې کار کاوه د پنځو فټو په اندازه مو یو ځای روسپړلو. نو و مو کتل چې بې شمېره جسدونه څنګ ترڅنګ قطار پراته وو، بیا مـو لـږ ورهـاخوا د شپږو مترو پـه انـدازه یـو ځـای وکیندلو، پـنځلس جسـدونه پـه کـې راووتـل، خـو د حـیرانۍ خـبره دا ده چې دوی هماغسې تـازه او پـه اندامونـو یـې غوښـې لانښـتې وې، د ځینو لاسونه د

شاخوا ته تړل شوي وو، ټول ځوانان وو، د دوی په جسم ښکاره ټپونه نه وو او نه هم پرې د ټوپکو د برچو اویا مرمیو اثار وو، نو له دې نه دا خبره څرګندېدله چې دوی ټول د ساتنګۍ له امله په کانټېنرونو کې مړه شوي دي. دا چې د لیلي په پراخه دښته کې به څومره داسې ډله یزه وژنې او قبرونه تر خاورو لاندې شوي وي، زه یې اندازه نه شم لګولي او نه پوهېږم، خو د ملګروملتونو د یو مقام له خولې دا خبره کوم، چې هغه ویلې دي چې د دغې دښتې په هره تنګه کنده کې په سوونو جسدونه د بلدوزرو له ارابو لاندې شوي او په همدې هکله د افغانستان د بشر د حقوقو مشر عزیزالرحمن رزاق ماته وویل چې له زرو څخه زیاتو تسلیم شویو طالبانو په بندو کانټېنرونو کې ساه ورکړې.

همداراز په دې اړه ما ته ډېرو بندیانو، د لارو چلوونکو، افغاني ملیشو، محلي کلیوالو او نورو وګړو ژوندۍ کیسې کړې دي.

د لیلي دښتې مړګونه هغه تریخ حقیقت دی چې د افغانستان په تاریخ کې ساری نه لري او د همدغه بې کرکې مړګونو لامل و، چې امریکا په ډېره لړه اندازه عسکري ځواک د افغانستان په خاوره کې پلې کړ او د ځایي ملیشو د مرستې لپاره یې د هوایي ځواک قومانده په خپل لاس کې واخیسته چې دا کار د امریکا هغه مسوئلیت تر پوښتنې لاندې راولي چې د بندیانو په هکله یې د "ژنیو" تړون ته لرلو خو په هر حال دا جګړه امریکایانو ته په ډېرارزانه قیمت تمامه شوه او هغه دا چې د امریکایي وینو پرځای په کې افغاني وینې وبهیدلې.

کله چې تسلیم شوي طالبان په کانټېنرونو کې اچول کېدل، امریکایي عسکر موجود وو، هغوی ددغو بندیانو د مړینې شاهدان دي. کله چې کانټېنرونه روان شول او د شبرغان د جېل مخې ته یې دروازې خلاصې شوې، نو اکثرو یې مرګ ته لبیک ویلي و، خو د دوستم عسکرو داکار هېڅ خبره نه ګڼله او ویل یې چې موږ دوی په سخت امنیتي حالت کې ځکه ساتلي وو چې د قعله جنګي غونډې یو ځل بیا اغتشاش جوړ نه کړي، دا چې وژل شوي دي دا د خپلو ټپونو له امله دي چې په جګړو کې ورته رسېدلي وو.

کله چې په دې هکله د پښتاګون له وياند سره تماس ونيول شو نو هغه له ځواب ورکولو څخه انکار وکړ.

همداراز په دې اړه نړيوالو مؤسسو ته دا ګوته نيول کېږي چې د دومره لوی دردوونکي او ثابت شوي عمل په هکله به دا غوره نه وای چې دغه قصابان يې د محاکمې مېز ته راکش کړي وای، چې په دومره بې دردۍ يې له بنديانو سره دا ډول چلن کړی دی.

د شمال د مليشو د مشر جنرال دوستم وياند فيض الله ذکي نيوزويک ته دا خبره کړې چې دا سمه ده چې په کانټېنرونو کې به يو څه بنديان مړه شوي وي چې ټول شمېر به يې سلو او يا هم يو سلو او شلو په شاوخوا کې وي، خو نوموړي دا هم ويلې که چېرې د قلعه جنګي د پېښې د تکرار وېره نه وای، نو موږ به دوی په ازاده فضاء کې په ټرکونو کې انتقال کړي وای.

هغه وايې چې کله بنديان په کانټېنرونو کې بارېدل نو په دغه ځای کې دوستم موجود نه و او دا کار موږ د ټيټې سطحې قوماندانانو ته حواله کړی و. "چيفر لينينګ" چې د بشري حقوقو د پلټنې يو ماهر او د "هارورډ" په پوهنتون کې د عامه روغيتا پروفېسر دی وايي چې: "له دغه پېښې څخه چې چېرته، څرنګه او په کوم وخت کې رامنځته شوه، امريکايي ځواکونه ښه خبر وو.

د طالبانو او القاعدې پلويان د يوې معاهدې په ترڅ کې د کندز او مزارشريف ترمنځ د "يارګنک" په سيمه کې د دوستم قواوو ته تسليم شول، د دوستم د يو قوماندان شمس الحق ناصري له خولې ويل شوي کله چې د طالبانو د تسليمېدو مراسم تر سره کېدل نو د نورو قوماندانانو په شمول جنرال دوستم هم موجود و.

همداراز د امريکا د خفيه ادارو ځيني افسران هم راغلي وو او له بندي طالبانو سره دا وعده شوې وه چې د القاعدې له مخکښو غړو پرته به افغاني بنديان خپلو کورونو ته ستنيږي، پاکستانيان به هم تر تحقيق او پلټنو وروسته خپل هېواد ته لېږل کېږي او عربان او نور خارجيان به ملګرو ملتونو او نورو مؤسسو ته سپارل کېږي.

د دغو حالاتو یو بل شاهد وثیق الله سادات دی، دی وایي: "د طالبانو نمایندګانو او استازیو په دې خبره ټینګار کاوه چې دوستم ته په دې شرط تسلیمېږو چې د تېرو وژنو انتقام به ترې‌نه نه اخیستل کېږي. د همدې موافقې پر اساس د نومبر پر پنځه ویشتمه نېټه له څلور سوه طالبانو پرته چې په کندز کې پاتې شول او له تسلیمېدو یې انکار وکړ نور ټول، لکه د پسونو په شان د تسلیمۍ میدان ته راغلل، د دوی د بې وسلې کولو لپاره څلور غونډونه جوړ شول او د وسلو له تسلیمۍ څخه وروسته یې په ډاټسنو، لاریو، روسي کامازونو او کانټېنرونو کې بار کړل.

د مزار شریف د کانټېنرونو د موټرو یو موټروان چې نیوزویک یې د اصلي نوم له ښودلو ډډه کوي او په محمد یې یادوي وایي چې: "ماښام ناوخته د دوستم څو عسکر زموږ د کانټېنرونو تم ځای ته راغلل او له ما یې وغوښتل چې خپل کانټېنر له موږ سره تر "قلا زیني" پورې بوځي چې په کې بندي طالبان د شبرغان زندان ته انتقالوو. "کلا زیني" د مزارشریف او شبرغان تر منځ د سړک پر سر پرته ده، ماښام نژدې اوه بجې وې چې کلا زینې ته ورسېدو، له یارګنک څخه د بندي طالبانو کاروان را وران و، کله چې ټول را پوره شوو نو عسکرو له هغوی څخه پګړۍ، خولۍ، او واسکټونه واخیستل، له موټرو یې راکوز او کانټېنرونو ته یې د ختلو امر ورکړ، په هر کانټېنر کې یې له دوه سوه څخه زیات بندیان واچول)).

نوموړی ډرېور وایي: "کله چې په دغو بندیانو پسې یې د کانټېنرونو دروازې په وسپنیزو ځنځیرونو وتړلې، نو ما پخپله د ځینو بندیانو داسې غږونه واورېدل چې: له موږ سره مو خیانت وکړ! د کانټېنر دروازې مو راپسې قلف کړې..."

ښایي چې بندیانو په غړېدلو سترګو خپل مرګ لیدلی وي، دا د عکسونه ځای ډله ییزې وژنې هغه اسانه لاره ده چې په ۱۹۹۷ م کال کې د شمال یو بل جنګ سالار جنرال مالک پهلوان هم طالب بندیانو په وژنه کې له دا ډول طریقې څخه کار اخیستی و او ویل کېدل چې ۱۲۵۰ تنه بندیان یې د کانټېنرونو په وسپنیزو ګېډو کې د مرګ تر پولې ورسول او هغه داسې چې د مالک په امر کانټېنرونه د لیلي دښتې سوزېدونکې لمر کې ودرول

شول او کله چې د کانټینرونو دورازې پرانیستل شوې بندیان ټول د سوزیدلو سکرو په شان یو پر بل ټول پراته وو، زیاتره بندیان ویلي شوي او خوړیت پړیت شوي وو. خو کله چې طالبانو په ۱۹۹۸ م کال کې مزار شریف ونیو، د انتقام په توګه یې له دوی سره هم هماغسې وکړل چې ورسره شوي وو.

نوموړی موټروان وايي: "...د کانټینرونو له روانېدو څو ساعته وروسته ما د کانټینرونو له منځه د بندیانو ترپکې او ټوپونه حس کړل د عکس ځاي او چیغې یې وهلې چې مړه کېږو، لږې اوبه راکړئ، د خدای لپاره انسانان یو، ځناور نه یو او داسې نور..."

موټروان زیاتوي: په دې وخت کې ما یو څټک رواخیست چې د کانټینر ځینې ځایونه بندیانو ته د هوا داخلېدو په نیت سوري کړم، له یو دوو کوچنیو سورو څخه پرته یو عسکر چې ما سره ناست و، زما کار نیمګړي کړ او د ټوپک په میله یې تهدید کړم. له دې سره سم یو بندي چې د دغه سوري په چاود کې یې خپله ژبه راویستلې وه، ویل یې (مسلمان یې که نه؟ ته دا زما ژبه وګوره!!) په ریښتیا چې د هغه ژبه له تندې چاودلې وه".

د یوه بل کانټینر موټروان هم دې ته ورته خبره کوله چې ویل یې یو ځل ما کوښښ وکړ چې بندیانو ته د یو سوري له لاري اوبه ورکړم خو د دوستم ځواکونو په دې کار دومره وډبولم چې شپه یې هم راباندې په خپل موټر کې تېره کړه.

د عبدالله په نامه یو ځایي سړي نیوزویک ته دا خبره سپینه کړه، کله چې د دوستم عسکرو د شپې له خوا موږ ته له دغه ځایه د بارولو وویل، زموږ کور د زیني کلا په خواکې و. نوموړی وايي کله چې موږ د کور تشولو په حال کې د بام پر سر وختو، نو ومو لیدل چې څلور کانټینرونه د کلا خواته راورسېدل او بیا د کلا په منځ کې په وار وار له هر یو کانټینر څخه بې شمېره بندیان چې لاسونه یې تړل شوي وو راکوز شول او هغه بندیان چې چالاکه مزل به یې نه شو کولای د عسکرو له خوا به د ماشیندارو په کونداغونو وهل کېدل، نوموړی وایي چې څه شېبه وروسته دغه بندیان بیرته کانټینرونو ته وخیژول شول او کله چې به کانټینر ښه ډک شو، نو

دروازې به يې ورپسې وتړلې او روان به شول. عبد الله زياتوي چې د دوستم د عسکرو يوائينې هدف د دغو بنديانو وژل و او بس. دى وايي چې ما په دې هکله په پټه د امريکايي ځواکونو له خوا يو ترجمان وثيق الله سادات سره وکتل او له دغه حالت څخه مو خبر کړ او هغه راته د عملي اقدام کولو خبره وکړه. رښتيا هم امريکايي ځواکونو په خړ رنګو ډاټسنو کې "زيني کلا" ته راغلل، خوله بنديانو ډک کانټينرونه لا پخوا له دې ځايه تللي وو نو دوى هم بيرته مزار شريف ته ستانه شول. سادات وايي چې په همدغو ورځو کې يعني د نومبر پر پنځه ويشتمه د قلعه جنګي د بنديانو پاڅون دوى (امريکايان) ډېر پريشانه کړي وو، له يوې خوا يې خپل يو افسر "مايک سپان" په دغه جنګ کې له لاسه ورکړى و، چې مړى يې بيا د مزار له هوايي ميدان څخه پورته شو او بل دا چې دوى يو امريکايي طالب "جان واکر" نيولى و، نو له همدې امله دوى په ډېر احتياط سره ګام اخيستو، خو زه باور لرم چې دا ټوله ډرامه به ډير ژر امريکايانو ته افشا شي چې د شبرغان له زندان څخه څومره بنديان په کانټينرونو کې ووژل شول.

موټروان محمد وايي چې د نومبر پر ۲۹ نېټه د ورځې يوولس بجې وې چې موږ له يو بل کاروان سره چې ۱۳ کانتنرونه يې رابار کړي وو، يوځاى شو، له هر ډريور سره په خوا کې يو عسکر ناست و، په دوى کې يو موټروان چې موږ به ورته حسن ويلو، ماته کيسه کوله چې کله به په کانتنرونوکې د پښو دربهار او ټوپونه پيل شول نو عسکر به راته امر وکړ چې دوى لا او س هم اوبه غواړي بس مزل کوه او ګېرونه بدلوه. کله چې موږ د شبرغان جېل ته ورسېدو او له هغې وروسته چې يو يو کانټينر د جيل انګړ ته داخلېدو، نو ما له خپل ځان څخه مخکې کانتنرونو ته کتل چې دورازې يې خلاصې شوې او د دوو سوه تنو په شاوخوا کې به اټکل کېدل چې مړه جسدونه لکه د رمې پسونه له کانټينرونو څه راوغورځول شول. د هغوى جامې ټولې لمدې وې د ځينو مړو له خولو او غوږو څخه وينې بهېدلې.

محمد وايي چې د دغو ۱۳ کانټينروټو له جملې څخه يواځې ۱۷۶ تنه بنديان ژوندي پاتې وو او هغه هم له دې امله چې په ځينو کانټينرونو کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

موږ سوري جوړ کړي وو، هغه وايي چې په دغه وخت کې چې کانټينرونه پرانيستل کېدل يو امريکايي هم موجود نه و.

د عبدل په نامه يو بل اته ويشت کلن موټروان نيوزويک ته دا خبره وکړه: "په هغه کاروان کې چې ۲۴ ساعته يې مزل وکړ او بنديانو د اوبو، اوبو چيغې وهلې موږ له سوريو څخه وليدل چې هغوی يو د بل د بدن خولې څټلې او ځينو خو يې داسې حالت ته رسېدلي وو چې پر يو بل به يې خوله لګوله"

نوموړي زياتوي "کله چې موږ د شبرغان زندان ته ورسېدو يوازې له شلو څخه تر ديرشو پورې بنديان ژوندي پاتې وو او نور ټول مړه شوې وو".

د محمود په نامه يو پاکستاني بندي نيوزويک ته دا خبره وکړه: "موږ د پنځلس سوه (۱۵۰۰) تنو په شاوخوا کې طالبان دوستم او شمالي ټلوالې ته تسليم شوو، له دې وروسته يې موږ په خپلو پګړيو کې له پښو او لاسونو څخه وتړلو او د ميږو د رمو په شان يې کانټينرونو ته ګوزار کړو، په کانټينرونو کې زموږ تنده او ساه تنګي دې حالت ته ورسېده چې اکثره په کې لېوني شول، خولې لګول، شوکارې لګول او هر هغه څه ته لاس کول چې کوم لوند او نمناک شی يې خولو ته ورشي، خو چې څو جيل ته رسېدو، سل تنه له موږ څخه مړه شوي وو".

يو ډريور چې دغه حالت يې ليدلی و، بې اختياره يې چيغې وهلې: ملل متحد، مړګونه، دا ډلې ډلې مړګونه ووينه! ملل متحده چېرته يې؟؟

کله چې د نومبر پر ۲۹ د سره صليب مامورين زندان ته راغلل نو يوازې [illegible] ژوندي بنديان يې وليدل چې سترګې يې وازې پاتې وې او نور ټول يې ګومان کېږي چې په ليلي دښته کې تر خارو لاندې کړي وي.

د ليلي دښتې تر څنګ د "لب جر" په نامه سيمې هستوګنو نيوزويک ته دا خبره په ډاګه کړه چې د دسمبر پر لومړۍ نيمايي کې په ناڅاپي توګه د دوستم د عسکرو له خوا موږ ته د کورونو پرېښودو امر وشو او پوره څو ورځې دغه ځای له اوسېدونکو تش ساتل شوي و. د دغه ځای يوه تن ځايي اوسېدونکي چې ۴۹ کلن سړی و دعوه وکړه چې عسکرو په دغه لاره چې دليلي دښتې ته څېرمه پرته ده، د موټرو پياده ځلکو او ان د کچرو او خرو

تګ راتګ بند کړ. نوموړې وايي چې ما په پټه له دغه سيمې څخه د کانټېنرونو کاروانونه وليدل چې د ليلي دښتې پر لور روان وو او همداراز ما له لېرې څخه د بلدوزرو د ماشينونو اوازونه هم واورېدل چې د ښخولو په کار لګياوو. سره صليب د ژونديو بنديانو له خولې راپور تيار کړ. هاګلند له خپلو همکارانو سره يوځاى د دغو زړه بوږنوونکو پېښو په هکله مفصل راپور وليکه. د ملګرو ملتونو د بشري حقوقو ټولنې د پېښې له تصديق سره سره په دې اړه راپور تيار کړ، ولې امريکايان تر او سه له دغه خبرې سره موافقه نه کوي او دليل راوړي چې که دا کار شوى هم وي زموږ د عسکرو په شتون نه دى شوى او نه ترې زموږ ځواکونه خبر شوي.

نيوزويک وايې چې د باوري سرچينو له قوله موږ خبر شو کله چې د شبرغان جېل ته د بندي طالبانو لومړى کانټېنر راورسېد او د مړو جسدونه يې ترې راوغورځول، نو د امريکا ځانګړى کوماندوي ځواک هلته موجود و. او دوى ته دنده سپارل شوې وه چې په بنديانو کې د القاعدې شکمن کسان په نښه کړي او ځينو خوېې د جيل امنيتي چارې سمبالولې.

د امريکا د دفاعي چارو څانګې په دې هکله د پنځم نمبر ځانګړي امريکايي ځواک له قوماندان "کول جان" څخه د معلوماتو غوښتنه کړې وه، هغه ورته په ځواب کې ويلي وو چې د دغو سيمو مسول ځواکونه د لومړي نمبر قواوو پورې اړه لري، خو د دغه ډلې ځانګړو ځواکونو پنتاګون ته په صراحت سره وويل چې هو! ډېر طالب بنديان مړه شوي، خو اصلي لامل يې هغه ناروغتياوې او زخمونه وو چې په کندز کې دوى ته رسېدلي وو. د نيوزويک خبريال وايي کله چې موږ د پېښې د سپيناوي لپاره له دواړو خواوو سره تماس ونيو، خو هغوى په دې هکله له څه ويلو څخه ډډه وکړه.

. سره صليب د مؤسسې لپاره هم دا ډېره زړه دردوونکې پېښه ښکارېده، خو نه پوهېږو چې هغوى له کومې وېرې زندان ته نه ورتلل. او بنديانو ته د مرستو تيارولو څخه عاجز و.

د افغانستان د بشري حقوقو د تنظيم مشر عزيز الرحمن رازق وايي چې موږ څو ځلې هڅه وکړه چې ICRC مامورينو چې دفتر يې په مزار شريف

کې و، دا خبره ثرګنده کړي چې په ۲۲ او ۲۳ مه نېټه ګڼ شمېر طالب بنديان د کندز له يارګنک څخه چې تسليم شوي وو په کانټېنرونو کې د شبرغان جېل ته يوړل شول، خو دوی وايي چې مقامي چارواکو نه غوښتل چې موږ دې له جېل څخه ليدنه وکړو.

د جنورۍ مياشت په نيمايي کې "جان حفران" او "جيفرنيګ" په کابل کې د ICRC له دوو مامورينو سره وکتل چې يو له هغوی څخه له ژينو څخه د تحقيقاتو لپاره رالېږل شوي وو چې معلومه کړي له بنديانو سره امريکايانو څومره مرسته کړې. نومړي وايي چې کله مو په دې هکله له امريکايي چارواکو سره په کابل کې وکتل، هغوی ځانونه بې خبره وښودل او بيا يې وويل چې دا مهمه پېښنه ده او بايد په اړه يې پلټنه وشي. خو موږ په يقين سره چې د دغو ټولو ناخبريو سره سره چې امريکايان يې خپله بهانه نيسي او سره له دې چې د وژل شويو بنديانو په اړه له همدردۍ څخه په مرموز ډول ډډه کوي، دا کافي ده چې دوی په اعمالو د ليلي دښتې مړه جسدونه شاهدي ووايي.

وطن مجله، د څلورم کال دويمه ګڼه، ۲۰۰۲ سپتمبر
له نيوزويک مجلې څخه د "وطن" د اداري ژباړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لیکوال : ملزن کلاوس
ژباړونکی: سراج الحق ببرک زی ځدران
له دیرشپیګل مجلې نه

د جنرال د قتلونو دښته

په زرګونو طالب جنګیالي په ۲۰۰۱ نومبر کې شمالي ټلوالې ته ورتسلیم شول، بیا وروسته په دغه دښته کې ډله ییز قبرونه ومیندل شول. د جمهور رئیس د کابینې یو غړی ددغې ډله ییزې وژنې پړه او مسئولیت پرغاړه لري، ایا امریکایانو د غه قتلونه زغملي دي؟

دغه دښته د شبرغان شا ته پیل کېږي، شبرغان د افغانستان په شمال

کې د سوداګرۍ یو ډېر زوړ ښار دی، دلته تود باد تر پاک شنه اسمان لاندې

په مترونو ژېړې شګې ډېرې کوي. ددغه پوستکارت غونډې ځای په منځ کې څه دي؟ يوازې څوګامه له سړک څخه لرې د مرګ انځور يا منظره ده. دلته ټوټې ټوټې د ملا هډوکي، لږ وړاندې څو ټوټې د پښتۍ. د ټټر نري هډوکي، کېڼ خوا ته د کوناټې هډوکې، لاندنۍ ژامه، يو متر وړاندې د خاورې نه يوه کوپړۍ راوتلې، تور وېښتان يې ښکاري. دغه د انسان پاتې شوې ټوټې دي، څه چې دلته په شبرغان کې اټکل اته مياشتې مخکې پېښ شوي دي.

په افغانستان کې ډېرې ګنګوسې شته چې دغه د کرزي حکومت او امريکايي ملاتړي او ملګري تر فشار لاندې راولي. چې د امريکايي سرتېرو او د شمالي ټلوالې په ګډون د طالب جنګي زندانيانو د ډله ييزې وژنې مسئوليت د همدوی پر غاړه دی. دغه صحنې څه موده مخکې په يو ايراني ټلويزيون کې ښکاره شوې. که څوک په دې اړه د لټون لپاره پوښتنې

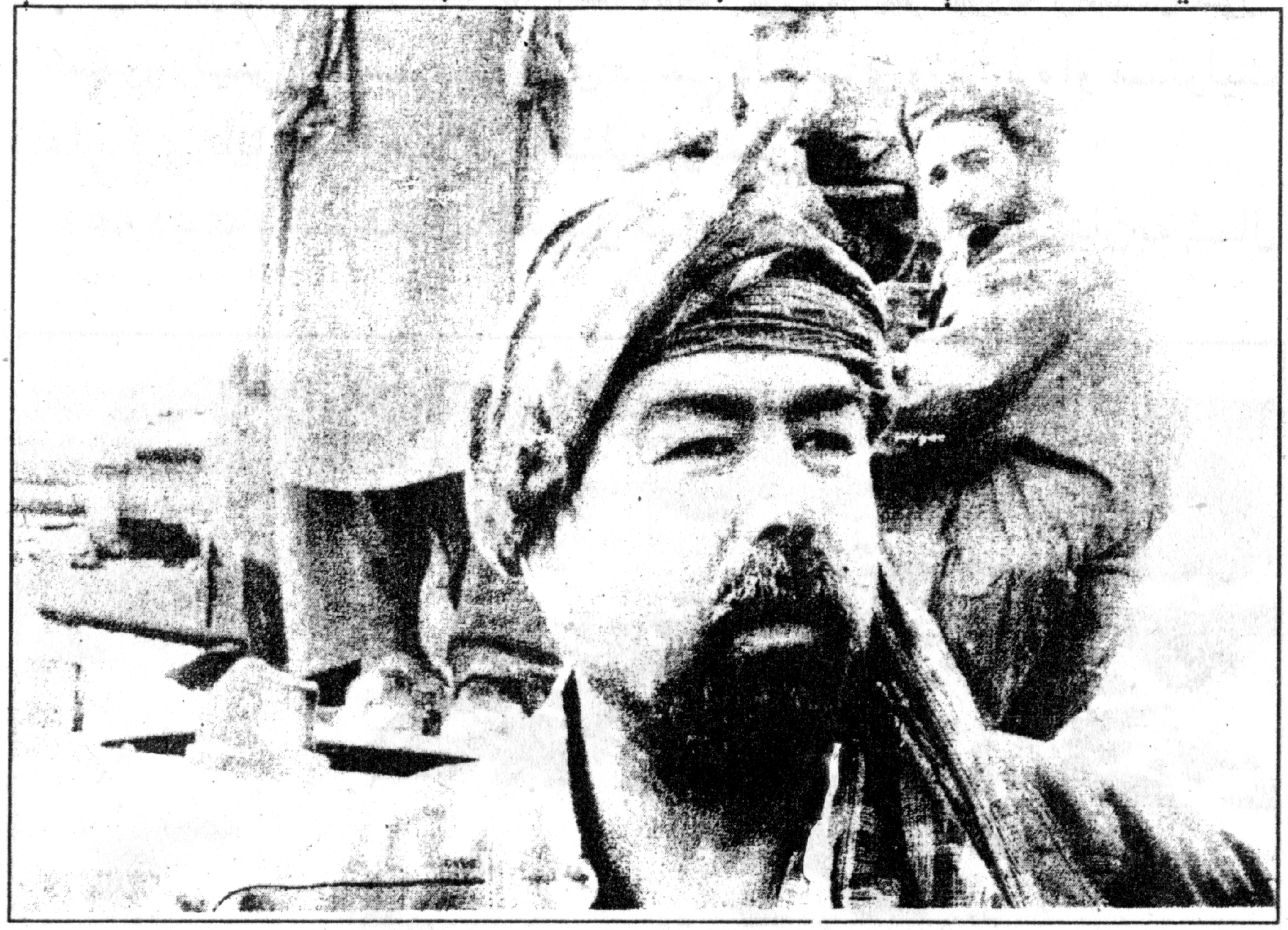

کوي، پر جنرال دوستم نه شي تېرېدلی، څو اوونۍ مخکې دغه ۴۸ کلن ځوان ازبک د کرزي له خوا د شمالي ولايتونو د مسئول په توګه ونومول

شو. خو ځواک په شبرغان او شاوخوا کې د کابل له دغې دوعا سربېره هم له دوستم سره و.

دلته په شمال کې ده هر وخت ځان ورګډ کړی دی. بیا یې له دوی سره خیانت کړی دی. لومړی له کمونستانو سره ، بیا د مجاهدینو تر څنګ او د یو لنډ وخت لپاره له طالبانو سره هم و.

دغه سړی رحم نه پېژني ځکه په ژوندیو جنګي اسیرانو باندې یې څو ځلې ټانکونه یا شوبلې ورخپړولي دي، د خپلې واکمنۍ د خوندي کولو لپاره دغه خونخور یا وینې څښونکي د خپلو مخالفینو په له منځه وړلو کې له هر څه نه بې پامه کار اخیستی دی، دغه قتلونه د هغه په دښته کې دي، دوستم بې له کوم تور یا جرمه وایې چې دا هغه ازبکان دي چې طالبانو څو کاله وړاندې دلته وژلي دي، نو پوښتنه داده چې ولې د شمالي تلوالې دغه شهیدان په عزتمن او سر لوړي توګه په هدیره کې نه ښخول کېږي؟ ولې دومره ډېر مات هډوکي لا تر اوسه په چتلې کې په دغه سیمه کې خواره واره تل دي؟ او څه کوي د طالبانو یو بیرغ یا جنډه د شمالي تلوالې د مړو د سکلیټونو تر څنګ؟

دغو پوښتنو ته یو څه مات ګوډ ځواب په شبرغان کې موندل کېږي، یوازې پوښتنه د جنګي کلا دلاري په وګړو کې ډار اچوي، یو ازبک شپون ښه تکړه ژنی چې په خوله کې یې "How are you" وه خپله رمه پیوله، په وېره او تلوار د سپند خواته وزغلېده او ناري یې وکړې چې زه نه پوهېږمه ارام مې پرېږده.

محمداحمد بیا نه ډارېږي، دغه بزګر تر خپل تراکتور لاندې پروت دی. له هغه لارې څخه لرې نه دی چې هغې دښتې ته ورځي، تاسو هغه مهال څه ولیدل؟ احمد یوه دقیقه غلی شو، یو سګرت یې ولګاوه. شین لوګی یې راوویسته او وچ یې وویل: "ما ټول شیان لیدلي دي، زه دلته ژوند کوم د دوستم سرتېرو یو شپږ کنټېنره دغې دښتې ته یوړل" په دغو کنټېنرونو کې په سلګونو طالب سرتیري وو، دوی خپل ځانونه اټکل ۲۵۰ کلیومتره لرې په کندز کې شمالي تلوالې ته ورتسلیم کړي وو. د طالبانو د مشر ملا عمر څو زره سرتېري د افغانستان په شمال کې له وسلو سره دوستم ته ورتسلیم

شول، چې یوه برخه جنګي اسیران یې هماغه مهال ونیول او جنګي قلعه ته راوړل شول، پاتې طالبان چې یو ډېر شمېر یې په خپله خوښه راغلي، پاکستاني وو، کنټېنرو ته واچول شول، دوی بیا په کنټېنرو کې شبرغان ته ولېږدول شول.

د نوامبر په اخره کې په دغه لښکرکوټ کې یو پاڅون وشو، چې د امریکایي پرله پسې هوایي بریدونو په ترڅ کې له منځه یوړل شو. د طالبانو په چوپړ کې هغه وسله تون ولوېد چې دوی له پخوا نه په دغه لښکرکوټ کې پټې وسلې ځای پرځای کړې وې او د دوستم سړیو ته پټه نه وه. دغه نابېره پاڅون ډېر شمېر امریکایي ایجنټان چې دوی له شمالي ټلوالې سره یو ځای دغه لښکرکوټ کنټرولولو حیران کړل. سربېره پر دې له دغې وروستي بلوا څخه طالبانو لږ ګټه پورته کړه زیاتره سرتېري په دې پاڅون کې له منځه ولاړل. د شبرغان مړي سره له دې چې په نښته کې نه دي وژل شوي خو دا خبره ددوستم سړي یو ځلي هم نه کوي، په دغه دښته کې د لارې ټرخنګ په سلګونو د مردکیو پوښونه پراته وو چې د درنو وسلو وې، تر دې لږ وړاندې بیا د انسان هډوکي.

دلته اعدامونه ترسره شوي دي، څنګه چې یو افغان لیدونکی په یو مستند فلم کې ادعا کوي؟ احمد ډېرې نه دي اوربدلي، د قواو راټولېدنه په دغه سیمه کې له رمزه ډکه پاتې کېږي، خو ددغو قبرونو تر څنګ په یوه وخت کې په دغه دښته کې تر ډېرو ورځو کنټېنرونه ولاړ وو.

ددغو پېښو شاهد احمد وایي" لنډه دا چې سړیو دغه مړي اټکل ۶۰۰ یا ۷۰۰ له کنټېنرونو څخه را وویستل او په دې دښته کې یې وغورځول. د افغانستان په شمال کې ډله ییزې وژنې په کنټېنرونو کې یو میتود دی، چې د مقابل لوري د له منځه وړلو لپاره ترې کار اخیستل کېږي. دا مېتود د طالبانو، هزاره ګانو او اوزبکانو له خوا کارېده، میتود تل یو شانې وي، لومړی ډېر شمېر اسیران په یو تنګ ځای کې راټول او پرس کېږي، په ژمي کې تودوخه په شبرغان کې له ۲۵ نه تر ۳۰ ګرادو رسېږي، حرارت په دغه پولادي کنټېنري قبر کې دوزخ ته ورته وي، د اکسیجن کمښت پسې دغه سړي ورو ورو د یو ډېر خوږمن او ځوروونکي زندۍ مرګ پر لوري خوځوي.

د ليلي په دښته کې هم ځيني طالبان ژوندي پاتې وو، دوی په دغه خوا کې وو، احمدويل او ګوته يې د محبس پر لور وخوځوله، دغه ۴۵کلن بزګر پر خپل ټراکټور ډډه ولګوله، زه په کافي اندازه پيسې لرم، زه له دوستمه نه ډارېږم او د خدای پامانۍ په وخت يې وويل:

ايا سړی کولی شي چې د شبرغان د ختيځو لوړو ډېوالونو او ازغنو سيمونو تر شا د حقيقت او رښتينو نښو او پل په موندلو کې بريالی شي؟

۱۲۰۰ طالب سرتېري او قوماندانان د محبس په يوه وتلي ځای کې اسيران دي، کله چې د طالبانو په واک کې و، د محبس دغه اوسنی قوماندان ازبک اخترمحمد خپله په همدې زندان کې بندي و، هغه په خندني توګه وويل" افغانستان همداسې دی، يو وار د يو نوبت دی بل وار د بل" ډېر بړ بړ غړېږي، يو سړی چې ۴۳کالو څخه يې يوولس په محبس کې تېر کړي لکه اختر محمد، هغه چای او شنو انګورو ته وبللو" وګوری په ارامه دلته هرڅه منظم دي" محبس ته چې وګورې يو نمونه محبس برېښي، سور صليب يو کتنځای لري چې محبوسينو ته په کافي اندازه ډوډۍ، وريجې، سابه او اوبه ورکول کېږي، اټکل ۵۰ تنه محبوسين په نري رنځ اخته دي، دوی په کرنتن کې ژوند کوي او درملنې يې هم کېږي.

طالبان په دريو برخو وېشل شوي، دوې برخې د افغانانو او يوه د پاکستانيانو لپاره بېلې شوي چې تر ۴۰۰ تنو پورې په يوه بلاک کې دي، په ۲۰ متر مربع خيمه کې تر ۱۵ تنو پورې ژوند کوي، په اوونۍ کې دوه وارې انګړ ته ايستل کېږي.

دلومړي بلاک د بنديانو استازي عبدالستار کندهاری دی کوم چې د طالبانو د پورته کېدو اصلي مرکز او ديو سترګي ملا عمر ولايت دی، ستار وايي يو معمولي سرتېری دی نه قوماندان، دی تېزې تېزې خبرې کوي، هماغسې چې په مدرسه کې يې زده کړي دي.

غواړی تاسو تر خوشې کېدو وروسته بيا هم وجنګېږئ؟ کله چې په کابل کې بې بوکرې ښځې وګورئ چې ښوونځيو ته د تللو اجازه لري هغه وخت به تاسو څه وکړئ؟ ستار له غوسې خپلې شونډې وچيچلې، ده وويل: زه يې

باید لومړی وګورم، د هغه په څنګ کې یو ساتونکی په شین یونیفورم کې ولاړ دی طالب ته یې د هغه په خبرو ګوت څنډنه وکړه.

عمران یو ۲۲ کلن پاکستانی د محبس ساتونکي ته څه خاص اهمیت نه ورکوي، دغه د لاهور ډودۍ پخوونکی په نوامبر کې د خپل ملا په غږ افغان ورونو ته د وسلو د مرستې په نیت روان شوی و، پس له دوه ورځو دی په کندز کې اسیر شوی، یو بدمرغه انسان دی په څه خبر و.

عمران په انګرېزي وایي: زه په کنټېنر کې وم. ساتونکی په دې خبرو نه پوهېږي زړه تنګی شي او په خپله مخه ځي" موږ یې تر ۳۰۰ تنو په یوه کنټېنر کې یو ځای ټپل وهلو، بیا یې موږ دښتې ته یوړو، په لومړیو دریو ساعتونو کې هغه چې په جګړو کې ټپي وو ـ مړه شول، بیا بوډاګان چې دوی ته هوا ونه رسېده" عمران زیاتوي په سلګونو مړي په یوه کنټېنر کې وو، د عمران وینا ډېرو نورو محبوسینو تصدیق کړه، په دویم بلاک کې افغانان وو، چې ډېر شمېر سړي په کې ناست وو، پوښتنه ترې وشوه چې څوک په داسې کنټېنرونو کې بندیان شوي وو چې مړي په کې وو؟ډېرو لاسونه پورته او د قتلونو خبرونه یې تائید کړل.

تر ۲۰۰۰ زیات پر هغه مهال مړه شول، ملا عبدالمنان یو شین سترګی پښتون له سویل نه وویل، دغه شمېره به له دې هم زیاته وي، په شبرغان کې یو اوزبک ډاکټر چې ځان یې نه معرفي کاوه، ځکه چې ددوستم په سیمه کې یې کار کاوه، دا خبرونه چې د هوا د بندېدو له امله وژل زښت ډېر وو تصدیق کړل.

دا چې د جنرال دوستم ملیشې جنګي جنایات، ډله ییزې وژنې تر سره کړي، نو بې له شکه امریکایي سرتېري هم په کې وو. دوی د طالبانو د اسیرانو ورمېږونه په رښتیا سره مات کړل، د پوښتنې ګروېږنې او پلټنې پر مهال به زیاته شکنجه ورکول کېدله.

دغه خبرې همدارنګه د کنټېنر لارۍ چلوونکیو او هم نورو عیني شاهدانو په مستند فلم کې په ښکاره توګه کړې دي، د عمران په یاد راځي چې په کندز کې ډېر امریکایان وو، کله چې په کندز کې له کنټېنره

راوویستل شو، ډېر کمزوری و هېڅ یې نه شو لیدلی. محمد یو بل بزګر نه شي کولی چې امریکایان خپل خاطر ته راولي هلته ټول د دوستم سړي وو.

امریکایان په دې هیله وو چې چېرته به اسامه بن لادن او یا ملا عمر ونیسي، د جنګي کلا په پاخون کې د CIA یو سړی هم ووژل شو. یو شمېر په ډزو کې ټپیان شول. دوی امریکایي یونیفورم نه لرلو، بلکې ملي افغاني کالي یې اغوستي وو چې نور ونه پېژندل شي. دغو امریکایي مشتریانو خپلې وسلې په وطني عامو کلاشینکوفونو بدلې کړې وې.

له تصوره وتلې خبره ده چې دغه په شمال ټلواله کې ځای پرځای شوي د CIA اجنټان د شبرغان په ډګر کې پر اینبودل شویو اوسپنیزو تابوتونو باندې خپل پام واړوي، یا پرې څه فکر وکړي او یا په دې اړه د بشر د حقوقو په رڼا کې په دې اړه کومه خواخوږي ښکاره کړي، هغوی د یو انسان په توګه له طالبانو سره هېڅ علاقمندي نه لرله.

د محبس امر په ډېرو باټو او کبر وایي چې ددغه ځای بندیان اوس په ګوانتانامو کې ناست دي.

له "هیله" دوه میاشتنی خپرونې څخه په مننه

س. سپېڅلی

د افغانستان په شمالي سیموکې د بشري حقوقو حالت

هسې هم په تېرو دوو لسیزو کې په افغانستان کې د بشري حقوقو د بېلابېلو جنګي ډلو له خوا تل تر پښتو لاندې شوي دي، خو له ۱۹۹۲ کال څخه را په دې خوا کله چې په دې هېواد کې قانون، دولتي سیستم او اردو له منځه تللي او دولتي واک په سیمو کې د بېلابېلو ډلو په لاس کې ولوېد د هېواد زیاترو سیمو د اوسېدونکو پر حقوقو د تېري پرېمانه بېلګې تر سترګو شوې دي.

په دې وروستیو کې د افغانستان په شمال کې د جنګي ډلو د سیمه ییزو قوماندانانو له خوا پر پښتنو او نورو مېشتو قومونو باندې شوي ظلمونه او د بشر له حقوقو څخه سر غړونې د نړۍ د مطبوعاتو او د بشر د حقوقو د نړیوالو سازمانونو د پاملرنې وړ ګرځېدلې دي.

د هېواد شمالي سیمو اوسېدونکي پښتانه، پشه یان او مغل د توکم او ژبې پر بنیاد ځورول شوي، شته او جایدادونه یې د شمالي ائتلاف د وسلوالو جانبي ډلو له خوا په زور او جبر غصب شوي، ګڼ شمېر پښتانه وهل شوي او ټکول شوي دي. پر ښځو او پېغلو نجونو باندې په جبر سره جنسي تېري شوي دي د هېواد له شمالي، په تېره بیا د بغلان او تخار له

ولایتونو څخه په دې ورستیو وختونو کې ګڼ شمېر کورنۍ د ننګرهار ولایت د حصار شاهي ولسوالۍ د مهاجر کمپ ته ورکډه شوي دي.

د دغه کډوالو ډېره برخه پښتانه دي چې د شمال د سیمه ییزو جنایتکارو قوماندانانو له خوا له خپلو کورونو څخه شړل شوي دي. که له یوې خوا د ملګرو ملتونو د پلان له مخې د روان عیسوي کال تر پایه له یو ملیون نه زیات افغان مهاجرین خپلو کورونو ته ستنېدونکي دي، له بله پلوه د هېواد له شمالي سیمو نه ګڼ شمېر نوي مهاجر د خپلو کورونو پرېښودلو ته مجبورېږي، دغه نوي کډوال د ژبې او توکم پر اساس د سمیه ییزو قوناندانانو او وسلوالو کسانو له خوا کړول کېږي، په حقه حقوقو یې تېري کېږي او دوی د خپل ژوند د ژغورلو لپاره پاکستان ته څېرمه د سرحدي سیمو په لور کوچېږي. په دې وروستیو وختونو کې د تخار او بغلان ولایتونو له بېلا بېلو سیمو څخه څه له پاسه درې سوه کورنۍ د حصار شاهي په کېمپ کې مېشتې شوې دي.

د دغو کډوالو د یوې کورنۍ مشر خان جان چې د بغلان ولایت د دوشي ولسوالۍ اوسېدونکی دی، وایي چې د شمال په ولایتونو کې د طالبانو له ماتې وروسته د ځایي قوماندانانو له خوا پر دوی ډېره سخته راغله او په نتیجه کې د خپلو کورونو پرېښودو ته مجبور شول نوموړی وایي: وسلوالو کسانو موټر رانه واخېست، بوټونه، پیسې، ساعت او هر څه یې رانه په زور واخېستل.

د دوشي ولسوالۍ د سرخ کوتل اوسېدونکی نور جلال هم ورته کیسه لري:

په دوشي کې وسلوال قوماندان امان پیسې، موټر او د کور ټول کالي رانه واخېستل او موږ په یو جوړ جامو کې له سیمې نه راوتښتېدو.

د دولت په نامه د کیله ګي اوسېدونکی بیا وایي چې ټوله خبره د ژبې ده. نوموړي زیاته کړه: خبره د پښتو او د فارسي ده، موږ له کیله ګي نه تر سلو زیات کورونه چې ټول پښتانه وو، له خپلو سیمو څخه راوشړل شوو، موږ چور شوو، هر څه یې رانه واخېستل. قوماندان مصطفی او قوماندان امان پر موږ ډېر ظلمونه وکړل، یوازې قوماتدان جلال سالنګي له موږ سره

مرسته وکړه، خو د هغه زور نه رسېده، موږ په لاره کې هم د وسلوالو کسانو له خوا چور شوو.

د تخار ولايت د فرخار ولسوالۍ اوسېدونکی سيد محمد وايي: د سيمې قوماندانانو وويل چې نور دلته ستاسې د اوسېدو لپاره ځای نه شته. داود قوماندان او د نورو وړو قوماندانانو لکه بيداق، عبدالولي او قهار پر موږ ډېر ظلمونه وکړل. دوی د خرماو، عساط، سيمان او خاکدای د سيمو اوسېدونکو ته وويل چې له سيمې څخه ووځي.

دغه راز د غلان د نوي ښار اوسېدونکی حاجي محمدالله وايي:

زموږ د شهر جديد، نهرين او نورو سيمو له پښتنو څخه يې ځمکې، کورونه او هر څه په زور واخېستل. قوماندان قاضي فضل، خورشېد، ولي ګک د حنيف زوی او نورو قوماندانانو د سيمې پر خلکو ډېر ظلمونه وکړل، له موږ نه يې ځمکه، کورونه او ټوله شتمني واخېستله. د ننګرهار ولايت د حصار شاهي په کېمپ کې څه له پاسه ۳۵۰۰ کورنۍ مېشتې شوې دي، چې ټول د خوراکي موادو او پاکو اوبو د نشتوالي له امله له سختو ستونزو سره مخامخ دي.

د افغانستان په شمالي سيمو کې د بشري حقوقو تر ټولو لاندې کولو لړۍ تقريباً د دغې سيمې ټولو ولايتونو ته غځېدلې ده.

د پروان ولايت اوسېدونکی تاج الدين وايي: ورک يې کړه، څه به درته ووايم هغه څه چې پر موږ شوي دي، يا مو پر سترګو ليدلي دي په حوله مې نه راځي چې درته ويې وايم. د جمعيت اسلامي او نظار شورا وسلوالو کسانو د خلکو ښځې، خويندې او لوڼې بې عزته کړې، مالونه يې رانه بوتلل او ځمکې يې په زور رانه واخيستلې. موږ غواړو چې د غو ټولو سيمو ته سوله ساتي پوځونه ولېږل شي او وسلوالو کسانو ته سزا ورکړل او د هغوی د زور زياتي مخه ونيول شي.

د پروان ولايت يو بل اوسېدونکی علمداد چې له خپلې سيمې شړل شوی دی، له ملګرو ملتونو او نړيوالو څخه ګيله لري وايي: صاحبه! موږ په قوم ناصريو، زموږ ګناه څه وه؟ موږ خو يوازې پښتانه وو! له موږ نه يې هر څه په زور واخېستل، موږ ايله بيله خپل سرونه راخلاص کړل، ملګري ملتونه

اونوره دنیا زموږ غم ولې نه خوري ولې زموږ له حاله ځان نه خبروي؟ د افغانستان له حکومت او ملګرو ملتونو څخه هیله کوو چې موږ بېرته خپلو سیمو ته ستانه کړي او له وسلوالو کسانو څخه وسلې ټولې کړي او د ظلمونو مخه یې ونیسي.

د افغانستان د لنډمهالي ادارې د سپکو صنایعو او خوارکي موادو زیرمو محمد عارف نورزی چې د یو هیئت په مشرۍ د هېواد شمالي ولایتونو ته تللی و، د بشري له حقوقو څخه د وسلوالو ډلو دغه سرغړونې تاییدوي او وایي:

په شمالي سیمو کې د وسلوالو افرادو او قوماندانانوله خوا پر خلکو ډېر ظلمونه شوي، د پنځوسوو په شاوخوا کې عریضې موږ ته رسېدلې دي چې هر یوه په کې د خپلو کورونو او جایدادونو د بېرته ورکولو غوښتنه کړې ده.

د یادونې وړه ده چې د افغانستان له شمال نه په زور راکډه شوي ټولو مهاجرینو په یوه اواز په دغو سیمو کې د وسلوالو ډلو د بې وسلې کولو او د وسلوالو جنایت کارانو د محاکمه کولو او د هېواد په شمال کې د نړیوال سوله ساتي پوځ د ځای پر ځای کولو غوښتنه وکړه، څو د سیمه ییزو وسلوالو ډلو د زور زیاتي مخه ونیول شي او دوی په ډاډه زړه خپل ورځنی ژوند ته دوام ورکړي.

له نوښت مجلې څخه په مننه.

د مزار تهولوژنه

په امریکا کې یوه ناویل شوې کیسه

د ژباړن یادښت:

کله چې تېر کال طالبان د واک پرېښودو ته اړ کړای شول، افغانانو هیله درلوده چې نور به هېواد ته سوله او ارامي شي، نور به وروروژني، وینې توینې، ځورونې او د ورانۍ لړۍ ته د پای ټکی کېښودل شي، نور به ارامي او سوکالي راشي. خو له بده مرغه چې حالات لا نور هم توپاني شول. د هېواد په شمال کې د شمالي تلوالې او نړیوالې تلوالې له خوا بشري جنایتونه تر سره شول، داسې بشري جنایتونه چې د بشر په تاریخ کې به یې ساری ډېر لږ ولیدل شي.

دا چې د هېواد په شمال کې بشري جنایتونه تر سره شول، نو اوس د افغانانو لپاره څه کول په کار دي؟

د ټولو افغانانو لپاره په کار دي چې نړیوالې او افغاني محاکمې ته د بشري جنایتکارانو راکښلو لپاره نه ستړې کېدونکې هڅې وکړي. ځکه د افغانستان د چارو څېړونکي او پلټونکي په دې باور دي چې د یوه رژیم له نسکورېدو سره د نوي رژیم د واک ته راتلو پر مهال ډله ییزې وژنې تر سره شوې دي، دا ډله ییزې وژنې د غوایي د کودتا پر مهال او بیا یې په اوږدو کې تر سره شوي دي. که هغه مهال او یا تر هغو وروسته دا بشري جنایتکاران او جنګي جنایتکاران محکمې ته راکښل شوي وای، اوسنی

جنايتونه به نه رامنځ ته کېدل. اوس هم که دا جنايتکاران محکمې ته د ورښکل شي نو په راتلونکي کې هم د داسې جنايتونو وېره شته.

نړيوالې محکمې او افغانۍ محکمې ته د جنايتکارانو د راکشولو مقصد د يوې ډلې پلوي او د بلې مخالفت نه دی، بلکې د جنايتکارانو محاکمه کول له بشريت سره مينه ده.

له ۲۰۰۱ کال وروسته چې د هېواد په شمال کې کوم بشري جنايتونه تر سره شوي دي، د هغــــو په اړه يوه ايرلېنډي ژورنالېست مستند فلم جوړ کړی دی چې Clive Freeman يې په اړه يوه ليکنه کړې او ما ژباړلې ده، تاسې يې لوستو ته رابولم.

اشفاق

د اسير شويو طالبانو په شکنجه کولو او وژلو کې امريکايي پوځيان لاس لري او د هغو دربيو زرو اسيرانو د ډله ييزې وژنې په پټ ساتلو او پټولو کې يې مرسته کړې چې مزارشريف ته څېرمه په يوه سيمه کې تر سره شوې.

دا هر څه د يوه ايرلنډي فلم جوړوونکي Jamie Doran له هغه مستند فلم څخه په ښه توګه څرګندېږي چې له دغو تباه کوونکو وژنو څخه يې ډک کړی دی.

د Jamie Doran دا وروستی فلم چې "په مزار کې ډله ييزه وژنه" نومي، د جرمني په برلين کې په پارلماني ودانۍ کې وښودل شو. د فلم له ننداري سره سم له لاسه د يوه نړيوال پلاوي د جوړېدو غږ پورته شو چې د دغو سندونو له مخې پلټنې وکړي.

د نړيوالو بشري حقوقو يو مشر Andrew McEntee چې همدا مستند فلم يې د سينما پر پرده ليدلی او په دې اړه يې د فلم بشپړه ليکنه لوستې، په دې باور دی چې دا د سترو جنګي جنايتونو څرګند شواهد دي چې امريکايي عسکرو په افغانستان کې ترسره کړي دي. McEntee چې د مستند فلم د ننداري پر مهال په برلين کې و، وويل: څرګنده چې جنګي جنايتونه تر سره شوي دي، اوس بايد جنايتکاران يوازې نړيوال عدالت ته

پرېښودل، له نړیوال عدالت سربېره جنایتکاران باید د امریکا د متحده د ایالاتو د قانون منګولو ته هم وسپارل شي.

د Jamie Doran د مستند شل دقیقه یي فلم زیاته برخه په پټه جوړه شوې، که څه هم په فلم کې عیني شاهدانو ویلي چې د غچ اخیستو په وېره او ډار کې ژوند کوي، خو له دې سره سره بیا هم دوی ټول حاضر دي چې په یوه نړیواله محاکمه کې د شاهد په توګه او د سترګو لیدلو حالاتو د ویلو لپاره حاضر شي.

په دغه فلم کې یو عیني شاهد وایي چې ما په خپلو سترګو یو امریکایي پوځي ولید چې د یوه افغان بندي سر یې پرې کړ او پر نورو یې تېزاب تلې کړل؛ دلته امریکایانو هر هغه څه وکړل چې غوښتل یې، موږ ډېر بې وسه او ناچارو وو، هېڅ قوت مو نه درلود چې د دغو بې رحمه خلکو د داسې جنایتونو مخنیوی مو کړی وای.

همدغه سړی د خپلو سترګو لیدلي حال وایي او زیاتوي: هغه بندیان چې وهل او دربول شوي او ټپیان شوي وو، کله به یې چې له زندان څخه د باندې وویستل، بیا نو نه راښکاربدله، دوی بیا د تل لپاره غیببدل. د نورو شاهدانو له منځه دوو نورو شاهدانو وویل: موږ دې ته په زوره اړ کړای شوي وو چې کانتینر لرونکي موټرونو وچلوو او طالب بندیان دښتې ته یوسو، چې بیا به په بېړه او منډه په داسې حال کې په ټوپکو ویشتل کېدل او وژل کېدل چې ۳۰ - ۴۰ امریکایان د وژنو د افادې کولو لپاره ولاړ وو. د اسنادو او شوهدو له مخې بندیان دغې دښتې ته د ځایي امریکایي قوماندان په امر وړل شوي او وژل شوي دي.

په فلم کې یو بل عیني شاهد پخپل لاس د بندیانو د وژلو اعتراف کوي او یو بل افسر چې د دوستم په ځواکونو کې افسردی وویل: زه په دې تهدید شوم، چې په راتلونکي کې باید هر څه د خپل ژوند د خوندیتوب لپاره پټ وساتم. نو دغه افسر له خپلو جنایتونو څخه پرده پورته نه کړه.

پــــه المــــان کې (PDS (Party of Democratic Socialism ګوند چې په مزار کې د ډله وژنې (Massacre in Mazar) فلم د ځانګړې ننداري لپاره یې پـه Reichstage کې ترتیبات نیولي وو، د ګونـد مشر Roland Claus پـه

احتیاط او غور د فلم محتویات کنټرول، خو د دغه فلم د سوچه والي او رښتینوالي په اړه یې خبرې وکړې.

Adre Brie چې په اروپايي پارلمان کې PDS ګوند غړی دی، د پاتې ناروغ طالب بندیانو په درملنه کې یې علاقه وښودله. ده زیاته کړه: زه به خوشاله شم چې یو نړیوال کمیسیون هغه ناراموونکیو او پرېشانوونکیو سوالونو ته ځواب ووايي چې د دغه فلم له نندارې وروسته راپورته کېږي.

په یوه مطبوعاتي کنفرانس کې Bire وویل: زه په افغانستان کې د Doran د خطرناک فلم په کړو وړو پوه شوم او زه به له فلم سره مالي مرسته ورکړم. د PDS ګوند غواړي چې په افغانستان د جګړې رښتیني فلمونو تر لاسه کړي. ده زیاته کړه چې فلم به د اروپا په پارلمان کې هم ننداري ته وړاندې کړي.

د Clive Freeman لیکنه، ژباړن: حامد اشفاق، ګوربت دوه میاشتنی خپرونه، پرله پسې ۱۷ ګڼه، ۲۰۰۲ کال،

(c) ketabton.com: The Digital Library

میوند احمد، مزارشریف

په شمال کې د شمال ټلوالې جارحیت او د پښتنو مظلومیت

د طالبانو له ماتې سره سم په شمال کې د پښتنو حالت ډېر زړه دردوونکی او خواشینوونکی دی. د شمال ټلوالې له خوا په شعوري ډول پښتانه ځورول کېږي، په ډول ډول نومونو ځپل شوي او په بېلابېلو ډولونو ربړول شوي دي. پښتنو ته د بې پاسپورټه بهرنیانو په سترګه کتل کېږي او مال، شتمني، ځمکې او ګردې هستۍ یې د هغوی له خوا چور او تالان شوي دي. د سمنګانو په ولایت کې له پښتنو سره ډېر بد چلند شوی دی

چې قلم یې د کاغذ پر مخ نه شي کښلی او د ایبک او نورو سیمو ترخنګ د غزنیګک کلي مېشت پښتانه یو مخ بې عزته شوي او د هغوی ګردې

(c) ketabton.com: The Digital Library

هستې یې چور او تالان کړې دي، ددې ځای له پښتنو څخه یې یوازې څلوېښت زره مېرې ببولې دي.

ددې ځای د پښتنو ګناه دا وه چې دوی د ستر افغان محمدګل خان مومند له تېر سره تړاو درلوده، عزت یې لوټ شوی او ډېر ځوانان یې په دې جرم چې القاعده دي، وژل شوي او ان ځینې یې ژوندي له پوسته جلا شوي او حلال شوي هم دي. د مزارشریف او بلخ په سیمو کې هم د پښتنو حالت ډېر خراب او زړه دردوونکی دی، هغه ورځ چې په مزار کې د استاد عطا او دوستم ډلو ترمنځ جګړه وه په ښار کې د پښتنو کوم واده و او ناوې یې د شاه کورته لېږدوله چې په لاره کې یې څو ټوپکیانو مخه ونیوله او ناوې یې ترې بوتله، چې تر ننه پورې لا درکه ده او هېڅوک یې غږ نه اوري، همدارنګه د مزارشریف په ښار کې پښتانه په ازاد ډول نه شي اوسېدلای او نه شي کولای چې خپل کاروبار پر مخ بوزي. د مزار او پلخمري دلارې په اوږدو کې د رباطک په سیمه کې وسله وال کسان د موټرو مخه نیسي او له پښتنو څخه پیسې غواړي، که لانجه یې ترمنځ راغله بیا یې ژوندي نه پرېږدي. په دې بهیر کې یې دوه اوونۍ وړاندې دوه پښتانه ځوانان چې کابل ته راتلل په دغه سیمه کې د نورو له منځه راښکته او بیا یې شهیدان کړل.

د جوزجان او نورو ولایتونو په ګردو سیمو کې هم له پښتنو سره ورته چلند کېږي او د ژوند ګردې اسانتیاوې یې ترې اخیستي دي، پر کورونو یې هره ورځ وسله وال کسان ورځي او په بېلابېلو نومونو یې وسله والو او پټو ځایونو ته بیایي او په ډېره سختۍ د پیسو په بدل کې راخوشې کېږي. پښتانه هېڅ حق نه لري چې خپل غږ پورته کړي او خپل شکایتونه څرګند کړي او که دا وکړي بیا یې د پټېدو ځای نه شته.

له بهرنیو خبریالانو او د بشر د حقوقو له بهرنیو چارواکو سره یا د شمال ټلوالې ژباړن او وسله وال کسان وي او یا هم د شمال کوم لوړ پوړی چارواکی چې پښتانه ونه شي کولای بشپړ شکایت وکړي او په بهرنیو رسنیو کې یې خپاره کړي او نړۍ د شمال ټلوالې له ظلمونو او تېریو څخه خبره شي چې د انسانانو پر یوه ځوربدلې ټولنه څه تېرېږي.

د منځمهالي دولت له خوا هم چې کله کوم پلاوی شمال ته راځي، د شمال ټلوالې کسان ورسره وي او پښتانه نه شي کولای چې بشپړې خبرې وکړي او هغوی ترې خبر کړي، ځکه له هغو سره د ټلوالې وسله وال کسان وي او څوک دا جرئت نه شي کولای چې بشپړې خبرې وکړي او ګرد حالات ورته ووايي. خو له دې سره سره بیا هم هغوی څه نا څه د خلکو عريضې راټولې کړي او د منځمهالي دولت مشرتابه ته يې کېدی شي رسولې وي، همدارنګه د بشر دحقوقو غوښتونکو هم لږ تر لږه ځانونه په دې خبر کړي دي، خو تر اوسه يې هېڅ مثبته نتيجه نه ده ورکړې.

د بغلان او کندز ولايتونو په مرکز او ولسواليو کې پښتانه وژل شوي، وهل شوي، او مالونه يې چورشوي دي. موټرې ترې په بېلابېلو نومونو وړل شوي او تښتول شوي دي او د موټر چلوونکو د وژلو ډېرې بېلګې په لاس کې شته. پر ځمکوالو او کروندګرو باندې له عشر پرته پر يوه جريب ځمکه دولس منه غنم ټاکل شوي هغوی به يې د شمال ټلوالو ټوپکيانو ته ورکوي. په لارو کې امنيت نه شته او په ځانګړې ډول پښتانه په بېلابېلو سيمو کې لوټ شوي او ځينې يې وژل شوي دي. لنډه دا چې د شمال ټلوالې تر بريو وروسته په عمومي ډول پښتانه ځورول شوي او په شعوري ډول يې چور او چپاول کړي دي، ځکه د شمال ټلوالې يو کوماندان چې نه غواړم نوم يې ياد کړم. ما ته وويل:" ماره جنرالان ايراني و روسى تربيه ميدادند كه پشتونهای شمال را بزنيد، بكوبيد، چور كنيد، بی عزت کنيد. تا شما از چنگال انها ازاد شويد وكشور ازاد داشته باشيد. به انها مسلط باشيد و تا اخرين قدرت خود كوشش كنيد كه انها را ازشمال بكشيد، ومجبور كنيد كه وطن ابای شما را ترک كنند و بروند" په دې ډول د ټلوالې يو بل کنډک مشر چې غيور نومېږي. ما ته وويل: "چه فكر ميكنيد كه ما كی هستيم؟" ما ورته وويل تاسې مجاهدين يئ او د نړۍ ستر زبرځواک ته مو ماته ورکړه او د منځمهالي دولت غړي یاست. ویې ویل: " نه، تو نفهميده يی. ما مجاهد عليه فساد و مجاهدين نگهداری نواميس كشور نيستيم. ما مجاهد هستيم عليه پشتونها، ما كه شما را زنده مانده ايم شكر بكشيد".

له دې خبرو څخه څرګندېږي چې روسان بیا غواړي موږ سره وجنګوي او دا ځل وروور له وروور سره دښمن کړي. د ایران هڅه داده چې نه یوازې په شمال بلکې په ګرد افغانستان کې د پښتنو ځواک او قوت له منځه یوسي او فرهنګ یې زیانمن کړي. د ډموکراسۍ مخه ونیسي او زموږ خپلواکي له ګواښ سره مخامخ کړي، همدا خبره ده چې ډول ډول ایراني فلمونه، کتابونه او نورې خپروني شمال ته رالېږي، له شمال ټلوالې سره مالي مرستې کوي او د شمال ټلوالې د برلاسۍ هڅې کوي، همدارنګه شمال ټلوالې ته لارښوونه کوي چې څه وکړي او کومه پالیسي غوره کړي او د چا پر وړاندې خلک راوپاروي. ایران نه غواړي چې د افغانستان ملي بېرغ د تل لپاره هسک وي او د نورې نړۍ په کتار کې یو پرمختللی او ازاد هېواد وي.

روسان هم دا هیله لري، په شمالي سالنګ کې همدا اوس هم د روسانو بیرغ رپېږي او ترڅنګ یې د شمال ټلوالې د پخواني حکومت (د رباني حکومت) بیرغ ولاړ دی، اوس نو تاسو خپله فکر کولای شئ چې د شمال ټلوالې اصلي ماهیت څه شی دی؟.

له هیلې مجلې څخه په مننه

PROPERTY OF ACKU

(c) ketabton.com: The Digital Library

تصویرخبري کوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

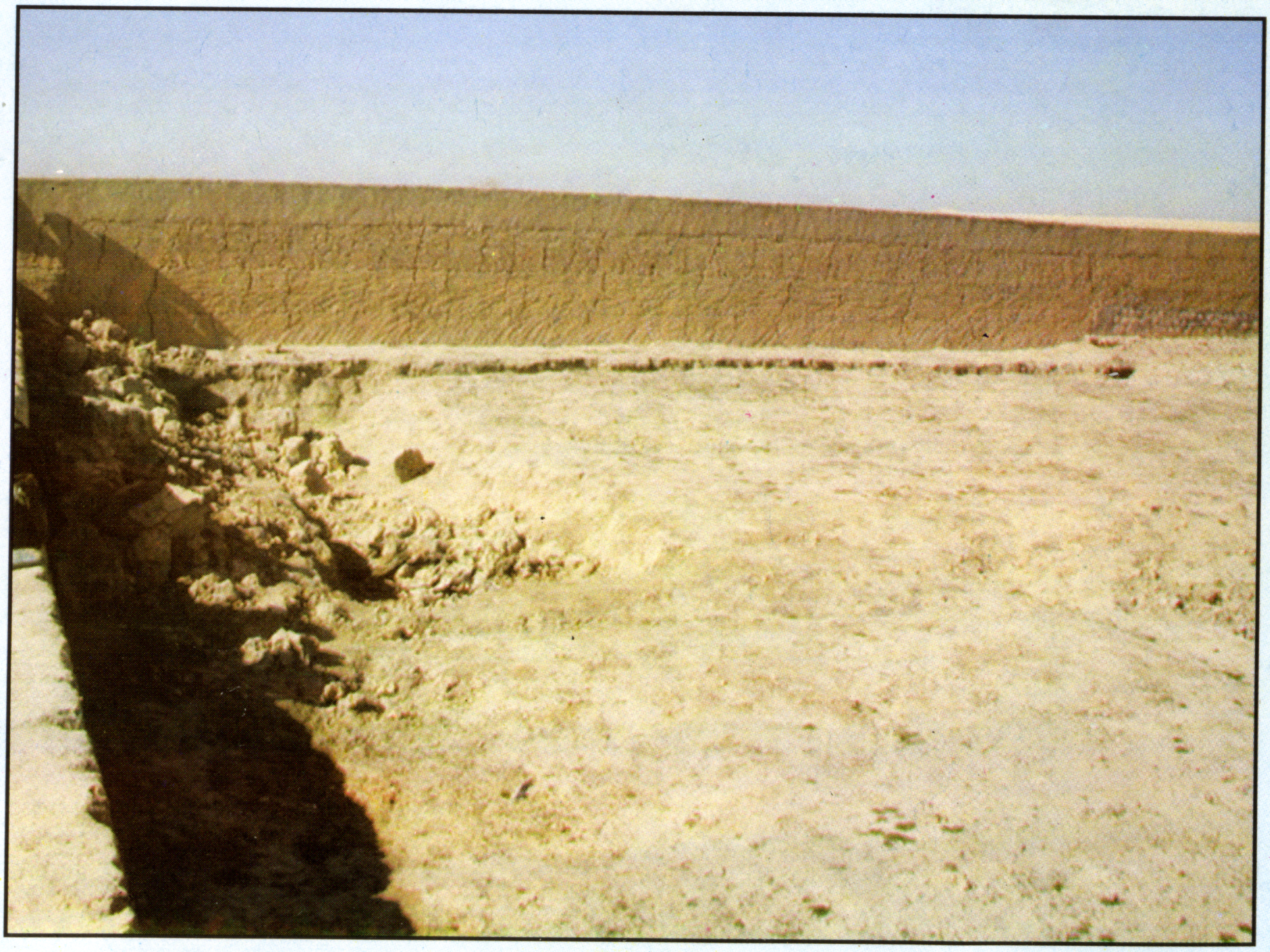

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

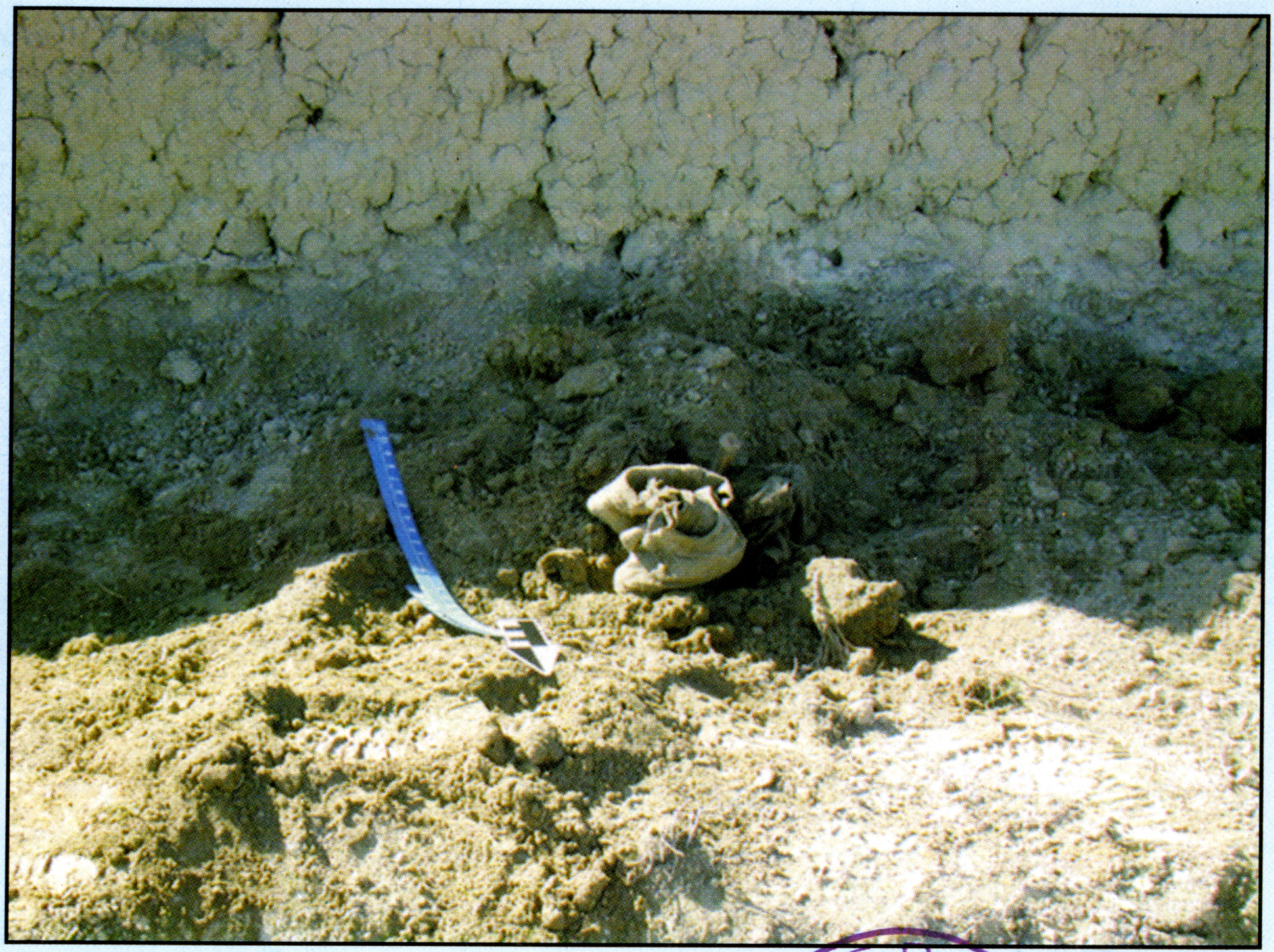

PROPERTY OF
ARIC
Established
1989

عبدالباري جهاني

دعوه

کندهار مې د بابا په قواله دی
که پنجشېر دی که واخان دی وطن زما دی
هره لوېشت مې د نیکه او بابا ګور دی
پر هر ګام باندې لحد او کفن زما دی
هر غاټول یې زما له وینو رنګ اخیستی
دا په وینو روزل سوی چمن زما دی
له نیکه را پاته سوی په میراث دی
دا د مشکو رباتونه ختن زما دی
سرداري یې زما په پچه ده ختلې
له آمو تر مست هېلمنده مامن زما دی
که تاجک دی که ازبک دی یو افغان دی
د دې خاورې هزاره ترکمن زما دی
چې فکر [illegible] په سر کې
[illegible] زما دی
به یې زما دي، به یې زما دي [illegible] زما دي
د دې خاورې ارغوان او زرغن زما دی
دلته هره تیږه، کاڼی بدخشان دی
دا لالونه، غرونه دمن زما دی
د ازل تقسیم باغوان یم پیدا کړی
دا بهار دا لاله زار او ګلشن زما دی
دا مورچل مورچل پکتیا او دا شېر برېتي
چې فلک به کوږ وګوري دښمن زما دی
که "میرویس" دی که اکبر که مسجدي دی
هره توره، هر میدان او تورزن زما دی
فتح زما ده، فخر زما دی، جشن زما دی
شهید زما دی د ویرژلو شیون زما دی
چې په زړه کې څه در تېر نه سي اسمانه!
چې پرون مې د نیکونو، نن زما دی

ویرجینیا، ۵، ۱۹۸۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

Pushtoons In North of Afghanistan

(Collection of Articles)
Collected By Dr. M.Jaweed

Published by:

S.C.P.R.D --
Sapi's Center for Pushto Research and Development
Address: Flate No 314, 3rd floor, Gul Haji Plaza,
Ph/ Fax: 091-5704506
Email: SCPRD@psh.paknet.com.pk

Date 2003

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library